

NAZİ İŞGALİNDE SOVYET KADINLARI

SVETLANA ALEKSİYEVİÇ

BELGESEL ANLATI

ÇEVİRENLER
SERPİL GÜVENÇ
HİLAL ÜNLÜ

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

EVRENSEL
BASIM YAYIN

Progress Publishers Yayınevinin (Moskova)
"War's Unwomanly Face" adıyla 1988'de
yayınladığı İngilizce basımından çevrilmiştir.

Svetlana Aleksiyeviç

NAZİ İŞGALİNDE SOVYET KADINLARI

Çevirenler:
Serpil Güvenç
Hilal Ünlü

Belgesel Anlatı

Doğa Basın Yayın
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Bulvarı
Kamer Hatun Mah.
Alhatun Sk. No: 27
Beyoğlu / İstanbul
Tel: 0212 361 09 07 (pbx)
Faks: 0212 361 09 04
web: www.evrenselbasim.com
e.posta: bilgi@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın - 217

NAZİ İŞGALİNDE
SOVYET KADINLARI

Svetlana Aleksiyeviç

Çevirenler
Serpil Güvenç
Hilal Ünlü

Kapak Tasarım
Savaş Çekiç

Birinci Basım
Kasım 2002

ISBN 975-6525-27-4

Baskı
Ayhan Matbaası

İÇİNDEKİLER

Sunuş 11
"Anımsamak İstemiyorum" 19
"Biraz Daha Büyümeniz Gerekiyor Kızlar...
Çok Küçüksünüz" 31
"Eve, Annemin Yanına Yalnız Dönebildim..." 77
"Bizim Evde İki Farklı Savaş Var" 95
"Bir Telefon Ahizesi Ateş Etmez..." 103
"Bize Küçük Madalyalar Taktılar" 115
"Savaştaki O Kız Ben Değildim...
O; Bambaşka Birisiydi Sanki..." 132
"O Gözleri Hâlâ Unutamıyorum..." 140
"Elimize Silah Almadık" 157
"Orduya Asker Gerekiyordu... Ama Ben Hem Asker
Olmak Hem de Güzel Olmak İstiyordum..." 185
"Ona Bir Kez Daha Bakmak" 223
"Bir Tas Dolusu Küçük Patatese Dair..." 242
"Anne, 'Baba' Ne Demek?" 270
"Çocukların Savaş Oyunu
Oynamalarına Dayanamıyorum" 289

Nazi İşgalinde Sovyet Kadınları

"Savaşın yüzü kadına yabancıydı.
Ama bu savaşta, hiçbir şey, kendisini,
analarımızın yüzü kadar etkili, keskin
ve dehşetli bir biçimde belleklerimize
yerleştirmeyi başaramadı."

Ales Adamoviç

SUNUŞ

Kadınla ilgili bildiğimiz her şeyi en iyi anlatan sözcük «şefkat» sözcüğüdür. Kuşkusuz kız kardeş, eş, dost ve elbette en soylusu olan ana gibi başka sözcükler de vardır... Ama «şefkat», hepsinin özü, kaynağı ve en can alıcı olanı değil midir? Kadın yaşam verir, yaşamı korur. Bu nedenle de «kadın» ve «yaşam» eş anlamlı sözcüklerdir.

Ama yirminci yüzyılın en korkunç savaşı sırasında, kadın, asker olmak zorunda kaldı. Hayat kurtarmakla kalmadı yaralıları tedavi etti; keskin nişancı oldu, bomba attı, köprüler uçurdu, iz sürdü, esir aldı. Kadın, öldürdü. Toprağına, vatanına ve çocuklarına eşi benzeri görülmedik bir vahşetle saldıran düşmanı yok etti. Kitaptaki kahramanlardan biri bu korkunç, zalimce ama kaçınılmaz olan durumu anlatmaya çalışarak şöyle diyor: «Kadın asla öldürmek için var olmadı.» Bir başkası ise Reichstag duvarına şunu yazıyor: «Ben, Sofiya Kuntseviç, Berlin'e savaşı öldürmek için geldim.» İşte bu yüzden kadın, zaferi getirmek için olağanüstü özveride bulundu. Aynı zamanda bizlerin, büyüklüğünü, barış döneminde, ancak zamanla anlayabileceğimiz ölümsüz bir başarı kazandı.

Nikolay Roeriç, 1945'te yazdığı ve şu anda Ekim Devrimi Merkezi Devlet Arşivleri İslav Anti-Faşist Komite fonunda saklanan mektuplarının birinde şöyle der: «Oxford Sözlüğü şu anda tüm dünyada tanınan birçok Rusça sözcüğü kabul etti. Buna bir sözcük daha –tercüme edilemeyen Rusça «Podvig» (yiğitlik) sözcüğü– eklenmelidir. Garip gelebilir ama bu sözcüğün hiçbir Avrupa dilinde yaklaşık anlamda bile olsa karşılığı yoktur. Rusça «Podvig» sözcüğü dünya dillerinde yerini bulursa bu onurun yarısı cephe gerisinin yükünü sırtlayan, çocuklarını koruyan, erkeği ile birlikte yurdunu savunan Sovyet kadınına verilmelidir.

İnsanların bellek ve acılarının yanmış ve kavrulmuş yollarında dört yıldır yol almaktayım. Sağlık görevlisi, telsizci, mühendis, pilot, atıcı, topçu, uçaksavar topçusu, politik işçi, tankçı, süvari, paraşütçü, denizci, trafikçi, şoför, çamaşırcı ve temizlik birimlerinde nefer, aşçı, fırıncı, yeraltı savaşçısı ve partizan olarak cephede savaşan yüzlerce kadının anla-

tımlarını kaydettim. Mareşal A. İ. Yeremenko mektubunda «cesur kadınlarımız erkek kardeşleri, eşleri ve babalarınınkine denk bir askeri hüner gösterip, zoru başarmışlardır» diyor. Daha önce kadınlar böylesi bir durumla karşı karşıya gelmediği için Rusça'da, kadına ilişkin «tankçı», «piyade» ya da «hafif makineli tüfekçi» gibi sözcükler yer almıyordu. Ama bu savaşta tank taburu komutanı, ağır tank sürücüsü, makineli tüfek grubu komutanı, hafif makineli tüfekçi komsomol önderi kadınlar vardı.

Tek başına Komsomol Örgütü (Komünist Gençlik Örgütü) 200.000'i komsomol üyesi olmak üzere toplam 500.000 kadın askeri (cepheye) gönderdi. Orduya katılanların %70'i bizzat cephede çarpıştı. Yurt savunmasına toplam 800.000 kadın katıldı.

Partizan hareketi ülke çapında faaliyet gösteriyordu. Yalnız Beyaz Rusya'da partizan kolunda çarpışan 60.000 civarında cesur Sovyet kadını vardı. Her dört Beyaz Rus'tan biri Naziler tarafından yakılarak ya da bir başka şekilde öldürülmüştü.

Bu rakamları biliyoruz. Ama bunun ötesinde, savaş tarafından bozulan, sakatlanan insan yaşamları ve yazgıları yatmakta. Bütün bunlardan başka, yakınların ve sevilenlerin yitirilmesi, bozulan ruh sağlığı, yalnızlıklar ve savaş yıllarının dayanılmaz anıları vardı. Bunlar hakkında öylesine az şey biliyoruz ki...

«Doğum tarihimizin önemi yok. Biz hepimiz 1941 yılında doğduk,» diyor uçaksavar topçusu, *Klara Semyonovna Tihonoviç* gazeteci *S. Aleksiyeviç*'e yazdığı bir mektupta, «Size 1941'in genç kızlarını anlatmak istiyorum. Daha doğrusu onlar kendi savaş öykülerini kendileri anlatacaklar,» diye devam ediyor.

«Olup biteni yıllardır belleğimde sakladım. Geceleri uyanır, gözlerim açık öylece uzanırdım. Bazen bütün yaşadıklarımı mezara götüreceğimi ve bu yaşananları hiç kimsenin öğrenemeyeceğini düşünürdüm. Bu düşünce beni çok korkuturdu...» (*Emilya Alekseyevna Nikolayeva*, partizan)

«Başımdan geçenleri birilerine anlatabileceğim anın gelmiş olması beni rahatlattı.» (Kıdemli çavuş *Tamara İlariyonovna Davidoviç*, şoför)

«Bunları sana olduğu gibi anlatırsam diğer insanlar gibi normal bir yaşam sürdüremeyeceğimi, ruh sağlığımın bozulacağını düşünüyordum... Savaştan döndüğümde yaralıydım. Uzun süre hastalık çektim. Kendi kendime her şeyi unutmam gerektiğini, yoksa asla iyileşemeyece-

ğimi telkin ettim. Bunu başarana kadar rahatsızlığım devam etti. Ayrıca senin gibi genç bir kızın bunları öğrenmek istemesi bile beni üzüyor.» (Başçavuş *Liyubov Zaharovna Novik*, hastabakıcı)

«Erkekler bununla başa çıkabilirlerdi. Her şey bir yana onlar erkektiler. Ama kadınların bunun üstesinden nasıl geldiğini anlayamıyorum. Ne zaman geçmişi anımsasam çok kötü oluyorum. Oysa o zaman üstesinden gelebildim. Örneğin, yanımda ölü bir insan olduğu halde uyuyabildim. Ateş ettim, kan gördüm. Özellikle karın üstüne yayılan keskin kan kokusunu çok iyi anımsıyorum... Bunu size anlatırken bile kendimi kötü hissediyorum. O zaman bu kadar etkilenmemiştim. Üstüme düşeni yapabilmiştim. Bir gün bu anıları torunuma anlatmak istediğimde, kızım, "Böyle şeyler bir kız çocuğuna anlatılmamalı, o ilerde kadın ve anne olacak," diyerek beni uyardı. Peki ama ben bütün bunları kiminle paylaşacaktım?»

«Çocuklarımızı korumak için nelere katlandık, neler yaşadık. Ama sonra onların bu konuda çok az şey bildiklerini öğrenmek bizi şaşırtıyor.» (Çavuş *Tamara Mihaylovna Stepanova*, atıcı)

«... Kız arkadaşımla sinemaya gittik. Yaklaşık kırk yıldır arkadaşız. Savaş sırasında ikimiz de yeraltı faaliyetindeydik. Sinema için bilet almak istedik. Ama uzun bir kuyruk vardı. Arkadaşımın yanında Büyük Yurtseverlik Savaşı emeklilik kartı varmış. Bilet gişesine yaklaştı ve kartı gösterdi. On dört yaşlarında bir kız çocuğu, "Siz kadınlar gerçekten savaştınız mı? Size bu kartları sağlayanın ne tür bir başarı olduğunu doğrusu merak ediyorum," dedi. Kuyrukta yer alan herkes öne geçmemizi teklif etti. Bunu yürekten istiyorlardı. Ama artık bizim canımız sinemaya gitmek istemiyordu. Sinirlerimiz bozulmuştu... Vazgeçtik.» (*Vera Grigoriyevna*, bir yeraltı örgütü üyesi)

Ben de, savaştan sonra doğdum. Siperlerin otlarla kaplandığı, üç katlı yeraltı sığınaklarının çöktüğü ve askerlerin geride bıraktıkları mığferlerinin paslandığı sıralarda. Öte yandan savaşın öldürücü soluğu benim yaşamımı da etkiledi. Bizim kuşağımızın hâlâ savaşla görülecek hesabı var. Ailem savaşta on bir üyesini kaybetti. Ukraynalı olan annemin babası, dedem Petro, Budapeşte yakınlarında bir yerde gömülü. Beyaz Rus olan babaannem Yevdokiya, partizanların kontrolü altında bulunan bölgeleri Naziler kuşattıklarında açlıktan ve tifüsten öldü. Gomel bölgesinde, Petrikov civarında bulunan köyüm Komaroviçi'de uzak akrabalarımızdan iki aile, yine Nazilerce çocukları ile birlikte bir hangarda diri di-

ri yakıldılar. Aktif görev almak için gönüllü yazılan amcam İvan ise 1941'de savaşta kayboldu.

... Benim kendi «savaşım» da dört yıl sürdü. Duyduklarımla altüst oluyordum. Gerçeği söylemek gerekirse artık dayanamayacağımı hissediyordum. Her şeyi unutmak istiyordum. Ama artık geri dönüşü olmayan bir yola girmiştim. Bütün bu zaman zarfında kitabımda da yer almasına kalkışma cesaretini gösterdiğim bir günce tuttum. Bu güncede duygularım, deneyimlerim ve ülkenin çeşitli bölgelerinde bulunan yüzü aşkın kasaba, şehir, köy ve yerleşim birimini kapsayan bir araştırmam da yer almaktadır. Uzun zaman kitabımda, «hissediyorum», «altüst oluyorum» ve «endişeleniyorum» gibi ifadeleri kullanmaya hakkım olup olmadığı kuşkusunu taşıdım. Onların duyguları ve acılarının yanında benimkiler neydi ki? Duyumsadıklarımı içeren bir günceyle kim ilgilenecekti? Ama dosyamdaki belgeler arttıkça kendime güvenim de arttı. Yazar, bir belge ile birlikte bunun içeriğine ait duygularını aktarabiliyor ya da varlığını hissettiriyorsa bu belge ancak o zaman anlamlı olur diye düşündüm.

Tamklıklar tarafsız değildir. Her biri, birilerine ya da yazara ait gizli bir öfke içerir. Ve bu öfkeli irade yıllar sonra bir belge olarak görevini yerine getirir.

İnsanların savaş amları ve savaşla ilgili düşünceleri erkeklere özgüdür. Çünkü genelde cephede savaşan erkeklerdir. Ve yine biz kadınların savaş ile ilgili bilgi yetersizliğimizin nedeni de burada yatar. Evet, bu yurt savunması savaşına katılan kadınlarla ilgili yüzlerce kitap yazıldı. Ama bugüne dek bizim burada ele aldığımız benzeri görülmemiş tarihi bir olguyu gösteren çok az anı yayınlandı. Tarihte hiçbir savaşa bu kadar çok sayıda kadın katılmadı. Geçmişten bildiklerimiz, kadın asker *Nadejda Durova* ve partizan *Vasilisa Kosina* gibi yalnızca birkaç efsane isim ve iç savaşta Kızıl Ordu'da genellikle hemşire ve doktor olarak yer alan kadınlardır. Ama Büyük Yurtseverlik Savaşı Sovyet kadınının vatanını savunmak için savaşa kitlesel olarak katıldığı ilk örnektir.

Sovremenik dergisinde yayınlanan *Nadejda Durova'dan Notlar*'dan yapılan bir alıntının önsözünde Puşkin: «Asil bir ailenin genç kızına yuvasını terk ettiren, karşı cinsten vazgeçiren, erkekleri bile ürküten görevler ve sorumlulukları kabul ettiren ve onu Napolyon'un çarpıştığı savaş alanları kadar dehşet içeren alanlara iten neydi? Ona bütün bunları göze aldıran şey neydi? Ailevi sorunlar mı? Karışık bir duygu dünyası mı? Do-

guştan gelen bir boyun eğmezlik özelliği mi? Yoksa aşk mı?..» diyordu. Puşkin o yazıda yalnızca bir kadının inanılmaz sonundan ve bir sürü olasılıklardan söz ediyordu ama, 800 bin kadının orduda görev alması ve daha da fazlasının cephede görev almak için başvurması ortaya farklı bir durum çıkarıyordu. Bu başka bir şeydi...

Buna en iyi yanıtı, «Bizim için "Biz" ve "Vatan" sözcükleri aynı anlamdaydı,» diyen uçaksavar topçusu *K. S. Tihonoviç* veriyordu. İşte bu nedenle her şeyi göze aldılar. İşte bu yüzden savaşta aktif olarak görev aldılar. Çünkü vatan ve bu vatanın insanları için tarihin terazisindeki seçenek "olmak ya da olmamak"tı. Böylesi bir tehlike vardı. Ve onlar bir seçim yapmak zorundaydılar.

Bu kitapta, önceden haklarında çok şey yazılmış olan ünlü keskin nişancılar, pilotlar ya da partizanlardan özellikle söz etmedim. «Bizler, orduda yer alan genel çoğunluk gibi sıradan kadınlardık.» Bu sözü çok defalar duydum. Çünkü onların anıları, halkın belleği dediğimiz o çok değerli hazineydi. «Savaşa bizim, kadınların gözüyle baktığınızda, onun hayal edilebilecek en korkunç şey olduğunu anlarsınız,» diyor Çavuş *Aleksandra Yosifovna Mişutina*, hastabakıcı. Savaş boyunca cephede savaşan, savaş sonrası evlenip üç çocuğu olan ve şu an torunlarının yetiştirilmesine yardım eden sıradan bir kadının bu sözleri, kitabın temel fikrini yansıtıyor.

Optik, merceğin kapasitesine göre yakalanan görüntüyü sabitlemek için «aydınlatma» bilgisini kullanır. Bu durumda, bu savaşa katılan kadınların bellekleri, duygusal deneyim ve acılarının yoğunluğu ile birleşerek en «aydınlatıcı» şey konumuna geliyordu. Duygusal olarak yoğundular, öfkeliydiler. Sağladıkları zengin detaylar ise belgeleri oldukça güvenilir kılıyordu.

Telsizci *Antonina Fiyodorovna Valegjaninova* Stalingrad cephesinde çarpıştı. Çatışmanın zorluklarını anlatırken o zamanki duygularını tanımlamada uzun süre zorlandı ve birden şu sözler döküldü ağzından: «Çatışmaların biri hâlâ belleğimde. Çok sayıda ölü vardı... Pullukla tarlaya saçılmış patatesler gibi büyük bir alana yayılmışlardı. Ölmeden önceki pozisyonlarını koruyorlardı. Patatesler gibi... Atlar... Bir insanı ezmekten korkan bu duyarlı hayvanlar bile artık bu duygularını yitirmişlerdi. Artık ölüler onlar için bir şey ifade etmiyordu.» İşte Partizan *Valentina Pavlovna Kojemiyakina*'nın belleğinden hiç silinmeyen bir olay: «Savaşın ilk günleriydi. Birimlerimiz çatışarak geri çekiliyordu; tüm köylüler onları izlemek için evlerinden dışarı çıktılar. Annem ve ben de oradaydık. Yaşlı-

ca bir asker önümüzden geçti. Bizim eve yaklaşıp annemin önünde eğildi ve, "Bizi bağışla, anne... Ve kızını koru. Yalvarırım onu koru!" dedi. O zaman on altı yaşındaydım. Saçlarım uzundu ve örgülüydü...» Valentina'nın anımsadığı bir başka olay ise, taşıdığı ilk yaralı askerin ölmeden önce, ona: «Kendine iyi bak, genç kadın. Ölenlerin yerine çocuk doğurmak zorundasın... Baksana ne çok erkek öldü,» demesiydi.

Kadınlarda insanca duygulardan oluşan ve genellikle erkeklerin yetiştirilme koşulları nedeniyle yoksun oldukları bir duygu dünyası vardır. Erkekler için savaş, bombalama ölüm ve acı çekmekti. Kadınlar içinse bunlar savaşın yalnızca bir parçasıydı. Kadın fizyolojik ve psikolojik yapısının farklılığı nedeniyle savaşın hem fiziksel hem de manevi zorluklarını daha yoğun yaşadı. Bu yüzden kadın savaş zamanının «erkek» ortamına daha zor uyum sağladı. Bugün daha değerli olan şey, kadının sonsuz insan olasılıklarına tanıklık ettiği o ölüm cehenneminde kazandığı muhteşem duygusal deneyimidir. Onu unutulmaya terk etmeye hakkımız yok.

Sovyet halkını Nazizme karşı zafere götüren insan faktörüydü. Bu yüzden kitaptaki tanıklıkların askeri ya da başka açıdan büyük bir önemi olmayabilir (Bu kitabın yazarı da okura zaten böyle bir bilgi sunmayı amaçlamadı.). Tüm halkın zafere ulaşabilmesi için, her bir bireyin zafer için uğraş vermesi zorunluydu.

O savaşa katılanların büyük bir kısmı hâlâ yaşıyor. İnsanlar ölümlüdür ama onları ölümsüzlüğe taşıyan geride bıraktıkları, zamandan bağımsız olan anılarıdır. Savaşa katılan ve kazanan bu insanlar, katıldıkları eylemin ve yaptıklarının daima bilincinde oldular. Bu anıların gelecek kuşaklar için korunması konusunda herkese yardımcı oluyorlar. Ara sıra, aileleri ziyaret ettiğimde, içinde torunlar ve çocuklar için notlar bulunan inceli kalınlı not defterleri gördüm. Bu kalıtlar bir yabancıya (yani bana) isteksiz bir şekilde verildi. Öne sürülen «Çocuğumuzun bizi anımsamasını istedik,» ya da «Size bir kopyasını verebilirim. Çünkü oğluma orijinalini bırakmak istiyorum...» türünden birbirine benzer gerekçelerdi.

Buna karşın savaş anılarına ilişkin not tutmamış insanlar da vardı. Yaşanan birçok şey yazıya dökülmemiş ve bir daha ele geçmez bir şekilde yitip gitmiş ve unutulmaya terk edilmişti. Eskilerin söylediği gibi, bir savaş unutulmazsa kin ve nefret kalır. Ama unutulursa yeni savaşlar başlar.

Toparlarsak kadınların tanıklıkları savaşın kadınca olmayan yüzünü anlatır. Tanıkların dünkü, bugünkü ve yarınki faşizmi suçlayan ifadeleri

gibi. Faşizm, bir anne olarak, bir kız kardeş olarak ve bir eş olarak kadınlar tarafından teşhir edilir.

O kadınlardan biri şimdi karşımda duruyor. Annesi onu savaştan kısa bir süre önce çok küçük olduğu için yalnız başına büyükannesine bile göndermezdi. Hemen iki ay sonra cepheye gitti, hastabakıcı oldu ve Prag'dan Smolensk'e kadar her yerde çarpıştı. Savaştan döndüğünde 22 yaşındaydı. O, çok büyük acı ve deneyimlerle yoğrulup olgunlaşmışken yaşıtı olan diğer kızlar hâlâ çocuktular. Cephede üç kez yaralandı. Göğsünden aldığı yara ağırdı. İkinci kez yaralandığında ise iki kez ruhsal çöküntü geçirdi.

Siperden çıkarıldığında rengi kül gibiydi. Buna karşın o, yaşama yeniden kadın olarak başlamak, yeniden pırıltılı elbiseler ve ayakkabılar giymeye alışmak, evlenmek ve anne olmak zorundaydı. Erkekler savaştan kötürüm olarak dönmüş olsalar bile ailelerini kurdular ve sivil yaşama hemen uyum sağladılar. Ama kadınların savaş sonrası yaşamı çok daha zorlu geçti. Savaş onları gençliklerinden ve kocalarından ayırdı. Kendileri ile aynı yaşta olan çok az erkek cepheden dönebildi. İstatistiklerden habersizken bile durumu çok iyi biliyorlardı. Çünkü bombalarla yerle bir edilen alanlarda erkek cesetlerinden oluşan öbekleri unutmamışlardı. Bahriyeli ceketleri içindeki o delikanlıları hiçbir şeyin yaşama döndüremeyeceği ve babalarının, erkek kardeşlerinin, nişanlılarının sonsuza dek ortak gömütlerinde kalacakları fikrine inanmak, bu fikri kabullenmek onlar için nasıl da zordu! «O kadar çok yaralı vardı ki sanki tüm dünya yaralı doluydu...» diyor hemşire olan kıdemli çavuş *Anastasiya Sergeyevna Demçenko*.

Şu 1941 yılının genç kızları nasıl kızlardı? Onları cephe gönüllüsü olmaya iten şey neydi? İsterseniz gelin bunu yaşamlarına dalıp birlikte görelim.

S. Aleksiyeviç

"ANIMSAMAK İSTEMİYORUM"

Başladığımda bu aşamaya gelebileceğini hayal bile edemediğim 4 yıldır süren bu araştırma, Minsk eteklerinde üç hikâyesi olan eski bir evde başladı. Bu ev savaştan hemen sonra yapılmış, çevresi yaseminlerle kaplı bir evdi.

Minsk'deki Udarnik Yol Yapım Makine Fabrikasında, kıdemli muhasebeci *Mariya İvanovna Morozova*'nın emekli olması nedeniyle bir tören düzenleniyordu. Şehir gazetesinde buna ilişkin küçük bir haber vardı. Haberde, İvanovna'nın savaş sırasında keskin nişancılık görevinde bulunduğu ve on bir madalyası olduğu yazıyordu. Kadının savaş döneminde yaptığı işler ile barış döneminde yaptığı işleri bir araya getirdiğinizde önemli bir uyumsuzluk ortaya çıkar. Ama bu uyumsuzluk, 1941-45 arası askerlik yapan kadınları tanıyabilmem için bana ipucu vermişti.

... gazetedeki silik fotoğrafa çok az benzeyen, saç örgülü dokunaklı bir kız çocuğunu andıran küçük bir kadın, büyükçe bir koltuğa oturmuş ve yüzünü ellerinin arasına almıştı: «Özür dilerim ama o günleri tekrar anımsatmayın... Sinirlerim yıpranmış durumda. Artık savaş filmlerini bile izleyemiyorum,» dedi.

Ve, «Neden ben?» diye sordu ve, «Kocamla konuşmanızı öneririm. O size çok şey anlatacaktır. O bütün komutanlarının, generallerinin isimlerini anımsar ve birliğinde kaç kişi olduğunu bile söyleyebilir size. Ama ben farklıyım. Ben ancak bana ne olduğunu ve kalbime bıçak gibi saplanan şeyi ammsıyorum,» diye sürdürdü konuşmasım...

Benden teyp kullanmamamı rica etti ve,

«Araya teyp girmesin... Konuşabilmek için gözlerinize bakmalıyım,» dedi.

Ama birkaç dakika sonra teybi tamamen unuttu...

İşte keskin nişancı, süvari onbaşısı, *Mariya İvanovna Morozova İvanuşkina*'nın öyküsü:

«Moskova'nın Proletarski bölgesi, köyümün bulunduğu Diyakovskoye civarında kurulmuştu. Savaş patlak verdiğinde henüz

on sekizime basmamıştım. Önce bir kolektif çiftlikte işe başladım. Daha sonra muhasebe kursunu bitirip bununla ilgili bir iş buldum. Aynı zamanda askerlik şubesinin silah kullanımına ilişkin başlattığı bir kursa devam ettim. Kursa 40 kişi katılmıştık. Bunlardan dördü köyümden, beşi ise komşu köydendiler. Kısacası her köyden belli sayıda insan vardı. Hepsi de genç kızdı. Durumu uygun olan erkeklerin tamamı zaten cephedeydi.

«Düşman Moskova yakınlarına geldiği sırada Genç Komünistler Birliği Merkez Komitesi gençlere yurt savunmasında gönüllü olma çağrısı yaptı. Yalnız ben değil tüm kızlar, herkes cepheye gitmek istiyordu. O sırada babam cephedeydi. Biz yalnız kendimizin bu duygular içinde olduğunu sanıyorduk... Askerlik şubesine gittiğimizde orada yalnızca birkaç genç kız görebildik. Seçim yapılıyordu. Doğal olarak aranan ilk koşul sağlıklı olmaktı. Çocukken sık sık hastalanırdım. Bünyem çok zayıftı. Bu yüzden elenmekten korktum. Bunun yanı sıra, cepheye gitmesi durumunda annesi yalnız kalacak kızlar da kabul edilmiyordu. Benim iki kız iki de erkek kardeşim vardı. Ama yaşları oldukça küçüktü. Bu durum onları düşündürdü. Bir diğer sorun ise kolektif çiftliğin durumuydu. Çiftlik neredeyse boşalmıştı ve tarlada çalışacak adam kalmamıştı. Bu yüzden kolektif çiftlik sorumlusu bizim gitmemizi istemedi. Sonuç olarak cepheye kabul edilmedik. Genç Komünistler Birliği Bölge Komitesi'ne gittik. Onlardan da aynı yanıtı aldık.

«Bölgemizden, Genç Komünistler Birliği Bölge Komitesi'ne bir grup temsilci gönderdik. Onlar da eli boş döndüler. Moskova'dayken tekrar Genç Komünistler Birliği'ne başvurmaya karar verdik. Bir süre görüşmeyi yapma cesaretini gösterecek kişinin kim olabileceğini tartıştık. Görüşebilmekte zorluk çekmeyeceğimizi sanıyorduk. Ama sekreteri yalnız yakalamanın olanaksız olduğunu gördük. Orası Sovyetler Birliği'nin dört bir yanından gelen yakınlarım kaybetmiş öfkeli gençlerle doluydu.

«Sonunda akşam üzeri sekretere ulaşabildik. Bize, "Ateş etmeyi bilmiyorsunuz. Cephede nasıl savaşacaksınız?" dedi. Biz de "Bize öğretildi," dedik. "Nerede, nasıl ateş edilir?.. Yara nasıl sarılır? Bunları biliyorsunuz, değil mi?" diye tekrar sordu. Daha önce askerlik şubesinin bir kurs açtığını, bu kursta bir bölge dok-

toru tarafından bize yara sarmanın öğretildiğini, ayrıca aramızdan kırk kişinin de silah kullanmayı ve ilk yardımı bildiğini söyledik. Eve dönüp beklememiz ve olumlu bir yanıt alacağımız söylendi. Ve hemen birkaç gün sonra çağrı mektuplarımızı aldık...

«Askerlik şubesine gittik. Bizi bir odadan diğerine alarak gerekli işlemleri tamamladılar. Oradan ayrıldığımda daima gurur duyduğum o güzel saç örgülerim yoktu artık. Giysilerim de orada kalmıştı. Saç örgülerimi ve giysilerimi anneme göndermek için zamanım olmamıştı... Oysa o, hep bana ait bir şeyleri saklamak isterdi... Ve işte oradaydık. Büyük yakalı asker gömleklerimizi ve şapkalarımızı giydik, sırt çantalarımızı aldık ve yük vagonuna bindirildik...

«Hâlâ nereye gittiğimizi ve ne yapacağımızı bilmiyorduk. Bu önemli de değildi çünkü tek isteğimiz cepheye gitmekti. Herkes savaşıyordu ve biz bunun dışında kalmak istemiyorduk. Bir kadın atış okulu yakınlarındaki Sçelkova istasyonuna getirildik. Ve trenden indik. Daha sonra görev yerimizin burası olduğunu anladık.

«Garnizon ve disiplin yönetmelikleri, kamuflaj ve kimyasal silahlara karşı savunma konularında çalışmalara başladık. Tüm kızlar ellerinden geleni yapıyorlardı. Gözü kapalı silah söküp takmayı, rüzgâr hızını ve hedefin uzaklığını belirlemeyi, hedefin hareketini hesaba katmayı, siper kazmayı ve sürünmeyi öğrendik. Hepsini yapabiliyorduk. Atış ve talimde üstün başarı göstererek eğitimimi tamamladım. En zor şey alarm sesi ile kalkıp beş dakika içerisinde hazırlanmak zorunda olmamızdı. Zaman kaybetmemek için botlarımızı bağlayamazdık bile. Giysilerimizi ve botlarımızı giymeyi beş dakikaya sığdırıp sıraya girmek zorundaydık... Bazen çıplak ayağımıza giydiğimiz botlarla sıraya girmek zorunda kalırdık. Bir keresinde neredeyse kızın birinin ayakları donuyordu. Bu durum başçavuşun dikkatini çekti. Kızı azarladı ve bize tozluğun baldıra nasıl sarıldığını öğretti. Bize tepeden bakar ve, "Sizi Alman hedefleri yerine asker yapabilmiş miyim kızlar? Ne dersiniz?" deyip böbürlenirdi.

«Sonunda cepheye geldik... Orşa yakınlarındaki 62. Piyade Tümeni'ne katıldık... Dün gibi hatırlıyorum. Komutan, Albay Borodkin bizi görünce öfkeden delirmişti. "Bana birkaç kız mı yolladılar?" diye bağırmıştı. Ama sonra bizi yemeğe davet etti. Yar-

dımcılarından birine, "Tatlı olarak yiyebileceğimiz bir şey var mı?" diye sorduğunu duyduk. Rahatsız olmuştuk. Bizi ne sanıyordu? Buraya savaşmaya gelmiştik... Bizi asker olarak değil de "kızlar" olarak görüyordu... "Sizlerle ne yapabilirim cici kızlar?" Bize böyle diyordu. Evet belki kızları yaşındaydık ama biz kendimizi gerçek savaşçılar olarak görüyorduk.

«Ertesi gün bizden arazide ateş etmemizi ve kamuflaj yapmamızı istedi. Atışta, iki günlük kurs için cepheden çağırılan erkek nişancılardan bile daha iyiydik. Sıra kamuflaja gelmişti. Albay orman içindeki açıklığı araştırmak üzere yürüdü ve küçük bir tümseğin üzerine doğru adım attı. Hâlâ hiçbir şey görememişti. Birden altındaki tümsekten, "Oh, Albay Yoldaş, artık dayanamıyorum. Çok ağırsınız," diye bir ses geldi. Büyük bir kahkaha tufanı koptu. Herkes gülüyordu. O ise bu kadar iyi kamuflaj yapılabileceğine inanamamıştı. "Şimdi," dedi, "Sizi sıradan kızlar olarak görmekle hata yapmışım." Ne zaman çatışma hattına gitsek her seferinde kaygılanır, dikkatli olmamız ve kendimizi tehlikeye atmamamız konusunda bizi uyarırdı.

«Atıcılık deyimiyle söylersek ilk ava, keskin nişancı arkadaşım Maşa Kozlova ile birlikte gittik. Kendimizi kamufle edip beklemeye başladık. Ben araziyi gözetliyordum, Maşa tüfeği tutuyordu. Birden Maşa'nın şöyle dediğini duydum:

"Ateş et! Ateş et! Bak bir Alman..."

"Ben gözetliyorum. Sen ateş et!" dedim ona.

"Biz karar verene kadar adam gidecek," dedi.

"Önce huş ağacı ile barakayı yerleştirerek kontrol noktaları belirlemek üzere bir atış haritası çizmem gerek..." diye üsteledim.

"Okulda yaptığımız gibi kırmızı şeritler mi yapıştıracaksın? Ben buraya ateş etmeye geldim, kağıtlarla uğraşmaya değil!" dedi Maşa. Çok sinirlenmişti.

"O halde sen neden ateş etmiyorsun?" diye sordum.

«Biz tartışırken Alman subayı askerlerine emirler veriyordu. Bir araba göründü. Askerler sıra oluşturmuş ve elden ele bir şeyler taşıyorlardı. Subay bir süre ayakta dikildi ve sonra bir şeyler söyleyip kayboldu. Bu arada biz hâlâ tartışıyorduk. İki kez görüş alanımıza gelmişti. Elimizi çabuk tutmadığımız takdirde onu ta-

mamen elimizden kaçırabilirdik. Üçüncü kez ortaya çıktığında bir an göründü ve yok oldu. Artık ateş etmeye karar verdim. Ama sonra birden düşman bile olsa sonuçta onun da bir insan olduğunu düşünmeye başladım. Ellerim titremeye başladı. Birden ürperdim ve açıklaması zor bir korkuya kapıldım... Kontrplak hedeflerden sonra kendimi bir insana ateş etmeye ikna edemiyordum. Buna karşın toparlandım ve tetiğe bastım. Kollarıyla havada bir daire çizip yere düştü. Onu öldürüp öldürmediğimi bilmediğim halde insan öldürmüş birinden çok daha şiddetli bir titreme almıştı beni.

«Birliğimize dönüp yaşadıklarımı anlattıktan sonra bir toplantı yaptık. Komünist Gençlik Örgütü sorumlumuz Klava İvanova beni ikna etmeye çalıştı: "Onlardan nefret etmeliyiz. Onlara acımamalıyız..." Naziler babasını öldürmüştü. Ne zaman şarkı söylemeye yeltensek bize yalvarırdı: "Lütfen kızlar henüz zamanı değil. Bu kokarcaları yendiğimizde söyleyeceğiz şarkılarımızı," derdi.»

Birkaç gün sonra Mariya Morozova beni aradı ve savaşta birlikte çarpıştıkları arkadaşı Klavdiya Grigoriyevna Krohina'ya birlikte gitmemizi teklif etti. Orada dinlediğim öykü de kadınlar için asker olup öldürmenin zorluğunu anlatıyordu.

Keskin nişancı, kıdemli çavuş *Klavdiya Grigoriyevna Krohina* anlatıyor:

«Sipere uzanmış araziyi gözetlemekle meşguldük. Sonra bir Alman göründü. Ateş ettim. Düştü. Ürperdim, titredim ve birden ağlamaya başladım. Eğitim sırasında hedeflere ateş ederken hiçbir şey hissetmemiştim. Ama şimdi durum farklıydı. Bir insanı nasıl öldürebilmiştim...

«Sonra bu duygu kayboldu. Nasıl mı? Anlatayım. Doğu Prusya'da bulunan küçük bir yerleşim merkezinden geçiyorduk. Yol kenarında birkaç küçük kulübe ya da ev vardı. Kulübe ya da ev olup olmadıklarını kesin olarak söyleyemiyorum çünkü her şey yanmıştı. Ortada yalnız küller vardı. Aralarında insan kemikleri ve yanmış kızıl yıldızlar görünüyordu. Bunlar yaralı ya da esir alınmış ve diri diri yakılmış Sovyet askerlerine aitti... Bu olaya tanık olduktan sonra öldürürken hiç acı duymadım. Yanmış kemikleri gördüğümde kendime gelememiştim. Artık sadece öfke duyuyor ve intikam almak istiyordum.

«... Cepheden döndüğümde saçlarım bembeyazdı. Yirmi bir yaşında beyaz saçlı bir kızdım. Yaralanmıştım, ruhsal çöküntüye uğramıştım ve kulağımın birisi işlevini kaybetmişti. Annem beni şu sözlerle karşıladı: "Geri döneceğine hep inandım. Senin için gece gündüz dua ettim. Artık kız ya da erkek çocuk doğurmuşsun fark etmiyor," diye ağlamaya başladı. Erkek kardeşim cephede ölmüştü. "O bir erkekti ve vatanını savunmak zorundaydı. Sen bir kızsın. Yaralanırsan sakat kalmandansa ölmeni istedim hep," diye sürdürdü konuşmasını.

«Ben Beyaz Rus değilim. Beni buraya kocam getirdi. Maden bölgesinde bulunan Çelyabinsk'de doğdum. Genellikle geceleri olan bombardıman sırasında hemen yataktan fırlar, paltomu kapar, kapıya doğru koşarak kaçmaya çalışırdım. Annem bana sarılır, göğsüne bastırır ve sanki bir çocukmuşum gibi konuşarak beni sakinleştirmeye çalışırdı. Çoğu kez yatağımdan baş aşağı fırlar ve paltoma davranırdım. Bunu sıklıkla yaşadım...»

Oda soğuk olmadığı halde *Mariya Morozova* kalın bir yün şala sarınmıştı. Titriyordu.

«Keşif kollarımız bir Alman subayını esir almıştı. Birliğinde genellikle başından olmak üzere çok sayıda askerin yaralanması onu şaşkına çevirmişti. Bu sıradan bir nişancının işi olamazdı. Sonra, "Bunca askeri öldüren nişancıyı görebilir miyim?" diye sordu ve ekledi: "Çok sayıda takviye kuvvet gelmişti. Günde on asker kaybettim." Alay komutanımız, "Üzgünüm. İsteğinizi yerine getiremeyecegim. O Saşa Şliyakova adında genç bir nişancı kızdı ve bir çatışmada öldürüldü. Onu çok sevdiği kırmızı atkısı ele verdi. Beyaz kar üzerinde parlayan kırmızı bir atkı," dedi. Alman subay onun bir kız olduğunu öğrenince ne diyeceğini şaşırdı ve başını öne eğdi.

«Görev yerlerimize ikişer kişi olarak gidiyorduk. Sabahtan akşama kadar tek başına oturmak zordu. Aşırı gerginlikten gözlerimiz sulanır ve kollarımız, vücudumuz hissizleşirdi. Soğuklığımızla altımızda eriyen kar ve çetin kış, tüketircesine zorlardı bizi. Şafakta yola çıkar, hava kararkdığında cepheden dönerdik. Düşmanın yerimizi tespit edememesi için on iki saat, bazen daha da faz-

la kar üzerinde uzanmak ya da bir ağacın tepesinde, bir harabe ya da barakanın çatısında kamufle olmuş bir şekilde beklemek zorundaydık. Düşmana olabildiğince yakın dururduk. Bazen Alman siperleriyle aramızda 700 metre, hatta 500 metre kalana kadar yaklaşır ve nişan alma pozisyonunda beklerdik.

«Beni bu kadar cesur yapan şey neydi bilmiyorum. Ama Tanrı bizleri bir daha asla asker yapmasın. Bakın size bir olay anlatayım...

«Saldırıya geçmiştik. Büyük bir hızla ilerliyorduk. Destek gücümüz çok gerilerde kalmıştı. Bu yüzden duraklamıştık. Cephane ve yiyeceğimiz azalmış, mutfağımız isabet almıştı. Aralıksız üç gün kuru ekmek yemiş ve yara olan dilimizi ağzımızın içinde döndüremez hale gelmiştik.

«Keskin nişancı arkadaşım öldürülmüştü. Aramıza yeni katılan biri ile birlikte cepheye yürüyorduk. Birden tarafsız bölgede (noman's land) bir tay gördük. İpek gibi tüylü bir kuyruğu vardı. Çok güzeldi. Sanki hiç savaş yokmuş gibi kaygısızca dolaşıyordu. Almanların gürültülerini duyduk. Sanki onlar da ona nişan alıyorlardı. Bu arada bizim askerler de kendi aralarında konuşuyorlardı:

"Onların elinden kurtulacağa benziyor. Biz yakalasak da güzel bir çorba yapsak..."

"Bir makineli tüfek bu mesafeden iş görmez..."

«Bu arada Almanlar bizi gördüler.

"Keskin nişancılar geliyor. Onu şimdi vuracaklar... Hadi kızlar!.."

«Ben duraksamadan ve hatta düşünmeden nişan alıp ateşledim. Tay bacaklarının üzerine yığılıp yana doğru düştü. Rüzgâr onun acı inlemesini bize ulaştırdı.

«Yaptığım şeyi ancak kısa bir süre sonra fark edebildim. Çok güzel bir taydı. Ve ben onu çorba yapmak için öldürmüştüm. Arkamda bir ağlama sesi duydum. Dönüp baktım. Bize yeni katılan acemi arkadaşımdı.

"Ne oluyor?" diye sordum.

"Zavallı küçük şeye üzüldüm," dedi. Gözyaşları içindeydi.

"Boş veeer! Ne kadar da yufka yüreklisin! Ne yapabilirdik? Üç gündür açız. Bu olay sana çok dokundu. Çünkü henüz hiç kimseyi gömmedin. Henüz sırtında bir yığın yükle aç karnına günde

otuz kilometre yürümenin ne demek olduğunu bilmiyorsun. Duygularımızı sonraya bırakmalıyız. Öncelikle Almanları defetmemiz gerek."

«Az önce beni dürtükleyen, bağıran ve sorular soran askerlerin hemen hepsinin başka yerlere baktıklarını gördüm. Herkes kendi işiyle ilgileniyor ve beni görmezlikten geliyorlardı. Dikkatlerini çekmem için sanki ölmem gerekiyordu. Öyle bir havaları vardı. Ağlamamak için kendimi zor tutuyordum. Ben sanki bir post avcısı ve gözümü kırpmadan adam öldüren biriydim. Aslında çocukluğumdan beri tüm canlıları severim. Küçücük bir kızdım. İneğimiz hastalanmıştı. Bizimkiler onu kesmek zorunda kalmışlardı. O kadar çok ağlamıştım ki annem hastalanacağımdan korkmuştu. Oysa şimdi tetiği çekmiş ve zavallı bir tavşı vurmuştum.

«Akşam aşçılar yemeği getirdiler ve şöyle dediler:

"İyi bir atış yapmışsın keskin nişancı. Bugün karavana biraz et gördü..." Tabaklarımızı yerleştirip gittiler. Kızlar yemeklerine dokunmadan sessizce oturuyorlardı. Kendimi kötü hissediyordum. Gözyaşlarımı tutamadım ve hızla yerimden fırlayarak sığınaktan dışarı doğru koşmaya başladım. Kızlar peşimden gelip hep bir ağızdan beni rahatlatıcı sözler söylemeye çalıştılar. Ve hemen tabaklarını kapıp atıştırmaya başladılar.

«Söylemeye gerek yok. Geceleri çok konuşurduk. Elbette ki konu evlerimizdi. Ya da annelerimiz, bazılarının cephede olan babası ya da kardeşiydi. Ayrıca savaş bittiğinde ne olacağımızı, nasıl evleneceğimizi ve evlendiğimizde kocalarımızın bizi sevip sevmeyeceği gibi konularda da fikir yürütüp düşler kuruyorduk...

"Ah kızlar!" derdi yüzbaşımız gülerek: "Çok iyi özelliklere sahipsiniz. Ama savaştan sonra sizinle evlenmeye cesaret edecek erkek bulamayacaksınız. Mükemmel keskin nişancılarsınız. Es kaza evlenirseniz sakın ola ki kocanızın başındaki bir tabağa nişan almaya kalkışmayın. Yoksa onu elinizden kaçırırsınız."

«Kocamla savaş sırasında tanıştık. Aynı alaydaydık. İki kez yaralanıp ruhsal çöküntü geçirdi. Savaş boyunca orduluydı. Tüm yaşamı askerlikle geçti. Ona sinirlerimin yıpranmış olduğunu

açıklamaya gerek yoktu. Sesimi yükselttiğimde ya duymamış gibi davranır ya da hiçbir şey söylemezdi. 35 yıllık birlikteliğimiz uyum içinde sürüyor. İki çocuk büyüttük. İkisi de üniversiteyi bitirdi.

«Size başka ne anlatabilirim ki? Terhis olup Moskova'ya geldim. Oradan memleketime ulaşmak için yolun bir kısmını otobüsle gitmem, birkaç kilometre de yürümem gerekiyordu. Şu anki metro istasyonunun bulunduğu yerde o zamanlar kiraz bahçeleri ve oldukça derin dereler vardı. Biri gerçekten çok büyüktü. İçinden yürüyerek karşıya geçmek zorundaydım. Hava kararmıştı. Kenarında dikildim kaldım. Geri dönüp sabaha kadar beklesem mi, yoksa cesaretimi toplayıp suya mı girsem bir türlü karar veremiyordum. Şu anda çok komik geliyor tabi ki. Dehşetli şeyler yaşadığım ve korkunç ölümlere tamk olduğum cepheden yeni dönmüştüm. Şimdi ise bir dereden geçmeye bile korkuyordum. Savaş, değerli ve güzel yanlarımızı ve bazı duygularımızı yok etmeyi başaramamıştı. Almanya'dan ülkeye dönerken vagonda birinin sırt çantasından bir fare zıplayıp dışarı atladı. Bütün kızlar yerlerinden fırladılar. Üst ranzadakiler çığlıklar atarak kafalarını bacaklarının arasına sakladılar. Bizimle seyahat eden yüzbaşı çok şaşırmıştı: "Bu nasıl iş böyle? Hepiniz cesaret madalyasına sahipsiniz. Ama küçücük bir fareden korkuyorsunuz," dedi.

«Şansım yaver gitti. Uzaktan bir kamyon göründü. Otostop yapmaya karar verdim.

«Kamyon durdu.

"Nereye?"

"Diyakovskoye'ye," dedim.

"Ben de," dedi delikanlı gülerek.

«O çantamı arka tarafa koyarken ben de ön kısma tırmandım. Yola koyulduk. Üniformama ve madalyalarıma bakıp,

"Kaç Alman öldürdün?" diye sordu.

"Yetmiş beş."

«Gülerek, "Ciddi olamazsın. İddiaya girerim ki bir tekine bile nişan almamışsındır," der demez onu hatırladım.

"Kolya Çiskov? Sen misin? Boynuna Genç Öncüler'in boyun bağını taktığım günü hatırlıyor musun?" Bir zamanlar okulda Genç Öncüler'in lideriydim.

"Mariya!"

"Evet..."

"İnanamıyorum!" dedi ve arabayı durdurdu.

"Yarı yolda duracağına beni evime götür," dedim. Gözlerimden yaşlar boşalıyordu. O da ağlıyordu. İşe bakın!

«Evime ulaşmıştım. Kolya çantamı kaptığı gibi koşarak anneme gitti.

"Bak sana kızını getirdim!" diye bağırdı.

«Evime dönmüştüm. Her şeye yeniden başlamam gerekiyordu. Ayakkabı ile yürümeyi bile yeniden öğrenmeliydim. Cephede üç yıl boyunca ayaklarımıza asker botlarından başka bir şey giymemiştik. Bizi dinlenme anlarında rahatsız eden kemerlere ve sarındığımız kuşaklara alışmıştık. Şimdi giysiler sanki üzerimizde iğreti duruyordu. Etek yerine pantolonu tercih ederdik. Akşamları pantolonlarımızı yıkar ve kırışık durmamaları için yatağımızın altına koyardık. Sabah kalktığımızda hâlâ biraz nemli olurlar ve ayazda üzerimizde iyice sertleşirlerdi. Savaştan sonra, sivil giysilerime rağmen birçok kez bir subay gördüğümde alışkanlıkla selam vermeye kalkıştım. Tamamen devlet tarafından karşılanan er tayınına alışkındık. Bazen fırına gittiğimizde gereksinimimiz kadar ekmek alır ve parasını ödemeyi unuturduk. Fırıncı kadınlar durumu anlar ve para istemezlerdi. Daha sonra para ödemediğimizi fark ettiğimizde utanırdık. Ertesi gün bir şeyler daha alır, özür diler ve hepsini birden öderdik. Bizi tanıdıkları için üzerinde durmazlardı»

Birden sessizleşti. Dalıp gitmişti.

«Sana başımdan geçen bir olay daha anlatayım. Bildiğiniz gibi savaş uzun sürdü. Bu süre zarfında hiç kuş ve çiçek gördüğümü anımsamıyorum. Elbette ki vardılar. Ama ben onları gördüğümü anımsamıyorum. Çok garip değil mi?..

«Maşa Alhimova'mızı sekiz yıl kadar önce bulduk. Topçu tabur komutanımız yaralanmıştı. Maşa onu kurtarmak için öbür tarafa geçmişti. Ona doğru sürünürken önünde bir top mermisi patladı. Komutan ölmüş ve Maşa'nın bacağının ikisi de ezilmişti. Onu taburun sağlık servisine taşırken bize yalvarıyordu: "Kızlar, vurun da öleyim... Bu halimle beni kimse istemez..." Bu

cümleleri tekrarlayıp duruyordu. Biz saldırıya geçerken o da hastaneye gönderildi. İzini kaybetmiştik. Nerede ve nasıl olduğu konusunda hiç haber alamamıştık. Başvurularımız yanıtsız kalmıştı. Sonunda bize 73 no'lu Moskova Genç Kaşifler Okulu yardımcı oldu. Savaş gazileri hastanesindeydi. Yıllarca bir hastaneden diğerine taşınmış ve bir düzine operasyon geçirmişti. Hayatta olduğunu annesinin bile bilmesini istememişti... Düşünebiliyor musunuz? Savaş bu işte... Onu hükümet konağındaki buluşma günümüze getirdik. Orada otururken durmaksızın ağladı. Daha sonra onu annesine götürdüler... Böylece anne kız otuz yıl sonra karşılaşmış oldu...

«Savaşla ilgili karabasanlar görüyoruz. Sanki hâlâ savaştayız... Sipere yatıyor, pozisyon değiştiriyoruz. Uyamyor ve hayatta olduğuma inanamıyorum. Ve unutmak istiyorum...»

Eski bir şala sarınan bu küçük kadının dinmeyen büyük acısını içimde duyumsadım. Veda ederken bana kızım diye hitap ederek biraz çekinik bir şekilde elimi sıktı. Elleri sıcacıktı.

Ondan ayrıldım. Ancak artık ben eski ben değildim ve duyduğum şu sözler belleğime kazınmıştı: «Oradan canlı dönsen bile yüreğin acıyacak. Şimdiki aklım olsa asla yüreğimden değil bacağımdan ya da kolumdan yaralanmayı yani fiziksel acıyı yeğlerdim... Yürek acısı çok can yakıcı oluyor... Cepheye gittiğimizde çok gençtik... Küçücük kızlardık... Savaş sırasında bile boyumuz uzamıştı...»

Biliyorum suçlusu ben değilim
diğerlerinin savaştan dönmemesinin
Benden büyük benden küçük olan
ve ölen insanların
Hiç kimse bunu dile getirmez de söylemez de
Başarabilseydim onlar yaşıyor olacaklardı belki
Hiç kimse bunu dile getirmez de... söylemez de...
Hiç kimse bunu söylemez biliyorum.
Ama yine de, acaba... acaba... diyorum... kendi kendime...*

* Dünya çapında Vasili Terkin şiiri ile tanınan Sovyet Şairi Aleksandır Tvardovski'nin (1910-1971) yaşamının sonlarına doğru yazdığı bir şiir. İngilizce'ye çeviren Peter Tempest, Türkçe'ye çeviren Serpil Güvenç-Hilal Ünlü.

Aleksandır Tvardovski'nin «Acaba, Acaba» (I wonder, wonder) adlı bu şiiri peşimi bırakmayacak ve ben onların düzinelerce öykülerini teybe ve anı defterlerine kaydederek cephedeki genç kızları aramayı sürdüreceğim. Onlarla birlikte acı çekecek, umutlarımı yeşertecek ve asla inancımı kaybetmeyeceğim. Savaş hakkında hem çok hem de hiçbir şey bilmediğimiz için farklı bir savaşı keşfedeceğim.

"BÜYÜMENİZ GEREKİYOR KIZLAR... ÇOK KÜÇÜKSÜNÜZ..."

Teypten çözümü yapılan sayfaları gözden geçiriyor, mektupları okuyorum. 1941'in bu genç kadınlarım resmetmeye çalışıyorum. Askerlik şubelerini kuşatan, cephe gerisinde olmaları gerektiği halde cephede olabilmek için soylu ve yarı çocuksu bir dürtü ile yaşlarına bir ya da iki yıl ekleyen bu genç kadınları...

Bu kadınlar, okullu kızlar ya da öğrenci oldukları günleri hiç unutmadılar çünkü onlar için dünya bir gecede değişti. Okulun son zili, okul bitirme partisi için yeni bir giysi, tatiller, şehir hastanesi ya da okulda yapılan staj çalışmaları, ilk aşk, gelecek üzerine düşler yerini bir anda savaşa bıraktı. Yaşamları, yukarıda saydığımız «geçmiş»leri ve savaş olarak ikiye bölündü. Öte yandan, savaş, ölüm ile yaşam arasında bir seçim anlamına gelse de bu insanlarm çoğu için nefes almak kadar basitti.

Böyle bir seçimle karşı karşıya kalsaydım ne yapardım diye düşünerek odamı bu bakışla görmeye çalıştım. Çok sevdiğim kitaplarım, plaklarım, ışığını gölgeleyen abajurumun sıcaklığı, yan odadaki annemin tanıdık nefesi... Bunların tümünü yitirecektim... Yaşça onlardan çok daha büyük olmama rağmen onlar için «nefes almak kadar basit» olan bu seçimi, düşüncede bile olsa yapamıyordum...

Moskova'dan, telsizci er *Zinayida İvanovna Palşino*'dan gelen bir mektubu okuyorum: «Cepheye gönüllü yazıldım. Başka ne yapabilirdim ki... Herkes bunu yaptı. Başka seçenek mi vardı...»

Tatilimi geçirdiğim Jeleznovodsk'da tamamen bu kitabı yazma işine yoğunlaşmışken büyük bir rastlantı sonucu hastabakıcı er *Natalya İvanovna Sergeyeva* ile tanıştım. İşte onun inanılmaz öyküsü:

«Sekiz kişilik bir aileydik. İlk dört çocuk kızdı. Ve onlardan en büyüğü bendim. Savaş zamanıydı. Naziler Moskova yakınlarındaydılar. Bir gün babam işten geldi ve, "Eskiden ilk çocuklarımın kız olmasına, geleceğin gelinleri olacaklarına sevinirdim... Ama her ai-

le cepheye birilerini gönderiyor ve bizim gönderecek kimsemiz yok... Bense çok yaşlıyım. Beni orduya almazlar. Sizler kızsınız. Oğlanlar çok küçük..." dedi. Bu durum bütün aileye dokunmuştu.

«Hemşirelik kursları düzenlendiğinde babam beni ve kız kardeşimi oraya götürdü ve oradakilere, "Size zafer için verebileceğim tek şey bunlar, kızlarım..." dedi.»

Buna benzer pek çok öykü vardı. Sivaşskoye kasabasından telsizci, kıdemsiz çavuş *Antonina Maksimovna Knıyazeva* da mektubunda şunları yazıyor:

«Annemin oğlu yoktu. Ailede beş kız vardı. Annemle birlikte Stalingrad'a gittik. Şehir kuşatıldığında hepimiz cepheye gönüllü yazıldık. Tüm aile, annem ve beş kız. Babam o sıra cephedeydi zaten...»

Bu, bir annenin dünyada eşi benzeri bulunmayacak soylu bir özveri örneğiydi. Ya yüreğinde duyumsadıkları? O yüreği kim görebilir?

«Hepimizin tek isteği cepheye gönderilmek üzere askerlik şubesine başvurmaktı,» diyor Minsk'ten, trafik kontrolörü, Çavuş *Tatyana Yefimovna Semyonova*:

«Askerlik şubesine gittik. Bize, "Biraz daha büyümeniz gerekiyor, kızlar... Çok küçüksünüz," dediler. O zaman on yedi yaşındaydık. Ama sonunda yanıt verdiler. Cepheye kabul edilmiştik. Arkadaşım ve ben atıcılık okuluna girmek istiyorduk ama bize, "Trafik kontrolörü olmak zorundasınız. Başka eğitimler için zaman yok," denildi. Annem bize veda etmek için tren istasyonunda birkaç gün gelmemizi bekledi. Bizi istasyona gelirken gördü. Elime bir kek ve birkaç yumurta tutuşturup bayıldı.»

Her biri kendi annesinden söz ediyordu ama sanki hepsi tek bir anneyi anlatıyordu.

Yüzbaşı *Yefrosinya Grigoriyevna Bureus*, doktor anlatıyor:

«Dört kız kardeştik. Ailenin cephede savaşan tek kızı bendim. Ve babam cephede yurt savunmasına yardım eden bir kızı olmasından gurur duyuyordu. Kızının cephede olduğunu tüm köy halkı bilsin istiyordu. Bu yüzden bana ait sertifikayı almak üzere sabahın erken saatlerinde askerlik şubesine gitti.»

Aşağıdaki cümleler ameliyat hemşiresi *Lilya Mihaylovna*'ya ait:

«On altı yaşındaydık. Savaşın başladığı gece tank okulundan altı erkek öğrenci bizi dansa götürmüştü. Herkes bekârdı. Birbirimize çok bağlıydık ve henüz hiçbirimiz eşimizi seçmemiştik.

«Danstan sonra bizi evlerimize bırakan tank okulu öğrencileri tam iki gün sonra cepheden yaralı ve kötürüm olarak geri döndüler. Korkunç bir şeydi. O günlerde, insanların gülmesine katlanamıyordum. Böylesi bir savaş varken nasıl gülünebilir ya da mutlu olunabilirdi?

«Babam hemen Halkın Gönüllü Ordusu'na katıldı. Ben ve erkek kardeşlerim annemle evde kaldık. Erkek kardeşimin biri yedi diğeri beş yaşındaydı. Bir gün anneme cepheye gideceğimi söyledim...»

Kıdemsiz teknisyen, Teğmen *Yevdokiya Petrovna Muravyova* anlatıyor:

«Savaş başladığında iletişim okulundan kıdemsiz teknisyen olarak mezun oldum. Ve hemen cepheye gitmek zorunda olduğumu anladım. Gidecektim. Savaş kadın işi olmasa da gidecektim elbette. Orada bize gereksinim vardı. Annem cepheye giderken ağladı ama kendisi de olsa aynı şeyi yapacağımı söyledi. O özel biriydi...» dedi.

Üç sınıfta şeref rütbesi sahibi *Polina Semyonovna Nozdraçeva* savaşta hastabakıcılık yapmış ve şunları anımsıyor:

«... Boy sırasına göre dizildik. En kısaları bendim. Komutan sırayı gözden geçirip yanıma geldi ve, "Kim bu ufaklık? Burada ne işin var? Annenin yanına dönüp biraz daha büyüsen iyi olmaz mı?" dedi.

«Annem artık yok... dedim.»

Kişinev'de savaşta ateş müfreze komutanlığı yapmış, şu anda şehir kütüphanelerinden birinde müdür olan Teğmen *Anna Stepanovna Mavreşko* ile tanıştım.

Anlatmaya başladı:

«Ne olmak istiyorsun?» diye sordu komutan.

«Subay!»

«Smolensk topçu okuluna gönderildim. Tüm giriş sınavlarını kazandım. Komutan beni çağırdı.

"Tüm sınavlarda başarılı oldun. Ama seni kaydedemeyiz."

"Neden?"

"Çünkü Sovyet Topçu tarihinde böyle bir örnek yok," dedi.

"Demek ki ilk örnek ben olacağım. Buradan bir subay olarak çıkıp, cepheye gideceğim... Bunu aileme yazdım bile."

«Hep erkek giysileri giydim. Kızlardan aşk mektubu bile aldım. Bu arada mezun oldum.»

Aşağıda okuyacağımız mektup Vilniyus'tan *Monika Kazimirovna Trinkunayfe*'den geldi.

«İyi bir müzik kulağım vardı. Bu yüzden annem benimle hep gurur duyardı. Savaş başladığında bu yönümün cephede yararlı olabileceğini düşündüm ve telsizci olmaya karar verdim...»

Telefon operatörü, Onbaşı *Zoya İvanovna Şavruk*, anlatıyor:

«Yalan söylemek zorunda kaldım çünkü askere on altı yaşına girenleri alıyorlardı. Ben ise henüz on dördümdeydim. Ama on altı yaşında olduğumu söyledim. İri yapılı olduğum için bana inandılar. Anneme gerçeği anlatmadım. Ona yalnızca askerlik şubesine gittiğimi ve Briyanks'ta çalışmak üzere görevlendirildiğimi söyledim. Gerçeği birimime gittikten sonra mektupla bildirdim.»

Mızraklı süvari onbaşı, asistan doktor, *Esten Borisovna Kojemiyatnikova* anlatıyor:

«İç Savaşta babam müfreze komutamydı. Annem de onunla birlikteydi. Hemşirelik yapıyordu. Savaştan bir gün önce *Komsomolskaya Pravda*'da ailemle ilgili bir makale yayınlandı.

«Savaş tüm şiddetiyle sürerken mesleki çalışmaların, sınavlarla uğraşmanın sırası değildi. Arkadaşlarımla birlikte okulu bıraktık. Mücadeleye katılmamız gerektiğini ve mücadeleye ilk katılması gerekenlerin de doktorlar olması gerektiğini düşünüyorduk.

«... Piyatigorsk'a götürüldük. Elimde tıp fakültesi 3. sınıf öğrencisi olduğumu gösteren bir belge vardı. Daha stajımı bile yapmamışken kendimi Piyatigorsk'ta kırkı ağır olmak üzere bakılması gereken yüz yaralı askerin olduğu bir hastanede buldum. Düşünebiliyor musunuz?

«Kan bankamızda kan biterdi. Bu yüzden ben ya da bir başka personel yaralı askere kan vermek üzere onun yanındaki bir başka sedyeye uzanırdık. Her birimizin 400 g kan vermesi gerekirdi... Hemen kalkıp bir parça ekmekle iki fincan kakao içip işimize geri dönerdik. Bir keresinde ekmeği yiyip kakaomu içtikten

sonra gitmek üzere kalktığımda başım döndü. Bazen bu durumdayken bütün gün ayakta kalırdık.

«Ama burası hâlâ cephe değildi. Cepheye gitmek istiyordum. Annem ve babam gibi olmak istiyordum. En sevdiğim fotoğraflardan biri, anne ve babamın birlikte deri ceketleriyle çektirmiş oldukları fotoğraftı. Mükemmel insanlardı. Size de söylediğim gibi tüm iç savaş boyunca cephede yan yanaydılar. Ve ben orada doğdum. Savaşın birinde doğdum; diğerinde reşit oldum...»

Keskin nişancı, kıdemli çavuş *Sofiya Mihaylovna Krigel*, aşağıdakileri anlattı:

«1943 Aralığında kablo fabrikamız kapandı. Bütün kızlar evlerine gönderildi. Ama ben Moskova yakınlarında bir atıcılık okulu olduğunu duymuştum. Bu yüzden komutan beni çağırdığında ona hiçbir yere gitmeyeceğimi ve cephede savaşmam gerektiğini söyledim. Başka bir şey düşünülemezdi. Silaha sarılıp öcümü almalıydım. Geride hiç kimsem kalmamıştı. Artık annem de yoktu...

«Atıcılık okuluna gittim ve iyi derece ile mezun oldum. Mezuniyet töreninden bir gün sonra cepheye gitmek istediğimi bildirdim. Diğerlerine hareket emri verildi. Ama benden eğitmen olarak okulda kalmam istendi. Bunu kabul etmek istemiyordum...»

Muhafız alayında çavuş olan uçak tamircisi *Yevgeniya Sergeyevna Sapronova*, cepheye gitmek üzere kasabası olan Yelets'den ayrıldığı günü hiç unutmuyor:

«Anneme yalvardım: "Ağlamanı istemiyorum. Ağlamayacaksın. Söz ver bana?" Gece değildi. Ama hava karanlıktı. Ortalığı analaların ağıtlarının sesi kaplamıştı. Kızlarının gidişini gören annelerimiz ağlamadılar ama ağıt yaktılar...

«Annem ağıt bile yakmadı. Hiçbir yaşam belirtisi göstermeden öylece duruyordu. Çok üzgündü. Ama beni de üzmemek için kendini tutuyordu. Ben evde annemin sevgili küçük varlığıydım. Tamamen kesilmiş saçlarım ve alnımda bir tutam kâkülle bir oğlan çocuğu gibiydim. Annemle babam gitmeme karşı çıkmışlardı. Ama ben cepheye gitmekten başka bir şey düşünmüyordum. Şu anda müzelerde bulunan bir afişten çok etkilenmiştim. Şöyle diyordu: "Vatan Size Sesleniyor", "Cephe İçin Ne Yaptınız?" Cep-

heye giden kadınlar benden büyüktüler. Ama yine de geride kalmak istemiyor ve gitmem gerektiğini düşünüyordum.

«Savaşın sonuna doğru tüm aile bir araya geldi. Babam, annem ve kız kardeşim ilerleyen taburların arkasından gidip demiryolu hatlarını onardılar. Dördümüze de "Zafer" madalyası verildi.»

Stavropol bölgesinde bulunan çavuş, Hemşire *Olga Mitrofanovna Rujitskaya*'dan bir mektup geldi. «Cepheye gittiğim gün güzel bir gündü,» diyor mektubunda. «Pırıl pırıl bir hava vardı. Yağmur çiseliyordu. Çok etkileyiciydi. Dışarı çıkıp durdum. Geri dönmeyebilirim diye düşündüm. Annem ağlıyordu. Beni tuttu ve gitmemi engellemek istedi. Yürüdüm. Peşimden geldi ve bana sarıldı. Beni durdurdu... Ama ben öldürülmeyeceğime ve geri döneceğime inanıyordum. Nasıl ölebilirdim? Nasıl öldürülebilir ya da yaşamam nasıl engellenebilirdi?»

Her biri cepheye farklı yollardan gitmişlerdi. Ama hepsinin dürtü ve istemi aynıydı: VATANIN KURTARILMASI.

Dilerseniz onlar üzerine yorum yapmayayım. Bırakalım öykülerini kendileri anlatsınlar.

Galina Dimitriyevna Zapolskaya savaş başladığında orduda telefon operatörü olarak çalışıyordu. Birimi Borisov'daydı. Savaşın başlamasından birkaç hafta sonra oraya ulaştı. Ailesi Borisov yakınlarında yaşıyordu. Onların yanına ya da bir başka yere gidebilirdi. Ama diğer kız arkadaşları gibi o da bunu yapmadı.

«Birimimle birlikte,» diyor Galina Dimitriyevna «Mogilev'e gittik. Naziler şehri bombaladılar. Özellikle de sinyal biriminin yerleştirildiği havaalanını. Gece gündüz bombardımana tutulduk. Kuvvetlerimiz geri çekiliyordu...

«Sinyal komutanı hepimizi topladı. Biz asker değildik. Sivildik. Bize, "Acımasız bir savaş başladı, kızlar. Sizin için çok zor olacak. Çok gençsiniz. Aranızda evine dönmek isteyen varsa geç olmadan kararını versin. Cepheye gitmek isteyenlerse bir adım öne çıksın!" dedi.

«Hepimiz aynı anda bir adım öne çıktık. Yaklaşık yirmi kişiydik. Hepimiz vatan savunmasına hazırdık.

«Bütün gün görev başındaydık. Biz çalışırken askerler kumanyalarımızı getirirlerdi. Yemeğimizi oracıkta yer, kısa bir süre

uyuklar ve hemen işin başına geçerdik. Saçlarımı yıkamaya bile vakit yoktu. Bu yüzden kızlardan hep saçımı kesmelerini isterdim...»

Lenoçka Yakovleva cepheye gitmek için başvurduğunda savaş henüz Orenburg bölgesindeki Buzuluk kasabasına ulaşmamıştı. Komşular onu ikna etmeye çalışıyordu: «Sen hâlâ Yelena değil Lenoçka diye çağırılıyorsun. Buna karşın cepheye gitmek istiyorsun... Kendine acımıyorsan annene acı!»

Ama bu kızları vazgeçirmek olanaklı mıydı? Yulya Drunina* bunu şöyle dile getirmeye çalışmış:

> Çocukluğumu kirli bir yük vagonunda bıraktım
> Bir müfreze ile birlikteyken, tüm umutlarım yıkılmış bir haldeyken
> Uzaklardan gelen boğuk bombardıman sesleri içinde
> 1941'in yorgun duyarsızlığında
> Okul cıvıltılarını bıraktım ıslak bir siper için
> Ve şiirlerin yerine asker yeminini koydum
> Ülkem asla diz çökmesin diye
> Ya da düşüncelerimde her şeyden önce gelen kutsal Rusya adı
> Ayaklar altına alınmasın diye.

Hemşire Başçavuş *Yelena Pavlovna Yakovleva,* anlatıyor:

«Askerlik şubesine kim bilir kaçıncı kez gidişimdi. Bir keresinde askeri yetkili bizi kovmaktan beter etti: "Belli bir konuda eğitiminiz yok. Örneğin bir hemşire ya da bir şoför olsanız neyse... Bir şey yapamazsınız. Öyle değil mi? Orada, cephede ne yapacaksınız?" dedi. Bu mesleklerin bizimle ne ilişkisi vardı, anlayamamıştık. Bizim için sorun basitti. Bizim orada yapabileceğimiz bir şeyler olmalıydı. Oysa buna hiç değinen olmadı. Tüm isteğimiz mücadeleye katılmaktı. Kavgaya katılmanın yalnızca belli işleri yapabilmekten geçtiğini kavrayamamış ve oldukça şaşırmıştık.

«Birkaç kız ve ben hemşirelik kurslarına başladık. Orada bize eğitimin altı ay süreceği söylendi. Bunun uzun bir süre olduğuna ve bize uygun düşmediğine karar verdik. Üç aylık bir eğitim sürecini kapsayan başka kurslar vardı. Bu bile bizim için uzun bir süreydi. Ama onlar da son dönemlerindeydiler. Dönem sınavlarına girdik ve kalan bir aylık kurs dönemine katıldık. Gündüzleri çalı-

* Yulya Drunina, Sovyet şairi, okulu bitirdikten sonra 1941'de cepheye gitti. –ç.n.

şıp geceleri hastanenin birinde staj yapıyorduk. Sınavlardan geçer geçmez askerlik şubesine gönderildik. Ve böylece eğitim süremiz bir aydan biraz daha fazla sürmüş oldu...

«Cepheye değil bir hastaneye gönderildik. 1941 Ağustosu sonlarıydı. Ve şubatta hastaneden firar edip bir sağlık trenine katılmak üzere yola koyuldum... Elimde hiçbir belge yoktu. Yalnız şöyle bir not bırakmıştım: "İşe gelmeyeceğim. Cepheye gidiyorum." Hepsi bu...»

Leningrad'lı *Vera Danilovtseva* aktris olmayı düşlüyordu. Bir tiyatro okuluna kaydolacaktı; savaş sırasında silaha sarıldı ve iki şeref madalyası ile ödüllendirildi. Anlattıklarını aktarayım:

«O gün erkek arkadaşımla randevum vardı. Bana, beni sevdiğini söylemesini bekliyordum. Ama geldiğinde başı öne eğikti: "Vera, savaş başladı! Bizi okuldan cepheye gönderecekler," dedi. Harp okulu öğrencisiydi. Ben de o anda derhal Jeanne d'Arc oldum. Tek isteğim silahı kapıp cepheye gitmekti. Oysa o ana kadar bir sineği bile incitmemiştim. Doğru askerlik şubesine gittim. Ama orada yalnız sağlık personeline gereksinimleri olduğu ve bunun için de altı aylık bir eğitim gerektiği söylendi. Bu süre bana çok uzun geldi. Şaşırmıştım.

«Nasıl oldu bilmiyorum ama sonuçta beni ikna ettiler. Pekâlâ, eğitim alacaktım ama hemşire olmak için değil...»

Anna Nikolayevna Hroloviç savaştan önce Omsk'ta yaşıyordu ve sağlık lisesi mezunuydu. 1942'de Omsk'a taşınan İkinci Moskova Tıp Enstitüsünün birinci sınıf öğrencisi oldu. Mektubunda şunları söylüyor:

«Arkadaşlarım cepheye gönderildi. Çok üzülmüştüm. Çünkü onlarla birlikte gidememiş ve tek başıma kalmıştım. İnsanları cepheye gitmeye ikna etmeye gerek yoktu. Hepimiz, herkes oraya gitmek için can atıyorduk. Yalvarıyorduk.

«Eğitimimizi tamamlamamıştık. Dekanımız bizi toplayıp şunları söyledi:

"Kızlar, eğitiminizin geri kalan kısmını savaş sona erdikten sonra tamamlayacaksınız. Şimdi ülkeyi savunma zamanıdır..."

«Cepheye, merkez fabrikamızın işçileri ile birlikte gönderildik. Yaz mevsimiydi. Öncü kuvvetlerin yeşil dallar ve çiçeklerle dona-

tıldığını anımsıyorum... Bizlere hediyeler verilmişti. Ben ev yapımı bisküviler ve hoş bir süveter almıştım. Meydanda dans ettik. Ukrayna gopağı oynadım. Her şey olağanüstüydü...»

Muhafız alayı teğmeni, kıdemli pilot *Antonina Grigoriyevna Bondareva*'ya, kulak verelim:

«Yedinci sınıftaydım. Kasabamıza bir uçak geldi. 1936 yılında bu olağandışı bir şeydi. Kendiliğinden bir kampanya başlamıştı: "Genç Kızlar, Genç Erkekler, Havacılığa Başlayın!" Komsomol üyesiydim. Elbette en ön saflarda olmam gerekirdi. Babamın karşı çıkmasına rağmen hemen bir havacılık kulübüne kaydoldum.

«Bütün ailem birkaç kuşak öteden beri maden eritme fırını operatörlüğünde çahşmış çelik işçileriydi. Babam bir kadımn çelik işçisi olabileceğini, ama asla pilot olamayacağını düşünüyordu. Kulüp başkanımız bunu duydu ve bana babamla birlikte bir kez uçuş yapma izni verdi. Güzel bir uçuştu. Babamın düşüncesi o gün değişti. Çok hoşlanmıştı. Havacılık kulübünden iyi derece ile mezun oldum. Paraşütle atlamada da oldukça iyiydim.

«Savaştan önce evliydim ve bir kızım vardı. Cepheye hemen gönderilmemiştim. Havacılık kulübümüzde çeşitli düzenlemeler yapıldı. Erkekler orduya kaydoldu. Biz kadınlar onların yerine geçtik. Kursiyerleri eğittik. Genelde hiç boş vaktimiz yoktu. Sabahtan akşama kadar çalışıyorduk. Bu arada kızım da kampta benimleydi. Uçuşlar sabah saat dörtte başladığı için onu, sabahın erken saatlerinde kilitleyip giderdim. Tabii yemesi için yanına biraz lapa bırakarak... Akşam geldiğimde onu her yanı lapaya bulanmış olarak bulurdum. Ve onu yiyip yemediğinden hiçbir zaman emin olamazdım. O zaman yalnız üç yaşındaydı.

«1941 sonlarında kocamın Moskova savunması sırasında öldürüldüğü bildirildi. Bir pilottu. Bölük komutanıydı. Daha sonra cepheye başvurdum...»

Şifre katibi olan Asteğmen *Liyubov Arkadiyevna Çarnaya*, mektubunda şunları yazmış:

«... Savaş başladığında oğlum iki yaşındaydı ve ikinci çocuğuma hamileydim... Kocam cephedeydi... Annemlerin yanına gittim ve gerekeni yaptım... Karnımda artık bebeğim yoktu...

«Şifre katipliği kursunu bitirdikten sonra cepheye başvurdum. Doğuramadığım çocuğumun intikamını almak istiyordum...»

Motorize silah birliğinde asistan doktor, Asteğmen *Serafima Ivanovna Panasenko*, şunları söylüyor:

«Sverdlovsk'luyum. Ve cepheye oradan katıldım. Savaş başladığında on sekiz yaşına yeni girmiştim. İnsanların ağladığını anımsıyorum. O gün gördüğüm herkes ağlıyordu. Doktor asistanlığı okulunda ikinci yılımdı. O zamanlar orası kadın doğum okuluydu. Birden şu fikre saplandım: "Savaş vardı ve ben cepheye gitmeliydim." Babam siyasi tutukluluk yaşamış kıdemli bir Komünistti. Bize çocukluğumuzdan beri vatanın en değerli şey olduğunu ve savunulması gerektiğini söylerdi. Yıllarca bu düşünceyle yetiştirilmiştim. Ben gitmeyecektim de kim gidecekti?»

Borisov kasabasından telsizci, kıdemli çavuş *Mariya Semiyonovna Kaliberda*, şunları ammsıyor:

«Bir telsizci olarak çahşmak istemiyordum. Mücadelenin bir parçası olduğunu kavrayamamıştım çünkü. Tümen komutanımız gelir gelmez sıraya girdik. Aramızda bulunan Maşenka Sungurova adında biri bir adım öne çıkıp,

"Yoldaş General, konuşabilir miyim?" dedi.

"Konuşabilirsin er Sungurova!" diye yanıtladı komutan.

"Er Sungurova telsiz hizmetinden alınıp savaşın olduğu yere gönderilmek istiyor."

«Anlıyorsunuz değil mi? Hepimiz aym durumdaydık. O günlerde duyumsadıklarımız kelimelerle anlatılamaz. Telsizci olarak çalışmak bize yetmiyordu. Hatta bizi küçülttüğünü düşünüyorduk. Ön saflarda olmalıydık.

«Aç ve uykusuzduk. Bizimle komutanımız gibi değil de babamız gibi konuşan general gülümsemeyi kesti ve,

"Sevgili kızlarım; belki cephede oynadığınız rolün farkında değilsiniz. Sizler bizim gözümüz ve kulağımızsınız. İletişimi olmayan bir ordu kansız bir insandan farksızdır..." dedi.

«İkna olan ilk kişi Maşenka Sungurova'ydı.

"Yoldaş General! Er Sungurova her dakika emirlerinize hazırdır!" dedi.

«Savaş bitene kadar ona "her dakika" diye seslendik.

«1943 Haziranında Kursk Saliyent'deki* çatışmalarda bize alay sancağı verildi. O zaman bizim alayın yani 65. Ordu 129. Telsiz Alayı'nın %80'i kadınlardan oluşuyordu. İçimiz içimize sığmıyordu. Sancağı alırken komutanımız emir verdi: "Alay sancak altında diz çök!.." Bize diğerleri gibi yani zırhlı ya da silahlı birlikler gibi güven duyulduğu ve bizden bir alay oluşturulduğu için tüm kadınlar çok mutluyduk... Gözyaşları içindeydik. Hepimiz ağlıyorduk.

«Çok mutluyduk. Ve Vatanımız zor durumda olduğu için her türlü göreve hazırdık.

«Size inanılması güç bir olay anlatacağım. Tüm bedenim öyle gerilmişti ki yetersiz beslenmeden ve aşırı sinirlilikten oluşan gece körlüğü hastalığım geçti. Anlıyor musunuz? Ertesi gün hiçbir belirtisi kalmamıştı. Aşırı stresli ortam beni tamamen iyileştirmişti...»

Savaş sırasında uçaksavar topçusu olan Rus kıdemsiz çavuş *Mariya Sergeyevna Kolesnik*, bana şunları yazdı:

«Ateş altındaki Vilniyus'u gördüm... Her şey yamyordu. Taşlar bile... Yanan bir Polonya Katolik kilisesinin kırmızı taş duvarları hiç aklımdan çıkmıyor. İlk üç gün korkudan elim kolum tutulmuştu. Etrafım ölü ve yaralılarla doluydu. Ben hamileydim ve yaşıyordum. Koşmaya başladım. Koşarken, annemin: "Yakışıklı bir oğlun olmasını istiyorsan yalnız güzel şeylere bakıp yalnız güzel şarkılar dinleyeceksin," dediğini anımsadım. Oysa ben yangın, ölü ve kandan başka bir şey görmüyordum. Bu kabus içinde nasıl bir çocuk taşıyorum acaba diye düşündüm.

«Oğlum fazla yaşamadı. Ve ben hemen orduya kaydolmak üzere başvuruda bulundum...»

Size, Saki kasabasından *Ksenya Sergeyevna Osadçeva*'dan gelen, bir çift defter yaprağına yazılı mektuptan bir bölüm aktarmak istiyorum.

«... 9 Haziran 1941'de on sekiz yaşına girdim. Daha on beş gün geçmemişti ki o kahrolası savaş başladı. Okulu bitirdikten hemen sonra Gaga ile Suhumi arasına demiryolu döşemeye gittik. Orada

* Kursk çatışması Büyük Yurtseverlik Savaşında faşizme karşı verilen mücadelede önemli bir dönüm noktası niteliği taşır. –ç.n.

yediğimiz ekmek çok garipti. Kirpi görünümünde bir şeydi. Birbirini tutması için arpa dikeni ve hububat kabuğuna çok az un katılmış sonra da içi su ile doldurulmuştu. Bal peteğine benziyordu. Masaya koyduğumuzda içindeki suyu salar ve masanın üzerinde küçük bir havuzcuk oluşurdu. Biz de bu birikintiyi yalardık.

«1942 yılında 3201 no'lu İkinci Kademe Hastanesi'nde çalışmak üzere gönüllü yazıldım. Burası Kafkas ötesi ve Kuzey Kafkasya cepheleri ile Bağımsız Deniz Ordusu'na ait çok büyük bir hastaneydi. Savaş çetin geçiyordu. Oldukça fazla yaralı vardı. Yiyecek dağıtıyordum. Bu iş gece gündüz sürüyordu. Sabah kahvaltı dağıtma zamanı geldiğinde akşam yemeği servisine ilişkin işlerin tamamı henüz bitmemiş oluyordu. Birkaç ay sonra sol bacağımdan yaralandım. İşimi sağ bacağım üzerinde sekerek sürdürdüm. Daha sonra hastanenin yönetimi bana verildi. Yine yirmi dört saat çalışıyordum.

«30 Mayıs 1943'te yoğun bir hava saldırısına uğradık. Yaralıların tren istasyonundan hastaneye taşınıp taşınmadıklarını anlamak için bina dışına çıktım. Bu arada cephane deposuna iki bomba isabet etti. Cephane kutularının altı katlı bir bina yüksekliğinde havalanıp infilak ettiğini gördüm. Tuğladan yapılma bir duvara savruldum ve bilincimi kaybettim...

«Kendime geldiğimde saat akşamın altısı olmuştu. Başımı ve kollarımı oynattım. Bir sorun yok gibiydi. Sol gözüme kan oturmuştu. Açarken biraz zorlandım. Hastanenin yolunu tuttum. Koridorda karşılaştığım baş hemşire beni tammadı. Kim olduğumu ve nereden geldiğimi sordu. Biraz yakınıma geldiğinde tanıdı ve: "Nerelerdesin, Ksenya? Yaralılar aç. Sen ortalarda yoksun," dedi. Alelacele başımı ve sol kol dirseğimin üst kısmını sardılar ve ben hemen akşam yemeği hazırlığına giriştim. Gözlerim kararıyordu. Sürekli terliyordum. Kan ter içindeydim. Akşam yemeği dağıtımına başlar başlamaz bayıldım. Arkadaşlar beni kendime getirmeye çalışırken, «Acele edin!.. Çabuk olun!..» türünden şeyler söylüyorlardı. Bu durumda bile ağır yaralı askerlere kan verdim.

«Yirmi ay geçmişti. Ama hâlâ kendimi iyi hissetmiyordum. Sol bacağım zaten dize kadar şiş ve sargılıydı. Ameliyattan sonra buna bir de sol kolum ve başım eklendi. Okul yıllarımda vücut gü-

zelliği yarışmalarına katılmıştım. Ama iddiaya girerim ki dünyada yirmi ay gece gündüz tek ayağı üzerinde sekebilecek atlet yoktur. Ben bunu başarmış ve başından sonuna kadar dayanmıştım.

«... Şimdi her şeyi yeniledik. Her şey çiçekler içinde. Ama benim acılarım hâlâ dinmedi. Ve hiç de kadınca olmayan bir yüze sahibim. Gülemiyorum. Günlerim ıstırap içinde geçiyor. Bu savaş beni öyle değiştirdi ki döndüğümde annem bile tanıyamadı beni. Nerede oturduğunu öğrendim, eve yaklaştım ve kapıyı çaldım.

"Kim o?.."

«İçeri girdim. Merhaba dedim ve o gece orada kalıp kalamayacağımı sordum.

«Annem sobayı yakıyordu, iki küçük erkek kardeşim de yere atılmış bir saman yığını üzerinde oturuyorlardı. Giyecek bir şeyleri yoktu ve nerdeyse çıplaktılar.

"Gidecek başka yer bulamadın mı?" dedi annem. Beni hâlâ tanımamıştı.

"İdare edemez misiniz?" diyerek ısrar ettim.

"Nasıl yaşadığımızı görmüyor musun bayan? Bu halimizde bir de askerleri konuk etmek zorunda kaldık. Hava iyice kararmadan gitsen iyi olur."

«Ona iyice yaklaştım ama o yine:

"Hava iyice kararmadan gitsen iyi olur, bayan," dedi.

«Artık dayanamadım, onu kucakladım ve kulağına,

"Anne, Anneciğim!" diye fısıldadım.

«Ağlaşarak bana koştular...

«Zorlu şeyler yaşamıştım. Bugüne dek bunlara hiçbir kitap ya da hiçbir filmde tanık olmadım.»

O zaman on yedi ve on sekiz yaşlarında olan bu kızları anlamak için çocukluklarını, okullarını ve anne babalarını incelemek gerektiğini biliyordum artık.

Muhafız alayında radyo ve telgraf operatörlüğü yapan kıdemsiz çavuş *Sofiya İvanovna Skerevera*, aşağıdakileri anlattı:

«Bir çocuk evinde büyüdüm. Yedinci sınıfı bitirmiş ve mezuniyet partisi hazırlıkları yapıyorduk. Daha sonra hâlâ yazıştığımız ve bana kızım diye hitap eden müdürümüz Vasili Nikiforoviç Zimonets bizi alelacele topladı ve: "Çocuklar savaş başladı!.." dedi.

«Bulunduğumuz yeri boşaltmamız gerektiğini düşünüyorduk. Çocuk evi Vinnitsa'nın dışındaydı. Ama nedense böyle bir emir gelmedi. Müdürümüz bu işi kendi kendimize yapmamız gerektiğine karar verdi. Büyük çocuklardan küçüklere göz kulak olmalarını isteyerek istasyona doğru yaya olarak önümüze düştü. "Alabildiğiniz her şeyi yamnıza alın," dedi. Ama ne alabilirdik ki... Belki her birimiz birer parça ekmek... Uzun süre yürüyüp daha sonra trenle gittik. Kızgın yük katarımızın her durduğu yerde inip buğday başağı ya da ne bulduysak toplayıp öncelikle küçüklere verip açlığımızı gidermeye çalıştık.

«Böylece Penza'ya vardık. Oradan Buzuluk'a gönderildik. Buzuluk'ta tepemizde patlayan bombalar yoktu. Sonunda kendimizi güvende hissettik. O gün geceyi kilisede geçirdik. Daha sonra bir eve geçtik. Müdür bize: "Çocuklar, biliyorum okumak istiyorsunuz ama anayurdumuzun yardımınıza gereksinimi var. Bir kısmınız fabrikalara, bir kısmınız meslek okullarına gideceksiniz. Biz küçük çocuklara bakacağız," dedi. Gündüzleri okuduk geceleri bir fabrikada çalıştık. Henüz on altı yaşına girmemiştim. Benden küçük işçiler bile vardı. Makineler oldukça büyüktü. Bu yüzden çalışmak için onlara iskelelerle ulaşıyorduk. Kasaturalar yaptık. Onları bileme makinelerinde bileyip parlattık. Bütün bunlar zaferimiz içindi...

«Daha sonra Pravda'da Zoya Kosmodemyanskaya* ile ilgili yazıyı okuyan grubun tamamı, yani bütün kızlar cepheye gitmeye karar verdik. Bize anayurdun her şeyden önce geldiğini parti öğretti. Yine o parti benim hayatımı kurtardı. Açlıktan ölmemi engelledi. (Ağlar) Beni eğitti. Savaş olmasaydı üniversiteyi bitirmiş olacaktım. Cephede ders verdim. Bundan gurur duyuyorum...»

Leningrad'da Nevskaya geçitlerinin öte yakasında yaşayan bir kız vardı. Bu kız orada doğup okula orada gitti. Kız arkadaşlarıyla dansa gitti, Komsomol çalışmalarına katıldı. Daha sonra Bolşevik fabrikasında freze makinesi operatörü olarak çalıştı.

1941'de ordu birlikleri fabrikanın yanından geçerken beni de cepheye götürün diye onlara yalvardı.

* Zoya Kosmodemyanskaya (1923-1941) Nazilerce idam edilen keşif kolundan bir partizandı. –ç.n.

Bu kızın adı *Nadejda Vasiliyevna Anisimova*'ydı. İşte onun öyküsü:

«Herkes beni korumaya, cepheden uzak tutmaya çalıştı. Ama ben bir makineli tüfek bölüğünde hastabakıcı olmayı başardım. Bilemiyorum ama belki çok genç olduğum için ölümden korkmuyordum. Bölüğümüzün tamamı bizim alayın bulunduğu alanda hücuma geçti. Tan ağardığında geri çekildik. Tarafsız alandan bir inilti geliyordu. Ben o yöne doğru yöneldim. "Gitme. Ölürsün," dedi askerler, "görmüyor musun, hava aydınlanıyor."

«Ama onları dinlemedim. Sürünerek gittim. Yaralıyı buldum. Kollarından kemerime bağlayıp onu sekiz saat boyunca sürüyerek canlı olarak getirdim. Komutan olayı duydu ve benim beş saat gözetim altında tutulmamı emretti. Yardımcısı farklı düşünüyordu: Ona göre, "ödüllendirilmeliydim." Her ikisini de anlayabiliyordum...

«On dokuz yaşında kahramanlık madalyası aldım. Saçlarım bembeyaz olmuştu. On dokuzumdayken son çatışmada biri akciğerime biri de omuruma olmak üzere iki kurşun isabet etti. Bacaklarım felç oldu. Herkes öldüğümü sandı... Aileme de öldüğüm bildirilmişti. Eve döndüğümde kız kardeşim bana bu evrakı gösterdi!..»

Keşif kolundan kıdemli çavuş *Albina Aleksandrovna Gantimurova*, aşağıdaki öyküyü anlattı:

«Annemi hayal meyal ammsıyorum. O öldüğünde üç yaşındaydım. Babam Uzak Doğu Sovyet'te çalışıyordu. Bir subaydı. Bana ata binmeyi o öğretmişti. Çocukluğumda beni en fazla etkileyen olay buydu. Beş yaşındayken Leningrad'da halamla yaşadığım günleri anımsıyorum. Halam Rus-Japon savaşında görev yapmış bir hemşireydi.

«Çocukluğumda diğer kızlardan farklıydım. Öfkelendiğimde okulun birinci katından aşağıya atlamaya yeltenirdim. Futbol oynamayı severdim. Bir erkek takımının kalecisiydim. Finlandiya ile savaş başladığında birkaç kez evden kaçıp cepheye gitmiştim. 1941 yılında yedinci sınıfı henüz bitirmiş ve bir teknik okula başvurmuştum. "Savaş çıktı" diye ağlamaya başladı halam. Ben ise cepheye gideceğim ve orada kendimi gösterebileceğim için ner-

deyse sevinç duyuyordum. Kanın nasıl bir şey olduğunu nereden bilebilirdim ki?

«Gönüllü Halk Kolordusu 1. Muhafız Tümeni oluşurken ben dahil birkaç kız sağlık taburuna kaydolduk.

"Cepheye gidiyorum," dedim halama telefon açarak.

"Çabuk eve gel! Öğle yemeği soğuyacak," dedi bana.

«Telefonu kapattım.

«Daha sonra onun için çok üzüldüm. Şehir abluka altındaydı ve o yaşlı kadın yapayalmz kalmıştı.

«Hiç unutmuyorum bir gün şehre gitmeme izin verilmişti. Şekeri çok severdim. Bu yüzden halama gitmeden önce bir dükkâna girdim. Karne ve abluka kelimelerinin ne anlama geldiğini bilmiyordum.

"Birkaç şeker verir misiniz," dedim.

«Satıcı kadın bana deliymişim gibi baktı. Kuyruktaki insanlar da öyle. Silahım kendimden büyüktü. Bana bu silahları verdiklerinde kendi kendime acaba ne zaman silahımın boyuna ulaşacağım derdim.

"Ona istediği şekerleri verin. Bizim karnemizi alın," dediler kuyruktaki insanlar.

«Ve şekerleri almıştım gerçekten.

«Cepheye bağış toplamyordu. Meydanda masaların üzerine kocaman tepsiler konmuştu. Her masanın önünde kuyruklar oluşmuştu. İnsanlar altın yüzüklerini, küpelerini, saatlerini getirmişlerdi. Kimi de para veriyordu. Ellerinde ne varsa teslim ediyorlardı. Hem de karşılığında hiçbir belge almadan. Kadınlar evlilik yüzüklerini getiriyorlardı... Bu manzarayı hiç unutmuyorum. Bir de o günkü şekerleri.

«Sonra 227 no'lu emir verildi. "Bir Adım Dahi Geri Çekilmek Yok!" Bu emirle bir anda büyüdüğümü hissettim.

«Günlerce uyumadan ilerledik. Çok fazla yaralı vardı. Bir keresinde hiç dinlenmeden üç gün ayakta kaldık. Ben bir kamyon dolusu yaralıyı hastaneye götürmekle görevlendirildim. Yaralıları bıraktıktan sonra dönüşte boş kamyonda horul horul uyudum. Döndüğümde kendimi bir çiçek kadar zinde hissediyordum. Ama arkadaşlarım hiç uyumamışlardı ve yorgunluktan bitap düşmüşlerdi. Ancak direniyorlardı.

«Komiserle karşılaştım.

"Yoldaş Komiser, utanıyorum," dedim.

"Sorun nedir?"

"Uyudum."

"Nerede?"

«Ona yaralılara eşlik ettiğimi ve dönüşte boş kamyonda bir kütük gibi uyuduğumu söyledim.

"Ne olmuş yani? İyi bir uyku çektiğini duymak ne güzel. Diğerleri yorgunluktan düşmek üzereyken en azından bir kişi çalışacak zindelikte demektir bu."

«Yine de suçluluk duymuştum. Savaş boyunca bu tür suçlulukları hep yaşadık.

«Sağhk taburunda bana iyi davranıyorlardı. Ama ben keşif kolunda olmak istiyordum. İzin vermezlerse kaçacağımı ve cephe hattına katılacağımı söyledim. Bu yüzden neredeyse Komsomol'dan atılıyordum.»

Savaş sırasında iki Kızıl Yıldız, iki şeref ve iki kahramanlık madalyası almıştı. Ama bu askeri madalyalar ona yetmemiş, bir de keşif koluna katılmıştı.

«Madalyalar bana yetmemişti... Keşif kolundaki arkadaşlar: "Bu savaş senin için yeterince uzun değildi, Albina," diye şaka yapıyorlardı. Aldığım ilk kahramanlık madalyası benim için en kutsal olanıydı. Bir gün kamuflajdaydık. Bir emir geldi: "Anayurt İçin İleri!" Ama kimse gizlendiği yerden çıkmadı. Emir yinelendi. Yine bir tepki yok. Ben kız olduğumu görsünler diye şapkamı çıkarıp ortaya çıktım... Bunun üzerine grubun diğer üyeleri de çıktı ve hep birlikte çatışmaya gittik.

«İşte bu madalyayı o günkü davranışımla ilgili olarak aldım ve aynı gün göreve çıktık. Biliyor musunuz o zaman ilk defa regl olmuştum... Kan gördüm ve çığlık attım:

"Yaralandım..." diye bağırdım.

«Görevdeki keşifçiler arasında yaşlı bir asistan doktor vardı.

"Nerenden yaralandın?" diyerek yanıma koştu.

"Bilmiyorum... Ama şurada kan var..." dedim.

«Ve o bana bir baba gibi her şeyi anlattı.

«Savaş bittikten sonra bir on beş yıl daha "göreve çıkmayı" sürdürdüm. Her gece rüyamda ya makineli tüfeklerce kıstırıldığımızı ya da kuşatıldığımızı görüyordum... Dişlerim çatırdayarak uyanırdım.

«Savaş bittiğinde yapmak istediğim üç şey vardı. Birincisi, artık midem üzerinde sürünmeyip otobüse binmek; ikincisi, bir somun ekmek alıp bir çırpıda yemek; üçüncüsü, pırıl pırıl çarşaflı temiz bir yatakta uyumak.»

Uçaksavar topçusu *Valentina Pavlovna Maksimçuk* aşağıdaki olayları anımsıyor:

«28 Haziran 1941'de aralarında benim de bulunduğum tüm eğitim enstitüsü öğrencilerini öğle vakti resim atölyesi avlusunda topladılar. Kısa bir süre sonra şehri terk ettik. Eski Smolensk yolunu izleyerek Krasnoye kasabasına doğru yol aldık. Büyük bir özenle ayrı gruplar halinde yürüyorduk. Günün sonuna doğru hava ısındı. Yürümek kolaylaştı ve arkamıza bakmadan hızla ilerlemeye başladık. Mola verdiğimiz yerden doğuya doğru baktığımızda şehrin bütününü içine alan yaklaşık kırk kilometrelik bir uzaklıkta gökyüzünün yarısının ateşten mor bir kor gibi parladığını gördük. Bir düzine ya da yüz ev değildi yanan. Smolensk'in tamamı yanıyordu...

«Farbalalı, ince yeni bir elbisem vardı. Arkadaşım Vera onu çok beğeniyordu. Birkaç kez giyip üzerinde denemişti. Ben de düğününde ona vereceğime söz vermiştim. Yakışıklı bir sevgilisi vardı. Evlenmeyi planlıyorlardı.

«Sonra birden savaş patlak verdi. Siper kazmaya gitmeden önce müdürle birlikte eşyaları gözden geçirdik. "Vera, bu elbiseyi al," dedim şehirden ayrılırken.

«Kabul ettiremedim. Ve büyük yangında o elbise yok oldu.

«Yürürken bir yandan da arkamıza bakıyorduk. Yangının sıcağı sırtlarımızı kavuruyordu. Bütün gece mola vermeden yürüdük. Ve şafakta işe başladık. Bize tanksavar çukurları kazmamız söylendi. Yedi metre yüksekliğinde dik duvarlar yapıyor ve üç buçuk metrelik ayrı bir çukur açıyorduk. Toprağı belle kazıyordum. O sırada her şey alevler içinde ve eflatun renkteydi. Bahçesinde çiçekler ve leylaklar olan evimiz geldi gözümün önüne...

«İki nehir arasında bulunan çayırlık bir alanda kulübelerde yaşardık. Sıcak, nem ve yağmurdan dolayı sürekli sivrisinek olurdu. Uyumadan önce onları kovalardık. Ama sabaha karşı bir yolunu bulup tekrar içeri girer ve bizi uyutmazlardı.

«Oradan bir sağlık birimine götürüldük. Yerlerde yattık. birkaçımız hastalandı. Ateşim yükseliyor ve içim titriyordu. Ağlayarak yere uzandım. Koğuşumuzun kapısı açıldı. Yataklar yerde yan yana aralıksız dizilmiş olduğu için doktor içeri giremiyordu. Eşikte durdu ve, "Bu kanlı sıtma," dedi. Beni kastediyordu.

«Uzun zaman önce altıncı sınıftayken bir ders kitabında bu hastalıkla ilgili bir şeyler okumuştum. Bu yüzden en korktuğum şeydi bu hastalık. Doktor bunu bilemezdi. O sırada radyoda, "Bu ülke uçsuz bucaksız. Durma! Haydi kavgaya!.." şarkısı çalıyordu. Bu şarkıyı ilk defa o zaman duymuştum.

«Beni Roslavl yakınındaki Kozlovka'ya getirdiler ve bir bank üstüne bıraktılar. Düşmemeye çalışarak orada oturdum. Bu arada sanki rüyadaymışım gibi şu sözleri duyuyordum:

"Bu o mu?"

"Evet," dedi asistan.

"Onu kantine götürün."

«Orada bir yatakta yatıyordum. Düşünebiliyor musunuz sıcak bir hastane yatağındaydım. Artık ateş yakıp yerde yatmıyordum. Ya da su geçirmez bir yağmurlukla bir ağaç altında. Yedi gün kesintisiz uyumuşum. Hemşirelerin beni uyandırıp yemek yedirdiklerini söylediler. Ama ben hiç ammsamıyorum. Bir hafta sonra kendi kendime uyandığımda doktor gelip muayene etti.

"Artık hastalığı yenebilir," dediğini işittim.

«Tekrar dalmışım.

«Cephede en zor şey uykuya karşı direnmektir. Günlerce uykusuz kalırsınız ve öyle bir an gelir ki artık kendinize söz geçiremezsiniz. Çalışırken uykuya direnmek biraz daha kolay ama kısa bir dinlenme anında bitkin düşüyor insan. Nöbette uykuya yenik düşmemek için iki saat boyunca bir aşağı bir yukarı voltalarken aynı şeyleri yinelemeden yüksek sesle şiir okurdum.»

Savaş yalnız cephede sürmüyordu. Benim ülkemde herkes askerdi.

İşte *Franya Vasiliyevna Adaşkeviç*'in öyküsü:

«Minsk'i bombalamaya başladıklarında şehri boşaltmaya çalışıyorduk. Aramızda hiç erkek yoktu. Yalmzca kadınlar, yaşlılar ve çocuklar vardı. Hayatımda hiç bu kadar çocuk görmemiştim. Neden böyle bir izlenime kapılmıştım bilmiyorum. Belki herkesten önce onları kurtarmayı hesaplamışlardı. Ama bu kadar çocuğu daha sonra da bir arada görmedim...

«İşgalin ilk günlerinde ne mi yaptım? Fişek toplayıp tencere ve kazanların içinde toprağa gömüyordum. Silahları da... Ormanlar fişek doluydu. Hayatta kalırsak bütün bunların bir gün işe yarayacağını biliyorduk. Bu işi yaparken yalnız değildim. Hiç kimse Nazilerin topraklarımızı çiğnemesini kabullenemiyordu.»

Yeraltında mücadele eden *Mariya Vasiliyevna Jloba* anlatıyor:

«Yaralıları Minsk dışına götürüyorduk. Boyum kısa olduğu için yüksek ökçeli ayakkabı giyiyordum. Biri "Kara saldırısı!" diye bağırdığında ayakkabımın birinin topuğu koptu. Ayakkabılarımı elime alarak koştum. Bu güzel ayakkabıları atamazdım.

«Kuşatılmıştık. Çemberi kıramayacağımızı anlayınca hastabakıcı Daşa ile siperden çıktık ve ayağa kalktık. Esir düşüp küçük düşmektense vurulup ölmeyi yeğlemiştik. Yaralılar da böyle düşünüp ayağa kalkmışlardı...

«İlk Nazi askerini gördüğümde dilim tutuldu. Tek kelime konuşamadım. Topluca yürüyorlardı. Gençtiler, keyifliydiler ve sırıtıyorlardı. Bir çeşme ya da bir pınar gördükleri her yerde duruyor ve ellerini yüzlerini yıkıyorlardı. Her taraf kan içindeydi. Çığlık seslerinden durulmuyordu... Buna rağmen onlar sanki normal bir ortamdaymışlar gibi pantolon paçalarını ve ceketlerini sıvayıp yıkanmayı sürdürüyorlardı... Öylesine nefretle doluydum ki kendimi zor tutuyordum. Eve döndüm ve üstümü başımı değiştirdim. Ter içindeydim. Onların yurdumda olmalarına dayanamıyordum. Bütün gece uyuyamadım.»

Sluts yeraltı örgütü üyesi *Mariya Timofeyevna Savitsaya-Radyukoviç*, anımsadıklarını anlatıyor:

«Almanlar motosikletlerle köye girdiler. Gözümü dikip onları izledim. Gençtiler, neşeleri yerindeydi ve sürekli gülüyorlardı. Or-

talığı kahkahadan inletiyorlardı. Onların burada, bizim yurdumuzda olmaları düşüncesi beni çıldırtıyordu.

«Tek özlemim intikam almak, ölmek ve benim için bir kitap yazılmasıydı. Ülkem için her şeyi yapmaya hazırdım.»

«Küçük bir bebeğin vardı değil mi?»

«1943 yılında bir bataklık sazlığında bir kız doğurdum. Kundak bezlerini üzerimde, göğüslerimin altında kurutur yine böyle ısıtır ve bebeği kundaklardım. Her yer ateş altındaydı. Köyler insanlarıyla birlikte yanıyordu... Bizim Gress bölgesinde dokuz köy yakıldı. Şu anda bu bölgenin tamamı Sluts bölgesinin bir parçasını oluşturuyor.

«Ben arkadaşımın ailesinin yanmış kemiklerini topladım. Kemikleri bulduk ve üzerlerinde kalan giysi parçalarından kimlere ait olduklarını saptadık. Arkadaşım bir bluz parçasını eline aldı: "Bu annemin bluzu..." dedi ve bayıldı. Temiz olup olmadıklarına bakılmaksızın kağıt torbalara ya da yastık kılıflarına kemikler doldurulyor ve kazılan toplu mezarlara konuyorlardı. Bu köyden geriye yalnızca çukurlara doldurulan bu küçük beyaz kemikler kalmıştı...

«Artık ne olursa olsun her iş için gönüllüydüm... Düşmana karşı nefret doluydum ve olanaklar elverdiğince her şeye katılmak istiyordum.

«Bebeğim üç aylıktı ve göreve onu da yammda götürmek zorundaydım. Komiser beni bu halde göreve gönderdiği için yüreğinin sızladığım söyledi. Yaralı askerler ormanda ölüyordu. Bu yüzden ben ormana gitmek zorundaydım. İlaçları, sargı bezlerini ve serumları bebeğin kundağında taşıyordum. Hiç kimsenin geçemediği Alman nöbet merkezlerinden geçmeyi başardım. Hem de tek başıma...

«Şu anda anlatması bile zor... Bebeğimin ateşini çıkarmak ve ağlatmak için vücudunu tuz ile ovuyordum. Kızaracak, kaşınacak ve kundağımn içinde debelenmeye başlayacaktı. Nöbet tutan askerlere yaklaşırken «tifüs, tifüs» diye bağırırdım. Onlar da, "Sakın bize yaklaşma! Defol git!" diyerek beni kovuyorlardı.

«Evet onu tuzla ovmuş, kundağının içine sarımsak koymuştum. Zavallı küçük bebeğim... Üç aylıktı. Nereye gitsem onu da götürüyordum. O zaman emzikteydi. Yani emiyordu...

«Nöbetçi asker noktalarını geçip de ormana girdiğimde bebeğimin çektiği acıyı ben de duyar ağlardım. Bunu birçok kez yapmak zorunda kaldığım için aynı acıyı defalarca yaşadım...»

Mariya Mihaylovna Matuseviç-Zayats ve *Mariya Savitskaya* yeraltı hareketinde birlikte çalıştılar. *Mariya Mihaylovna Matuseviç* daha sonra partizanlara katıldı. Biz konuşurken o, Savitskaya'yı dinliyor ve ağlıyordu. *Zayats*'ın kendi öyküsü de yürekleri buran türdendi.

«Savaş başlamadan üç gün önce bir oğlum oldu... Adım Anton koyduk. Biz doğumevinde doğum yaparken korkunç haber geldi: "Savaş çıktı!" Yeni doğan bebeklerin çoğunun oğlan olduğunu ammsıyorum.

«Alman işgalinin ilk günleriydi. Ormanda fişek topluyor ve silahları saklıyorduk. Annem sürekli söyleniyordu: "Kucağında bebeğinle nereye gidiyorsun? Allahtan korkmuyor musun?" Ben de ona, "Ya onlar? Onlar korkmuyor mu? İnsanlarımıza yaptıklarını görmüyor musun?.." diyordum.

«Erkekleri evlerinden çıkarıyor ve kapı önlerinde kurşuna diziyorlardı. Kapı komşumuzun iki oğlu böyle öldürüldü...

«Ben komsomol üyesiydim ve olanlara seyirci kalamazdım. Kucağımda çocuğumla birlikte bildiriler dağıttım, bilgi topladım. İki can birden tehlike altındaydı. Öylesine çok gözyaşı dökmüştüm ki... Nehirlerce...

«Oğlum öldü. Onunla birlikte olamamıştım. O zamanlar partizanlarla çalışıyordum. Oğlum annemle birlikte yakılmıştı. Eve gittiğimde zemin hâlâ sıcaktı. Kemiklerden kalan bir parça kül bulabildim. Manzara hâlâ gözlerimin önünde...

«Savaştan sonra bir oğlum daha oldu. Tanrıya dua ediyordum. Onun büyüdüğünü görebilmek ve beni minicik elleriyle sarmasını doyasıya hissedebilmek için. Ben bir anaydım. Ve savaştan nefret ediyordum.»

Partizan *Vera Yosifovna Odinets* anlatıyor:

«Nefret doluyduk. Topraklarımızda çok fazla suç işlemişlerdi. Yüreklerimizin onlara karşı duyduğu tek şey nefretti. Sokaklar kan ve ölülerle kaplanmıştı... Annesinin gözü önünde öldürülen bir çocuk gördüm... Artık ölü görmek istemiyordu hiç kimse...»

Minsk'ten yeraltı örgütü üyesi *Natalya Nikolayevna Akimova* anlatıyor:

«İnsanların hem tedavi edildiği hem de çalışma terapisine tabi tutulduğu Novinsk'te bir akıl hastanesinde çahşıyordum. Hastane 300 hektarlık alana kurulu bir çiftlik içerisindeydi ve burada 300 hasta barınmaktaydı. Minsk bombalandı. Evimiz ve caddelerimiz tümden yandı. Evimizin olduğu yere geldiğimde ateşin ortasında yanmakta olan iki Çin vazosu ve büyük bir piyano dışında her şeyin yanıp kül olduğunu gördüm.

«Akıl hastanesi başhekimi cephede görev almak üzere hemen askerlik şubesine başvurdu. Öte yandan hastalar kaderlerine terk edilemeyeceği için ben şehirde kaldım. Çok geçmeden Naziler geldi. Hastane ve çiftlik için bir grup SS görevlendirildi. Arazinin tümünden bir kişi sorumluydu. Bir gün bu sorumlu bana geldi ve, "Hadi birlikte etrafı dolaşalım ve insanlarımzın neler yaptıklarını görelim," dedi. Bunu birçok kez yaptık. Bu gezilerden birinde bir kadın hasta bize yaklaştı ve bir sigara istedi. Hastalarımız hiç kimseden çekinmezlerdi. SS onu ittirdi. Ama kadm SS'e sarılıp öpmeye başladı. "Ariliği" kirlenmişti. Hemen silahım kapıp hâlâ boynuna sarılı duran kadın hastayı kafasından vurdu.

«Bugün bile bu olayın geçtiği yeri gösterebilirim. O kadar etkilenmiştim. Şu anda bu bölümün yerinde 2 no'lu hasta koğuşu var. "Sen ne yaptığını sanıyorsun? Onların akıl hastası olduğunu bilmiyor musun?" diye bağırıp üzerine yürüdüm. Titriyordum. Birisi beni bir başka odaya götürdü. Daha sonra Werner yanıma geldi. Bir çevirmen aracılığıyla bu olaydan bu kadar etkilenmeme gerek olmadığını, ölü bir ağacın kesilmesi gerektiğini söyledi.

«Daha sonra gaz karavanları geldi ve tüm hastaları alıp götürdü. Hareket edemeyecek kadar zayıf olanlar hamama götürüldü. Kapılar kapatılıp pencereden egzos borularıyla içeriye gaz verildi. Daha sonra bir kolordu oluşturan bu ölüler kamyonlara balık istifi gibi yığıldı.

«Kötü durumdaydım. Bütün bu vahşeti yöneten kişi beni çalışma odasına götürmelerini emretti. Davranışının nedenini açıklamaya çalışıyordu. "Şu anda stres altındasınız. Ama bir süre sonra sizi bu ölü ağaçlarla uğraşmaktan kurtardığımız için bize teşekkür

edeceksiniz. Her şey bir yana onlar umutsuz vakalardı ve herkesin başına belaydılar. Bırakın bu kadınca duygusallığı," dedi. Öylesine sakindiler ki... Sanki yaptıkları günlük sıradan bir işmiş gibi.

«İşte bu tür insanlardı onlar. Böylesi canavarların topraklarımızda dolaşmalarına nasıl izin verebilirdik?»

Defterlerimde buna benzer düzinelerce, yüzlerce öykü var. İnsan belleğinde iz bırakan anılar vardır. Yaşam bu anılarda yoğunlaşarak sürüp gider ve benim bugünkü yaşamım geçmişin bu anısı ile adete bombardımana uğradı. Yıkıldı.

Eski partizan *Yelena Fiyodorovna Kovalevskaya* Kiev'den bana şunları yazdı:

«Eşim, babam ve ben aym gün cepheye gidiyorduk. Erkek kardeşim önceden gitmişti. Annem ineğimizle evde kalmıştı.

«Ben cepheden yalnız döndüm. Annemle birlikteydim. İneği otlattım. Odun toplamak için ormana gittim...»

Gomel'den yeraltı örgütü üyesi *Sofiya Vasiliyevna Osipova-Vigonnaya* anlatıyor:

«Bir enstitüden yeni mezun olmuştum ve bavulumu almış eve dönüyordum. Yolda cepheye giden askerlere rastladım. O anda karar verdim. Gereksinim varsa ben de katılacaktım...

«Eve geldiğimde annemi gözyaşları içinde, babamı altüst olmuş bir durumda buldum. Annem beni kucaklayıp, "Döndün. Birlikteyiz artık. Ne yapacağız?" dedi. Ben de, "Savaşacağız," diye yamtladım.

«Aym gece Nazi uçakları şehri bombardımana tuttu. Uyuyan insanların üzerine bombalar düşüyordu. Doğa, insanların yaşamak zorunda olduğu çelişkilerle doluydu. Güneş topraklarımızın her parçasını aydınlatarak doğuyordu. Gülmeyi unutan bizdik. Herkes asker olmanın zamanı geldiğini anlamıştı.»

Gomel'den, yeraltı örgütünün bir başka üyesi *Olga Andreyevna Yemeliyanov* anlatıyor:

«Savaş başladığında hamileydim. Herkes şehirden ayrılmam gerektiğini söylüyordu. Ben buna razı değildim. Bebeğimi neden memleketimde değil de başka yerde doğuracaktım? Savaşın onuncu günü doğurdum...

«Şehirde Nazileri görür görmez anneme felç geldi. Tek düşüncem partizanları bulmaktı. Yüreğimizde vatandan daha önemli bir şey yoktu.»

4. Hava Muhafız Alayı bombardıman uçağı pilotu, kıdemli muhafız alayı teğmeni *Anna Semiyonovna Dubravina-Çekunova* savaşın ilk günlerini şöyle anlatıyor:

«Gereken eğitimi almıştım. Bu yüzden cepheye katılmak için uzun uzun düşünmedim. Bir saniye bile duraksamadım.

«Hiç unutmuyorum; çiçeklerimi komşuya götürüp, "Lütfen bunları sula. Ben yakında geleceğim," demiştim.

«Dört yıl sonra dönebildim.

«Cepheye çok fazla kız gitti. Analar ağlarken yaşları küçük olduğu için bizimle gelemeyen kızlar bize gıpta ediyorlardı. Çevresinde herkes ağlarken benimle birlikte gelen kızlardan biri sanki donmuş gibi öylece dikilip kalmıştı. Herkesin yanında ağlayamamıştı. Daha sonra gözleri nemlenmişti. Savaşın nasıl bir şey olduğunu nerden bilebilirdik? Çok küçüktük...»

Askeri doktor asistanı *Mariya Afanasiyevna Garaçuk* anlatıyor:

«Tıp fakültesini bitirmiş, eve dönmüştüm. Babam hastaydı. Sonra birden savaş patlak verdi. Resmen açıklandığında sabahtı ve ağaçların üzerinde çiğ damlaları vardı. Cephede o çiğ damlaları gözümün önünden hiç gitmedi.

«Her şeye rağmen zafere inanıyorduk. Geri çekilirken bile inancımızı kaybetmedik. Öldürülecek miydim, yaralanacak mıydım yoksa hayatta mı kalacaktım... Bunları düşünerek kaybedecek bir dakikam bile yoktu. Gözüm bir tek şeyi görüyordu: O da yaralılardı. Güneşli bir günde bir buğday tarlasında buğdayların arasına uzanmıştım. Birden Alman makineli tüfek tarakaları duyuldu ve daha sonra bir sessizlik çöktü. Kulağımdaki tek ses buğdayların hışırtılarıydı. Ve hemen ardından Alman makinelilerinin tarakaları... Acaba tekrar buğday hışırtılarını dinleme şansım yakalayabilecek miydim?

«... Yaralı bir adamı taşıyordum. Birden bir çocuk ağlaması işittim. Umutsuzca bağırıyordu. Oraya buraya koşturdum. Onu bulamıyordum. Bu kim, nerede ve ne olabilirdi? Aklımı kaçırmak

üzereydim. Sonunda buldum. 5 yaşında bir çocuktu. Parçalanmış bir tankın altındaydı. Kızı ve yanağındaki kanı gördüğümde dehşetten kaskatı kesildim. Bu büyük yangında çocukların yandığına tamk olmak korkunçtu...»

Gomel'den *Anna Konstantinovna Antuskova* anlatıyor:

«Çocukluğumda Budyonny'nin* Ordusu'nda babamla birlikte çarpışan dayımdan çok etkilenmiştim. Dayım ordudaki arkadaşları ile birlikte öyküler anlatmayı ve iç savaş ve kahramanları üzerine şarkılar söylemeyi severdi. "Nehrin Çok Ötesinde (Far Beyond The River)", "Ülkemin Tepeleri ve Yeşil Vadilerinde (Along Uplands and Green Valleys)" ve "Kızıl Ordu Tüm Orduların En Güçlüsüdür (The Red Army Is the Mighties of Them All...)" gibi marşları ilk ondan duymuştum. iç savaş marşlarını bana o sevdirmişti.

«Savaştan hemen önce hemşirelik eğitimimi bitirmiş ve Gomel'de Budakoşelevo Nedoyi tıp merkezine hemşire olarak atanmıştım. Orada yetmiş üyeli bir kolektif çiftliğin Komsomol örgütüne sekreter seçildim. Amatör tiyatro ile ilgilendim. O dönem yaşamımın en keyifli, en mutlu dönemiydi. Uzun sürmedi. Savaş izin vermedi buna. 22 Haziran sabahını anımsıyorum... Sanki daha dün gibi...

«Bir konser dönüşü savaş haberini aldık. Kolektif çiftliğe yaklaşırken şarkılar söylüyorduk. Birden herkes sustu ve düşünceye daldı. Az önce çocuklar gibi eğlenen insanlar sanki onlar değildi. Bir anda kendilerini büyük bir sorumluluk altında hissettiler. Herkes o an vatan savunmasına hazırdı. Bu konuda kuşku yoktu. Sağlık bölümünde çalışmak üzere askerlik servisine kaydolmuştum. O gece askere çağrı kağıtlarımı aldım. Arkadaşlarımdan ayrılma zamanım gelmişti. Çoğu ağlıyordu. Bense korkak olduğumu ya da cepheye gitmek istemediğimi düşünecekler kaygısıyla ağlamaya çekindim. Oysa hiç korkmuyordum ve gitmeye yürekten hazırdım. Belki olayları tam olarak kavrayamıyordum ama yüreğim kesinlikle hazırdı...»

Hafif makineli tüfek-topçu batarya komutam, Teğmen *Voysko Polski Liyubov İvanovna Liyubçik*'nin Berezino bölgesinde Perevoz köyünde yaşadığını bir gazete makalesinden öğrendim.

* Mareşal Semyon Budyonny (1883-1973) ünlü bir iç savaş (1918-1920) kahramanı ve 1. Süvari Ordusu Komutanı. -ç.n.

Yeni bir İkarus otobüsle Berezino'ya vardım. Orada hiçbir arabanın Perevoz yönüne gitmeyi göze alamadığını söylediler. Yolu o kadar çamurluymuş ki bazen süt tankerleri ya da posta kamyonları bile oraya ulaşamıyormuş. Süt tankeri sabahtan gitmişti. Posta kamyonu ise beni ancak çiftlik merkezinin bulunduğu komşu bir köye götürebilecekti. 4 kilometre kadar bir yolum daha vardı. Bu mesafeyi yürüyerek ya da birinin atıyla gidebilecektim. Şansım yaver gitti. Perevoz'a iş için giden ve beni aradığım eve atla götürebilecek bir orman mühendisi buldum. Eve geldiğimizde mühendis evin erkeğine, «Merhaba Liyubçik! Nasıl oluyor da gazeteciler senin gibi sıradan eski bir askerin evine geliyorlar... Ama onlar seninle değil de karınla röportaj yapmaya geliyorlar,» diyerek takıldı.

Liyubov İvanovna ile birlikte sobayı yaktık, patates soyup kaynattıktan sonra masaya oturduk.

Ve yine diğer kadınlardan dinlediğim acı öykülerden birini dinlemeye başladım.

«... Saratov'a gönderildim. Üç ay süren bir torna operatörlüğü eğitimi aldım. Tek düşüncemiz cepheye gitmekti. Günde tam on iki saat çalışıyorduk. Eğitimin sonunda kız arkadaşımla birlikte askerlik şubesine gittik. Ama orada bizi kaydetmeyeceklerini bildiğimiz için bir fabrikada çalıştığımızı gizledik.

«Ryazan piyade okuluna gönderildik. Bu okuldan makineli tüfek-topçu bölüm komutanları olarak mezun olduk. Warsaw'a kadar bütün yolu yürüdüm...»

Vera Sergeyevna Romanovskaya savaş sırasında bir partizan hemşireydi. Şimdi Büyük Byelorusyan Yurtseverlik Savaşı Tarihi Devlet Müzesi'nde rehberlik yapıyor. İvanovna'nın başından geçenler bana Vera'nın öyküsünü anımsattı.

Vera'nın anlattığı olaylar savaş döneminin ilk yıllarına ait olmamakla birlikte aym düşünceleri içeriyordu. İki öykü büyük benzerlikler taşıyordu. Nasıl olduğunu bilmiyorum ama her anlatılan birbirine benziyor ve sağladıkları umulmadık yeni detaylar o günlerin atmosferinin tam olarak algılanmasını olanaklı kılıyordu.

Vera Sergeyovna Romanovskaya'nın anlattıkları:

«Partizan birliklerimiz Kızıl Ordu birimlerine katıldı. Bir tören yapılıp bizlere silahlarımızı teslim etmemiz ve gidip kendi işlerimi-

zi görmemiz söylendi. Anlayamamıştık. Savaş hâlâ devam ediyordu. Yalnız Biyelorissiya kurtarılmıştı. Silahlarımızı neden teslim edecektik ki... Hepimiz savaşa devam etmek istiyorduk. Tüm kızlar toplanıp askerlik şubesine gittik. Ben hemşire olduğumu ve cepheye gönderilmek istediğimi söyledim. Bana, "Pekâlâ, sizi kaydediyoruz. Gereksinim olduğunda çağıracağız," dediler.

«Bir süre bekledim ama ses seda çıkmadı. Defalarca askerlik şubesine gidip geldim. Sonunda bana cephede yeterince hemşire olduğu ve yalnızca Minsk'te tuğla ayırma işi için insan gerektiği söylendi.

«Bu savaşta yer alan kızlar nasıl insanlardı? Merak ediyorsanız anlatayım. Çernova adında bir kızımız vardı. Hamileydi. Tam da bebeğinin kalbinin attığı yanda bir mayın taşıyordu. Bunların nasıl insanlar olduğuna artık siz karar verin. Bunu biz açıklamayalım. Biz, biz gibiydik. "Vatan" ve "Biz" aynı şeydik. Böyle öğrendik. Böyle yetiştik. Bir başkasından söz edeyim. Küçük kızının bedenine bildiriler saran ve tüm şehri onunla birlikte dolaşan. Küçük kız sürekli kollarını havaya kaldırır ve, "Anne sıkıyor... Anne sıkıyor," diye bağırırdı. Üstelik bütün caddelerde Almanlar ve polisler varken.

«Evet, çocuklar bile... Partizan birliklerine onları da götürmüştük. Ama onlar hâlâ çocuktular. Kuşatılmıştık. Tehlikeyi fark ettiğimizde çocukları cephe gerisine göndermeye karar verdik. Ama onlar çocuk merkezlerinden kaçıp tekrar cepheye geldiler. Defalarca yollarda yakalandılar defalarca cepheye kaçtılar.

«Bütün bunları tam olarak anlatabilmek, resmedebilmek için aslında bir tarih, belki bir asır gerekir. Mayın taşıyan bir hamile kadın düşünün. Bunu neden yaptı? Yoksa bir çocuk beklemiyor muydu?.. Evet, seviyor, yaşamak ve yaşatmak istiyordu... Bu nedenle de gitti ve mayın taşıdı.»

Bu olguya bir isim vermek gerekseydi bu ne olabilirdi? Tolstoy buna gizil bir vatanseverlik coşkusu dedi. Kadınlar kendilerini daha basit ifade ettiler: «Neden açıklamamız gerekiyor? Biz bizdik. Biz vatan kavramının yüceliği ile büyütüldük. Biz ve vatan aynı kelimelerdi.» İşte tam da bizlerin anlamamız ve herkese

anlatmamız gereken şey buydu. Çünkü biz onların çocukları ve torunlarıydık.

Dinlerken kendimi onların yerine koyuyor ve yaşadıklarını hayal etmeye çalışıyorum... Ama hayır... Burada kendimden söz etmeye gerek var mı? Ya da buna hakkım var mı? Anlatılanları tam olarak algılayıp yansıtabilmek için bunları kaydetmekle yetinmiyor aynı zamanda bir şekilde onların yüreklerine girmeyi deneyerek hissettiklerini algılamaya, duyumsamaya çabalıyordum. Saçları erkek tıraşlı ve erkek gibi giyinen... kendilerine oldukça büyük gelen kalın paltoların içindeki bu kızların, bu yürekli insanların yoğun tütün kokusu sinmiş bunaltıcı eşya kamyonlarında nasıl seyahat ettiklerini kafamda canlandırmaya çalışıyorum. Cepheye giderken anneleri ile uzun uzun kucaklaşıp ağlamışlar ve yoldaşlarının önünde ağladıkları için kim bilir nasıl utanmışlardı.

Yolda giderken, yaşları büyük olanların sessiz ve düşünceli olduklarını, daha küçük olanların ise gülüşüp şarkılar söylediklerini anımsıyorlardı. Cepheye gitmek üzere evden ayrılırken en çok neyi anımsadıklarım sordum. Hepsi aynı şeyi söylediler: «En sevdiğimiz şarkıları söyledik!» Savaş konusunda ne biliyorlardı? 17 ya da 18 yaşında biri ne bilirse onu...

Asistan doktor *Mariya Vasiliyevna Tihomirova*, savaş başlamadan önce tıp fakültesini bitirmiş ve Leningrad civarında bir köy hastanesine gönderilmişti. Oraya henüz yerleşmişti ki askerlik şubesinden çağrıldı. Ona, «Hazırlanman için iki saatin var. Cepheye gidiyorsun,» dediler. Her şeyini küçük bir bavula koymuştu.

«Giderken yanına ne almıştın?» diye sordum.

«Şekerleme,» dedi.

«Şekerlemeden neyi kastediyorsun?»

«Bir bavul dolusu çikolata türü şekerleme. Aldığım yol parasının tamamıyla köyden bir bavul dolusu çikolata almıştım. Bavulda en üste okuldaki kızlarla birlikte çektirdiğimiz bir fotoğrafı koydum.

«Askerlik şubesine gittiğimde askeri komiser, "Seni nereye gönderelim?" diye sordu. Ben de, "Arkadaşımla birlikte herhangi bir yere," diye yanıtladım. Askeri komiser gülerek, "O da aynı şeyi söyledi," dedi. İkimizi de Leningrad bölgesine atadılar. Arka-

daşım benim köyüme 15 kilometre uzaklıkta bulunan bir komşu köydeydi...»

Minsk'ten şoför, kıdemli çavuş *Tamara İllariyonovna Davidoviç* anlatıyor:

«6 aylık sürücü kursunu bitirmiştim. Burada, cephede ise bir öğretmen olduğumun sözü bile edilmiyordu. Savaştan önce bir öğretmen okulunda öğretmenlik yapıyordum. Savaş sırasında öğretmenlik ne işe yarardı ki? Askere gereksinim vardı. Sürücü kıtasının tamamı kızdı.

«Bir keresinde eğitim sırasında... Anımsadıkça içimden ağlamak geliyor... İlkbahardı. Atış eğitiminden dönüyorduk. Bir demet menekşe toplayıp onları tüfeğimin süngüsüne taktım. Ve bu şekilde yoluma devam ettim.

«Kampa geldik. Komutan bizi topladı ve beni çağırdı. Tüfeğimin ucundaki menekşeleri unutarak bir adım öne çıktım. Benimle alay etmeye başladı: "Asker askerdir. Çiçek toplayıcısı değil..." Bu koşullarda birinin çiçekleri düşünmesi ona garip gelmişti.

«Buna rağmen çiçekleri atmadım. Onları sessizce alıp cebime koydum. Bu yüzden ceza bile aldım. Fazladan üç kez nöbet tutmak zorunda kaldım.

«Yine bir başka gün ormanda nöbetteydim. Sabahın 2'sinde nöbeti arkadaşıma devretmem gerekiyordu. İstemedim. Ona, "Gün ışıdığında devralırsın," dedim. Bütün gece orada kalıp kuşların şarkılarım dinlemek istiyordum.

«Cepheye giderken bir caddeden geçiyorduk. Yaşh kadınlar, erkekler ve çocuklar her iki yana sıralanmıştı. "Kızlar askere gidiyor," diyerek ağlıyorlardı. Bir tabur kızdık. Daha sonra bir trene bindik. Bir yanımızla çocuktuk. Bir başka kızla kompartımanda ayakta dikildiğimizi anımsıyorum... Birkaç delikanlı, "Kızlar aç olmalısınız. Birkaç peksimetimiz var. Paylaşabiliriz," dediler. Biz de bu teklifi "teşekkür ederiz" deyip reddettik. Savaştaydık ve birilerine bağlanmamamız gerekiyordu.»

Operatör *Vera Yosifovna Horeva* savaşın ilk günlerindeki izlenimlerini şöyle anlattı:

«Cepheye gidiyordum. Savaşın uzun sürmeyeceğini düşünüyordum. Yanıma yalnızca en sevdiğim etekliklerimden birini, bir

çift çorap ve bir çift ayakkabı almıştım. Voronej'den geri çekiliyorduk. Bir mağazaya girip kendime yüksek ökçeli bir çift ayakkabı aldığımı anımsıyorum. Evet. Bütün bu geri çekilme ve etraftaki kargaşaya rağmen bir mağazaya girdiğimi ve şuradaki tüm ayakkabıları alabilseydim dediğimi... O şık ayakkabıları hiç unutmuyorum. Sanki dün gibi... Bir de parfüm almıştım... İnsanın alışkanlıklarından bir anda vazgeçmesi zor. Bir de oldukça gençtim tabii..»

Yaşanan onca gerçeğin içinden neden bir bavul dolusu şekerleme ve süngü ucuna takılan menekşeleri seçmiştim? Bilindik pek çok şey vardı bu anlatılanlar içinde. Ama bu kızları kendime daha yakın bulmuştum, onları anlamak istiyordum ve daha gerçektiler belki de... Bu şekerlemeler ve uğruna üç kez nöbet tutulan bir demet çiçek, bazılarına önemsiz gelebilir ama benim dünyamı derinden etkiledi. Havaya uçurulan trenler, düşürülen uçaklar, etkisiz hale getirilen silah ve ekipmanlar ve ele geçirilen savaş ganimetlerinden çok daha fazla belki de... Zafer için pek çok şeyi yok etmiştik. Bunu biliyoruz. Ama askeri harekât tek başına bunlarla tanımlanamaz. Şimdi bizi derinden etkileyen bu ayrıntılar, bu savaşın anlatılması gereken bir başka yanıydı. İnsan yaşamına özgü ayrıntılar...

Günlük yaşamın her gerçeği insan varlığının bir sembolüdür. Ve savaş, savaşın her dakikasında yaşanan ayrıntıya büyük önem yükler.

Bu sıradan kızlar nasıl böyle ender görülen, örnek asker olabildiler? Cesurdular. Zora göğüs germeye hazırdılar. Ama orduya katılmaya hazır değildiler. Öte yandan ordu da onları almaya hazır değildi. Onlardan orduya girmeleri beklenmiyordu bile. Buna karşın çoğu gönüllü oldu. Keşif kolundan er *Liyubov İvanovna Osmolovskaya* anlatıyor:

«Savaşın ilk günleriydi. Bir askeri komiserin karşısında dikiliyordum. "Sana kızları da askere alacağımızı kim söyledi?" diye sordu. Aradan bir yıl geçti. Sürekli olarak ne yapabilirim diye düşünüyordum. Cepheye bir çift eldiven göndermekten başka ordu için yapabileceğim bir şey yoktu. İçi keçeli botlarımı gönderebilirdim. Ama 34 numaraydılar yani oldukça küçüktüler. Ve tekrar askerlik şubesine gittim.»

Bu kızlar askerlik yaşamının kolay olmadığını biliyorlardı. 40 numara katranlı muşambadan yapılma Amerikan yapımı postallar ve kendilerine oldukça büyük gelen paltolar giydiler. Bu postallara "palet" diyorlardı. Ayrıca saç örgülerini de kesmek zorunda kaldılar. Tüm kızlar bu kayıplarından üzüntüyle söz ediyorlardı. (Bu, onlar için geçmişte kalan genç kızlıkları ile şu an ki asker kimlikleri arasındaki bir sınır çizgisiydi.) Üniformalarına alışmak, rütbeleri öğrenmek, hedefe ateş edebilmek, karınları üzerinde sürünebilmek, tozlukları sarabilmek, günlerce uyumadan ayakta kalmak, hızlı bir şekilde gaz maskesi takabilmek ve siper kazabilmek zorundaydılar. Bu sayılanlar cephenin günlük yaşamıydı. Duygu dünyasından uzak ve katıydı. Cephedeki yaşamın bu fiziksel, günlük yönünü şubeye başvururken hiç akıllarından geçirmemişlerdi.

Obça'nın Georgiyan köyünden uçaksavar topçusu, er *Nonna Aleksandrovna Smirnova* anlatıyor:

«Bizi bir arabaya doldurup götürdüler. Hemen derslere başladık. Her şey düşündüğümüzden farklıydı. Erken kalkmak zorundaydık. Mahremiyet diye bir şey yoktu. Eski yaşam biçimimiz geride kalmıştı. Kıdemli çavuş Guliyev'e çok öfkeliydik. Sadece dört yıl okumuş ve bizim kısım komutammız olmuştu. Kuralları öğretirken belli kelimeleri yanlış telaffuz ediyordu. Bu koşullarda bizi nasıl eğitebilecekti?..

«Karantina bitmişti. Yemin etme töreninden önce binbaşı, paltolarımızı, şapkalarımızı, kamuflaj gömleklerimizi, kombinezon yerine kalın pamuklu bezden yapılan uzun kollu erkek fanilalarımızı, dizaltı çorap yerine tozluklarımızı ve topuğunda ve burnunda demir bulunan Amerikan yapımı ağır postallarımızı getirdi. Grubun en ufak tefek olanı bendim. 34 numara ayakkabı giyiyordum. Savaş sanayi bu ölçülerde bir şey üretmediği için Amerika da bize göndermemişti. Postalım 42 numaraydı. Bağlamadan giyip çıkarabiliyordum. O kadar ağırdı ki onu adeta sürüklüyordum.

«Kaldırımda uygun adım yürümeye çalışırken çektiğim sıkıntıyı anlatamam. İlk geçit törenini anımsamak bile istemiyorum.

«Yürüyüşümü gören komutan beni yanına çağırıp, "Smirnova, bu nasıl uygun adım? Sana ayaklarını yukarı kaldırman gerektiğini öğretmediler mi? Üst üste üç nöbet görevi ceza..." dedi.

"Emredersiniz Yoldaş Üsteğmen," dedim ve tam gitmek üzere dönmüştüm ki postallarım kaydı. Postalın üst kısmının yara içinde bıraktığı bacaklarım ortaya çıktı.

«Durumumu herkes görmüştü. Grubumuzun ayakkabıcısı Parşin'e eski su geçirmez bir pelerinden 36 numara bir çift postal dikmesi emredildi...»

Gençliklerini ve özgür yaşamlarını arkalarında bıraktılar. Ordudayken çoğunlukla askeri disipline katlanmaya çalışıyorlardı. Ama bu arada da fırsat buldukça çocuklara özgü davranışlarını sürdürüyorlardı.

Moskova'dan, muhafız alayı teğmeni, Pilot *Antonina Grigoriyevna Bondareva*'nın mektubundan bir alıntı:

«Bizler de sizin gibi genceciktik. Hiç farkımız yoktu. Disiplin, kurallar, rütbe gibi askeri kavramların tümüne alışmamız zor oldu. Bir gün uçakları koruma nöbetindeydik. Kurallara göre size doğru yaklaşan birini fark ettiğinizde: "Dur! Kim var orada?" diyerek onu durdurmak ve parolayı sormak zorundaydınız. Kız arkadaşım bize doğru yaklaşan alay komutanım gördü ve bağırdı: "Kim var orada? Olduğun yerde kal! Kusura bakmayın ateş etmek zorundayım!" dedi. Düşünebiliyor musunuz? "Kusura bakmayın ateş etmek zorundayım!" diye bağırıyor.»

Moskova'dan bir başka pilot, Yüzbaşı *Klavdiya İvanovna Terehova* anlatıyor:

«... Okula gittik. Her birimizin değişik bir saç stili vardı. Ben saç örgülerimi başımın çevresine dolamıştım. Ama saçlarımı nasıl yıkayıp kurutacağımı bilmiyordum. Saçınızı yeni yıkamışsınız. Birden alarm çalar, hemen fırlamak zorunda kalırsınız. Sonunda komutanımız Marina Raskova* saçlarımızı kesmemizi emretti. Kızlar ağlayarak emri yerine getirdiler. Emre uymayan tek kişi, daha sonra meşhur bir pilot olan Lilya Litviyak'tı.

«Raskova'ya gittim: "Yoldaş komutanım," dedim. "Litvyak dışında emriniz yerine getirildi."

«Kadınca inceliğine, yumuşaklığına rağmen Marina Raskova katı bir komutan sayılırdı. Bana, "Sen ne biçim bir parti örgütle-

* Marina Mikhailovna Raskova (1912-1943), kaptan pilot, savaş sırasında bir kadın bombardıman alayına komuta etti.

yicisisin? Bir emre uyulması gerektiğini bilmiyor musun?.. Geri dön ve emri yerine getir! Marş!.. Marş!..” diyerek beni geri gönderdi.

«Elbiselerimiz, yüksek ökçeli ayakkabılarımız... Onları bir çantanın içerisine tıkmıştık. Ne kadar üzücüydü. Gündüzleri postallarımızı giyiyorduk. Geceleri bazen ayakkabılarımızı giyip aynanın önünde salınıp duruyorduk. Raskova bunu gördü. Ve hemen bir emir çıkardı: “Kadınlar giysilerini paketleyip evlerine gönderecekler!”

«Öte yandan, barış zamanında üzerinde uzmanlaşabilmek için iki yıl gereken bir uçağı altı ayda kullanmayı öğrenmiştik. Bunu başarabilmek için kızların yalnızca askerlikte yoğunlaşması gerekiyordu. Kamyonlarla banyoya götürülürken, şehirde ayakkabılarıyla yürüyen ve fular takan kadınlar görmüştük. Bizimkinden farklı, savaş öncesi bir yaşam tarzları vardı. Onlara gıptayla bakmıştık.

«Eğitimin ilk günlerinde dört kişiyi kaybettik. Hepimiz, üç alayın üçü de, dört tabutun önüne dizilip hıçkıra hıçkıra ağladık.

«Raskova, “Arkadaşlar, gözyaşlarımızı silin. Bunlar bizim ilk kayıplarımız. Daha çok kayıp vereceğiz. Başınızı dik tutun...” dedi.

«Bir daha cephede ölülerimizi gömerken ağlamadık. Ama şu anda anlatırken bile ağlıyorum. O zaman ağlamayı bırakmıştık. Nasıl oldu bilemiyorum ama bir şekilde ertelemiştik bunu.

«Avcı uçakları kullandık. Zaten yüksekliğin kendisi kadın vücudunda müthiş bir gerginlik yaratıyordu. Bazen midemin sırtıma yapıştığını hissediyordum. Buna karşın bizim kızlar uçtular ve hatta bu işin uzmanları olarak ün yaptılar. Kadın pilotların geçit töreni yaptıklarını duyan erkekler merakla bizi izlerler ve bize hayran kalırlardı. Uçmak yaşamımda yaptığım en iyi şeydi...»

Kadınlar, 6 aylık hatta üç aylık eğitimden sonra hemşirelik sertifikası bile aldılar. Ya da ağır ve yıpratıcı programlara sahip keskin nişancılık, pilotluk ya da siper kazma okullarını bitirip keskin nişancı, pilot ya da siper kazıcı olarak askere alındılar. Askeri sertifikaları vardı. Ama henüz asker değildiler. Derslere şu ya da bu şekilde alışkındılar... Ama cepheye ya da savaşa; hakkında, gerçek olmayan, daha çok romantik düşünceler taşıdıkları cepheye ve savaşa alışkın değillerdi...

Askeri yetkililer karşılarında alışılmadık türden askerler buldular. Örneğin, bir partizan birliğine gönderdikleri bir kadın askerden şu sözleri işittiler: «Moskova'daki annemle nasıl yazışacağım?..»

Üsteğmen, operatör, *Vera Viladimirovna Şevaldişeva*'nın yaşadıkları:

«Sonbaharda askerlik şubesine çağırıldım. Oradaki albay bana, "Paraşütle atlayabilir misin?" diye sordu. Ben de bundan korktuğumu itiraf ettim. Uzun uzun konuştuk. Paraşütçü birliğine katılmam için beni ikna etmeye çalıştı. Bana güzel bir üniforma ve her gün çikolata verileceğini söyledi. Ama çocukluğumdan beri yükseklikten korkuyordum. Komutan sordu: "Seni uçaksavar topçu birliğine gönderelim mi? Ne dersin?" Ben uçaksavar topçu birliğinin ne olduğunu bile bilmiyordum ki... Sonra bana, "Partizan birliğini ister misin?" dedi. Ben de ona oradan annemle nasıl yazışacağımı sordum. Bunun üzerine bir kırmızı kalem aldı ve evraklarımın üzerine "Step Cephesi" yazdı.

«Trende yolculuk yaparken genç bir yüzbaşı bana aşık oldu. Bütün geceyi benim bulunduğum vagonda ayakta dikilerek geçirdi. Hafif yanıkları olan bir adamdı. Savaş yanıklarıydı bunlar. Birçok kez yaralanmıştı. Bana uzun uzun baktı ve, "Veroçka, lütfen duygularını kaybetme. Çok incesin... Olduğun gibi kal lütfen. Öyle şeyler gördüm ki..." dedi. Savaştan değişmeden dönmenin zor olduğu anlamına gelen bir şeyler söyleyerek konuşmasını sürdürdü.

«Ben ve kız arkadaşım İkinci Ukrayna Cephesi'ne bağlı 4. Orduya ancak bir ayda yetiştik. Ama sonunda onları yakaladık. Baş operatör geldi, bizi göreli henüz birkaç dakika olmuştu ki ikimizi de aldı ve ameliyat odasına götürdü. "İşte ameliyat masanız," dedi. Ambulansların biri gidip biri geliyordu. Yerler, sedyeler yaralılarla doluydu. Ona sorduğumuz ilk soru: "Kimi önce alalım?" oldu. "Şu sesi çıkmayanları..." diye yanıtladı. Bir saat sonra ameliyat masasının başındaydım. Ve bu hep böyle sürdü. Hemen hemen yirmi dört saat ameliyat yapıyorduk. Kısa bir süre uyuyorduk. Gözlerimizi ovuşturuyor, temizleniyor ve tekrar ameliyat masasının başına geçiyorduk. Maalesef herkese yetişemiyorduk. Her üç kişiden biri ölüyordu...

«Jmerinka tren istasyonunda büyük bir hava saldırısına uğradık. Tren durdu. Her birimiz sağa sola dağıldık. İki gün önce apandisit ameliyatı olan siyaset öğretmenimiz dahil koşturup duruyorduk. Bütün gece ormanda saklandık. Sabaha karşı alçaktan uçan Nazi uçakları ormanı bombalamaya başladılar. Gizlenecek hiçbir yer yoktu. Köstebek değildiniz ki toprağın altına giresiniz. Bir huş ağacına sarılıp öylece bekledim. Bir yandan da, "Sevgili anneciğim. Ölecek miyim acaba? Kurtulursam dünyanın en mutlu insanı olacağım," diye kendi kendime konuşuyordum. Daha sonra bu huş ağacı hikâyesini –sanki onun gövdesinin bir parçasıymışım gibi sarılışımı– anlattığım herkes gülmekten kırıldı. Kolay bir hedeftim. Beyaz bir huş ağacına sarılmış bir hedef...

«Zaferi Viyana'da kutladım. Hayvanat bahçesine gittik; bunu o kadar çok istiyorduk ki... Toplama kamplarını görmeye gidebilirdik. Ama istemedik. O zaman oraya neden gitmemiştim bilmiyorum. Sanırım onca yaşadıklarımızdan sonra duygu dünyamız bunu kaldıracak durumda değildi...»

Banyo-çamaşır birliğinden er *Vera Viladimirovna Şevaldişeva* anlatıyor:

«... Üç kişiydik; annem, babam ve ben. Cepheye önce babam gitti. Bir hemşire olan annem de onunla gitmek istedi. Ama farklı yerlere gönderildiler. 16 yaşında olduğum için beni askere almadılar. Ama ben askerlik şubesine gidip gelmeyi sürdürdüm. Ancak bir yıl sonra kabul edildim.

«Uzun bir tren yolculuğuydu. Trende hastaneden dönen askerlerin arasında genç erkekler de vardı. Bizimle birlikte yolculuk ediyorlardı. Anlattıklarını şaşkınlık içinde dinledik. Top ateşine tutulacağımızı söylüyorlardı ama biz ateşe atılmak için can atıyorduk. Düşünebiliyor musunuz geliyoruz ve ateşten gömleği kabul ettiğimizi söylüyoruz. Orada, askeri ceketinin üzerinde gıcır gıcır bir şeref madalyası olan gencecik bir delikanlıyı ammsıyorum. Kafamızdaki savaş kavramı cephede gördüğümüzden çok farklıydı. Bizi silah yerine kazan ve leğenle donattılar. Tüm kızlar benimle aynı yaştaydı. Aileleri onların üzerine titremiş ve biraz da şımartılmışlardı. Ben ailenin tek çocuğuydum. Odun taşıyıp soba

yakıyorduk. Sabun yerine kül kullanıyorduk. Yıkamak zorunda olduğumuz çarşaflar bit doluydu...»

Cephede ilk günler, ilk haftalar, ilk aylar çok zor geçiyordu... Çünkü bu dönemler insanın duygularının, duyarlılığının henüz değişmediği dönemlerdi. Barış zamanındaki gibi duyumsadığı... Korktuğu, anormali anormal olarak algıladığı dönemlerdi... Burada teste tabi tutulan kişi, savaş öncesi annesince bir çocuk olarak görülen, pohpohlanan ve korunan bir genç kızdı. Başkası değil...

Leningrad'dan hastabakıcı, Başçavuş *Sofiya Konstantinova Dubniyakova* bir kadımn doğası ile savaş sırasında yapmak, görmek ve yaşamak zorunda kaldığı şeyler arasındaki çelişkiyi tüm ayrıntılarıyla ortaya koymaya çalışırken, bu genç kıza yani duygularıyla, kavrayışıyla ve bakış açısıyla tamamen farklı biri olmak zorunda kalan bu kıza, «Turgenyev'in kitaplarından fırlamış, o lanet olası genç hammefendi» diyor...

«Bize en ciddi yaraların karın bölgesinde ve başta olan yaralar olduğu söylendi,» diye anlatıyor Sofiya Dubniyakova. «Bombalandığımızda ya da ateş altındayken başımızı ve midemizi korumaya çalışıyorduk. Bir keresinde yakılan bir kamyondan aldığımız koltuğu kendimizi korumak için kalkan yerine kullandık. Başlarımızı bacaklarımızın arasına sıkıştırdık...

«İlk yaralımı ve yüzünü hiç unutmuyorum... Kalçasında açık bir kırık vardı. Düşünebiliyor musunuz kırılmış ve dışarı fırlamış bir kemik, parçalanma sonucu oluşmuş yara. Her şey tam bir kargaşa içindeydi. Teorik olarak ne yapılacağını biliyordum. Ama ona doğru sürünüp de durumunu görür görmez fenalaştım. Ve birden yaralı adamın, "Hemşire biraz su iç," diyen sözlerini işittim. O manzara hâlâ gözlerimin önünde. Sanki şu anda olmuş gibi. Canlı... Onun bu sözleriyle kendime geldim. "Ah, seni lanet olası Turgenyev'in genç hanımefendisi! Yaralı bir adam ölüyor ve sen, duygusal yaratık fenalaşıyorsun..." İlk yardım çantasını açıp yarayı sardım. Kendimi daha iyi hissetmeye başladım ve ilk müdahaleyi doğru bir şekilde yaptım.

«Savaş sırasında cephedeki hemşireleri gösteren filmler vardır. Kız oraya gider. Oldukça temiz ve derli topludur. Asker pantolonu değil etek giymiştir. Güzel bir saç biçimi ve tepesine kondurul-

muş bir kepi vardır. Bunun gerçekle hiç ilgisi yok. Bu kılıktayken yaralı bir adamı nasıl taşıyabilirsiniz ki? Oysa bizlere üniformayı tamamlayan etekler ancak savaşın sonlarına doğru verildi. Yine aynı dönemde erkek iç giyimi yerine örme iç çamaşırlarımız oldu. Keyiflendik. Gösteriş için gömleklerimizin düğmelerini açardık...»

Minks'den, 48. ordudan eski bir asker, *Anna İvanovna Belyay* anlatıyor:

«Yine bir hava akını. Herkes korunmak için dere çukurlarına koşmaya başladı. Ben de koşuyordum. Birden bir inilti işittim. "Yardım edin! Yardım edin!" diyordu. Koşmayı sürdürdüm... Birkaç dakika sonra kendime geldim. Ve omzumdaki ilkyardım çantasını fark ettim ve utandım... Artık korkmuyordum. Geri dönüp son hızla inleyen yaralı askere ulaştım. Hemen yarasını sardım. Daha sonra ikinciye ve üçüncüye...»

Süvari birliğinden, hastabakıcı *Olga Vasiliyevna Korj* savaş alanında herkesin alışık olduğu bir görüntüden yani bir ölüden çok fazla etkilenmişti... O zamanlar on yedisindeydi. Ama onu hâlâ unutamıyor.

«Cephedeyken "Burada olanları asla unutmayacağım," diyordum. Oysa unutuluyor... Ama o olayın her ayrıntısını anımsıyorum... Genç ve yakışıklı biriydi. Upuzun yatıyordu. Ölmüştü. Onun bir askere yakışır bir şekilde gömüleceğini sanıyordum. Ama bir mezar kazıldı... Ve onu bu mezara koydular. Kefeni bile yoktu. Yalnızca toprak atıldı üstüne... Yaz mevsimiydi. Güneş parlıyordu ve şavkı onun üstüne vuruyordu. Su geçirmez şapkası yoktu. Gömleği ve süvari pantolonu ile gömüldü. Üzerindekilerle... Giysileri yepyeniydi. Görünüşe göre yeni gelenlerdendi. Evet mezara konuldu ve öylece gömüldü. Mezarı pek derin değildi. Ve ancak bedeninin sığabileceği büyüklükteydi. Tam şakağından vurulmuştu. Küçük ama öldürücü bir yara. Çok az bir kan sızmıştı. Sanki yaşıyor gibiydi. Yalnızca yüzü biraz solgundu.

«Hava akınını bombardıman izledi. Her tarafa bombalar düşüyordu... Uçaklar tepemizde zikzaklar çiziyordu. Böyle bir durumda yapabildiğimiz tek şey ölüleri gömmekti. Kuşatıldığımızda ölülerimizi nasıl gömerdik, biliyor musunuz? Bulundukları siperin hemen yamna. Gizlendiğimiz yere. Onlardan geriye yalnızca bir

tümsek kalıyordu. Eğer Nazilerce ya da araçlarınca izleniyorsak tümsekleri çiğneyerek toprakla aym düzeye getiriyorduk. Hiçbir iz bırakmıyorduk. Dümdüz bir zemin. Ölüleri ormana, daha çok ağaçların altına gömüyorduk... Meşe ve huş ağaçlarının altına...

«Hâlâ ormana gidemiyorum. Özellikle yaşh meşe ve huş ağaçlarının bulunduğu ormanlara... Oralarda oturamıyorum...»

Bu acı anılar eski kadın askerlerin belleklerinde varlıklarını sürdürüyor. Öykülerini önce alçak bir ses tonuyla anlatmaya başlıyorlar. Sonuna doğru neredeyse bağırma noktasına geliyorlar. Daha sonra altüst olmuş bir şekilde oturuyorlar. Ve siz kendinizi suçlu hissediyorsunuz. Çünkü siz gittikten sonra ilaç yutacak, yatıştırıcı alacaklarını biliyorsunuz. Oğulları ve kızları, «yetmez mi? Onun üzülmemesi gerekir...» anlamına gelen işaretler yaparak yalvarırcasına yüzünüze bakarlar. Ve sizin haklı bir nedeniniz vardır: Onların bu capcanlı tanıklıkları, kaydedilmiş sesleri ve yazıya dökülmüş anlatımlarıyla korunacak, ve sonsuza kadar olmasa bile bir insan belleğinden daha uzun süreli var olacaklardır. Yine de bu kadınların öykülerini dinlemek, anlatırlarken yaşadıkları duygu yoğunluğu karşısında hiçbir şey söyleyememek o kadar güçtü ki...

Deniz taburundan hastabakıcı, Başçavuş *Mariya Terentiyevna Dreyçuk* anlatıyor:

«Vurulmuş yerde yatıyordu. Eğilip baktım. Ölmüştü. Bu, tanık olduğum ilk ölümdü. Ağlamaya başladım. Arkadaşlar gelinceye kadar orada, askerin başında ağlayarak bekledim. Korkunç bir çatışmaydı. Çok fazla yaralı vardı. Grubum kuşatmayı yarmaya çalışıyor ve hızla ilerliyordu. Ben ise bir bombanın açtığı büyük bir çukurun içinde ağır yaralılarla birlikte geride kalmıştım. Hepsi karın bölgelerinden yaralanmıştı ve art arda ölüyorlardı. Ve ben her ölenin arkasından ağhyordum.

«Bacağı kopmuş biri vardı. Benden bacağını sarmamı istedi. Pantolonunun bacağını kestiğimde bana, "Hemşire, bacağımı yanıma koy!.." dediğini işittim.»

Savaş sırasında hemşire olan Minsk Cumhuriyet Poliklinigi'nin diş hekimi, *Mariya Selivestrovna Bojok* anlatıyor:

«Bana en zor geleni ameliyat yapmaktı. Genellikle tüm bacağı kesmek zorunda kahyorlardı. Ben onu leğene kadar güçlükle taşı-

yabiliyordum. Bazı kol ve bacaklar çok ağır oluyordu. Yaralıların fark etmemesi için olabildiğince sessiz bir şekilde alıyor ve onları kucağımda bir bebek tutar gibi taşıyordum... Özellikle bacak dizin üstünden itibaren kesildiğinde çok zorlanıyordum. Buna bir türlü alışamamıştım. Rüyamda kendimi sürekli bacak taşırken görüyordum...

«Anneme yazdığımda bu konudan hiç bahsetmiyor; sıkı giyindiğimden, her şeyin yolunda gittiğinden söz ediyordum. Onun durumu da kolay değildi. Aileden üç insan cephedeydi...»

En yüksek şeref madalyası olan Uluslararası Kızılhaç madalyası, (Florence Nightingale altın madalyası) ile ödüllendirilen, Kazakistan'ın Leningrad şehrinden, hastabakıcı *Mariya Petrovna Smirnova Kuharskaya*'nın mektubundan bir bölüm:

«Odessa bölgesinde doğdum ve büyüdüm. 1941 yılında Kodima'daki Slobodka okulunu bitirdim. Savaşın ilk günlerinde askerlik şubesine gittim. Ama geri çevrildim. İki kez daha gittim. İkisinde de reddedildim. 28 Temmuzda geri çekilen askeri birliklerimiz Sloboka'dan geçiyordu. Herhangi bir belge göstermeden onlara katıldım ve cepheye gittim.

«İlk yaralıyı görür görmez bayıldım. Sonra bu bir daha tekrarlanmadı. İlk kez ateş hattında bulunuyordum. Sürünerek yaralı bir askerin yanına gittim. Öyle bir çığlık atmıştım ki çığlığım adeta çatışmamn gümbürtüsünü bastırmıştı. Zamanla alıştım... Yaklaşık on gün sonra ben de yaralandım. Bedenime giren parçayı kendim çıkartıp yarayı sardım.

«25 Aralık 1942'de 56. Ordunun 333. Bölüğü Stalingrad yakınlarında bir tepeyi tutmuştu. Naziler ne pahasına olursa olsun burasını yeniden ele geçirmeye kararlıydılar. Çatışma başladı. Alman tankları saldırıya geçtiler. Ama toplarımızla onları durdurmayı başardık. Naziler püskürtüldü. Bir topçu teğmen yaralanmıştı; adı Kostiya Hudov'du. İki cephe arasındaki tarafsız bölgede uzanmış yatıyordu. Onu tekrar bizim tarafa taşımaya çalışan hastabakıcılar ve ilk kez orada gördüğüm sağlık kolordusunun iki çoban köpeği öldürüldüler. Sıranın bana geldiğini düşündüm. Kulaklıklı şapkamı çıkardım. Dimdik durup şarkı söylemeye başladım. Önce kısık bir sesle ve gittikçe tonunu yükselterek. Savaş ön-

cesi en gözde şarkımız olan "Seni Bir Yiğitlik Örneği Göstermeye Giderken Gördüm" şarkısını. Her iki taraf (hem bizimkiler hem de Almanlar) ateşi kesti. Kostya'mn yanına gittim. Onu kaldırıp kızağa koydum. Daha sonra kızağı bizim hatta doğru çektim. Bunu yaparken aklımda bir tek şey vardı: İnşallah beni arkamdan vurmazlar. Başımdan vursalar daha iyi olur diye düşünüyordum. Ama bizim hatta geçene kadar bir tek mermi bile atılmadı...

«Üniformalarımız sürekli kan içindeydi... Hiçbir zaman temiz bir yedek üniformamız olmadı. Üsteğmen Belov kurtardığım ilk yaralıydı. Sergey Petroviç Trofimov ise son yaralı. Petroviç havan topu birliğinde çavuştu. 1970 yılında beni ziyarete geldi. Kızlarıma başındaki kocaman yara izini gösterdi. Ateş altında toplam 481 yaralıyı kurtardım. Bir gazetecinin hesaplarına göre de bir taburu kurtarmıştım!»

Savaş sırasında insanı yok edecek pek çok silah geliştirildi. Ama onları kurtarma yöntemleri hep aynı kaldı. Örneğin yaralılar hep hastabakıcılar tarafından taşındı. Bir keresinde yük vagonlarından tahıl boşaltan iri kıyım adamlar gördüm. Savaş sürüyordu ama bombardıman yoktu... Bir erkeğin ortalama ağırlığı olan 60-80 kg. ağırlığındaki çuvalları taşıyorlardı. Kan ter içindeydiler... Bu kaba bir benzetme olabilir, ama hastabakıcıların yaptığı işin daha iyi anlaşılmasını sağlamakta. Üstelik hastabakıcının yüklendiği yaralı hareketsiz olduğu için daha da ağırdı... Yaralıyı taşırken tepenizde gümbürdeyen top atışları da cabası.

Mektubunda, «Kendimizi cephede bulduğumuzda,» diyor askeri doktor asistanı, A. M. Strelkova, «bizden yaşça büyük olanlardan daha güçlü olduğumuzu kanıtladık. Bunu nasıl açıklayacağımı bilmiyorum. Ama orada bizden iki üç kat daha ağır olan adamları taşıdık. Adamların üzerinde ağır asker paltoları, postalları ve ayrıca silahları da vardı... 80 kg ağırlığındaki bir adamı sırtımıza alıyor ve taşıyorduk. Onu bir yere bırakıp tekrar 70-80 kg gelen bir başkasını almaya gidiyorduk. Bir saldırı sırasında bunu beş altı kez yapıyorduk. Bizim kendi ağırlığımız yaklaşık 48 kg'dı. Yani bir balerinin kilosu kadar. Bu işi nasıl becerdiğimizi hâlâ aklım almıyor...»

Vera Safronovna Davidova savaş başlamadan kısa bir süre önce Tarihi Arşiv Enstitüsü'nü bitirmişti. 6 Haziran 1941'de diplomasını aldı ve hemen cephe için başvuruda bulundu. Partizan güzergâhlarını izleyip düşmanı arkadan vurmakla görevli bir gruba atandı. Tüm Beyaz Rusya'da düşmana karşı savaştı. Savaş sonrası Beyaz Rusya Komünist Parti Merkez Komitesi'ne bağlı Parti Tarihi Enstitüsü'nde çalıştı.

«Bir tarihçi olarak,» diyordu Vera Safronovna, «uzun bir süre savaş sorunlarıyla ilgilendim. Yanıt aradığım sorulardan biri Sovyet kadınını savaşa katılmaya iten nedenlerdi. Sanırım ulus olarak karakterimizde olan bir şeydi. Ülkesinin ve insanının yok edilmeye çalışıldığını gören Sovyet kadını bebeğini yıkamak ya da yemek yapmakla uğraşamazdı. Bir başka önemli faktör özgürlük faktörüydü. Savaş başlamadan önce yaşamımızın bir gerçeği haline gelen kadının erkekle eşit haklara sahip olması.

«Savaşın ikinci günü enstitüden çıkıp hemen askerlik şubesine gittik. "Cepheye gitmek istiyoruz," dedik. Cephe hakkında hiçbir bilgimiz yoktu. Ayrıca nasıl olduğu da umurumuzda değildi. Bizi ilgilendiren oraya gitmemizin gerektiğiydi. Tabi ki geri çevrildik. Bize, "Gidin ve önce sınavlarınıza girin," dediler.

«Sınavlardan geçtik ve cepheye gitmek için yeniden başvuruda bulunduk. Kızlar savaşın kadın işi olmadığının bilincindeydiler. Buna rağmen cepheye gitmek için can atıyorlardı. Onlara yalvardılar... Ne kadar dayanıklı olursa olsun, erkeğe göre büyük esneklik göstererek farklı şartlara ne kadar iyi uyum sağlarsa sağlasın, kadın savaşmaya yatkın değildi. Kadın annedir. Çocuğunu koruma ve yaşamını sağlama yetisi doğasında vardır... Kadınlar savaşa yatkın olmadıkları gibi, savaşa alışamadılar da...

«Yıl 1942. Cepheye doğru yol alıyorduk. Bir mezarlık yakınında durduk. Geceydi. Almanlar beş km. kadar uzağımızdaydı. Uzun erimli ve oldukça geniş bir alanı uzunca bir süre aydınlatabilen aydınlatma fişekleri atıyorlardı. Müfreze komutam beni mezarlığa götürüp bu fişeklerin atıldığı yeri ve Almanların gelebileceği yeri gösterdi. Ben ölüden korkmam. Çocukluğumda bile korkmazdım. Ama o sıralar 22 yaşındaydım ve ilk nöbetimi tutuyordum. Sabah saçlarımın bembeyaz olduğunu gördüm. Bu iki

saatlik görev saçlarımı ağartmaya yetmişti. Orada dikilip gözlerimi çalılıktan ayırmamış, onların her kıpırdanışında Almanların geldiğini sanmıştım.

«Mezarlıkta nöbet tutmak kadın işi miydi? Duygu düzleminde biz kadınlar her şeyi erkeklerden farklı algılıyoruz. Cephede her şey onlar için daha kolay oldu. Avantajlıydılar. Çünkü birinin mezarlık nöbeti tutması, ateş etmesi gerektiği düşüncesini kabul etmeye önceden hazırdılar. Doğduklarından itibaren bununla büyümüşlerdi. Böyle yapılanmışlardı. Ya biz? Biz kadınlar tüm bunlara uzaktık. Bunlar doğal değildi bizim için... Peki üstesinden gelmeye çalışmadık mı? Elbette. Ama onlara göre çok daha fazla zorlanarak.

«Erkekler doğaları gereği olaylara farklı bakıyorlardı. Geçenlerde bir arkadaşımın kızı kocasına kızmış. "Evliliğimizin 10. yıldönümünü hatırlamadı. Beni sevmiyor," dedi. Aslında kocasına göre bu olmuş bitmiş bir olaydı... Erkekler farklı bir algılama düzeyine sahipler. Önemsedikleri konular bizlerden oldukça farklı. Savaştaki kadın konusunu incelerken bunu kesinlikle göz önünde bulundurmalı ve kadının değişik bakış açısını anlamaya çalışmalısınız.

«Bu kırılgan ve duygusal yaratık böylesi zor şartlarda erkekten daha güçlü ve daha dayanıklı olduğunu kamtladı. 30-40 km yürüdüğümüz günler oldu. Atlar yorgunluktan çatlayıp öldüler. Erkekler yorgunluktan yürüyemez hale geldiler. Ama kadınlar pes etmediler. Düşünebiliyor musunuz? Hem de şarkı söyleyerek. Yaralı insan çok daha ağır oluyordu. Gencecik kızlar iri kıyım erkekleri savaş alanlarından sürükleyerek taşıdılar. Bugün buna inanmak oldukça zor...»

Yıllar geçti. Vera Safronovna bir tarihçi ve o koşulları yaşayan biri olarak geçmişe baktığında şaşkınlığını gizleyemiyordu. Nasıl gönüllü olmuş, nasıl dayanmış ve nasıl savaşmıştı? Kadın yapısında bulunan bu özveri paha biçilmez bir değerdir.

Silahlı bir grupta hastabakıcı olan Başçavuş *Nina Viladimirovna Kovelenova* anlatıyor:

«Henüz on altı yaşında ve çok genç olduğum için cepheye gitmeme izin vermiyorlardı. Bu arada asistan doktorumuza cepheye gitme çağrısı gelmişti. Çok üzgündü çünkü oğlu daha çok küçük-

tü ve ondan ayrılmak ona zor geliyordu. Hemen askerlik şubesine gidip onun yerine beni almalarını söyledim... Annem gitmeme karşıydı. Ne de olsa bir anneydi o. "Çok gençsin Nina. Belki savaş yakında biter," diyordu. İyi ama vatanı kim savunacaktı?

«Askerler benim için üzülürlerdi,» diye sürdürdü. «Birisi bir kesme şeker, bir başkası bir peksimet ayırırdı bana... Bir "Katyuşa" jet roketi gizlediğimizden haberim yoktu... Bizimkiler onu ateşlediklerinde müthiş bir gürültü koptu... Her şey yanıyordu. Şoka girdim. Gürültü ve ateşle öyle bir irkildim ki kendimi bir su birikintisinin içine attım. Bu arada kepimi kaybettim. Askerler bir yandan gülüyor bir yandan da: "Bir sorun mu var, Ninoşka? Ne oldu, güzelim?" diye bağırıyorlardı

«Omuz omuza savaşmak zorunda olduğumuz saldırılar... Neleri mi anımsıyorum? Çatırtıları... Çatışma başladığında ortalığı saran insan kemiklerinin kırılırken çıkardığı çatırtıları. Saldırılar sırasında ben de askerlerle birlikte gidiyordum. Onlara çok yakındım. Hemen arkalarındaydım. Her şey gözlerimin önünde oluyordu...

«Bir yıldan az savaşmıştım. Tula'daki evimize döndüğümde sürekli ağlıyordum. Geceleri annem ve kız kardeşim de yanıma oturuyor ve benimle birlikte ağlıyorlardı...»

Telsizci er *Nina Alekseyevna Semyonova*, anlatıyor:

«Şiddetli çatışmaların olduğu Stalingrad'a geldik. Volga'nın bir kıyısından diğer kıyısına geçmek zorundaydık. Kimse bizi dinlemiyordu. "Bunlar da nereden çıktı? Şu kızlara bakın... Sizin ne işiniz var burada? Bizim silah kullanan adamlara ve topçulara gereksinimimiz var. Telsizciye değil..." diyorlardı. Seksen kişiydik. Gece yaklaşırken uzun boylu olan kızlar karşı kıyıya geçtiler. Kızlardan biri ve ben kısa olduğumuz için bu tarafta kaldık. Bizi yedekte bırakmak istiyorlardı. Ama ben buna karşı çıktım. Herkes savaşa katılmanın bir yolunu buldu ve katıldı. Yalnız yanlış yapanlar ceza olarak geride bırakıldılar.

«Cepheye gittiğimizde hiçbir şeyden korkmuyorduk. Ama ikinci kademede dinlenme molası verildiği zamanlar gerçek korkuyu yaşadık. Artık bir merminin havada yol alışından isabet

edip etmeyeceğini anlayabiliyorduk. Çıkardığı gürültülü bir sesten bir mayını bile tespit edebiliyorduk. Islık gibi bir ses işitirseniz güvenli bir şekilde yürüyebilirdiniz. Ama gürültülü bir ses işitirseniz tehlike var demekti; bu durumda hızla kenara çekilmeniz gerekirdi. Başlangıçta bu tür şeyleri bilmiyorduk. İlk çatışmada subaylar beni göğsümden iterek sürekli olarak uzaklaştırmaya çalıştılar çünkü ben çocukça bir merakla başımı uzatıyor ve her şeyi kendi gözlerimle görmek istiyordum...»

«Böylesi durumlarda kızlara elden geldiğince yardımcı olunuyor, hatta korunuyorlardı. Bazen içinde bulunduğumuz şartlara göre duygularımızda değişiklikler oluyor, acımasızhkla gizlenen acıma duygumuz ortaya çıkıveriyordu.» Hastabakıcı er *Yekaterina Mihailovna Rabçayeva* anlatıyor:

«İlk yaralımı taşıyordum. Bacaklarım ağırlık altında sağa sola yalpalıyordu. Bir yandan bacaklarımı ve yaralıyı sürüklüyor bir yandan da, "Umarım ölmez... Umarım ölmez..." diye kendi kendime mırıldanıyordum. Yarasım sararken gözyaşlarımı tutamadım. Acıyordum ona ve acıyarak konuşuyordum. O sırada yanımızdan geçen komutan bana bağırdı. Hani erkeklerin bu tür durumlarda söylediği çirkin sözler vardır ya; işte onları söyleyerek.»

«Size neden bağırdı?» diye sordum.

«Sanırım acıdığımı göstermem ya da ağlamam hoşuna gitmemişti. Ama ben tükenmiştim. İlgilenmem gereken o kadar çok yaralı vardı ki...

«Ölenlerin yanından geçiyorduk. Kısacık saçlı ve yeşil renkli ölülerin. Güneşten kavrulmuş patatesler gibi dizilmişlerdi...»

Hemşire *Mariya Borisovna* anlatıyor:

«Çok gençtim. Hiçbir şey bilmiyor, hiçbir şey de anlamıyordum. Geri çekiliyorduk. Almanlar bizi havadan ve karadan kuşatmıştı. Bir gece orman adeta jiletle kazınır gibi kazındı. Yaralılarımız ölülerle birlikte oralarda kaldı...

«Olanları anlatmak için "korkunç" sözcüğü yetersiz kalır...»

Hastabakıcı er *Natalya İvanovna Sergeyeva* anlatıyor:

«Yaralılar çatışma alanından taşındı. Bir keresinde saymıştık. Kulübelerdeki yaralı sayısı iki yüzdü. Hastabakıcı olarak yalnız ben vardım... O köyün adını anımsayamıyorum... Yıllar geçti...

Dört gün hiç uyumadım. Bir dakika bile oturmadım. Hep bir ağızdan: "Hemşire, hemşire... Yardım et," diye bağırıyorlardı. Birinden diğerine koşuyordum. Artık ayaklarıma hakim olamıyor, düşüyordum. Uykusuzluktan bedenim iflas etmişti. Her seferinde: "Sessiz olun! Sessiz olun! Bu bir emirdir!" diyen kızgın bir sesle irkiliyordum. Bunu söyleyen, kendisi de yaralı olan bir komutan, bir teğmendi. Bedeninin yara almayan kısmına yaslanıp hafifçe doğruluyor ve bağırıyordu. Dayanma sınırımın sonuna geldiğimi fark etmiş ve bana yardımcı olmaya çalışıyordu. Herkes bir ağızdan acı içinde: "Hemşire! Hemşire!.." diye bağırıyordu. Bir gün artık dayanamadım ve yerimden fırladığım gibi koşmaya başladım. Nereye ve nasıl gittiğimi anımsamıyorum. Cepheye geldiğimden beri ilk kez katılırcasına ağlıyordum...»

İşittiğim şeylerin hiçbiri diğerinin tekrarı değildi. Her birinin kendi ilki, kendi ilk çatışması, kendi ilk yaralısı ya da ölüsüydü... Vera Sergeyevna Romanovskaya'nın ağaçtan yapılma su kabı, kartuş kılıfından yapılma yağ lambası ya da paraşütten yapılmış kadın iç çamaşırları gibi, partizan yaşamının anımsanmaya değer şeylerini müzede saklamak istediği gibi ben de her şeyi olduğu gibi korumak istiyorum. Vera, «Kısa zaman önce, eski bir partizan müzemize birliklerimizdeki paraşütlerden yapılmış bir bluz ve bir sütyen getirdi. Kırk yıldır saklıyormuş bunları. Bir gün ciddi derecede hastalanınca ölürüm de kaybolur korkusuyla onları almış ve müzemize getirmiş. "Ne işe yarayacak bunlar? Kim ne yapsın onları? Ne gibi bir kahramanlık anlatıyorlar?.." diyerek insanlar gülmüş ona.»

Masamın üzerinde öbek öbek duruyorlardı. kahramanlığın bin çeşidi olduğunu gösteren mektup ve bantlardı bunlar.

"EVE, ANNEMİN YANINA YALNIZ BEN DÖNEBİLDİM..."

Moskova'ya Nina Yakovlevna Vişnevskaya'yı görmeye gidiyordum. Ona ilişkin bilgim, bir defter sayfası kadardı. On yedisinde cepheye gitmişti. Prohorovka'daki ünlü tank çatışmasının ünlü 5. Ordu 32. Tank Tugayı 1. Taburu'nda hastabakıcıydı. Bu çatışmaya o da katılmıştı. Savaş sonrası Komsomol'da çalıştı. Düşmam şehirlerinden atan 32. Tank Tugayı için bol miktarda materyal toplayan Borisov Genç Kaşifleri'nin yardımı sayesinde onu bulabildim. Gazetelerde çeşitli makalelerim yayınlandıktan sonra çoğunluğu Genç Öncülerden olmak üzere mektuplar yağmaya başladı. Nasıl oldu bilemiyorum ama bir sürü gönüllü yardımcılarım olmuştu.

Bu kez de şöyle bir sorunla karşılaştım. Düzinelerce adres arasından nasıl bir seçim yapmam gerekiyordu? Başlangıçta tanıştığım herkesle röportaj yapıp hepsini yazıya döktüm. Daha sonra bunların tamamıyla baş edemeyeceğimi anladım. Materyal toplama ve seçme yapabilmek için farklı bir yol gerekiyordu... Adresleri sınıfladıktan sonra bu işi kendim için şöyle biçimlendirdim. Adresleri sımflandırdıktan sonra elimdeki materyali savaş sırasında kadınların yaptıkları işlere göre bölümlere ayırmaya karar verdim. Hepimiz yaşamı yaptığımız işin penceresinden görürüz. Olağan olan da budur. Örneğin bir hemşire, bir aşçı, bir paraşütçü, bir kadın pilot, makineli tüfek müfreze komutanı olan bir kadın, her biri savaşı kendi penceresinden gördü. Her birinin kendine ait savaşı imgelediği bir alan vardı. Biri savaşta ameliyat masasını gördü: («O kadar çok kesilmiş kol ve bacak gördüm ki... Bir yerlerde tek parça halinde erkekler olabileceğine inanmak bile güçtü. Ya yaralıdırlar ya da öldürülmüşlerdir diye düşünüyordum...» diyordu. -Başçavuş Hemşire *A. S. Demçenko*). Bir başkası savaşta arazi mutfağının karavanalarını gördü: «Bazen bir çatışma sonrası sağ kalan erkek olmuyordu... Bir karavana lapa ya da çorba pi-

şiriyordum. Ama onu dağıtabileceğim kimse olmuyordu...» diyordu aşçı, er *İ. N. Zinina*. Bir üçüncüsü bir pilot kabini gördü: «Kampımız bir ormanın içindeydi. Bir gün işimi bitirdikten sonra ormana gitmeye karar verdim. Mevsimlerden yazdı. Çilekler olmuştu. Patikada yürüyordum. Birden ölü bir Alman gördüm... O kadar korkmuştum ki... Cephede ikinci yılım olmasına rağmen daha önce hiç ölü görmemiştim. Yukarısı, gökyüzü farklıydı... Aşağıda her şey alevler içinde(ydi). Uçtuğunuzda sadece tek bir düşünceniz olur: Hedefi bulmak, bombalamak ve geri dönmek. Ölüleri görmezdik. Dehşetin bu türünden uzaktık yani,» diyor muhafız alayından kıdemli pilot, Teğmen *A. G. Bondareva*.

Yanan bir kamp ateşinden yayılan koku bir kadın partizana hâlâ savaşı anımsatıyor. «Kamp ateşini çok amaçlı kullanırdık. Üstünde ekmek kızartır, yemek pişirirdik. Ateş canlılığını yitirmemişse koyun postundan paltolarımızı, postallarımızı kısacası var olan tüm giysilerimizi bu ateşin etrafında kuruturduk...» diyor *Y. F. Visotskaya*.

Tank birimlerindeki hastabakıcılar genellikle erkekti. Ama her nasılsa aralarında genç bir kız vardı.

Nina Vişnevskaya'nın mektubunu alır almaz onu görmek için hemen yola çıktım.

Kompartımanda üç kişiydik. Çay içiyorduk. Gelenek olduğu üzere sohbete başladık.

«Çaydan daha sert bir şeyler içsek iyi olurdu. Ama doktorlar izin vermiyor. Kalbim zayıf... Hiç yorulmamam gerektiğini söylüyorlar. Sinirleriniz çok gergin olsa da az hareket etmek durumundasınız.»

«Son zamanlarda kalp sorunları yaşıyorum. Bir yazlık evim var. Oldukça iyi bir olanak. Sabahları biraz yürüyor ve biraz da halterle ufak tefek hareketler yapıyorum. Böylece bedenimdeki gerginliği atıyorum. Orada, köyde kendimi daha rahat hissediyorum...»

«Kızım bir doktor... Nörolog. O şimdiki insanların çok az güldüklerini söylüyor. Bu kötü bir durum. Gülmek ve eğlenmek önemli bir gereksinimdir. Organizmaya iyi gelir aslında...»

«Çok meşgulüz... Sürekli bir yerlere koşturuyoruz... Savaştan hemen sonra yani daha gençken durum farklıydı. Evet belki bir-

takım şeylerden yoksunduk. Bazen çayımıza koyacak şeker bile bulamazdık. Ama sürekli bir araya gelir ve eğlenirdik. Sık sık buluşur, şarkılar söylerdik... Günümüzde gençler bile birbirleriyle çok az görüşüyorlar...»

Kalbinin zayıflığından sızlanan adamlardan birinin adı Nikolay Borisoviç diğerininki ise Koçetkov'du. Koçetkov: «Beni soyadımla çağırırlar. Annem ve babam çocuklarına çok tuhaf isimler koymuşlardı. Kız kardeşime Eletrica, erkek kardeşime Rubi ve bana Mir. Mir Kalistratoviç... Çok şükür ki bana Radyo adını vermemişler. O dönem teknik aletler çılgınlığı dönemiydi. Artık radyodan çok uzay gemisi yapıyoruz: Bu yüzden şimdi Ksenya, Natalya, Yevdokiya gibi isimler moda...» diye anlattı.

Her ikisi de cephede savaşmışlardı ve her ikisinin de ceketinde savaş nişanları vardı.

«Şimdiki gençler o gün yaşanılan zorlukları anlamıyorlar...»

«Ah evet. Öyleler... Onlara kızmamak gerekir.»

«Hayır. Anlamak istemiyorlar. Çünkü onlara her şeyi çok kolay verdik. Biz kendimiz çok zorluklar içinde yaşadık. Ama onları hep koruduk ve zorluklardan uzak tuttuk. Ama bizlerle ilgili, yaşadıklarımızla ilgili ne biliyorlar ki?»

Bu soru aym zamanda bana yöneltilmişti. Bu yüzden onlara hemen kimi ve neden görmek istediğimi anlattım...

Savaş sırasında bir mühendislik taburu komutanlığı yapmış olduğunu öğrendiğim Nikolay Borisoviç elindeki kaşığı sinirli bir şekilde bardağına vurdu ve, «Bak sana ne anlatacağım,» dedi. «Personel dairesinden bazı geri zekalılar bana takım komutanı olarak iki kız gönderdiler. Onlara derhal geri dönmeleri gerektiğini söyledim. Buna çok bozulmuşlardı. Oysa onlar mühendislik takım komutanı olarak cephe hattına gitmek ve mayın tarlalarım temizlemek istiyorlardı.»

«Onları neden geri gönderdiniz?» diye sordum.

«Birçok nedenden dolayı. Birincisi taburda onların yapacağı işleri yapan yeterince çavuş vardı. İkincisi kızları çok iyi tanıyordum. Her ikisi de eskiden çalıştığım mimarlık fakültesinden öğrencilerimdi. Kadınların cepheye gitmesini gereksiz buluyordum. Erkekler olarak bu iş için biz yeterliydik. Ayrıca yeterince işi olan

erkeklerin başına bir de onların sorun olmasını istemiyordum. Üstelik onlar için de siper kazmak gerekecekti. Yine kadın olarak erkeklere emir vermeleri bir sürü sorun yaratacaktı.»

«Yani kızların cephede sorun olduklarını mı düşünüyorsunuz?»

«Hayır. Bunu söylemedim. Tarihe baktığımızda Rus kadınlarının kocalarını, erkek kardeşlerini ve oğullarını savaşa gönderdiklerini, acı çektiklerini ve sonuna kadar onları beklediklerini, en zor koşullarda erkeklerinin yanında olduklarını görürüz. Yaroslavna* kale duvarına tırmanıp düşmanın üzerine kaynar katran dökmüştür. Ama biz erkekler kızların savaşa gitmek zorunda kalmasını kendimize yediremedik. Suçluluk duyduk. Bu duygudan hâlâ kurtulamadım... Sana yaşadığım bir olayı anlatayım. Geri çekiliyorduk. Sonbahar mevsimiydi. Bütün gün yağmur yağmıştı. Yolun kenarında ölü bir kız gördüm... Bir hastabakıcıydı... Uzun saç örgüleri olan hoş bir kızdı... Saç örgüleri çamura bulanmıştı... Aramızda bir kızın olması ve bunca korkunun, çamur ve kaosun ortasında onun ölümünün varlığı... Bütün bunlar bana normal gelmiyordu. Çok ölü gördüm. Ama bunu belleğimden atamadım...

«Neden hâlâ unutamıyorum?» diye sordu birden sesini yükselterek. Kuşatma altında olan hastabakıcıların yaralı askerleri savunmak için ateş açtıklarını duyduğumda bunu anlayabilirim. Çünkü yaralı askerler o durumda çocuklar gibi çaresizdiler. Ama erkekler dururken iki kızın iki cephe arasındaki tarafsız bölgede birini öldürmek üzere sürünmesini, nişan almasını... Yani bir "avcı" gibi... Nasıl söyleyeyim... Yani... Ben de bir keskin nişancıydım. Ben de pusuya yatıp düşmana nişan aldım... Ama ben bir erkeğim...»

«Ama o kadımn öldürdüğü sokaktaki herhangi biri değil, ülkesini ve insanmı hedef alan bir düşmandı. Öyle değil mi?»

Koçetkov sabırsızlıkla, «Şey... Bilmiyorum,» diyerek sözümü kesti. «Belki böyle bir kadını eş olarak değil de bir izci olarak yanıma alabilirdim... Hayır... Kendimi keskin nişancı bir kadınla

* Cumanlara karşı 1185 yılında başarısız bir askeri sefer düzenleyen Rus prensi İgor'un (1150-1202) ikinci karısı Yaroslavna, ünlü Rus ortaçağ epik şarkısı İgor'un Ordusu Ezgisi'nde anlatılıyor.

evli olarak düşünemiyorum. Biz kadını bir anne ya da bir gelin olarak görmeye alışkınız. O zamanlar yedi yaşında olan erkek kardeşim bana Alman tutsaklar şehre getirilirken arkadaşlarıyla birlikte onlara sapanla taş attıklarını bu yüzden annemin onun kulaklarını çektiğini ve daha sonra Almanlara dönüp öfkeyle, "Sizi buralara gönderen annelerinizin gözü kör olsun!" diye bağırdığını anlatmıştı. Götürülen tutsaklar Hitler'in cepheye sürdüğü son acemi erleriydi. Savaş bir erkek işidir. Ve hakkında yazılmaya değer kadından fazla erkek vardır.»

«Ama kızlar cepheye öldürmekten hoşlandıkları için gitmediler. Ülkemiz ve halkımız için zor bir dönemdi. Profesörler bile Halkın Gönüllü Ordusu'na katılma izni istediler...» dedi Nikolay Borisoviç ve heyecanlı bir şekilde konuşmasını sürdürdü: «Kızların cepheye gönüllü olarak gittiklerini unutmayın. Hiçbir zaman bir korkak cepheye gönüllü gitmez. Onlar olağanüstüydüler ve yürekli kızlardı. Siz yaralı bir adamı çatışma alanından taşımanm ne demek olduğunu bilir misiniz? Anlatayım... Bir gün saldırıya geçtik. Bizi makineli tüfekle biçmeye başladılar. Bu bizim taburun sonuydu. Herkes yerlerde yatıyordu ama hepsi ölmemişti. Çoğu yaralıydı... Almanlar makineli tüfekle taramayı sürdürdüler... Sonra birden siperden bir kız fırladı. Ardından ikincisi, sonra üçüncüsü... Hemen yaralıların yaralarını sarmaya ve onları sürüklemeye başladılar. Almanlar bile şaşırmış ve bir an için ateşi kesmişlerdi. Akşam saat on civarında tüm kızlar ağır yaralıydılar. Yalnız bu çatışmada her biri en az beş altı adam kurtarmıştı. Bu yüzden ödüllendirildiler. Savaşın başlarında madalya ve şeref rütbeleri rastgele verilmiyordu. Bunun için belli koşullar aranıyordu. Yaralıların silahlarıyla birlikte taşınması gerekiyordu. Taburda ilk sorulan soru: "Bu adamın silahları nerede?" oluyordu. O zamanlar yeterli sayıda silah yoktu. Bu yüzden yaralı ile birlikte tüfeğinin, hafif makineli tüfeğinin ya da makineli tüfeğinin de kurtarılması gerekiyordu. 1941'de 281 no'lu emir, yaralı askerlerin yaşamınm kurtarılması nedeniyle verilecek madalyalarla ilgiliydi. On beş ağır yaralı askeri kişisel ateşli silahları ile birlikte savaş alanından taşıyan kişi muharebe hizmeti madalyası, yirmi beş yaralı askeri kurtaran

Kızıl Yıldız madalyası, kırk askeri kurtaran Kızıl Sancak Şeref Rütbesi ve seksen yaralıyı kurtaran Lenin Şeref Rütbesi ile ödüllendirilirdi. Ama size anlattığım gibi çatışmada beş ya da altı adamı bile kurtarmak her yiğidin harcı değildi...»

Koçetkov sigara içmek için koridora çıktı. Nikolay Borisoviç ile ben kompartımanda kaldık.

«Cephede bir hayli güzel kız vardı,» diye sürdürdü. «Ama biz onları kadın olarak görmedik. Bana göre olağanüstü kızlardı ama onlara hep arkadaş gözüyle baktık.»

«Onları sevmiyor muydunuz?»

«Bu nasıl soru? Onlar bizi savaş alanlarından taşıyan arkadaşlarımızdı. Yaralandığımda beni iki kez sırtlarında taşıdılar. Onları nasıl sevmem? Ama siz kız kardeşinizle evlenmezsiniz, değil mi? Onlar bizim kız kardeşlerimizdi.»

«Peki savaştan sonra?»

«Savaş bittiğinde çok savunmasız kaldılar. Örneğin benim karım olağanüstü bir kadındır. Otuz beş yıllık evliyiz. Ve birbirimizi hâlâ seviyoruz. Cepheye giden kızlar için o bile olumsuz şeyler düşünüyor: "Onlar oraya koca bulmaya gittiler. Ve orada önüne gelen erkekle ilişkiye girdiler," diyor. Gerçek onun düşündüğü gibi değildi elbette. Size tüm içtenliğimle söyleyeyim ki onların hepsi namuslu kızlardı ama savaştan sonra herkes kendi yoluna gitti...»

Nikolay Borisoviç düşünceliydi. «Siz bunu anlayamazsınız. Bütün o pislik, bit ve ölümlerden sonra güzel bir şeylerin özlemini çekiyorduk. Güzel kadınlar istiyorduk... Bir arkadaşım vardı. Cephede güzel bir hemşire kız ona aşık olmuştu. Ama o seferberlik bittiğinde evlenmek için onu seçmedi. Bir başkasıyla evlendi. Belki evlendiği kız daha hoştu. Bilemiyorum. Şu anda çok mutsuz bir evliliği var. Diğerini unutamıyor. Yine de cephede onunla evlenme düşüncesinde değildi. Çünkü cephede birlikteydiler. Onu dört yıl boyunca hep erkek postalı ve kapitoneli erkek ceketi içinde görmüştü... Ve olanaklar elverdiğince savaşı unutmak istiyordu. Biz her şeyi unutmaya çalıştık. Savaştaki kız arkadaşlarımız dahil...»

Size trende yaptığım ve hiç de beklediğim türden olmayan bir sohbeti aktardım.

... Metro istasyonundan çıktım ve kendimi tipik bir Moskova meydamnda buldum. Meydanlar kışın yaza göre daha farklı olurlar. Burada da sanki görünmez ressamlar meydandaki tüm ağaçları, bankları, çocuk parklarını ve salıncakları beyaza boyamış gibiydi. Bu görünmez ressamlar yine birbirlerinden bağımsız çalışmış, beyaza boyadıkları meydanlarda farklılık yaratmışlardı. Örneğin, bu özel bahçede çalışan ressam salıncakları büyük bir davul ve ağaçları karla kaplı ot yığınları gibi boyamıştı. Ya acelesi vardı ya da eli, düşünceleri ve ruh hali ile aynı hızda çalışmamıştı.

Benim için, röportaj yapacağım biriyle tanışmak, onun evine girmekten başlar. Telefonda, «Benimle hemen mi görüşmek istiyorsunuz? Ayrıntıları Savaş Gazileri Kurulu'na sorsamz daha iyi olmaz mı? Ama ben yalnızca bana ait şeyleri anlatabilirim,» diyen şaşkınlık dolu sesini ve hayalimdeki portresini evin avlusunda üst üste çakıştırmaya çalışırım. Ve hayalimde onu resmetmeye çabalarım. Yaşam her seferinde benim bu romantik imgelerimi sınar ve hiçbir zaman da yabana atmaz.

Kapıyı kısa boylu ve tombulca bir kadın açtı. Beni selamlayıp erkekçe bir edayla elimi sıktı. Diğer eline ise küçük torunu sıkıca sarılmıştı. Ev sahibinin sükuneti bu evin yabancılarca sık sık ziyaret edilen bir ev olduğunu anlatıyordu.

Nina Yakovlevna beni odasına götürdü.

«Ne yazık ki bana pek zaman vermediniz. Hazırlanma fırsatım olmadı...»

«Belki böylesi daha iyi. En önemli anılar birden anımsanabilir...»

«Elimde benim tugayım olan 32. Tank Tugayı hakkında yazılmış bir yığın yazının yer aldığı birkaç gazete kupürü var. Bunları sana vereceğim...»

Oda oldukça büyük. Büro gibi. İçinde gereksiz hiçbir şey yok. Çoğu biyografi olan kitaplar, bir kanada geyiği boynuzuna asılmış tankçı şapkası, savaş zamanında çekilmiş ve büyütülmüş fotoğraflar var. Verniklenmiş değişik bir masa üzerine birkaç adet model tank konmuş. Üzerlerinde «N birliğindeki erkeklerden», «Tank okulu öğrencilerinden»... yazıyor. Kanepede yanımda as-

keri üniformalı iki oyuncak bebek «oturuyor». Perdeler ve duvar kağıtları bile haki renkte.

«Komşularım şaşırıyorlar. "Neden evini bir müzeye çevirdin?" diyorlar. Ama ben bunlar olmadan yaşayamam,» diyor Nina Yakovlevna.

O torununu bitişik odaya gönderirken ben de teybi açtım.

Bir tank taburunda hastabakıcı olan Çavuş *Nina Yakovlevna Vişnevskaya* anlatıyor:

«Tank birliğine kızları almak istemiyorlardı. Hatta hiç kız almadıkları söylenebilir. Beni nasıl kabul ettiklerini anlatayım. Konakovo'nun Kalinin bölgesinde oturuyorduk. Tüm sınavlarımı vermiş ve sekizinci sımftan dokuzuncu sınıfa geçmiştim. O zamanlar tam olarak savaşın ne demek olduğunu bilmiyorduk. Ama bilmeyi, öğrenmeyi çok istiyorduk. Savaş bize bir tür oyun gibi geliyordu.

«Dairemizi başka ailelerle paylaşıyorduk. Her gün daha çok erkek cepheye gidiyordu. Petya dayı, Vasya amca... Onları yolcu ediyorduk. Ve biz çocukların merakı gittikçe artıyordu. Tren kaybolana kadar arkalarından bakıyorduk. Ne zaman bir şarkı çalmaya başlasa kadınlar birden ağlamaya başlıyorlardı. Ama bu bile bizi korkutmuyordu. Tam tersine bu olayı eğlenceli buluyorduk. En büyük dileğimiz trene binip buradan gitmekti. Savaşın uzaklarda bir yerlerde olduğunu düşünüyorduk. Yine, örneğin, askeri üniformalara dikilen düğmeler çok hoşuma gidiyordu. Pırıl pırıl parlıyorlardı. Bu arada hastabakıcılık kursuna devam ediyordum. Ama hayallerimin hiçbiri gerçekleşmeyecek gibi geliyordu bana...

«Okulumuz kapandı ve savunma tesisleri yapımı işi için seferber edildik. Bir tarlanın ortasında bulunan kulübelere yerleştirildik. Savaşla ilgili bir şeyler yapmak üzere gönderilmiş olmaktan onur duyuyorduk. "Zayıf insanlar" için ayrılan bir tabura kaydedildik. Sabah sekizden akşam sekize kadar çalışıyorduk. Günde on iki saat tanksavar hendekleri kazıyorduk. Hepimiz on beş-on altı yaşları arasında kız ve erkek çocuklarıydık... Bir gün çalışırken birdenbire insanların: "Hava baskını! Almanlar!" diye bağırdığını duyduk. Yetişkinler sığınaklara koştular. Ama biz Alman

uçaklarını ve Almanları merak ediyorduk. Uçaklar başımızın üzerinden geçtiler. Onları net olarak görememiştik. Bir süre sonra daha alçaktan uçarak tekrar geldiler. Üstlerindeki gamalı haçları bile görebiliyorduk. Hiç korkmuyor yalnızca onları merak ediyorduk. Sonra birden makineli tüfekleri göründü ve bizi taramaya başladılar. Arkadaşlarımızın vurulup düştüklerini gördük. Kızlar, erkekler... Birlikte okuduğumuz, birlikte çalıştığımız... Taş kesilmiştik. Ne olduğunu anlayamamıştık. Orada dikilip bakmaya devam ettik. Ama yetişkinler koşarak yanımıza gelip bizleri yere yatırdılar. Her şeye rağmen hâlâ korkmuyorduk...

«Çok geçmeden Nazi işgalciler kasabamızın çok yakınına ulaştılar. Yalnız on kilometre kadar uzağımızdaydılar. Birkaç kızla birlikte hemen askerlik şubesine gittik. Ülkemizi savunmak istiyorduk. Bu bizim görevimizdi. Güçlü, dayanıklı ve on sekiz yaşında olanları kabul ettiler. Tank birliğine gidebilecek kızları bir yüzbaşı seçiyordu. Yüzbaşıyı ikna etmeye çalıştım. Ama o beni dinlemedi bile. Çünkü henüz on yedi yaşındaydım ve boyum kısaydı.

«Bir piyade yaralandığında yere düşer, dedi bana. "Sürünerek onun yanına gider ya yarasını hemen orada sarar ya da onu sığınağa taşırsın. Ama tankçı farklıdır... O yaralandığında onu tankından çıkarıp götürmen gerekir. Ve sen bunu yapamazsın. Tankçılar iriyarı olur. Ayrıca tanka tırmanmak düşman ateşi altında olmak demektir. Sağında solunda mermiler ve top parçaları uçuşur. Yanan bir tank nasıl olur bilir misin?"

"Ama benim diğer Komsomol üyelerinden farkım ne? Onlar benden daha mı iyi?" dedim ağlamaklı bir sesle.

"Elbette sen de iyisin. Ama boyun kısa..." dedi.

«Sonuç olarak sağlık eğitim kursunda birlikte olduğum arkadaşları kabul ettiler. Çünkü hepsi uzun boylu ve güçlü kuvvetli kızlardı. Onlarla birlikte cepheye gidememek bana çok dokunmuştu.

«Bu arada annemin hiçbir şeyden haberi yoktu. Ben kızları yolcu etmeye gittim. Bana acıdılar ve beni onları götürecek olan kamyonda bulunan bir branda bezinin altına sakladılar. Bu kamyon üç ton ağırlığındaydı ve üstü açıktı. Hepimiz başımızı örttük. Başörtülerimiz rengârenkti. Siyah, mavi, kırmızı... Şura Kiselyova yanma gitarını bile almıştı. Kısa bir süre sonra siperler göründü.

Oradaki adamlar bizi görür görmez bağırmaya başladılar: "Şarkıcılar geldi! Şarkıcılar geldi!" Buna çok bozulmuştuk. Biz oraya savaşmaya gelmiştik... Oysa onlar bizim onları eğlendirmeye geldiğimizi sanıyordu.

«Merkez büroya gittik. Yüzbaşı: "Hizaya gir!" komutunu verdi. Sıraya girdik. Ben en arkadaydım. Diğer kızların yanlarında çantaları vardı. Benim hiçbir şeyim yoktu... Gelişim çok ani olmuştu çünkü. Şura elime gitarını tutuşturdu ve, "En azından senin de bir şeyin var artık..." dedi.

«Yüzbaşı bulunduğumuz yere gelen personel şefine dönüp:

"Yoldaş Albay, on iki kız emir ve hizmetlerinize hazırdır," dedi.

«Personel şefi bize baktı ve, "On iki değil. On üç!" dedi.

«Ama yüzbaşı: "Özür dilerim Yoldaş Albay. Ama on iki kişi var," diye diretti. On iki kişi olduğundan kesinlikle emindi. Sonra birden dönüp bize baktı ve bana doğru gelerek, "Senin burada ne işin var?" dedi.

«Ben, "Savaşmaya geldim, Yoldaş Yüzbaşı," diye yanıtladım.

"Pekâlâ, biraz yaklaş!" dedi.

"Bir arkadaşımla geldim..." dedim.

"Sen bir arkadaşınla ancak gidebilirsin. Ama burada bir savaş var... Yaklaş biraz lütfen," dedi.

«Başımda annemin süveteri sarılıydı. Onlara doğru yürüyüp hastabakıcılık kursundan aldığım sertifikayı uzattım ve, "Ben güçlüyüm, subay amcalar, daha önce hemşire olarak çalıştım. Kan bağışında bulundum... Lütfen..." dedim.

«Tüm evraklarımı gözden geçiren albay, "Buradan geçen ilk araçla onu evine gönderin!" dedi.

«Bir araç bulunana kadar geçici olarak sağlık bölüğüne verildim. İşim gazlı bez hazırlamaktı. Karargâha yaklaşan bir araba gördüğümde hemen ormana saklanıp o araç gidene kadar bir ya da iki saat orada beklerdim. Daha sonra işimin başına dönerdim...

«Taburumuz –32. Tank Tugayı 1. Tank Taburu– çatışmaya girene kadar bu üç gün böyle sürdü... Herkes savaşa gitmek için yola çıkarken ben yaralılar için yeraltı sığınakları hazırlamak üzere orada kaldım. Yola çıkmalarının üzerinden daha yarım saat geçmemişti ki ilk yaralılar geldi... Ve ardından ölüler... Kız arka-

daşlarımdan biri de ölenler arasındaydı. Bu arada benim geri gönderilme işim unutulmuştu. Bana alışmışlardı artık. Komutan benimle uğraşmaktan vazgeçmişti...

«Daha sonra neler mi yaptım? Askeri üniforma giydim. Hepimize takım çantaları verildi. Çantalar yeniydi. Ben benimkinin askılarını kesip alt kısmım açtım ve üzerime giydim. Sanki çanta üniforma etek olmuştu... Bir de fazla yırtığı olmayan bir ceket bulup üzerine kemer taktım. Acele ediyordum. Diğer kızlardan önce giyinip hava atacaktım. Başçavuş birlik komutanımızla birlikte bizim sığınağa geldiğinde işimi henüz bitirmiştim.

"Dikkat!"

«Albay yanımıza geldi. Başçavuş ona,

"Konuşabilir miyim, Yoldaş Albay? Buradaki kızlar sorun çıkarıyor. İçine eşyalarını koymaları için verdiğim çantalarına eşya koymak yerine kendileri girdiler!" dedi.

«Komutan beni tanıdı ve, "Ooo! Demek sensin bayan kaçak! Pekâlâ çavuş, kızlara gereken sağlansın!" dedi.

«Beni eve götürecek arabadan artık hiç söz edilmez oldu. Hepimize gerekli giysiler sağlandı. Tankçı erkeklere diz kısmı daha kalın olan branda bezinden yapılma pantolonlar, bize bir çeşit pamuklu tulum verildi. Zemin yarı yarıya toprak ve metalden oluşmuştu. Taşlar serpiştirilmişti üzerine. Tanklarda oturmuyor yerlerde sürünüyorduk. Bu yüzden çok geçmeden giysilerimiz yine yırtılmaya başladı. Tanklar sık sık ateş alıyor ve hayatta kalan tankçıların her yanı yanık içinde kahyordu. Onları kurtarmak için kendimizi ateşe atıyor ve biz de alev alıyorduk. Bir erkeği sürüklemek oldukça zordu. Özellikle de tankın üzerindeki döner taret topçusunu üstü açık kapıdan çekip çıkarmak...

«... Cepheye gelirken rütbe konusunda herhangi bir eğitim almamıştık. Bu yüzden bunları burada başçavuş bize öğretti. Bize artık gerçek asker olduğumuzu, kendimizden yüksek rütbeli birini gördüğümüzde selam durmamız, ceketimizi iliklememiz ve daima derli toplu olmamız gerektiğini söyledi.

«Erkeklere göre yaşça oldukça gençtik. Bu nedenle her fırsatta bizi işletiyorlardı. Bir gün sağlık kabinine çay getirmek üzere gönderildim. Aşçının yanına gittim. Bana şöyle bir baktı ve,

"Ne istiyorsun?" dedi.

"Çay..." dedim.

"Çay henüz hazır değil," dedi.

"Peki neden?" dedim.

"Şu anda karavanalarda aşçılar yıkanıyor. Çay suyunu onların işi bittikten sonra koyabileceğiz," dedi.

«Söylediklerine inandım ve boş kovaları alıp geri döndüm. Yolda doktora rastladım.

"Neden eli boş geliyorsun?" dedi.

"Karavanalarda aşçılar yıkamyormuş. Bu yüzden çay henüz hazır değilmiş," dedim.

«Başmı ellerinin arasına aldı ve, "Karavanalarda ne aşçısı yıkanıyor yahu?" diye sordu.

«Gidip o aşçıyı payladı ve beni geri gönderdi. Aşçılar hemen aceleyle iki kova çay doldurdular ve elime tutuşturdular.

«Elimde çay kovalarıyla geri dönerken politik bölüm şefi ve tugay komutanına rastladım. Birdenbire onlara selam durmam gerektiğini anımsadım. Çünkü bizler erdik. Ama iki kişiydiler. İkisine birden nasıl selam durabilirdim? Ve yaklaşıyorlardı. Evet karşımdaydılar. Aceleyle elimdeki kovaları yere bıraktım ve iki elimi de şapkamın siperliğine koyarak onları selamladım. Başlangıçta beni fark etmemişlerdi bile. Yürüyüp gidiyorlardı. Ama verdiğim selamı görünce şaşkınlık içinde birden durdular.

"Sana böyle selam vermeyi kim öğretti?" diye sordular.

"Başçavuş. Herkese selam durmamız gerektiğini söylüyor. Ama siz iki kişisiniz... Ne yapabilirdim?" dedim.

«Biz genç kızlar için orduda her şey karmaşıktı. Rütbeleri zor ayırt ediyorduk. Orduya katıldığımızda hâlâ eşkenar dörtgenler, kareler ve dikdörtgenler takıyorlardı. Çabala, kendini zorla ve bir adamın rütbesini anla! Bir gün birileri, "Şu paketi yüzbaşıya götür," dedi. Ama ben daha yüzbaşı rütbesinin nasıl bir şey olduğunu bilmiyordum ki... Daha yolda giderken "yüzbaşı" kelimesini bile unutmuştum. Geldim ve birine,

"Yoldaş amca, şey... Yoldaş amca, Yoldaş bunu size vermemi söyledi..."

"Hangi Yoldaş?"

"Mavi pantolonu ve yeşil ceketi olan amca..." dedim.

«Oradaki insanları yüzbaşı, teğmen olarak değil de yakışıklı, düz saçlı ya da kızıl saçlı, uzun boylu olup olmadıklarına göre ayırt edebiliyorduk. Aramızda konuşurken birden ammsar ve, "Evet evet şu yakışıklı olan!" derdik.

«Çok geçmeden tümüyle yanan tulumlar, eller ve yüzler gördüm ve savaşın ne demek olduğunu işte o zaman anladım. Tankçılar alevler içinde tanklarından atlarlardı. Ayrıca kol ya da bacakları kırılırdı. Genellikle ağır yaralı olurlardı. Uzandıkları yerden, "Ölürsem anneme ya da karıma durumu mektupla bildirin," diye yalvarırlardı. Yaşadıklarımız korkunun da ötesindeydi.

«Bacaklarımdan yaralandığımda tankçı askerler beni Jeltoye isimli bir köye götürdüler. Kirovograd bölgesindeydi bu köy. Sağlık ekibinin yerleştirildiği evin sahibi olan yaşlı kadın beni görünce, "Aman tanrım, ne kadar hoş bir delikanlı! Pek de gençmiş..." dedi.

«Tankçı arkadaşlar gülerek:

"Nine, o genç bir delikanlı değil, genç bir kız..." dediler.

«Yanıma oturdu, yüzüme dikkatle baktı ve, "Bu kız değil. Asla bir kız olamaz. Bu genç bir delikanlı..." dedi.

«Saçlarım kısacık kesilmişti. Üzerimde tulum ve başımda tankçı şapkası vardı. Erkek gibiydim... Bana evindeki en iyi yatağı verdi. Beslenip bir an evvel ayağa kalkabilmem için domuz bile kestirdi... Benim için üzülüyordu.

"Yeterince erkek yok mu ki çocukları cepheye çağırıyorlar?.. Hem de kız çocuklarını..." diye kızgınlıkla söyleniyordu.

«On sekiz yaşında muharebe hizmetleri madalyası ve Kursk'taki çatışmaya katıldığım için Kızıl Yıldız şeref madalyası, on dokuz yaşında Yurtseverlik Savaşı ikinci sınıf şeref madalyası ile ödüllendirildim. Takviye kuvvet gelmişti. Hepsi genç delikanlılardı. Madalyalarımı görünce çok şaşırdılar. Yaşıtlarımdı. On sekiz-on dokuz yaşları arasındaydılar. Bazen alaylı bir şekilde, "Bu madalyaları sana ne için verdiler?.. Hiç çatışmaya katıldın mı?" ya da, "Kurşunlar tank zırhını delebilir mi? Söyle bakalım," diyerek dalga geçerlerdi.

«Bir keresinde benimle dalga geçenlerden biri ile cephede düşman ateşi altında idik ve ben yaralarım sardım. Soyadını bile ha-

tırlıyorum. Şçegolevatih'di. Bacağı kırılmıştı. Bacağına süyek (kırığı sarmak için ince tahta) yerleştirirken onu affetmem için bana yalvarıyordu:

"Sana takıldığım için beni affet kardeşim..." diyordu.

«Bazılarımızın bildiği aşk da gelip geçici, okul çocuklarının aşkıydı belki... Bir gün düşman tarafından kuşatılmıştık... Her tarafımız sarılmıştı. Gece kuşatmayı kırmaya karar verdik: Ya başaracak ya da ölecektik. Pek şansımız olduğunu düşünmüyorduk... Bunu size anlatmam doğru mu bilemiyorum ama...

«Oturmuş kuşatmayı kırmak için karanlığın bastırmasını bekliyorduk. Tabur komutanımız yaralandığı için yerine yaşı on dokuzdan fazla olmayan Teğmen Mişa T... bakıyordu.

«Bana, "Hiç tattın mı?" dedi.

«Neyi tattım mı? diye sordum. Uzun süredir hiçbir şey yememiştik. Çok acıkmıştım.

"Bir şeyin tadını sormuyorum. Demek istediğim... birinin tadı..."

"Hayır!" dedim.

"Ben de hiç tatmadım. Aşkın nasıl bir şey olduğunu öğrenemeden ölebiliriz... Belki bu gece öldürülebiliriz..." dedi.

"Sen ne diyorsun geri zekalı!" diye bağırdım. Sonunda neyi kastettiğini anlamıştım.

«Öldürülebilirdik. Korkunç olan bu değildi. Yaşamı tanımadan, herhangi bir şey yaşamadan ölmekti. En korkuncu işte buydu. Oysa bizler yaşamın ne olduğunu bilmeden, yaşam için, ölmeye hazırdık.»

Ve Nina Yakovlevna ona çok acı veren ve onu tedirgin eden konuya yeniden döndü:

«... Hastabakıcılar tank birliğinde fazla kalmadılar. Tankın içinde bizim için yer yoktu. Bu nedenle çatışma sırasında tanka asılırdık. Kafamızda tek bir düşünce olurdu: Ayaklarımızı tankın paletlerine kaptırmamak. Sürekli olarak etrafınızda yanan bir tank olup olmadığını gözetlemek zorundaydınız. Yanan bir tank gördüğünüzde hiç vakit kaybetmeden oraya gitmeniz gerekirdi. Koşarak ya da sürünerek... Beş kişiydik. Cephede beş arkadaş. Liyuba Yasinskaya, Şura Kiselyova, Tonya Bobkova, Zina Latiş

ve ben. Tankçılar bize "Konakovo kızlar" derlerdi. "Konakovo Kızlar"dan geriye bir tek ben kaldım. Diğerleri öldürüldü.

«Liyuba öldürülmeden önceki gece kol kola girmiş ve birlikte oturup sohbet etmiştik. 1943 yılıydı. Bölüğümüz Dnieper'e ulaşmıştı. Liyuba birden, "Biliyor musun içimde kötü bir his var. Sanki bana bu çatışmadan sağ çıkmayacakmışım gibi geliyor... Bu yüzden hazırlıkh olayım düşüncesiyle başçavuşa gidip bana yeni iç çamaşırları vermesini istedim. Ama cimriliği üstündeydi. 'Ama sana daha yeni değişmen için çamaşır verdim,' dedi. Ne olur sabah birlikte gidip tekrar deneyelim," dedi. Onu sakinleştirmeye çalışıyordum: "Saçmalama. Bize bir şey olmaz. İki yıldır savaşıyoruz. Bırak mermiler bizden korksun," dedim.

«Ama sabah beni başçavuşa gitmeye ikna etti. Ondan temiz çamaşırlar aldık. Yeni bir fanila... Biliyor musunuz bembeyazdı ve bantları vardı... Daha sonra kıpkırmızı olmuştu... Bu kırmızı (kanın parlak kırmızı rengi) ve beyazın oluşturduğu birliktelik hiç aklımdan çıkmadı. Kendinin böyle görüneceğini önceden bilmişti...

«Onu dört kişi su geçirmez bir pelerin içinde taşıyarak getirdik. Ağırlaşmıştı. Bu çatışmada çok insan kaybetmiştik. Tüm erkekleri yere koymuş, en üstlerine de Liyuba'yı koymuştuk. Onun ölmüş olduğuna inanamıyordum. Ondan bana bir anı kalsın istedim. Altın mı yoksa başka bir madenden yapılma mıydı bilmiyorum ama parmağında bir yüzük vardı. Arkadaşların uyarılarına aldırmayıp yüzüğü aldım. Kötü şans getireceğine inamyorlardı. Son görevimizi yaparken alışılageldiği üzere mezarlarına toprak atıyorduk. Ben de bir parça toprak fırlatırken yüzük parmağımdan kaydı ve tam Liyuba'nın olduğu yere düştü... Bunun üzerine yüzüğü çok sevdiğini anımsadım... Babası savaş bitimine kadar savaştı. Ve cepheden sağ döndü. Erkek kardeşi de öyle... Ailesindeki tüm erkekler döndü. Ama Liyuba yitti...

«En güzelimiz olan Şura Kiselyova yanmıştı. O, top ateşine tutulan ağır yaralı askerleri kuru ot yığınları arasında saklıyordu. Ve otlar tutuştu. Şura kendini kurtarabilirdi. Ama kurtulabilmesi için yaralıları orada bırakıp kaçması gerekiyordu. Hiçbiri hareket edemeyen yaralıları... Bunu yapmadı. Onlarla birlikte yanmayı yeğledi.

«Tonya Bobkova'nın nasıl öldüğünü yeni öğrendim. Sevdiği adamı bir mayın parçasından korumak için kendini onun önüne siper etmişti. Mayın parçaları havada uçuşuyor... Bir anlık bir şey... Nasıl başardı bilemiyorum ama Teğmen Petya Boyçevski'yi kurtardı. Onu seviyordu. Ve o teğmen sağ kaldı.

«Petya otuz yıl sonra Krasnodar'dan geldi ve savaş gazileri toplantısında beni buldu. Bana bunları orada anlattı. Borisov'a gidip Tonya'nın öldüğü meydanı bulduk. Petya onun mezarından bir avuç toprak aldı. Daha sonra bana yazdığına göre o toprağı annesinin mezarına gömmüş. "Benim iki annem var. Biri beni doğuran ve diğeri Tonya, beni kurtaran..." diyordu.

«Beş kız, beş okul arkadaşı birlikte gitmiştik cepheye. Eve dönebilen bir tek ben oldum. Neden bir tek ben dönmüştüm sanki? Neden onlar ölmüştü? Bakın, bunlar onların fotoğrafları...

«Çok seyahat ediyorum. Gittiğim yerlerde herkese onları anlatıyorum... Ve haklarında yazıyorum... Oğlum, "Hiç boş durmuyorsun," diyor. Savaş gazilerinin tek bir toplantısını bile kaçırmadım. Ne kadar hasta olursam olayım... Sürünerek gitmek zorunda kalsam bile gideceğim... Bu benim yaşamım... Bir buluşmadan diğerine...

Nina Yakovlevna birdenbire bir şiir okumaya başladı:

Gördüğüm tüm cesur eylemler içinde
Ve inanın bana birçoğunu gördüm
En onurlusu da
Gövdesini siper etmesiydi
Kendi yerine yaşasın diye
Bir yoldaşı...

Sıkılgan bir şekilde, «Bu dizeler bana ait,» dedi. «Şiir yazmaya cephede başladım. Hâlâ yazıyorum. Kızlarım şiirlerimi beğeniyorlar...»

Şaşırtıcı olanı, onlardan ancak birkaçının cephede şiir yazmış olmasıydı. Dizeleri bugün bile özenli bir şekilde çoğaltılıyor ve aile arşivlerinde saklamıyor. Bir dizi ilişki ve görüşmeden sonra, bu garip, duygulu ve içten satırları «belge» olarak algılamaya başladım. Bu «içten belgelerde» kendine özgü bir çağı duyumsadım ve bir kuşağı gördüm.

Ama Nina Yakovlevna öyküsünü henüz bitirmemişti:

«On yıl önce Vanya Pozdinyakov'u buldum. Onun öldüğünü sanıyorduk. Ama sağ dönmüştü. Onun komuta ettiği tank Prohorovka çatışmasında iki Alman tankını yok etmişti. Ama sonra onun tankı da yanmış ve bütün takım ölmüştü. Yalnız Vanya yaşıyordu. Korkunç derecede yanmış ve gözlerini kaybetmişti. Onu hastaneye gönderdik. Kurtulacağını hiç düşünmemiştik. Onu otuz yıl sonra buldum. Basamakları adımlarken ayaklarımın geri geri gittiğini ammsıyorum. Acaba gerçekten o muydu? Kapıyı kendisi açtı. Elleriyle bana dokundu ve beni tanıdı. "Nina, sensin. Değil mi?" dedi. Düşünebiliyor musunuz? Bunca yıl sonra beni tammıştı!

«Çok yaşlı bir annesi vardı. Onunla yaşıyordu. Masada o da bizimle oturdu. Bir yandan da ağlıyordu.

«Ona, "Neden ağlıyorsunuz? İki savaş yoldaşının buluşmasından daha mutlu bir an olabilir mi?" dedim.

"Cepheye üç oğul gönderdim. İkisi öldü. Yalmz Vanya döndü," dedi.

«Vanya iki gözünü de kaybetmişti... Gördüğü son şey Prohorovka yakınmdaki alan ve tank çatışmasıydı... O gün hakkında ne düşündüğünü sordum. Ne dedi biliyor musunuz?

"Bir şeye hâlâ yanarım. Takıma tankı terk emrini çok erken verdim. Çocukların hepsi zaten ölecekti. Ama bir Alman tankını daha uçurabilirdik..." dedi.

«O güne ilişkin pişmanlık duyduğu tek şey buydu...»

Nina Yakovlevna ile kurduğum arkadaşlık mektuplarla sürdü. Öyküsünün yazım işini tamamladığımda söz verdiğim üzere bir kopyasım da ona gönderdim. Birkaç hafta sonra Moskova'dan gönderilmiş ağır bir paket aldım. İçinde savaş gazisi Nina Yakovlevna'nın askeri ve yurtseverlik başarılarını anlatan gazete kupürleri, makaleler ve resmi raporlar vardı. Ona gönderdiğim kopyada en komik bölümlerin üzerini karalamıştı. Örneğin, şu aşçıların karavanada yıkanması ve, «Yoldaş amca, Yoldaş amca, Yoldaş bunu size vermemi söyledi...» gibi oldukça zararsız anıları bile. Böylece orijinal öyküsünden geriye çok az şey kalmıştı. Teğmen Mişa T.'nin öyküsünün karşısına ise öfke belirten üç soru işareti koymuştu.

Sonradan bir insanın sanki varmışçasına iki gerçeğe sahip olduğuna tanık oldum. Örneğin, ev sahibi, yanımızda birileri yani bir arkadaş ya da komşu olduğunda, yalnız olduğumuzdakinden daha az içten oluyor ve daha az sır veriyor.

Dinleyici ne kadar çok olursa röportaj o kadar kuru ve yavan geçiyor. Nina Yakovlevna ile yaptığım sohbetlerde bu duruma tanık oldum. Savaş öyküsünü bana anlatırken «kızına» anlatır gibiydi; böylece ben «o çok genç kızların başına gelenleri» anlayabilecektim. Öte yandan, aym öyküyü büyük bir dinleyici kitlesine aktarırken, «diğerlerinin anlattığı gibi ya da gazetelerde anlatıldığı gibi» anlatmaktaydı.

Nina Yakovlevna'nın mektubunu okurken bir yandan da onunla samimi bir şekilde mutfakta birlikte çay içip ağladığımızı ammsadım.

"BİZİM EVDE İKİ FARKLI SAVAŞ VAR"

Minsk'de Kahovskaya caddesindeki küçük evin kapısı açılır açılmaz, «Bizim evde iki farklı savaş var» sözünü işittim. Olga Vasiliyevna Podvişenskaya, Baltık Denizi'nde Deniz Kuvvetleri'nde astsubay olarak hizmet vermişti. Kocası ise piyade birliğinde çavuştu.

Olga Vasiliyevna telefonda kızı ile konuşurken biz de kocası ile birlikte aile albümlerine bakıyorduk.

«Günün son talimatlarını veriyor,» dedi Saul Genrihoviç gülerek.

Cam kapı aralığından şu konuşmalar işitiliyordu:

«Öksürüyor mu? Neden? Bütün gün benimleyken bir kez bile öksürmedi. Ona ahududu reçelli bir fincan çay ver ve boynuna benim atkıyı sar...»

Büyükannenin atkısı... İlaçların en iyisi...

Yanımıza geldi ve üzerinde askeri madalyalar bulunan bir denizci üniforması giymiş olduğu fotoğrafı eline aldığı zaman: «Bu ben miyim? Bu fotoğraflara ne zaman baksam hep şaşırırım. Saul bir keresinde bunları o zaman beş yaşında olan torunuma göstermiş ve o da bana, "Büyükanne, sen eskiden erkektin değil mi? Kötü bir durum. Buna nasıl katlandın?" demişti benim adıma üzülerek.

«O zamanlar torunlarımızı görebileceğimiz aklımızın ucundan bile geçmezdi. Geçen yıl arkadaşlarla bir araya geldik. Hepimiz büyükanne ve büyükbabalarız. Tümü büyükanne ve büyükbabalardan oluşan bir batarya düşünebiliyor musunuz?...» Bu «düşünebiliyor musunuz?» türünden sorulardan hoşlamr gibi bir hali vardı. O kadar atik ve genç kız gibi hemen neşelenen bir hali vardı ki (çıngırak gibi kahkaha atıyordu.) ona bakarken 1941'lerde nasıl olduğunu hayal etmeye çalışıyordum.

«Olga Vasiliyevna, savaşın başından itibaren hep cephede miydiniz?» diye sordum.

«Hayır. Önce bulunduğumuz yerden tahliye edildik. Yolculuk boyunca alçaktan uçan uçaklar trenimizi top ateşine tuttular. Ve

bombalandık. Meslek lisesinden bir grup öğrencinin vagondan atladığım anımsıyorum. Hepsi siyah palto giyinmişti. Kolay hedeftiler ve tamamı vuruldu. Uçaklar toprağa değecek kadar alçaktan uçuyordu... Sanki bir yandan vuruyorlar bir yandan da kaç kişi öldürdüklerini sayıyorlardı. Düşünebiliyor musunuz?..

«Bir fabrikada çalışıyorduk. Orada yiyip içiyorduk. Yerimiz iyiydi ama yüreklerimiz yangın yeriydi... Haziran 1942'de askere çağrı evraklarımı aldım. Aralarında benim de bulunduğum otuz kız, ateş altında, açık bir yük teknesi ile Ladoga gölünün karşı kıyısına yani kuşatma altındaki Leningrad'a götürüldük. Leningrad'daki ilk günümden ammsadığım, bembeyaz geceler ve siyahlar giyinmiş, uygun adım yürüyen bir denizci müfrezesiydi. Durumun gergin olduğu hissediliyordu. Ortalıkta hiç sivil görünmüyordu. Yalmzca projektörler ve kuşakları bellerine sarılı olduğu halde ilerleyen denizciler vardı. İç savaş döneminden bir manzaraydı. Film gibi bir şeydi. Düşünebiliyor musunuz?..

«Şehir tamamen sarılmıştı. Naziler çok yakınımızdaydı. 3 no'lu tramvay, cephenin başladığı yer olan Kirov fabrikalarının yakımna kadar gidiyordu. Ne zaman hava açık olsa, şehir dehşetli bir top atışına tutuluyordu. Büyük gemiler sıkı bir şekilde kamufle ediliyordu. Ama yine de sürekli olarak vurulma tehdidi altındaydılar. Bir hücumbot filosunun ilk komutam olan Teğmen Aleksander Nikolayeviç Bogdanov komutasında bir sis perdesi müfrezesi oluşturuldu. Kızların çoğunluğu orta dereceli bir teknik okuldan mezun olmuş ya da bir veya iki yıllık lise eğitimi almışlardı. Bizim görevimiz sis perdesi oluşturarak gemilerin bulunduğu yeri gizlemekti. Top atışı başlar başlamaz gemiciler: "Keşke kızlar sis perdesini olabildiğince çabuk oluştursalar. Sis perdesi ile daha güvende hissediyor insan kendini," derlerdi. İnsanlar sığınaklarda gizlenirken, biz, içinde özel bir karışım olan kamyonlarla dışarılarda dolaşır ve düşman ateşini üzerimize çekerdik. Böylelikle Almanlar oluşturduğumuz sis perdesine ateş ederlerdi.

«Yiyeceklerin hepsi kuşatma altındaki şehirde kalmıştı. Ama biz bir şekilde ayakta kalmayı başarmıştık... Her şeyden önce gençtik... Bu olgu, ayrıntı gibi görünse de aslında önemliydi...

İkincisi Leningradlılara hayrandık. Şehirde yürürlerken birdenbire açlıktan yere yığılıyorlardı. Buna karşın bize kıt kanaat da olsa yiyecek bir şeyler veriliyordu. Çocuklar bize seslenirlerdi. Biz de yavan tayınımızı onlarla paylaşırdık. Normal çocuktan çok solgun yaşlıları andırıyorlardı. Çok çalışıyorduk. Erkeklerle aynı işleri yapıyorduk. Kışın Leningrad'da yakıt bittiğinde, içinde ahşap binaların bulunduğu bir semte gönderildik. Odunları için bu evleri yıkacaktık. Bu iş biraz ağırımıza gitmişti... Evler çok güzel görünüyorlardı. Sahipleri ölmüş ya da buralardan gitmişlerdi. Yaklaşık yarım saat kadar hiç kimse yerinden kıpırdamadı. Ancak komutan öne çıkıp da küskü ile işe girişince biz de ona katılmak zorunda kaldık.

«Ağaç kestik, cephane sandıkları taşıdık. Bir gün bu kutulardan birini taşırken onu kötü bir şekilde düşürmüştüm... Kadın olarak baş etmemiz gereken çok fazla güçlük vardı. Size yine yaşadığım bir olayı anlatayım. Bölüm komutanlığına atanmıştım. Bölümün tamamı genç erkeklerden oluşuyordu. Bütün günümüz gemide geçiyordu. Gemiler çok küçüktü ve tuvaletleri yoktu. Erkekler tuvalet gereksinimlerini gemiden denize görüyorlardı. Peki biz kadınlar ne yapacaktık? İki üç kez tuvaletimi uzun süre tutmuş ve sonunda dayanamayıp kendimi denize atmış ve yüzmeye başlamıştım. Çocuklar, "Küçük subay denize düştü!" diye bağırıştılar ve beni denizden çıkardılar. Basit bir şey gibi görünüyor değil mi? Meselâ silahların ağırlığım düşünün. Bunlar da kadınlar için çok ağırdı. Bize ilk verilen tüfekler boyumuzdan büyüktü. Kendilerinden yarım metre daha uzun olan silahlarıyla uygun adım yürüyen kızlar. Bu manzarayı gözünüzün önüne getirebiliyor musunuz?

«Erkekler her türlü konuya bize göre daha kolay uyum sağlıyorlardı. Evlerimizi ve annelerimizi o kadar çok özlemiştik ki...

«Evlerimizin sıcakhğım arıyorduk. Bir maskotumuz vardı. Adı Nataşa Jilina'ydı. Cesaret madalyası almış ve ödül olarak birkaç günlüğüne evine gitme izni verilmişti. Döndüğünde hepimiz onu koklamıştık. Hatta onu koklamak için neredeyse kuyruk oluşturmuştuk. Ev kokusu getirmişti çünkü. Evlerimizi ne kadar özlediğimizi anlayın artık...

«Ne zaman bir boşluk bulsak oturup mendillerimizin ucuna oya yapardık. Dizlik olarak verilen bez parçaları üzerine tığ ile nakışlar yapar ve onları kaşkol olarak kullanırdık. Kadınca işler yapmak hoşumuza gidiyordu. Ev işlerini ve günlük işleri çok özlemiştik. Bu yüzden bir iğne alıp bir şeyleri tamir etmek için bir sürü bahane yaratıyorduk.

«Tepkilerimizi yitirmiştik adeta. Savaşta hiç kimse ağız dolusu gülmüyordu. Ya da büsbütün mutlu olduğumuz bir an olmuyordu. Elbette güldüğümüz ya da kendimizi mutlu hissettiğimiz anlar oluyordu. Ama hiçbir zaman savaştan önceki gibi değildi bu gülüş ya da mutluluklar. Farklıydı. Savaş süresince bu böylece sürdü gitti. Düşünebiliyor musunuz?..»

Bu soru beni kendime getirdi ve oraya ne için geldiğimi anımsadım birden. Teyp onların sözlerini tüm tonlamalarıyla birlikte alırken, ben de onların gözlerini, yüzlerini ve ellerini ve heyecanlandıklarında yaptıkları hareketleri belleğime «kaydediyordum». Genç kızların giydiklerine benzer, puanlı, kravatlı bluzunun Olga Vasiliyevna'ya nasıl yakıştığını, Saul Genrikoviç'in nasıl aşırı derecede heyecanlanıp, kendisine zaten küçük gelen iskemlesine sığamaz hale gelip bir heykelcik kadar ufak olan hanımının yanma gelip o bodur kanepeye oturduğunu ve orada olduğundan daha da iri göründüğünü «kaydetmek» gerekiyordu. Onlara baktığınızda, ikisinin de birlikte savaştığını düşünmek çok zordu. Ama savaşmışlardı işte.

«İkimiz de savaştık,» dedi Saul Genrihoviç. «Ama ikimizin de savaşı farklıydı... Onun kendi savaşı, benim de kendi savaşım vardı sanki. Eşim size, evden yeni dönen kızları koklamak için kuyruğa girdiklerini anlattı. Ev ile ilgili olan bu tür şeyleri ben de yaşadım. Ama ben bunları hiç anımsamıyorum... Daha size denizci şapkalarından söz etmedi değil mi? Unuttun mu yoksa Olga?»

«Hayır,» dedi Olga Vasiliyevna birden gerginleşerek. «Sadece anlatmaya dilim varmadı... Saldırı gece yarısına kadar sürmüştü. Sabah dışarı çıktım. Morski kanalında yüzen bir sürü denizci şapkası vardı... Denizcilerimiz Neva'da bir yerlere atılmışlardı. Orada dikildiğim süre akan şapkaların ardı arkası kesilmedi.»

«Torunlarımıza anlatabilmek için yaşadıklarının çoğunu unutmamaya çalıştım. Ama kendi yaşadıklarımdan çok eşimin yaşadıklarını anlattığımı onlara belirttim. Şunu söylemeliyim ki torunlarım onunkilerden daha çok etkilendi,» diyordu Saul Genrihoviç. «Ben daha çok somut askeri bilgiye sahibim. O duygular açısından daha zengin. Ve duygular her zaman daha etkileyicidir. Bu, savaş sırasında da böyleydi. Bizim piyade alayında da kızlar vardı. Aramıza geldiklerinde hemen kendimize çeki düzen veriyorduk. Gözünüzün önüne getiremezsiniz... Bu arada bu sözü yani "gözünüzün önüne getiremezsiniz" sözünü eşim çok sık kullamr. Ama cephede bir kadımn gülüşü ya da bakışımn bize ne kadar iyi geldiğini sizlere anlatmak gerçekten çok zor.

«Cephede aşk var mıydı? Evet vardı. Orada tanıştığımız kadınlar mükemmel eşler ve sadık dostlar oldular. Cephede evlenenler şu anda en mutlu insanlar ve en mutlu çiftler. Biz de birbirimize cephede aşık olduk. Kabul ediyorum, farklı şeyler de vardı. Çünkü bu uzun bir savaştı ve hepimiz savaşıyorduk. Saf ve pırıl pırıl olan, çok daha iyi şeyleri ammsıyorum. Bunlar, yorum değil. Kendimize dahi itiraf edemediğimiz şeyler de vardı... Ama kızlarımızın hepsi, şu anda, özel yaşamlarında mutlu değiller. Çok azı evliliklerinde mutlu oldular. Bildiğiniz gibi bunun nedeni, cephede ahlak değerlerine sıkı sıkıya sarılan ve onlara bu değerlere saygı gösterilmesi gerektiğini öğreten anneleridir. Ama aynı anneler, onları, yaşamın dürüst olmayan yüzüne karşı yani yaşamda dürüst olmayan, değerleri olmayan insanların da olabileceği konusunda uyarmadılar. Bunu bizim de çok iyi bildiğimiz söylenemez, çünkü cephe farklıydı. Orada insanlar kendilerini gizleyemiyorlardı. Onları kolaylıkla tanıyabiliyordunuz... Sonuçta bu kızlar onlarla evlenenlerin düzenbazlıkları karşısında kolay avlar oldular. Aldatıldılar. Çünkü onları aldatmak kolaydı. Bu, çoğumuzun kızının başına geldi. Bizim kızımızın da...»

«Çocuklarımıza savaşı anlatmadık. Bunun birçok nedeni vardı,» dedi düşüncelere dalarak Olga Vasiliyevna. «Savaş madalyalarımı takmadım. Her vesilede bir yolunu bulup onları çıkardım. O zamanlar mekanize bir fırının başındaydım. Bir konferans var-

dı. Kendisi de kadın olan şefim madalyalarımı görünce hava attığımı söyleyip beni herkesin içinde azarlamıştı. İşin garip yanı, kendisinin de emek şeref madalyasına sahip olmasıydı. Ama anlayamadığım bir nedenle benim askeri madalyalarımı takmama karşı çıkmıştı. Daha sonra onunla yalnız kaldığımızda kendisi hakkındaki düşüncelerimi ona denizci yöntemiyle anlattım. Bunun üzerine davranışından utandı. Bana gelince cephede bulunmuş olmaktan gurur duymama rağmen madalyalardan gittikçe sıkılmaya başlamıştım. Buna karşın bir süre sonra cephedeki askerlerle ilgili konuşulmaya başlandı. Torunum bizimle ilgili her şeyi bilir. Çok merak ediyor. Biz de ona yaşadıklarımızı anlatıyoruz. Okullarında bu konuda kompozisyonlar bile yazıyorlar. Oysa bunları çocuklarımızla asla paylaşmamıştık. Onlar da hiçbir zaman sormadılar zaten...

«Cephede savaşan, yuvasım yitiren, güvencesiz ve yapayalmz kalan kadınlar hakkında ilk kez gazeteci Vera Tkaçenko, Pravda'da bir yazı yazdı. Onlara hepimizin birer özür borcu olduğunu söylüyordu yazısında. Biz cephede çarpışan askerler bundan dolayı ona minnettarız. Bu eski kadın askerlerle yalnız o zaman ilgilenildi. Kırk elli yaşlarındaydılar. Ama yaşamlarım yurtlarda sürdürmekteydiler. Daha sonra birer birer ayrı apartman dairelerine taşınma olanağını edindiler. Bir arkadaşım... Gücenebileceği kuşkusuyla adını vermek istemiyorum... Üç kez yaralanmıştı. Savaş bittiğinde bir sağlık kuruluşuna başvurdu. Hiç akrabası yoktu. Yoksulluk içinde yaşadı. Geçinmek için temizliğe gitti. Sakat olduğu bilinmesin diye tüm evraklarmı yırttı. Ona bunu neden yaptığını sorduğumda, "Bu evrakları gören kim benimle evlenmek isterdi ki," dedi. "Pekâlâ. Haklısın," dedim. Gözyaşlarına boğularak, "Ama şimdi o evraklara gereksinimim var. Çok hastayım..." dedi.

«Tüm filolardan Büyük Yurtseverlik Savaşı'na katılan üçü kadın yüz kadar denizci zaferin 35. yıl dönümü kutlamaları için Sivastopol'a davet edildi. Çağrılı olan üç kadından biri ben, diğeri ikisi ise arkadaşımdı. Amiral önümüzde eğilerek bizi selamlayıp herkes adına teşekkür ettikten sonra ellerimizi öptü.»

«Çocuklarınıza savaşı neden anlatmadınız?» diye sordum Olga Vasiliyevna'ya.

Olga Vasiliyevna sustu.

«Belki o zaman başardığımız şeyi henüz anlamamış ya da kavramamıştık,» dedi Saul Genrihoviç. «Onlarca yıl sonra kendimizi yaşam sorunlarının içinde bulduk. Daha öncesinde savaş yeni bitmişti ve bizim için onu anımsamak çok korkunçtu. Çocuklarımızı bu dehşetten uzak tutmak istedik.»

«Peki unutmak mı istediniz bu savaşı?»

«Çok istesek bile bunu yapmamız olanaksızdı. Karımın 75 yaşında, dul bir kız kardeşi var. Oğullarımn ikisi de cepheden dönmedi. Birini bir el bombası parçaladı. Diğerinden yalnızca, "Mutluyuz. Cepheye gidiyoruz. Her şey yolunda," cümlelerinden oluşan bir mektup aldı. Savaştan kısa bir süre sonra, oğlunun kayıp olduğu bildirildi. Hangi bölgede, nerede kayıp olduğunu bile bilmiyor. Hâlâ ortak bir mezar bulma ümidinde. İçi yanıyor. Yumuşak biri değilim. Her şeyden önce ben bir askerim. Ama onu düşündüğümde ben bile gözyaşlarımı tutamıyorum. Ve siz bize hâlâ bu savaşı unutmak isteyip istemediğimizi soruyorsunuz...

«Zafer günü rastlaştığımız şu yaşlı kadını anımsıyor musun, Olga? Hani yıpranmış bir döviz taşıyordu boynunda. Üstünde "1942'de Leningrad kuşatıldığında kaybolduğu bildirilen Tomas Vladimiroviç'i arıyorum" yazan. Yüzüne bakan onu yetmişini aşkın biri sanabilirdi. Düşünebiliyor musunuz o günden beri onu arıyordu. Üzerinden bunca zaman geçtiği halde neden hâlâ savaşı unutmadığımızı soranlara onun fotoğrafını göstermek gerekir... Ve savaşı unutmak isteyip istemediğimizi soran size...»

«Evet unutmak istedim... Hâlâ unutmak istiyorum...» dedi Olga Vasiliyevna fısıldayarak. Sanki kendi kendine konuşur gibiydi.

«Ne zaman uykusu kaçsa savaş günlerini anımsadığını anlarım... Onunla karşılaştırıldığında, ben zafer için bir şey yapmamış sayılırım. Yaptıklarım zaten erkek olarak benim görevimdi. Oysa kadınların durumu farklıydı. Bizler onlar için üstümüze düşeni yapamadık. Cephede çarpışmış her erkek bunu söyleyecektir size. Genç kızların savaşa katılmasına izin verilmeli miydi bilmiyorum.

Ama katıldılar. Ve çok büyük işler başardılar. Bizim gibi katranlı muşambadan yapılmış oldukça ağır olan botlar ve paltolar giydiler. Karın içinde uyudular. Kurşunlandılar. Bombalandılar. 9 Mayıs Leninski Prospekt'de yürüyen bayram çocukları gibi giyinmiş bir kadını ammsıyorum. Tek bir madalyası vardı. Cesaret madalyası. Oldukça utangaç bir şekilde yürüyordu. Birdenbire onun yanma gitmek ve onu kucaklamak isteği duydum. Ona: "Canım benim, bu madalya için senin önünde eğilmemiz gerekir..." demek istedim. Onlara çok şey borçluyduk hepimiz....»

Onları savaş zamanı fotoğraflarındaki duruşlarıyla anımsıyorum.

«Biraz turta yaptık. Sabahtan beri bununla uğraşıyorum...» diyerek karşıladı beni Valentina Pavlovna Çudayeva neşeli bir ses tonuyla. Ve sonra şaşkınlığımı anlayarak beni rahatlatma gereği hissetti ve, «Pekâlâ sana yaşadıklarımı anlatacağım... Ağlayacağım da... Sana adresimi verdikleri için kızları azarladım. Kalbim çok zayıf. Haplarla ayakta duruyorum. Ama istersen önce şu turtaları deneyelim. Vişneli... Sibirya'da yaptıkları şekilde yaptım. Ben oralıyım...» dedi. Ve daha sonra telefonla birini aradı. Duyabileceğim bir şekilde yüksek bir ses tonuyla konuşuyordu. «Hani bir gazetece bekliyorduk ya... O burada. Hadi sen de gel nasıl biriymiş bir bak bakalım. Telefonda ciddi birine benziyordu. Ama aslında gencecik bir kız.» Tekrar bana döndü ve, «Kusura bakma lütfen... Ben böyleyim. Düşündüğüm gibi konuşurum,» dedi.

«Konuğumuzu biraz rahat bırak da etrafı incelesin. Ne kadar kabasın,» dedi mutfaktan bir ses.

«O bizlerden biri. Beni hoş görecektir.» Bunu söylerken, «Gazeteciler hep böyle genç mi oluyor? Yoksa bu benim şansım mı?» diyerek merakını dile getiriyordu. Ve ardından: «Giden gençlik geri gelmiyor. Büyümek için acele etme sakın... Hadi gir içeri. Törene gerek yok. Seninle böyle konuşmama kızıyor musun? Savaş zamanından kalma sözler bunlar. Hâlâ o günlerdeki gibi konuşuyoruz. "Pekâlâ kızlar! Hadi kızlar!.." Gördüğün gibi hazinemiz yok. Tüm malımız mülkümüz içinde kocama ve bana ait bir çift şeref rütbesi ve birkaç madalya olan bir çikolata kutusu. Büfede. Daha sonra gösteririm.» Beni odaya götürdü. «Gördüğün gibi mobilyalar oldukça eski. Ama onlara alıştık. Değişiklik istemiyoruz. Kızım güldü, sonra bizi payladı. Siz gençler her şey yeni ve modern olsun istiyorsunuz...» dedi.

Savaş sırasında kuşatma altındaki Leningrad'da bir Komsomol örgütleyicisi olan Aleksandra Fiyodorovna Zençenko, bu davramşlarıyla sofrada kendimi rahat hissetmeme yardımcı oldu.

Beni Aleksandra Fyodorovna'ya tanıtan Valentina Pavlovna, «Biz ne zamandır dostuz biliyor musun?» diye sordu ve, «Savaştan beri...» diyerek sorusunu yine kendisi yanıtladı.

Aleksandra Fyodorovna, «Sözünü kesmemeye özen göster,» diyerek beni uyardı. «Eğer susarsa ağlamaya başlar. Onu tanıyorum artık...»

«Çay oldu. Gidip getireyim.»

«Sen otur... Kendim alırım...»

Tanrım, o günlere dönmek, o günlerden söz etmek onun için ne kadar zor, ne kadar korkunçtu!..

Uçaksavar topundan sorumlu komutan, Çavuş *Valentina Pavlovna Çudayeva* anlatıyor:

«Benim, bir kızın, ta Sibirya'dan cepheye gönüllü gitmesini sağlayan şey neydi? Sibirya'dan, hani derler ya dünyanın öbür ucundan. Bir Birleşmiş Milletler temsilcisiyle karşılaşmıştım. Bana bu "dünyanın ucu" ile ilgili birtakım sorular sormuştu... Müzede ara ara dikkatlice bana bakıyordu. Utanmıştım. Daha sonra bana yaklaşıp bir tercüman aracılığıyla, "Bayan Çudayeva sizinle röportaj yapabilir miyim?" demişti. Müthiş heyecanlanmıştım. Ona ne anlatabilirim diye düşündüm. Müzede söylediklerimi söylerim dedim sonunda kendi kendime. Ama o başka şeylerle ilgileniyor gibiydi. Bana sürekli iltifat ediyordu: "Çok genç görünüyorsunuz... Savaşa nasıl katıldınız?" diyerek bana sürekli iltifat ediyordu. "Çok genç görünüyorsunuz. Savaştığınıza inanmak zor," diyordu. Ben de, "Cepheye gittiğimizde hepimiz çok gençtik," dedim. Ama onun öğrenmek istediği şey bu değildi.

«Sibirya'nın dünyamn öbür ucu olduğunu düşündüğünü söyledi. "Anladım. Galiba ülkemizde seferberlik ilan edildiğini ve benim gibi saf okullu bir kızı cepheye götüren şeyin bu olduğunu düşünüyorsunuz," dedim. Başını salladı ve, "Evet... Evet," dedi. "Pekâlâ," dedim. "Bu sorunuzu yanıtlayacağım." Ve şimdi sana anlatacağım şeyleri anlattım ona. Tüm yaşadıklarımı...

«Annemi anımsamıyorum. Çok gençken yaşama yummuş gözlerini. Babam Novosibirsk Bölge Komitesi Temsilcisiydi. 1925 yılında tahıl sorununu çözmek için köyüne gönderildi. Ülkenin şiddetle tahıla gereksinimi vardı. Ama zengin çiftçiler (kulaklar) ta-

hılları saklamış ve çürütmüşlerdi. O zamanlar ben dokuz aylıkmışım. Annem de babamla birlikte o köye gitmeye karar vermişti. Çünkü annem de o köydendi... Beni ve kız kardeşimi de yanlarına almışlardı. Birlikte kalabileceğimiz başka kimsemiz yoktu. Bir akşam köylülerle yapılan toplantılardan birinde babam önceden çiftliğinde ırgatlık yaptığı kulağı tehdit ederek, "Tahılları nereye gizlediğini biliyoruz. Onu kendin çıkarıp vermezsen biz gelip zorla alacağız," dedi.

«Toplantı bittiğinde tüm akrabalarımız bir araya geldi. Babamın beş erkek kardeşi vardı. Babam dahil hiçbiri Büyük Yurtseverlik Savaşı'ndan dönmedi. Evet, üstünde geleneksel Sibirya etli ekmeklerinin olduğu masaya oturdular. Duvar boyunca sıralar diziliydi... Annem iki pencere arasında bulunan boşluğa oturdu. Bir omzu pencereye, diğeri babama dönüktü. Babamın oturduğu yerde pencere yoktu. Aylardan nisandı... Sibirya'da bazen nisanda bile don olur. Sanıyorum annem üşüdü. Bunu sonradan, yani büyüdüğümde anladım... Ayağa kalktı. Babamın koyun derisi ceketini alıp omuzuna attı ve beni emzirmeye başladı. O anda bir silah sesi duyuldu. Hedef babamdı. Onun koyun derisi ceketine nişan almışlardı... Annemin tek söyleyebildiği şey, "Pa..." olmuş. Beni sıcak etli ekmeklerin üzerine düşürmüş. Öldürüldüğünde sadece yirmi dört yaşındaymış.

«Sonra büyükbabam aym köyde köy Sovyeti başkanı oldu. Onu da içtiği suya striknin karıştırarak zehirlediler. Büyükbabamın gömülürken çekilen resmini hâlâ saklarım. Kefeninin üzerinde bir bayrak vardı. Üzerinde, "onu sınıf düşmanları öldürdü" tümcesi yazılıydı.

«Babam bir iç savaş kahramanıydı. Ayaklanan Çekoslovak kolordusuna karşı harekete geçen bir zırhlı trene komuta ediyordu. Ona 1931'de Kızıl Bayrak Şeref Rütbesi verildi. O zamanlar bu rütbe çok az insana veriliyordu. Özellikle de bizim Sibirya bölgesinde... Bu büyük bir onurdu. Oldukça saygınlık yaratan bir ödüldü. Babamın bedeninde on dokuz adet mermi yarası vardı. Vücudu yara izleriyle kaplıydı. Annemin (bana değil elbette akrabalarıma...) anlattığına göre, beyaz Çekler babamı yirmi yıl ağır hapis cezasına çarptırmışlar. Annem onu görmek istemiş. O gün-

lerde ablam Tasya'ya sekiz aylık hamileymiş. Babamın tutuklu bulunduğu yerde uzunca bir koridor varmış. Bu koridordan yürümesine izin vermemişler ve, "Sürün, pis Bolşevik!.." demişler. Annem bu uzun beton koridoru sürünerek ulaşabilmiş babama. Hem de doğum yapmasına birkaç gün kala. Cezaevinde birbirlerini bu koşullarda görebilmişler. Babamı zor tanımış, çünkü babamın saçları bembeyazmış.

«Düşman yurdumu işgal etmişken nasıl duyarsız kalabilirdim? Böyle bir aileye, böyle bir babaya sahipken... Babam çok çekmişti... Birileri ona kara çalmak istedi. 1937 yılında ona iftirada bulundular. Ama o mücadele etti, Başkan Kalinin'le görüştü ve sonunda aklandı. Onu tanımıyan yoktu...

«1941 yılıydı. Mezunlar için veda partisi veriliyordu. Hepimizin geleceğe ilişkin planları, düşleri vardı. Her şeye rağmen genç kızlardık. Partiden sonra Obi ırmağmda bir adaya gittik. Şehirden ayrılırken her şey yolundaydı. Hepimiz mutluyduk. Keyfimiz yerindeydi... Bu arada hayatımızda hiç erkeklerle öpüşmemiştik. Erkek arkadaşımız bile yoktu. Orada günün ağarmasını izledik ve sonra geri döndük... Döndüğümüzde şehri tamamen bir karmaşa içinde bulduk. İnsanlar ağlaşıyordu. Her taraftan "Savaş var! Savaş var!" sesleri geliyordu. Bütün radyolar açıktı. Ne olduğunu kavrayamamıştık. Ne savaşıydı bu? Biz mutluyduk. Oysa bizim hangi üniversiteye gireceğimiz, ne olacağımız konusunda bir sürü planlarımız vardı... Nereden çıkmıştı bu savaş?.. Büyüklerin gözleri yaşlı idi ama biz korkmuyorduk. Savaştan önce söylediğimiz bir marşın sözlerinde yer aldığı gibi Nazileri ufak parçalara ayırmak bir aydan fazla sürmezdi. Bundan emindik. Düşmanı kendi topraklarına kadar kovalardık... İnsanlar, "çatışmada öldürüldü" haberleri almaya başladıkları zaman, durumun ciddiyetinin farkına vardık.

«Babamın aktif görev istemi kabul edilmedi. Ama o askerlik şubesine o kadar çok gidip geldi ki sonunda cepheye gitmeyi başardı. Bembeyaz saçlarına, sağlık sorunlarına, akciğerleri zayıf olmasına rağmen –tüberküloz geçirmişti– ve yaşına rağmen! O "Çelik Tümen"inine katıldı. Çok sayıda Sibiryah'nm bulunduğu bu tümene 'Stalin Tümeni' de deniyordu. Biz de, bu savaşa kesin-

likle katılmamız gerektiğini düşünüyorduk. Derhal bize de silah verilmeliydi! Böylece alelacele askerlik şubesine gittik. 10 Şubatta cepheye gitmek için hazırdım. Üvey annem acı içindeydi. Sürekli ağlıyordu. "Gitme, Valya... Ne yaptığının farkında mısın? Henüz yaşın çok küçük. Ve çok zayıfsın! Sen nasıl asker olursun?" diyordu. Annemin ölümünden sonra raşitizm hastalığına yakalanmış, uzun süre bu beladan kurtulamamıştım. Beş yaşıma kadar yürüyememiştim... Ama ülkemizin işgal edilmesiyle birlikte bana birdenbire bir güç gelmişti!

«İki ay yük vagonlarında seyahat ettik. İki bin kızdık. Bir tren dolusu. Bize eğitim veren subaylarla birlikteydik. Sinyalci olmuştuk. Ukrayna'ya vardık. İlk olarak orada bir ordu hamamında banyo yaparken bombalandık. Hamama girdiğimizde orada nöbetçi olan bir adam vardı. Hamamdan sorumluydu. Onun varlığı bizi rahatsız etmişti. Utanmıştık. Hepimiz oldukça küçük kızlardık, biliyorsunuz. Ama bombalama başladığında hepimiz utancı bir kenara atmış, üzerimize rastgele bir şeyler geçirmiş ve bu adamın yanma koşmuştuk. Ben başıma bir havlu sarıp –kırmızı bir havlum vardı– fırlamıştım. Temiz ve oldukça genç görünen bir üsteğmen bana telaşla:

"Doğru bomba sığınağına! Çıkar o havluyu! Kamuflajı bozuyorsun!.." demişti.

«Ama ben, "Benim bir şeyi bozduğum yok! Annem ıslak saçla dolaşmamamı söyler hep," diyerek ondan uzaklaştım.

«Hava saldırısından sonra bu teğmen beni buldu ve, "Emrime neden uymadın? Ben senin üssünüm," dedi. Bu bana garip gelmişti. Ona inanmamıştım. "Ne! Sen benim gerçekten üssüm müsün?" diyerek onunla tartışmıştım. Tam bir oğlan çocuğu gibiydi. Benden en fazla bir yaş büyüktü.

«Bize asker paltoları verilmişti. Kalın ve çok büyüktüler. Üzerimizde çok komik duruyorlardı. Onlarla hareket eden ot yığınlarına benziyorduk. Ağırlıklarmdan zorlandığımız için badi badi yürüyorduk. Başta bizim için potin bile yoktu. Yani vardı da erkeklere göreydi. Daha sonra bize uygun potinler verildi. Üst kısmı katranlı muşambadan yapılma kırmızı potinler. Giydikten sonra bir süre hava atmıştık!

«Hemen hepimiz kısa boylu ve zayıftık. Bu yüzden asker gömlekleri üzerimize bol geliyordu. Dikişten anlayanlar kendi gömleklerini üzerlerine göre daraltmışlardı. Ama üzerimizde daha güzel durmalarım istiyorduk. Ne de olsa gençtik. Sonunda başçavuş ölçülerimizi almaya başladı. O anda orada olsaydınız gülmekten kırılırdımz. Aslında komik değildi durum. Tabur komutammız geldi ve bize, "Evet. Giysilerinizi aldınız mı?" diye sordu. Başçavuş, "Ölçülerini aldım... Hazırlanacak efendim..." dedi.

«Bir uçaksavar birliğinde sinyalci oldum. Mesaj alıp verme komutanlığına getirildim. Babamın çatışmada öldüğü mesajını almamış olsaydım savaşın sonuna kadar bu görevde kalabilirdim. Bu haberden hemen sonra, "Babamın öcünü almak, Nazilerle hesaplaşmak istiyorum," diyerek cepheye gönderilme talebinde bulundum. Savaşmak, öç almak, kurşun atmak istiyordum... Bana topçu birliği için telefonun ne kadar önemli olduğunu anlatmaya çalıştılar. Ama bir telefon ahizesi ateş edemezdi ki... Alay komutanına bir başvuru yazısı yazdım. Ama o talebimi geri çevirdi. Zaman geçirmeden tümen komutanına yazdım. Kısa bir süre sonra albay geldi, bize sıraya dizilmemizi emretti ve, "Topçu birlik komutanı olmak isteyen kız hanginiz?" diye sordu. Ben, kısa boylu incecik boyunlu kız öne çıktım. Bu incecik boyunda yetmiş bir fişekli ağır bir makineli tüfek asılıydı... Acınacak haldeydim sanırım... Bana bakıp, "Ne istiyorsun?" dedi. "Silah kullanmak istiyorum," dedim. Beni uzun bir süre süzdü, sonra arkasım döndü ve çekip gitti. "Kesin reddedildim," dedim kendi kendime. Ardından komutammız koşarak yanımıza geldi ve, "Albaydan sana izin çıktı..." dedi.

«Üç aylık kısa bir eğitimden sonra takım komutanı oldum. 1357 Uçaksavar Alayı'na gönderildim. Başlangıçta burnum ve kulaklarım kanıyor ve midem altüst oluyordu... Geceleri fena geçmiyordu. Ama gündüz kelimenin tam anlamıyla korkunçtu. Uçaklar doğrudan size doğru uçuyorlardı sanki. Topunuzun üstüne doğru... Sizi bir saniye içinde paramparça edebilirlerdi... İtiraf edeyim ki bu küçük bir kıza göre bir iş değildi. Başlangıçta bize 85'lik roketatarlar verildi. Moskova geçitlerinde kendilerini temize çıkarmışlardı. Ama daha sonra bu roketatarlar tanksavar

topları olarak kulanılmaya başlandı. Bu kez bize 37'lik roketatarlar verildi. O sıra Rijev bölgesindeydik. Oldukça ağır çatışmalar yaşandı... İlkbaharda, Volga üzerindeki buzlar kırılmaya başlamıştı... Bir gün nehirden aşağı doğru sürüklenen bir buz kütlesi gördük... Üzerinde üç Alman ve bir Rus askeri vardı... Donarak ölmüşlerdi. Birbirlerine sıkıca tutunmuşlardı. Buzun üstü tamamen kanla kaplıydı. Gözünüzün önüne getirebiliyor musun? Volga Ana'nın suyu kan akıyordu...»

Valentina Pavlovna birden sözün ortasında durdu ve yalvaran bir ses tonuyla, «Yapamıyorum... Biraz nefes alayım... Çok zor... Dayanamıyorum. Zaman zaman yatıştırıcı alıyorum. Buna da Aleksandra sayesinde başladım. Beni o ikna etti. En azından gözyaşlarımı tutmama yardımcı oluyorlar...»

«Valentina'yı dinlerken kuşatma altındaki Leningrad'ı anımsadım,» dedi Aleksandra Fiyodorovna. «Özellikle bir olay hepimizi çok şaşırtmıştı. Yaşlıca bir kadımn her gün penceresini açıp beline kadar sarkarak olabildiğince uzağa gelecek şekilde caddeye bir tencere su döktüğünü anlattılar. Önce bu kadının hafif üşütük birisi olduğunu düşündük. Kuşatma sırasında çok kötü şeyler yaşandığı için bu durum doğaldı. Ama daha sonra birileri evine gidip ona sürekli olarak bu işi neden yaptığını sormuş. Ne demiş biliyor musunuz? "Naziler Leningrad'a girip benim caddeme gelirse onları kaynar suyla haşlamayı düşünüyorum. Yaşlıyım. Elimden başka bir şey gelmez. Bu yüzden sürekli antrenman yapıyorum." Ve antrenman yapmayı sürdürdü... Eğitimli bir hanımdı. Bugün bile yüzünü ammsıyorum.

«Elinden gelen tek karşı koyma biçimi olan bu yöntemi seçmişti. O dönemi gözünüzde canlandırmalısınız... Düşman yaklaşmıştı. Narva Gates yakınlarında çatışmalar oluyordu. Kirov fabrikalarının mağazaları top ateşi altındaydı. İnsanlar, ellerinden çok şey gelmese bile, bir yolunu bulup savaşa katılmaya çalışıyorlardı. Bu durum bizi çok etkilemişti...»

Valentina Pavlovna, «Cepheden sakat döndüm,» diyerek sürdürdü öyküsünü. «Sırtıma gelen bir şarapnel parçasıyla yaralanmıştım. Yaram derin değildi ama şarapnelin hızıyla oldukça uzağa bir kar kütlesinin üzerine fırlamıştım. Botlarım birkaç gün ıs-

lak kaldı. Odun yoktu. Kurutma sırası ise bir türlü bana gelmiyordu, çünkü sobamız çok küçüktü. Nefes alırken ağzımdan burnumdan çıkan hava karın içinden tüten bir boruya benziyordu. Beni, bacaklarım donmuş bir haldeyken köpekler bulmuş. Karı eşelemiş ve içinde kimliğim olan şapkamı alıp erlere götürmüşler. Ölüm durumunda haber verilebilmesi için herkesin şapkasının içinde kimliği ve akrabalarının adresleri bulunurdu. Beni kardan çıkarıp üzerime su geçirmez bir pelerin giydirdiler. Koyun postu paltom kan içindeydi... Kimse bacaklarıma dikkat etmemişti...

«Altı ay hastanede kaldım. Kangren olan bacağımı dizimin üzerinden kesmeyi düşünüyorlardı. İşte o an korkaklar gibi davrandım. Bir sakat olarak yaşamak istemiyordum. Neden yaşamam gerekiyordu ki? Beni o halde kim isterdi? Ne anam vardı ne de babam. Birilerine yük olacaktım. Dalları kesilmiş bir ağaç gibi... Beni kim isterdi? Kendimi asmayı yeğlerdim... Hastane görevlisinden büyükçe bir havlu istedim... Hastanede herkes bana "yaşlı hastamız" diye takılırdı. Çünkü hastane şefi beni ilk gördüğünde, "Kaç yaşındasın?" diye sormuştu. Ben de hemen, "On dokuz... Yani yakında on dokuz olacağım..." demiştim. Gülerek, "Ooo! Sen bayağı yaşlıymışsm!" demişti.

«Hastane görevlisi Mariya teyze bu yaş konusundan dolayı bana hep takılırdı. Büyük havlu istediğimde ise, "Sana havluyu ameliyat için hazırlamrken vereceğim. Ama gözüm üzerinde olacak. Nedendir bilmiyorum ama bakışların hoşuma gitmiyor. Aklından kötü bir şey mi geçiyor?" dedi. Yanıt vermedim... Ama ameliyatım için hazırlık yapıldığını fark ettim. Ameliyat olmanın nasıl bir şey olduğunu bilmememe rağmen başıma gelecekleri kestirebiliyordum. (Daha önce hiç ameliyat olmamıştım. Bugün ise bedenim bir coğrafya haritası gibidir.) Havluyu yastığımın altına saklayıp uzanarak herkesin gitmesini ve uyumasını bekledim. Demirden karyolalarımız vardı. Havluyu karyolaya bağlayacak ve kendimi asacaktım. Ama Mariya teyze o gece beni bir saniye bile yalnız bırakmadı ve genç ruhumu kurtardı. Sabaha kadar yatağımın yamndan bir an bile ayrılmamıştı...

«Bulunduğum koğuşun sorumlusu olan doktor genç bir teğmendi. Hastane başhekiminin arkasından yürürken bir yandan

yalvarıyor ve, "Lütfen. Bırakın bir kez de ben deneyeyim..." diyordu. Başhekim, "Neyi deneyeceksin? Kız daha on dokuz yaşında. Ayak parmaklarından biri kararmış. Bizim yüzümüzden ölmesini istemiyorum," diye yanıtladı onu. Koğuş doktorum ise bacağımın kesilmesine karşı çıkıyordu. Yeni yeni uygulanmaya başlanan bir başka yöntem öneriyordu. Buna göre özel bir şırıngayla deri altından oksijen veriliyordu. Bir nevi oksijen desteği yapılıyordu. Uzman olmadığım için tam olarak anlatamıyorum...

«Genç teğmen sonunda hastane başhekimini ikna etmeyi başardı. Bacağımı kesmediler. Yeni yönteme göre tedavi edildim, iki ay sonra da yürümeye başladım. Elbette koltuk değnekleriyle. Bacaklarım içi boş çorap gibiydiler. Bedenime destek konusunda hiçbir işe yaramıyorlardı. Onları hissetmiyor, yalnızca görebiliyordum. Daha sonra koltuk değneksiz yürümeyi öğrendim. İnsanlar, "Yeniden doğdun," diyorlardı. Bir süre sonra hastaneden çıkma izni verildi. Ama nereye gidebilirdim? Kime? Sonunda birliğime ve silahıma döndüm. Orada Komünist Parti'ye katıldım. On dokuz yaşındaydım...

«Zafer gününü Doğu Prusya'da kutladım. Orada çatışmasız geçen birkaç gün yaşadık. Bir gün gece yarısı aniden hava alarmı verildi. Hepimiz yerlerimizden fırladık. Ve ardından, "Zafer! Teslim oldular!" sözlerini işittik. Teslim olmaları da çok iyi bir şeydi elbette. Ama temelde algıladığımız şey zafer sözcüğüydü. "Savaş bitti! Savaş bitti!" haykırışları. Herkes eline ne geçerse onunla ateş ediyordu. Makineli tüfek, tabanca... Top bile atıldı... Kimileri sevinç gözyaşları döküyor, kimileri dans ediyordu. "Yaşıyoruz! Yaşıyoruz!" diye bağırıyorlardı. Daha sonra komutanımız, "Pekâlâ. Kullandığınız mermilerin parasını ödemeden terhis olamayacaksımz. Bakın şu yaptığınız işe! Bir sürü mermi tükettiniz," dedi. Artık yeryüzünde sonsuza dek barışın hüküm süreceğini düşünüyorduk. Hiç kimse savaş istemeyecekti. Dolayısıyla bütün mermiler yok edilmeliydi. Yok edilmeliydi ki insanlar bir daha savaşın sözünü bile etmesin...

«Ne annem ne de babam olmasına rağmen evi çok özlemiştim. Ama üvey anneme minnettarım... Beni bir anne içtenliği ile karşıladı. Daha sonra ona anne dedim. Hastane başhekimi, bacağımı

keseceklerini, hazırlıklı olmasını ve onun yanına o halde götürüleceğimi yazmış olmasına rağmen beni canla başla beklemişti. Başhekim ayrıca bir süre için onunla kalacağımı ve daha sonra beni alacaklarını söylemiş yazdığı mektupta... Ama o, benim hayatta olmamı istiyordu... Ve gelmemi... Gittiğimde beni bekliyordu...

«On sekiz-yirmi yaşlarında cepheye gittik ve yirmi-yirmi beş yaşlarında döndük. Önce sevinçten havalara uçmuş, sonra korkmuştuk. Sivil yaşamda ne yapacaktık? Eski okul arkadaşlarımız bir yüksek okul ya da üniversite bitirmişlerdi. Ama biz neydik? Ne bir mesleğimiz ne de elimizden gelen bir iş vardı. Bildiğimiz tek şey savaşmaktı. Onu da tamamen unutmak istiyorduk. Sivil yaşama alışmak gerekiyordu. Hemen asker gocuğundan kendime bir palto yaptım. Düğmelerini değiştirdim. Pazarda potinlerimi satıp bir çift ayakkabı aldım. İlk kez elbise giydiğimde gözyaşlarımı tutamadım. Aynada kendimi tanıyamamıştım, çünkü dört yıl boyunca pantolon giymiştim. Yaralandığımı ve ruhsal çöküntü geçirdiğimi kimseye anlatamamıştım. Anlatsam bana iş vermezlerdi. Ama bacaklarım ve sinirlerim berbat durumdaydı.

«Cepheye gittiğimi kimseye söylememeye karar verdik. Bu arada savaş arkadaşlarımızla ilişkimizi hiç koparmadık. Sürekli yazıştık. Çok sonra toplantılara çağırılmaya ve onurlandırılmaya başlandık. Ama yine de sırrımızı saklıyor ve madalyalarımızı takamıyorduk. Erkekler takıyordu. Bize tamamen farklı gözlerle bakılırken onlar fatihtiler, kahramandılar ve savaşa uygun genç delikanlılardı.

«Cephede erkekler bize çok özenli davranıyorlardı. Bizi korumak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Onların sivil yaşamda kadınlara karşı cephedeki kadar düşünceli ve nazik davrandıklarına tanık olmamıştım. Geri çekildiğimiz dönemlerde dinlenmek için yere uzanmak istediğimizde hemen bize paltolarını verir kendileri çıplak toprağa uzanırlardı. "Kızların daha iyi korunması, üşütmemesi gerekir..." derlerdi. Bir parça sargı bezi ya da pamuk bulsalar hemen bizlere getirip, "Alın. Gerekebilir..." derlerdi. Son ekmek kırıntılarını bile bizimle paylaşırlardı. Onlardan hep sevecenlik ve sıcaklık gördük. Savaş sonrası askerliğe ilişkin evraklarımızı gizlemek zorunda kalmamız bizi çok incitmişti...

«Eşim ile birlikte terhis olup Minsk'e geldiğimizde bir çarşafımız bile yoktu. O da cephedeydi. Tabur komutanıydı. Bir gün bir harita bulduk. Kalın bir patiska üzerine yapılmış iyi bir şeydi. Onu suya bastık... Ve kendimize çarşaf yaptık. Bu patiskadan çarşaf bizim ilk eşyamız olmuştu. Daha sonra kızım doğduğunda bu haritadan ona bez yapmıştım. Daha dün gibi anımsıyorum. Siyasi bir dünya haritasıydı... Eşim bir keresinde gelip, "Yol kenarında eski bir kanepe gördüm. Birileri atmış..." demişti. Gece bastığında kimse görmeden onu alıp eve getirmiştik. O kanepe bizi nasıl da mutlu etmişti!

«Hep mutlu olduk. Asla umutsuzluğa kapılmadık. Karnelerimizle yiyecek alır ve hemen birbirimizi arardık, "Gel hadi. Biraz şekerimiz var. Çay içeriz..." diye. Üstümüze başımıza giyebileceğimiz doğru dürüst bir şeyimiz yoktu. Evlerimizde yere serecek bir şeyimiz de... Hayatta kaldığımız, nefes alabildiğimiz, gülebildiğimiz ve yaşayabildiğimiz için mutluyduk... İnsanlara duyduğumuz sevgi ve şefkat bizi diri tutuyordu. Yaşama bağlı kılıyordu. İnsanların birbirlerine gereksinimi vardı. Bizim de... Şimdi şöyle bir geriye bakınca o yılların nasıl zor yıllar olduklarını görüyorum.

«Şimdi takdir ediliyor ve onurlandırılıyoruz. Şu sıralar, Sık sık konuşma yapmak üzere çağrılar alıyorum. Geçenlerde bir grup İtalyan gençle oturup sohbet ettik. Bana onların zengin çocukları olduğu söylenmişti. Beni nasıl bir doktorun tedavi ettiğini, bir psikiyatra başvurup başvurmadığımı, ne tür rüyalar gördüğümü, rüyalarımda savaşı görüp görmediğimi ve cephede korkmuş olup olmadığımı merak ediyorlardı. Onlara, her insanın yaşamak istediğini ve ölümden korktuğunu ama yaşamda bu korkunun ikinci plana düştüğü anların olduğunu anlattım. Yurduna düşman girdiğini gören insan bu duyguyu yeniyor. Sonra bana Sovyet kadınlarının onlar için bir giz olduğunu söylediler. Savaştan sonra evlenip evlenmediğimi sordular. Nedense evlenmemiş olduğumu düşünüyorlardı. Ben de, "Herkes savaştan bir yığın ödül getirdi. Ama ben bir koca getirdim... Bir de kızım var. Şu anda torunlarım büyüyor..." dedim. Elbette daha fazla çocuğum olsun isterdim. Ama buna gücüm yoktu. Ne sağlığım ne de maddi olanaklarım elverdi. Bunları neden söylüyorum ki?.. Yüksek tahsil de ya-

pamadım. Bir meslek okulunda laboratuar asistanlığı yaptım. İşimi seviyordum. Hep genç insanlarla birlikte oldum. Bu insanın genç kalmasını sağlıyor...

«İki yıl önce personel müdürümüz İvan Mihayiloviç Grinko ziyaretimize geldi. Emekli olmuştu. Bu masada oturduk. O zaman da turta yapmıştım. Eşimle sohbet ettiler. Bizim kızlarla geçirdikleri o günleri anlattılar birbirlerine. Anılarını tazelediler. Onları dinlerken ben birden ağlamaya başladım ve, "Saygıdan ve onurdan söz ediyorsunuz. Kızların bir çoğu evlenemedi. Çoğunun şimdi bile kendine ait ayrı bir evi yok. Yaşam boyu bir evi başka ailelerle paylaşmanm ne demek olduğunu biliyor musunuz? Onlara kimsenin sahip çıkmadığını, bir tek yetkilinin el uzatmadığını biliyor musunuz?" dedim. Keyiflerini kaçırmıştım...

«Personel müdürü şu anda sizin oturduğunuz yerde oturuyordu. "Hadi söyle. Sizleri kim üzdü? Sizi üzenlerin, sizlerin nasıl kızlar olduğunuzu bilmesi gerekir. Gidip onlara anlatayım!" dedi ve ardından özür dileyerek, "Valentina, senin için üzülmekten başka yapabileceğim bir şey yok. Neye yarar ki? Zaten artık çok geç..." dedi.»

Ayrılırken, Valentina Pavlovna karşı koymama rağmen bir kağıt torbaya koyduğu turtaları, «Bunlar özel. Sibirya turtaları,» diyerek elime tutuşturdu. Ayrıca uzun bir isim, adres ve telefon listesi verdi. «Lütfen kızlarımızın hepsini bul. Onlar sana, "Biz önemli insanlar değiliz," diyeceklerdir. Ama olsun. Sen bu sözlere aldırma ve görüş onlarla. Bu konuşmanın ardından hastalanacağımı biliyorum. Buna rağmen bunları sana aktarmış olduğum için mutluyum. Bunların unutulmaması gerekir çünkü...» diyerek beni uğurladı.

"BİZE KÜÇÜK MADALYALAR TAKTILAR"

1980 yılının o unutulmaz Mayısında, iki yıl süren araştırma, buluşma ve ülkenin dört bir yanından gönderilen düzinelerce mektuptan sonra, özel yazışmalarım da askerlik şubesi ya da müzelerdeki yazışmalara benzemeye başlamıştı. «Marina Raskova hava alayı kadın pilotlarından selamlar...», «Size, Jelezniyak Tugayı kadın partizanları adına yazıyorum...», «Minsk yeraltı örgütü kadın üyeleri olarak sizi kutluyor ve girişiğiniz çalışmada başarılar diliyoruz...», «Bu mektüp, bir hamam-çamaşırhane birliği erleri tarafından yazılmıştır...» İki kuşağı birden yaşıyor gibiyim. Birisi 1941 gençliği, diğeri şu anda yirmi civarında bulunan yaşıtlarım. Aklım iki gerçeklikle kucaklaşıyor. Birbirine geçen birbirinden uzaklaşan iki farklı dünya ile... İçinde birinin büyüdüğü ya da küçüldüğü, ya da bir noktada birbirine karıştığı... Benim belleğim onların, onların belleği benim oldu.

Zaman zaman şu soru soruldu: «Savaşı yazman daha ne kadar sürecek?» Defterlerime ve yüreğime gömdüğüm bu bilgilerin katlamlması güç ve acı veren bilgiler oldukları duygusuna kapıldım. Oldukça gelişkin teknoloji çağında yaşayan ve yalnızca savaşın acılarını, sıkıntılarını çekmekle kalmayıp aynı zamanda da ekolojik felaket tehlikesi ile yüz yüze gelen biz insanların tek umudu, silahların en güçlüsü ve en yenilmezi olan insan belleğidir. Araştırma yaptığım her yeni günün sonunda, insan belleğinin, yüzlerce, binlerce değil milyonlarca insanı amlarıyla birlikte yok etmek için icat edilen en şeytanca makineden kat be kat karmaşık devrelere ve düzeneklere sahip olduğunu ve onlar olmadan insan olamayacağımız önemli manevi değerler içerdiği inancına ulaştım. Bu, sözcüklere dökülerek nasıl anlatılır, nasıl resmedilir bilemiyorum.

Mektuplaştığım kişiler, «Hayır. Bir kabus gibi... Yapamam... Yapamayacağım...» ya da «Anımsamak istemiyorum. Her şeyi unuttum... Unutmak istiyorum!..» diyen birkaçı dışında benimle görüşme konusunda genellikle istekli davrandılar. Buna karşın

yalnızca birkaçı anılarını kağıda dökmeyi göze aldı. Hatta, duygu ve düşünceleri kağıda dökmenin zorluğuna rağmen bir kısmı bunu başardı da. Hiç beklemediğim halde adres ve yeni isimler vermekle yetinenler de çoğunluktaydı.

«Bedenimde bir yığın metal parçası taşıyorum,» diye yazmış hastabakıcı *Valentina Dimitriyevna*. «Vitebsk yakınlarında yaralandığımda kalbime üç santimetre uzaklıkta sol akciğerimde bir şarapnel parçası toplanmıştı. Biri sağ akciğerime, ikisi de mideme saplanmıştı. Hâlâ benimle birlikteler...

«Cepheye sağlıklı ve gencecik bir kız olarak gittim ve bir sakat olarak döndüm. Sakat döndüm. Sürekli olarak hastalıkla uğraştım. Bir gece okuluna devam ettim. Daha sonra mektupla öğretim sistemiyle bir teknik okul bitirdim. Ama sağlık sorunlarımdan dolayı kültür enstitüsünden mezun olamadım.

«Yalnız yaşıyorum. Yaralanıp ruhsal çöküntü geçirdiğim için çocuk sahibi olamadım. Gel de yüz yüze görüşelim. Yazamayacağım...»

Telefon operatörü *V. P. Voronova* anlatıyor:

«Savaştan döndüm. Doktorlar okumama izin vermediler. Kahrolası savaş. Kahrolası ruhsal çöküntü...

«Bir süre ne yapacağımı bilemeden dolaştım durdum. Savaştan dolayı ne bir koca ne de çocuk sahibi olabildim. Birkaç madalyanın dışında birkaç da önemsiz nişanım vardı. Benim öyküm le ne kadar ilgilenirsin bilemiyorum ama ben bunları birilerine anlatmak istiyorum...»

Tank komutanı, Üsteğmen *Aleksandra Leontiyevna Boyko*, mektubunda şunları söylüyor:

«... Eşimle birlikte kuzeyde, Magadan'da yaşıyordum. Eşim şofördü. Ben ise müfettişlik yapıyordum. Savaş başlar başlamaz ikimiz de cepheye gönüllü yazıldık. Askerlik şubesinden, gerek duyulduğunda bizi çağıracaklarını bildirdiler. Bunun üzerine biz de Yoldaş Stalin'e bir tank yapımı için elli bin ruble bağışlamak ve birlikte cepheye gitmek istediğimizi bildiren bir telgraf çektik. Hükümet bize teşekkür etti. 1943 yılında eşim ile birlikte dışardan bitirdiğimiz Çelyabinsk zırhlı teknik okuluna gönderildik.

«Gönderildiğimiz kampta bize bir tank verildi. İkimiz de me-

kanik ustasıydık. Ama bir tanka tek usta veriyorlardı. Bu yüzden komutan bana bir IS-122 tankının komutasını, eşime de kıdemli mekanik ustalığını verdi. Baltık ülkeleri, Polonya, Çekoslovakya ve Almanya'nın bağımsızlığını sağlayan bu savaşın başından sonuna kadar eşimle birlikteydik. Her ikimiz de yaralandık, her ikimize de nişan verildi.

«Kızların çoğu orta boy tanklarda görev yapıyorlardı. Bir tek ben ağır bir tankın komutanlığını yapıyordum. Zaman zaman bir yazara yaşam öykümü anlatsam koca bir kitap ortaya çıkar diye düşünürüm...»

784. Uçaksavar Topçu Alayı'nın ilk tabur komutam, *İvan Arsentiyeviç Levitski*, mektubunda şunları yazmış:

«...1942 yılında tabur komutanlığına atandım. İlk karşılaşmamızda alay komutanı bana, "Yüzbaşı, olağandışı bir kızlar taburunun komutanlığını üstlenmiş bulunuyorsun. Personelin yarısı özel bir yaklaşım, özen ve ilgi isteyen genç kızlardan oluşuyor," demişti. Orduda kızların da görev aldıklarını biliyordum. Ama bunun ne anlama geldiği konusunda net bir fikrim yoktu. Biz muvazzaf subaylar, savaşın erkek işi olduğuna inandığımız için, kadınların, bu "hoş cinsin" askerlik yapmasından sakınırdık. Kadınları hemşire, bakıcı gibi görevlerde görmeye alışkındık. Birinci Dünya Savaşı'nda ve daha sonra iç savaşta oldukça başarılıydılar. Ama bu genç kızlar ağır silahların taşındığı uçaksavar topçu alaylarında, taburlarında ne yapabilirdi? Bir bataryada, erkeklerin bulunduğu bir yeraltı sığınağında kadınların ne işi vardı? Onların saatlerce kontrol panelleri önünde oturmaları ya da silah kontrolü yapmaları gerekiyordu. Ama onlar her şeyden önce kızdılar. Bu güçlüklere katlanmaları da gerekmiyordu. Nasıl yıkanacaklardı? Saçlarını nasıl kurutacaklardı? Durum olağandışıydı ve bu da bir sürü sorunu beraberinde getiriyordu.

«Her şeyi kabullenerek devriye gezmeye başladım. İtiraf edeyim ki elinde silahıyla rahat pozisyonunda ya da gözetleme kulesinde dürbünüyle nöbet tutan kızları görmekten az da olsa rahatsızlık duymuştum: Ne de olsa, ön cepheden yeni dönmüştüm. Ayrıca hepsi çok farklıydılar. Utangaç, ürkek, cilveli ya da cesurdular. Hepsi askeri disipline nasıl uyulması gerektiğini bilmiyordu.

Çünkü ordu kuralları kadının doğasına aykırıdır. Biri aldığı emri yerine getirmeyi unutur, diğeri ailesinden mektup alır ve bütün bir sabahı ağlamakla geçirirdi. Onlara ara sıra ceza verirdim. Ama sonra dayanamayıp cezayı kaldırırdım. Zaman zaman da onlarla yapamayacağım diye düşünür, umutsuzluğa kapılırdım.

«Ama çok geçmeden kuşkularım yok oldu. Kızların erkeklerden daha titiz ve daha özenli olduklarına tanık oldum. Topçu sınıfında titizlik önemli bir şeydir. Harekete geçirildiğimiz Gorki şehrinden Poznan'a kadar kızlardan oluşan taburumla gittim. Tankçı erkeklerin zırhları, korunakları ve siperleri vardı. Ama uçaksavar topçularının hiçbir şeyi yoktu. Pozisyon alırken kendi canları dışında her şeyi korurlardı. Ne siperleri, ne sığınakları olur ne de uçağın biri bataryalarına dalış yaptığında toplarını bırakırlardı. Kısacası, korkunç bir yoldu. Uzun süre bunu birilerine anlatmak ya da yazmak istedim...»

Aralarında Moskova, Kiev, Krasnodar Bölgesindeki Apşeronsk, Vitebsk, Volgograd, Yalutorovsk, Galiç ve Smolensk'in de bulunduğu çeşitli yerlerden mektuplar aldım... Birden ne yapacağımı şaşırdım. Haritada, bilinmeyen bazı kasaba ve yerleşim alanlarını bulduktan sonra oraya nasıl ve ne zaman gidebileceğimi hesaplamam gerekiyordu. Sonra aklıma, olabildiğince çok kadını bir araya toplayıp çalışma düşüncesi geldi. Bu daha pratik ve daha verimli olacaktı. Ama bunu nasıl başaracaktım? Birden şans yüzüme güldü. Bir gün, 65. General P. I. Batov Ordusu gazilerinden posta yolu ile bir çağrı aldım.

«... Biz genellikle 16-17 Mayıs günlerinde geleneksel olarak Moskova'da Kızıl Meydan'da buluşuyoruz. Bunu yıllardır yapıyoruz. Bu buluşmaya seyahat edebilen herkes geliyor. Yurdun dört bir yanından. Murmansk'dan, Karaganda'dan... Kısacası orada sizi bekliyoruz...» diyordu çağrıda.

Saydam mayıs çiçekleri, Aleksandrovski bahçesindeki Kızıl Taş Anıtına doğru dalga dalga adeta bir ırmak gibi akıyordu... O kadar çoktular ki yukardan baktığınızda kocaman bir ateşi andırıyorlardı. Ben de, dingin ve hoş sohbet dalgalarıyla beni yıkayan bu ırmağın içindeydim sanki. «Sen Mariya'sın. Gözlerinden tanıdım seni. Yoksa hayatta tanıyamazdım... Gözlerin hiç değişme-

miş...», «Bu, oğlun Fyodor değil mi? Sana çok benziyor. Gelinini ve torununu da getirmişsin. Neden bütün takımı getirdin, Çavuş...?», «1941 yılında uygun adımda buradan geçtiğimiz günü anımsıyor musun, Vanya? Dolağın yoktu hani. Kadının biri yanına kadar gelmiş ve eşarbını çıkarıp sana vermişti. Anımsadın mı?», «Bu güller Kişinev'den... Uçakta soldular. Ama merak etme birazdan canlamrlar. Kendi bahçemden topladım onları...»

Moskova her günkü telaşı içindeydi, oldukça canlı ve bir bayram yeri gibiydi. Bu ağırbaşlı ve hüzünlü insan kitlesinin varlığına şaşırmış görünmüyordu. Moskova şehri bu üzgün geçit törenlerine alışkındı ve bunların bitmesini istemediği de besbelliydi. Benim kuşağım savaş nedir bilmiyordu ya da belki taş ocaklarında kayalar mayınlanırken ortaya çıkan gürültünün dışında tek bir patlama sesine tamk olmamıştı. Ama bence bizlerin genetik bir savaş belleği vardı. Çünkü olanlar kısa süre önce olmuştu. Ve dehşet vericiydi... Bu bellek, kalabalıklar içine sızarak ve onların dokularına işleyerek kendini gizledi. Ama bu koşullarda, bu bellek adeta dünyanın geri kalamnm dışında, kendi başına varlığını sürdürür gibiydi. Aynen, yaşamlarını kendi kurallarına göre sürdüren yangın ya da seller gibi elementlerin yaptığı gibi onun da kendine özgü bir yaşamı oldu.

65. Ordu'nun gazilerine ev sahipliği yapan Moskova Oteli'nde akşam, Sovyet Ordu Sarayı'nda dün yaşanan mutlu havanın tekrarıydı sanki. İnsanlar birbirleriyle kucaklaşıyor, ağlaşıyor ve fotoğraflar çekiyorlardı. Aralarında hiç yabancı yoktu. Tek bir aileydiler... Alışılmadık olan siz oluyorsunuz. Gençliğiniz ancak, «Sen kimin kızısın, yavrum?» sorusu ile dikkat çekici olabiliyor.

Altıncı kat 52 numaralı odada 5257 hastanesi personeli kalıyordu. Masanın başına oturmuş olan sağlık subayı Yüzbaşı Aleksandra İvanovna Zayitseva, «Kızlar, biliyorum hepimiz bir yıl boyunca bir araya geleceğimiz bu günü, bu fırsatı iple çekiyorduk... Hem çocuklarım hem de torunlarım var. Ama şunu bilmenizi isterim ki sizlerin, savaştaki kız arkadaşlarımın yüreğimdeki yerini kimse dolduramaz. Sizin benim için anlamımz başka. Bunu çocuklarım da biliyor ve beni anlıyorlar. Gücenmiyorlar bana,» dedi.

Aleksandra İvanovna beni orada bulunan herkesle tanıştırdı. İşte onların isimleri: Cerrah *Galina İvanovna*, doktor *Yelizaveta Mihaylovna Ayzenştayn*, ameliyat hemşiresi *Valentina Vasiliyevna Lukina*, kıdemli ameliyat hemşiresi *Anna İgnatiyevna Gorelik*, hemşireler *Nadejda Fiyodorovna Potujnaya, Klavdiya Prohorovna Borodulina, Yelena Pavlovna Yakovleva, Angelina Nikolayevna Timofeyeva, Sofiya Kamaldinovna Motrenko, Tamara Dimitriyevna Morozova, Sofiya Filimonovna Semenyuk* ve *Larissa Tihonovna Deykun*.

Diğer insanlar da konuşmaları dinlemek için aralarına katıldılar.

«Doğru. Ne yazık ki ben yarın gitmek zorundayım. Şefimden ücretsiz olmak koşuluyla bir gün daha izin vermesini istedim. Ama kabul etmedi çünkü, bu toplantıların bizim için ne kadar önemli olduğunu anlamayacak kadar genç birisi.»

Konuşmalar hızla yön değiştiriyordu. Onları düzinelerce yıl boyunca bir araya getiren ve getirmeye devam eden konulara doğru kaydı.

«Eşya vagonlarındaki durumumuzu anımsıyor musunuz kızlar? Askerler silahlarımızı tutuşumuza nasıl da katıla katıla gülmüşlerdi. Doğru bir tutuş değildi elbette... Sanırım oyuncak bebek tutar gibi tutmuş olmalıyız onları...»

«İnsanlar ağlaşıyor ve bir yandan da: "Savaş çıktı!" diye bağırıyorlardı. Ben de, "Yarın okulda sınavımız var. Sınavlar çok önemlidir. Nasıl savaş çıkabilir," diyordum kendi kendime.»

«Bir hafta sonra hava saldırıları başladı. İnsanları kurtarmaya başlamıştık bile. Böyle bir durumda üç yıllık tıp eğitimi görmüş olmak bile çok önemliydi. Ama daha ilk günlerde çok fazla kan gördüğüm için kandan korkar olmuştum. Bir tıp fakültesinde okuduğuma ve uygulama derslerinden çok iyi notlar aldığıma bin şahit gerekiyordu. Ama insanlar bana olağanüstü bir anlayışla yaklaşıp cesaret vermişlerdi.

«Size ne demiştim kızlar, anımsıyor musunuz? Hava saldırısı bittikten hemen sonra önümdeki zeminin hareket ettiğini fark ettim. Yaklaştım ve aceleyle burayı eşelemeye başladım. Ellerimin altında bir yüz ve saç olduğunu duyumsuyordum... Bu bir kadın-

dı... Onu çıkardım ve birden ağlamaya başladım. O ise gözlerini açtı ve neler olduğunu sormak yerine,

"Cüzdamm nerede?" dedi.

"Cüzdanı ne yapacaksın şimdi? Buluruz sonra," dedim.

"İçinde parti üyelik kartım vardı," dedi.

«Düşünebiliyor musunuz? Durumundan çok parti kartı için kaygılanıyordu. Ben hemen cüzdanı aramaya koyuldum ve onu buldum. Cüzdanı alıp koynuna yerleştirdi ve ardından gözlerini kapattı. Çok geçmeden bir ambulans geldi ve onu ambulansa yerleştirdik. Ben bir kez daha yerinde duruyor mu diye cüzdanını kontrol ettim. Akşam eve geldiğimde bu olayı anneme anlattım. Ve ona cepheye gitmem gerektiğini söyledim.»

«Hiç unutmuyorum. Bir vagon dolusu kızdık. Cepheye gidiyorduk. Gece bastırmıştı. Ağaçların dalları vagonun katranla kaplı muşambadan yapılma tentesine çarpıyordu. O kadar gergindik ki dışardan ateş ediliyor sanmıştık...»

«Annemin sevgili kızıydım. Bir topçu bataryasına sağlık subayı olarak atanmadan önce şehirden hiç ayrılmamıştım. Başıma neler gelmedi ki! Havantopları atılmaya başlar başlamaz, "Tamam sağır oldum," der ve kavrulduğumu samrdım. Oturur ve kendi kendime sessizce, "Annem, canım annem..." diye fısıldardım. Bir ormana gizlenmiştik. Sabah olduğunda dingin bir sessizlik karşılardı bizi. Yaprakların üzerindeki çiğ damlalarından müthiş etkilenirdik. "Bunca güzellik içindeyken, bunca güzel duygular içindeyken savaş gerçekten var mı?" diye geçirirdik içimizden...

«Askeri elbiselerimizi giymemiz söylendiğinde boyum 1.50 cm. idi. Pantolon boynuma kadar uzanıyordu. Bu nedenle kızlar pantolonumun üst köşelerini boynuma bağlamışlardı. Amirlerimden gizlenerek sivil elbisemi giymeyi sürdürdüm. Sonunda bir gün durum fark edildi ve askeri disipline uymadığım gerekçesi ile nöbetçi odasına kapatılma cezası aldım.»

Onlara ammsadıkları en zor şeyin ne olduğunu sordum. Çalışma diye yamtladılar beni. Fiziksel güçlerinin sınırlarını oldukça zorlayan günlük çalışma. «Bir insanın yürürken uyuyabileceğine asla inanmazdım. Uygun adımdayken uyur, önümdekine toslar tekrar uyumayı sürdürürdüm. Bir keresinde ileri doğru yürüyece-

ğime yana sapmış ve ormanda uygun adım yürümeyi sürdürmüştüm. Tek başıma uyur halde. Sonunda bir çukura düşerek uyanıp aceleyle geri dönmüş ve grubu yakalamıştım.»

Askeri istatistikler, cephede çalışmanın sıradan «çalışma» kelimesinin çok ötesinde olduğunu göstermiştir. Çok fazla sayıda yaralı, ruhsal çöküntüye giren ve yanan insan vardı. Ama yaralıların yüzde yetmiş ikisi tekrar cepheye dönüyordu. Sağlık birimlerindeki insan kaybı çatışmadaki kayıplardan sonra ikinci sıradaydı. Ama insanlar bu rakamları anımsamıyordu bile. Sayım için zamanları yoktu çünkü. Başka şeyleri anımsıyorlardı.

«Gece gündüz ameliyat masasının başındaydık. Bazen ameliyattan bir saniye bile başımızı kaldıramıyorduk. Ayaklarımız öylesine şişiyordu ki katranlı muşambadan yapılma potinlerimizi giyemiyorduk. Gözlerimizin yangısından onları çok zor kapatırdık.»

«Açlıktan baygınlık gelirdi. Yiyeceğimiz olmadığından değil, yemeye vaktimiz olmadığından...»

«Hiç unutmuyorum. Bir adam getirmişlerdi. Sedyeden indirdiler ve, "Bu adam ölü," dediler. Ben eğilip şöyle bir baktım. İç çekiyordu. Ağlayarak, "Doktor! Doktor!" diye bağırmaya başladım. Sarsarak doktoru uyandırmaya çalıştılar. O kadar derin uyuyordu ki; baygın hastaları uyandırmak için kullanılan bir kimyasalı koklatmamıza rağmen uyanmadı. Üç gündür uyumamıştı.»

Aşağıdaki olayları da anımsıyorlardı:

«Okullarım bitirir bitirmez gelmiş olan on yedi yaşındaki gençlerden oluşan bir tabur vardı. Makineli tüfek ateşine tutulmuşlardı... Delikanlımn birini ağlayarak getirdiler. Onlarla aynı yaştaydık ama biz kendimizi daha büyük hissediyorduk. Getirilen yaralıyı kucakladım ve ona, "Sevgili bebeğim..." dedim. Bana, "Orada olsaydın bana bebeğim demezdin..." dedi. Ölüyordu ve bütün gece "Anne! Anne!" diye ağlayıp durdu. "Kursk Bülbülleri" dediğimiz Kursk'lu iki delikanlı vardı. Onları biz uyandırırdık. Her gittiğimizde ağızlarında salyalarıyla mışıl mışıl uyurlardı. Çok gençtiler...»

Belki de bu yüzden kızlar kendilerini yaşıtları olan bu erkeklerden daha büyük hissediyorlardı. Kadınların, ancak zaman için-

de gelişen ve bir duygusal deneyim sonucu ortaya çıkan acıyı paylaşma duyguları bu kızların kalplerine ne zaman yerleşti acaba?

Onlar bunu şöyle açıkladılar:

«Kadınlar acıma duygusuyla olgunlaşırlar. Ben bir başkasının şefkatine gereksinim duyan gencecik bir kızdım. Ama daha savaşın ilk günlerinde o kadar çok olay yaşadım ki, kendimi yetişkin bir kadın gibi hissetmeye başladım. Gözünüzün önünde genç bir delikanlının kolu ya da bacağı kesildiğinde, çocukluğunuz silinip gidiverir. Sonra bu delikanlı bütün gece: "Ulaştık mı? Ulaştık mı? İleri çocuklar..." diye bağırır durur. Hareket etmesine bile izin verilmez. Yaşamım boyunca birbirinin aynısı olan iki yaraya rastlamadım. Savaş herkesi kendi yöntemiyle sakatlamıştı... Can çekişen bir askeri ammsıyorum. Bütün göğsü parçalanmıştı... Ağlamamak için kendimi güçlükle tutarak onun son sargısını yapıyordum. Kendimi gizli bir yerlere atıp hüngür hüngür ağlamak için bu iş bir an evvel bitsin istiyordum. Sonra bana, "Teşekkür ederim, kardeşim..." dedi ve küçük metal bir şey uzattı. Bu, üzerinde çaprazlamasına bir tüfek işlenmiş olan bir süvâri kılıcıydı. "Bunu bana neden veriyorsun?" dedim. "Annem bunun beni koruyacağım söylemişti. Ama artık ona gereksinimim yok. Belki sen benden şanslı çıkarsın..." deyip başım duvara çevirdi.

«Bir başkası, bacağı olmadığı halde sürekli olarak, "Hemşire, bacağım ağrıyor," diye bağırırdı. En çok ölüleri taşımaktan korkardım. Çünkü hafif bir rüzgârda çarşaf açılır ve ceset gözlerini dikip bana bakardı. Onları gözleri açıkken taşıyamazdım. Öncelikle gözlerini kapatırdım...»

«Bir keresinde sargılar içinde bir asker getirdiler. Başından yaralanmıştı. Sargılardan zor görünüyordu. Görünüşe göre ona birilerini anımsatmıştım. Bana sürekli "Larissa... Larissa... Lara..." diye sesleniyordu. Bu, sevdiği kızın adı olmalıydı. Onu daha önce hiç görmemiştim. Ama o beni böyle çağırmayı sürdürdü. Bir seferinde şaşkınlık içinde yine yanına gittim ve iyice yaklaştım. "Geldin. Değil mi? Geldin..." dedi. Ellerini avuçlarıma alıp üzerine doğru eğildim... "Geleceğini biliyordum..." diye sürdürdü konuşmasını ve bana anlamadığım bir şeyler fısıldamaya başladı. Onu ne zaman ammsasam gözyaşlarımı tutamıyorum. "Cepheye gelir-

ken, seni öpmemiştim. Öp beni..." dedi. Eğildim ve onu öptüm. Gözünden akan bir damla yaş sargının üzerine düştü ve öldü. İşte bu kadar.»

Yanımda bir kadın oturuyor. Yaşlı öğretmenlerinkine benzeyen sert ve güzel bir yüzü var. Sanırsınız ki etrafında kimse yok. Yalnız başına. Sessiz sedasız. Onun yaşadıkları da diğerlerinin benzeriydi ama o yalmzca kendine özgü olanları anımsıyordu.

«İnsanlar ölmek istemiyordu. Biz de her iniltiye her çığlığa karşılık veriyorduk. Öleceğini duyumsayan bir yaralının kollarını boynuma doladığını ve beni bırakmak istemediğini anımsıyorum. Yakınında biri olursa, yanında bir hemşire olursa, yaşamdan ayıramazlar gibi geliyordu ona. Önce beş dakika, daha sonra iki dakika daha yaşamak istediğini söyledi... Kimi sessizce kimi de, "Ölmek istemiyorum!" diye bağırarak ölürdü. Ölmek üzere olan bir insan öleceğini bilmez ya da buna inanmak istemezdi. Oysa ben, doğrudan giysilerinin altından sökün edip hareket eden bir gölgeden ve saçlarının dibinden ortaya çıkan yoğun sarı bir renkten tanırdım ölümü... Ölen birinin uyurken yüzünde hep, "Ben ölemem. Ölür müyüm hiç?" der gibi bir ifade olurdu. Son ana kadar onu kucaklayıp öper ve, "Yeter artık merak etme! Ölmeyeceksin işte," derdim. İsimlerini unuttum ama yüzlerini asla...»

Konuşma yönü sürekli değişiyordu. Bir konudan diğerine geçiliyor ve konuşma daha özgül konulara doğru kayıyordu. Genellikle birçok insan bir araya geldiğinde hep böyle olur. «Anımsıyor musun?..», «Hiç unutmam...», «Bir keresinde...» diye başlanarak... Bu arada kapı çalıyor ve odaya bir başkası giriyordu. Daha sonra gelenlere kendi sandalyelerini de getirmeleri söyleniyordu.

«Ev yapımı kek ve semaverde çaya ne dersiniz?»

«Harika olur!»

Şehrin öbür ucundan bu toplantı için getirilen semaver masada kaynıyordu.

«Cephedeki kardeşliğimiz,» dedi birisi ve sıradan gibi görünen ama çok sayıda insanın nefesi ile ılıklaşan bu tür sözler yüreğimi delip geçti ve adeta orada bir motif oluşturdular. Bu sözcükler onlar için, soyut, şiirsel ve gerçek anlamı dışında kullanılan sözler değildi. Gençliklerinin, kafalarında var olan bağlılık, dostluk

ve yaşam kavramlarının sembolleriydiler. Onlar bu günkü yaşamımıza bile, o dönemin zorlu ama onurlu mihenk taşları olan geçmişlerinin ölçütleriyle değer biçiyorlardı.

Artık yüzleri ve sesleri ayırt edemiyordum. Karşımda yalnızca görebildiğim ve işitebildiğim bir koro vardı. Anılardan oluşan bir kadınlar korosu. Çünkü masadaki erkekler susuyor, yalnızca dinliyorlardı. Onlara göre önemli olan, cephede insanların ne pahasına kurtarıldığı idi ve bunu da en iyi kadınların anlatabileceğini söylüyorlardı.

«Babam bizim emin bir yere götürüldüğümüzü sanıyordu. Ama annem ve ben çalışmak üzere bir hastaneye gittik. Sağlık konusunda ne bilgim ne de eğitimim vardı. Yaralıların taşınmasına yardımcı oldum. Annem bir kursa kaydolmamız konusunda diretti ve, "Kursa gidip ehliyetli hemşire olalım," dedi. Kendisi savaştan önce bir veterinerlik kurumunda laboratuar asistanı olarak çalışmıştı.

«Saratov bombalanmaya başladığında hastanede herkesi bir araya topladılar ve Anayurdun tehlikede olduğunu açıkladılar. Kursumuz bitmek üzereyken annem birlikte cepheye gitmemiz gerektiğini söyledi. Gönüllü yazıldı. Beni ve küçük kız kardeşimi de yanına aldı. Sağlık kursuna yalnız altı hafta devam etmesine rağmen yeteneği sayesinde hemen ameliyat hemşiresi oldu. Annem bir kız çocuğunu evlatlık edinmişti. Onu öz kız kardeşimiz gibi görür, hatta annemizi ondan kıskanırdık. Annem ise bizi hiç ayırt etmedi. O dehşetli koşullarda bile...

«Bir kol ya da bacak kesildiğinde hemen kan akmaz. Temiz ve beyaz bir et parçası görürsünüz önce. Kan kısa bir süre sonra gelir. Bugüne dek temiz beyaz etli bir pilici temizleyemedim. Ağzımın içi tuzlanmış gibi oluyor...»

En sarsıcı olanı da düşmanın zulmüydü. Hele de kadına yapılan zulüm. Sıradan bir insanın aklının alamayacağı türden. Öykülerini anlatma konusunda adeta birbirleriyle yarışıyorlardı:

«Geri çekilirken bombalandık. Yukarıdan bakıldığında üzerinde kızıl haç bulunan sağlık araçlarımız görülebiliyordu. Buna rağmen Nazi pilotları alçaktan uçuyor ve tek tek insanlarm peşine düşüyordu. Ormanda koşturuyor ve gizlenmeye çalışıyorduk.

Uçaklar doğrudan üzerimize geliyordu. O kadar yakındılar ki pilotun yüzünü görebiliyorduk. Bir tanesi bizim kız olduğumuzu ve çamların arkasına gizlendiğimizi fark etti. Bir yandan ateş ediyor ve bir yandan da küstahça sırıtıyordu. Nazi pilotunun o küstah ve korkunç sırıtmasını ve yakışıklı suratını hâlâ unutamam.»

«Konvoyumuzu parçalayarak bombaladılar. Uçaklar yol boyunca kontrolü ele almaya başladılar. Koşuyordum. Uçaklardan biri peşimden geliyordu. Bir mısır tarlasına daldığımda hâlâ beni izliyordu. Ormana doğru yöneldim. O kadar sıkıştırıyordu ki neredeyse yere yapışacaktım. Bazen yaprak yığınları üzerine bazen de çukurlara düşerek son hızla ormana girdim. Korkudan burnum kanıyordu. Yaşayıp yaşamadığımdan bile emin değildim. Önce bacağımı sonra kolumu oynattım. Evet hayattaydım. O gün bu gündür uçaklardan hâlâ korkarım. Uzakta olsalar bile seslerini duyduğumda korkudan kaskatı kesilir, bulunduğum yere doğru geldiklerini sanır, kafamı ellerimin arasına alır, saklanmak için bir yerler aramam gerektiğini düşünürüm. Uçak sesine katlanamıyorum. Uçağa da binemiyorum. Bu bana o savaşın bir armağanıdır...»

Başka birileri de şunları anımsıyor:

«Hava saldırısı başladığında bir kısmında yaralıların diğer vagonda ise atların bulunduğu trenimiz istasyonda bekliyordu. Kendilerini kurtarsınlar diye yaralıların olduğu vagonun kapısını açtık. Ama onlar koşarak yanan atları kurtarmaya gittiler. Yaralı bir insanın çığlığı korkunçtur ama atın yaralısının kişnemesi gerçekten dayanılmazdır. Her şey bir yana insanların yaptığı şeyden dolayı atları suçlayamaz ya da sorumlu tutamazdık. Sonuçta kimse kendini kurtarmak üzere ormana koşmadı. Tersine herkes atları kurtarmaya çalıştı. Demek istediğim şu ki savaş insanları vahşileştirmedi. Acıma duygularını bir kenara koymadılar. Vahşileşmediler. Nazi uçakları çok alçaktan uçuyordu. Sonradan bütün bunları görüp utanmış olabileceklerini düşündüm.»

«Savaş boyunca da aynı şeyi düşündüm. Bir keresinde bir köye girmiş ve ormanın kıyısında yerlerde uzanan katledilmiş partizanları görmüştük. Onlara yapılanlar anlatılır türden değildi. İşkence ile öldürülmüşlerdi... Hemen yakınlarında atlar otluyordu. Üzerleri semerliydi. Belli ki partizanların atlarıydı bunlar. Ya Almanlar-

dan kaçıp tekrar dönmüşler ya da Almanların onları uzaklaştırmaya zamanları olmamıştı. Bilemiyorum. Atlar oldukça sessizdiler ve etraflarında bolca ot vardı. İnsanlar hayvanların, atların gözleri önünde böyle korkunç bir şeyi nasıl yapabilmişlerdi... Aklım almıyordu... Onlar bütün olanları seyrederken, görürken...»

«Orman yanıyordu. Tahıllar da... Etrafı boğucu ve keskin bir duman kaplamıştı... demir yamyordu. Bu kokuya alışmak zorundaydınız...»

«Tam yerleşmek üzere bir yer bulmuş ve kısa sürede bir hastane kurup yaralıları taşımıştık ki boşaltma emri geldi. Hemen yola koyulduk. Bize, "Yaralıları bırakın... Gidin..." denmişti. Bizimle gelebilecek durumda olanlarla birlikte ayrıldık. Gelemeyenler orada kaldılar. Onların gözlerine bakamamıştık... O zamanlar çok gençtim. Ve hüngür hüngür ağlamıştım...

«Saldırı halindeyken geride bir tek yaralı Sovyet askeri bırakmadık. Yaralı Almanları bile yammıza alıyorduk... Bir süre için onların bakımlarından sorumlu oldum. Zamanla alıştım ve sargılarını herhangi bir rahatsızlık duymadan değiştirmeye başladım. Sonra bir gün birden 1941 yılım ve geride bıraktığımız yaralılarımızı ve onlara yapılanları anımsadım. Bu Almanlara bakamayacağım duygusuna kapıldım. Bir tekine bile yanaşamazdım... Ama öyle olmadı. Ertesi gün her zamanki gibi gittim ve sargılarım yeniledim...

«Belleğimde yer eden şeylerden birisi de ağır yaralıların bulunduğu koğuştaki olağanüstü sessizlikti.

«Çeşitli yerlerinden yaralanmışlardı. Bazılarının bel kemiği kırıktı. Ellerinin dışında hiçbir uzuvlarım hareket ettiremiyorlardı. Dışkılarını altlarından biz alıyorduk... Çok çaresizdiler. Onlara çok üzülüyordum. Yalnızca insanlara değil yaşayan tüm canlılara... Kuşlar da ateşe tutuldular. Yok oldular...

«Bir hava saldırısı sırasında hendeğe uzanmıştık. Birden hendeğimizde bir keçi belirdi ve hemen yammıza uzandı. Köyden kaçmıştı. Sürekli meliyordu. Bizden hiç ayrılmıyor ve nereye gidersek oraya geliyordu. Ne de olsa bir canlıydı ve korkuyordu. Köyün birine vardığımızda köylü kadınlardan birine, "Lütfen bu zavallı hayvanı alın," dedik. Kurtulsun istiyorduk...»

Cehennem dehşetini yaşarken insanlığını yitirmeyen, kuşları, hayvanları, ağaçları kısacası yaşayan tüm canlıları da düşünme ve onlar için kaygılanma gibi duyguları koruyabilen insanları yenmek mümkün müydü? Bu insanlar onlara yardım ettiler, sıkıntılarını hafifletmeye çalışıp acılarını paylaştılar. Düşman bozguna uğratıldığında aldıkları esir ya da yaralıyı affetmesini de bildiler. Yalnız affetmeyi değil, yaralarını sarıp, tedavi etmeyi de. Bunda ne var demeyin. Şimdi, yani barış zamanı bu tür duygular anlaşılabilir. Ama yurdunuz ateşe verilmişken ve arkadaşlarmız öldürülüyorken bu o kadar kolay değildi. Zaten bu kadınlar bu olayları sanki çok doğalmış gibi anlatıyorlardı. Sanki başka alternatif yokmuş gibi...

«Benim koğuşumda bir Alman ve yanmış bir tankçı Sovyet askeri vardı. İçeri girer girmez,

"Bugün nasılsınız?" diye sorardım.

"Ben çok iyiyim ama o kötü," derdi bizim tankçı her seferinde. Ben ise,

"Çünkü o bir Nazi," diye yanıtlardım.

Bizim tankçı, "Ben iyiyim; o kötü," diye yinelerdi.

«Bobruisk'in dışında bir Alman hastanesine el koyduk. Onlara kötü davranmadık. Hastanede var olan yaralıların Alman doktorlarca tedavi edilmesine izin verdik. Bir keresinde bir doktorun bir hastayı uyuşturmadan ameliyat yaptığına tanık oldum.

"Neden anestezi yapmıyorsunuz?" diye sordum.

"Ne fark eder ki... Ölse ne olur? Ha burada ölmüş ha sizin kamplardan birinde," dedi.

«Bunu söyleyen bir doktordu. Görevi insan yaşatmak olan biri yani... Anlayamamıştım...

«Her şey bir yana biz doktorlar Hipokrat yemini ederiz. Görevimizse bize gereksinim duyan her insana yardım etmektir. Ama her insana... Hiç ayrım yapmaksızın...

«Sargıları değiştirilmek üzere bir grup SS subayı getirilmişti. Hemşirenin biri bana yaklaşıp:

"Pansumanı nasıl yapalım? Eski sargıları yırtarak mı yoksa normal yolla mı?" diye sordu.

"Normal yolla yapın. Onlar yaralı..." dedim.

«Ve pansumanlarını normal yolla yaptık. Daha sonra içlerinden ikisi kaçtı. Yakalanıp getirildiklerinde tekrar kaçmamaları için külotlarının düğmelerini kesmiştim...

«İnsanları kurtarıyorduk. Ama çoğumuz sağlıkçı olduğumuza yanıyorduk. Çünkü silah kullanmak yerine yara sarıyorduk. Pansuman yapıyorduk.»

İlk zamanlarda evlerinden, anne ve babalarından söz ederlerdi. Ama savaşın son aylarında bu tür konuşmalardan kaçınır oldular. Fazla konuşunca başlarına bir iş gelir diye düşünüyorlardı. Yani batıl inanca göre... Savaşın hiç değilse onlara yuvalarını, annelerini ve kız kardeşlerini bağışladığına inanmak istiyorlardı. Kendi canları önemli değildi. Ama bu istekleri de yerine getirilmedi...

«Cepheye gittiğimde hiçbir şeyden korkmuyordum. Hava saldırısı sırasında bombaların yalnızca binaları yıktığını sanıyor ve atılan herhangi bir bomba ya da top mermisinin beni öldüreceğine inanmıyordum. Nedense bir kurşunun isabet edebileceğini düşünebiliyor ama bir top mermisi ya da bombayı düşünemiyordum. Aklım bunu kavramayı reddediyordu. Ama bunun böyle olmadığını yaşayarak anladım...

«Hemşirelerimizden biri bir köyde esir alınmıştı. Yaklaşık bir gün sonra o köyü teslim aldık. Onu, gözleri oyulmuş ve göğüsleri kesilmiş bir halde bulduk. Kazığa oturtulmuştu... Hava dona çekmişti. Suratı bembeyazdı ve saçları bütünüyle ağarmıştı... Henüz on dokuzundaydı... Her zaman kendimiz için sakladığımız bir mermimiz olurdu. Esir alınmaktansa ölmeyi tercih ediyorduk. Tek korkumuz ele geçmekti. Bizim için bundan korkuncu olamazdı...

«Savaşın sonuna yaklaşıyorduk. Eve mektup yazmaya elim varmıyordu. Sonunda yazmamaya karar verdim. Çünkü savaş bitmek üzereyken tam zaferin arifesinde ölürsem annem buna çok üzülecekti. Herkes benim gibi düşünüyor ama bunu kimse dile getirmiyordu. Havada ilkbahar kokusu vardı. Pek yakında zafer bizim olacaktı. Bunu biliyorduk artık.»

«O gün geldi. Uzun süredir beklenmesine rağmen herkesi şaşırtır bir şekilde geldi hem de. Herhangi bir savaş gazisine savaşın

en çok hangi günlerini anımsadığını sorun. Bu sorunun yanıtı "ilk ve son günü" olacaktır. Size bunu canlı bir şekilde ve en ince ayrıntısına kadar anlatacaklardır.

«Birisi içeri girdi ve, "Savaş bitti," diye bağırdı. Ben steril masanın üzerine oturdum. Doktor ve ben savaşın bittiğini haber alır almaz steril masanın üzerine oturmaya karar vermiştik. Yani olanaksız bir şey yapmalıydık. Normal olarak ben hiç kimseyi masaya yaklaştırmazdım. Mask, steril giysiler ve eldiven kullanır, insanların gereksinimlerini yani tampon, alet v.s'yi onlara bizzat kendim verirdim. Ve işte bunları yapan ben, o müthiş haberle birlikte masanın üzerindeydim.

«Neler mi düşlüyorduk? Elbette öncelikle savaşı kazanmayı, sonra da canlı kalabilmeyi. Kızlardan biri, savaş bittiğinde bir sürü çocuk doğuracağını, bir başkası bir enstitüye kaydolacağını, diğeri sürekli kuaföre gidip süslenip püsleneceğini, şık bir bayan olacağını anlatırdı.

«Köylerimize girmeye başladık. Onlardan geriye sadece bacalar kalmıştı. Ukrayna'daki köylerde ise karpuzdan başka bir şey kalmamıştı. İnsanlar yalmzca karpuz yiyorlardı. Köylerine geldiğimizde insanlar bize sahip oldukları tek şey olan karpuz ikram ediyorlardı.

«Eve döndüm. Annemi ve üç kardeşimi bir yeraltı sığınağında buldum. Kaz ayağı haşlayıp yiyorlardı. Buzağıyı da aynı besinle doyuruyorlardı. Buzağımız kaz ayağı haşlamasını reddetmiyor ve yiyordu... Sanki durumun farkındaydı o da... Savaştan önce o kadar çok bülbülümüz vardı ki... Savaşın bitimini izleyen iki yıl süresince ortalarda görünmediler. Üçüncü yıl tekrar ortaya çıkmaya başladılar. O zamana kadar nerede olduklarını kimse bilmiyordu. İnsanlar evlerini yeniden yaptıktan sonra çıkageldiler. Üç yıl sonra anayurtlarına geri döndüler.»

Kadınlara özgü sevinç ve kederle yaşayıp gidiyorlardı. O unutulmaz olayları yaşadıktan sonra ise, yaşamlarım hep "geriye bakarak" sürdürdüler.

«Savaş sırasında yaşadığım belli günleri hiç unutmadım. Evlendim, ilk bebeğimi doğurdum, oğlum okulundan mezun olup

evlendi, yirmi beşinci evlenme yıldönümümüzü kutladık ve torunum doğdu. Savaştan sonra ise bu saydığım belli günleri hiç unutmadım. Derken yıllar geçti. Her şey bir çırpıda geçip gidiyordu. Yaşam akıp gidiyordu. Ama o günler belleğime saplanıp kalmıştı. Savaş dört yıl sürmüştü. O günden bu güne yaklaşık kırk yıl geçti. Ama hâlâ sanki yaşamımın yarısı o savaşla, o binlerce yıla bedel dört yıl süren savaşla geçmiş gibi hissediyorum...»

«Ne zaman çiçek toplasam savaş gelir aklıma. Hiç çiçek toplayamamıştık o zaman.»

Torunlarından, sorunlarından ve hastalıklarından söz ediyorlardı. Dışarıdan izleyen biri için onlar sıradan kadınlardı. Anneler ve ninelerdi. Ama benim için çok farklıydılar. En büyük kalabalıklarm, en mutlu şenliklerin içinde bile onları ayırt edebilirdim.

«Bu masada oturan bütün erkekler bu savaşta bir ya da iki kez yaralanmıştır. Şu anda yaşıyor olmaları, çocuk ve torun sahibi olmaları bizim sayemizde değil mi? Küçük madalyalarımız var. Onları bize hayat kurtardığımız için verdiler. Kadehimizi bunun şerefine kaldıralım,» dedi Aleksandra İvanovna Zayitseva.

İnsanlardan para toplanıp bir fon oluşturuldu. Bu fonla Büyük Yurtseverlik Savaşı'na katılan sağlıkçı kahramanların onuruna Moskova'da, Deviçye Pole'de bir anıt yapıldı. Aslında bu anıt altından yapılmalıydı! Çünkü bence bu amaç için yapılan altından bir anıt küçücük bile olsa insan belleği ve minnettarlığının en soylu altını olurdu.

"SAVAŞTAKİ O KIZ BEN DEĞİLDİM... O; BAMBAŞKA BİRİSİYDİ SANKİ..."

Her kadımn kendine ait bir öyküsü vardı. Olga Yakovlevna Omelçenko'yu Moskova'da 65. Ordu gazilerinin buluşma gününde görmüştüm. Tüm kadınlar boyun atkılı bahar giysileri içindeyken o üniformasını giymişti. Nedendir bilmiyorum ama onun yüzü bana olağandışı geldi... Zamanın çok az yumuşatabildiği kalıcı bir iz taşıyordu sanki... Onunla tanıştım ve daha sonra Polotski'de ziyaretine gittim.

Hastaydı ama yataktan çıkıp benimle buluşmakta diretti.

«Ne demek "bir başka zaman?" Bizim kuşak zaten göçüp gitmekte... Sana Vinnitsa'daki arkadaşımın adresini verecektim. Birlikte savaşmıştık. Ama dün onun öldüğünü bildiren bir telefon aldım. Savaş ömrümüzü kısalttı.»

Yaptığım görüşmelerin genelinde şu gizli sitemi duyumsadım: «Çok geç» kaldınız! Mektuplarımın üzerinde, «Bu adresteki kişi artık yaşamıyor» yazısım taşıyarak geri döndüğünü anımsıyorum. Daha önce başıma geldiği gibi ne bir başka kasabaya, ne de bir başka apartmana taşınmışlardı. Sonsuzluğa gömülmüşlerdi. Dünyadan bir insan sesi sonsuza karışmış, bir insan belleği eriyip yok olmuştu. Kim bilir beraberlerinde neler götürmüşlerdi. Artık kimsenin bunu bilme olasılığı yoktu...

Olga Yakovlevna, geçmişi, anlayamadığım, açıklayamadığım tuhaf bir sakinlik ve tepkisizlikle anımsıyordu. Şaşırmıştım. Oysa ben gözyaşlarına alışkındım. Sonra birden onda acının gizlendiği yeri keşfettim. Acı, duygusuz bakan ve gittikçe feri azalan gözlerinin derinliklerinde gizlenmişti...

Olga Yakovlevna Omelçenko bir piyade bölüğünde hastabakıcıydı.

«Annem şehirden onunla birlikte ayrılmamı istiyordu. Cepheye gitmek için can attığımı bildiği için... Bu yüzden yüklediğimiz eşyalarla birlikte beni de at arabasına bağlamıştı. Ama ben ken-

dimi gizlice çözmüş ve annemin beni bağladığı halat bileğimde sarılı olduğu halde kaçmıştım...

«Herkes kaçıyordu. Nereye gittiğimi bilmiyordum. Rastgele yürüyordum. Yolda bir grup kızla karşılaştım. İçlerinden biri, "Annem buraya yakın bir yerde otuyor. Hadi ona gidelim," dedi. Yola düştük. Onun bulunduğu yere ancak gece ulaşabildik. Kapıyı çaldık; kızın annesi kapıyı açtı. Ve bizi yırtık pırtık ve pis giysiler içinde görür görmez ilk söylediği şey, "Olduğunuz yerde kalın," oldu. Dediğini yaptık. İçeri girdi ve elinde iki kocaman çaydanlıkla birlikte geri geldi ve bizi baştan aşağı soydu. Hemen oracıkta saçlarımızı sabun yerine kil kullanarak yıkadık. Üşümüştüm. Bu yüzden neredeyse sobaya yapışmış bir durumda derin bir uykuya dalmıştım. Sabah kızın annesi bize lahana çorbası ve fırında patatesli kepek ekmeği yaptı. O çorba ve ekmek bize çok iyi gelmişti. Çok lezzetliydiler...

«Orada dört gün kaldık. Kadıncağız bu süre içinde azar azar da olsa bize her öğün yemek verdi. "Çok yerseniz ölürsünüz," diyordu. Beşinci gün, üçümüz sobanın yanında otururken kapı çalındı. Bir komşusu gelmişti. Anne açmadan bizi uyardı. Yan odaya geçtik. Çünkü kızının geldiğini komşularına söylememişti. Herkes onun cephede olduğunu sanıyordu. Arkadaşım onun tek çocuğuydu. Buna rağmen kızımn geri dönmesi ona dokunmuştu. Geri dönerek onu rezil ettiğini düşünüyordu.

«Gece bizi uyandırıp elimize birer azık tutuşturdu ve, "Artık gidin..." dedi.»

«Peki, kalması için kızına bir şey söylemedi mi?»

«Hayır. Onu öptü ve, "Baban savaşıyor. Sen de git savaş," dedi.

«Kız yolda bana hemşire olduğunu ve daha önce bulunduğu bölgede düşman tarafından kuşatıldıklarım anlattı.

«Uzun bir süre oradan oraya dolaştım durdum. Sonunda kendimi Tambov'da buldum. Askeri bir hastanede görevlendirildim. Hastanede olmak iyiydi. Onca zaman aç gezdikten sonra orada kilo aldım. Küçük bir dobişko oldum. On altı yaşıma bastığımda diğer bütün hemşire ve doktorlar gibi benim de kan vermem gerektiği söylendi. Ayda bir kan vermeye başladım. Güç toplamam için verici tayını aldım. Bir kilo şeker, bir kilo irmik ve bir kilo sa-

lam. Bir hemşire olan Niyura teyze ile dost oldum. Yedi çocuğu vardı. Ama kocası savaşın başlarında öldürülmüştü. En büyük çocuğu yedi yaşındaydı ve yiyecek almak için gittiğinde ailesi için verilen tayın kartını kaybetmişti. Verici tayımmı ona verdim. Ayda iki kez yarımşar litre kan veriyordum. Bir keresinde doktor bana, "Kanını verdiğin kişi çıkıp gelebilir. O yüzden adresini şuraya yaz," dedi. Adresi yazıp kanımın bulunduğu şişeye iliştirdik.

«Sanırım iki ay sonraydı, o günkü işimi bitirip yatmıştım. Birisi beni sarsarak uyandırdı ve,

"Kalk! Kalk! Erkek kardeşin seni görmeye geldi," dedi.

"Ne erkek kardeşi? Benim erkek kardeşim yok ki!" dedim.

«Yatakhanemiz üst kattaydı. Aşağıya indim. Orada genç ve yakışıklı bir teğmen bekliyordu.

"Omelçenko ile kim görüşmek istiyor?" dedim.

"Ben," dedi. Benim ve doktorun yazdığı notu gösterdi. "Şey... Ben senin kan kardeşinim..." dedi.

«Bana iki elma ve o zamanlar hiçbir yerde bulunmayan bir kutu şekerleme getirmişti. Tanrım! O şekerlemelerin tadını anlatamam. Muhteşemdiler. Hastane başhekimine gidip, "Erkek kardeşim geldi..." dedim. Bana izin verildi. "Haydi tiyatroya gidelim," dedi. Birlikte tiyatroya gittik. Daha önce hiç tiyatroya gitmemiştim.

«Birkaç gün sonra görevlendirildiği Voronej cephesine gitmek üzere ayrıldı. Veda etmek üzere geldiğinde ona yalnızca pencereden el sallayabilmiştim. O gün çok fazla yaralı olduğu için izin alamamıştım.

«Hayatımda kimseden mektup almamıştım. Mektup almanın nasıl bir şey olduğunu bile bilmiyordum. Sonra bir gün hiç beklemediğim bir anda elime resmi bir zarf tutuşturuldu. Mektupta: "Dostunuz takım komutanı topçu... kahramanca öldü," diyordu. Bu kan kardeşimdi. Bir çocuk yuvasına getirilmişti. Büyük olasılıkla üzerinden yalnız benim adresim çıkmıştı. Giderken savaş sonrası beni kolay bulabilmek için hastanede kalmamı istediğini söylemişti. Ama daha bir ay geçmişti ki ölüm haberini aldım. Donup kalmıştım. Ne pahasına olursa olsun cepheye gidecek ve öcümü alacaktım. Dökülen kammın öcünü...

«Ama bu kadar kolay değildi. Hastane başhekimine üç kez mektup yazdım. Dördüncüsünde bizzat yanına gittim ve, "Eğer cepheye gitmeme izin vermezseniz kaçacağım," dedim.

"Bu kadar kararlıysan istediğin gibi olsun. Sana bir referans yazayım ve cepheye git," dedi.

«İlk çatışma çok korkunç olur. Yer gök öyle bir inler ki yüreğinin patlayacağını, sırtındaki derinin ortadan ikiye ayrılacağını sanırsın. Toprağın yarılabileceği hiç aklıma gelmemişti. Ama her şeyin yarılıp parçalandığına, her şeyin şimşek gibi gümbürdediğine tanık oldum. Tüm dünya beşik gibi sallanıyordu. Hiçbir şey yapamıyordum... Bütün olanlarla nasıl baş edebilirdim? Bir ara dayanamayacağım diye düşündüm. Çok korkmuştum. Bu korkudan kurtulmak için Genç Komünistler Birliği üyelik kartımı yaralının birinin kanma batırdıktan sonra göğüs cebime koyup düğmeyi iliklediem. Artık bu benim için çok önemliydi. Ant içmek gibi bir şeydi. Girdiğim ilk çatışmada korkaklık gösterirsem peşimi bırakmayacaktı... Cepheden ahnarak ve sağlık taburuna geri yollanabilirdim. Ama ben cephede kalıp bizzat kendi kanımın öcünü almak istiyordum. Bele kadar gelen çimenlerin içinden yürüyerek ilerliyorduk. Birkaç yıldır bu alan hiç biçilmemişti. Güçlükle yürüyorduk. Bu bölge Kursk tepelikleriydi...

«Çatışmadan sonra personel şefi beni çağırdı. Boş ve harap olmuş bir kulübedeydi. İçeri girdim. Tek bir sandalye vardı. Şef ayakta duruyordu. Beni oturttu ve,

"Evet. Şimdi sana bakıyor ve düşünüyorum: Seni bu cehenneme getiren şey ne olabilir ki? Bir sinek gibi öldürüleceksin. Bu bir savaş! Seni hiç değilse bir sağlık birliğine göndermeme izin ver. Öldürülürsen tamam ama gözlerin ya da kolların olmadan yaşamaya mahkûm edilirsen ne olacak? Bunu hiç düşündün mü?"

"Düşündüm albayım. Yalnız sizden bir isteğim var. Bölükte kalmama izin verin lütfen," dedim.

"Güzel. Şimdi hemen git!" dedi. Bunları öyle bağırarak söyledi ki ödüm koptu.

«Çatışmalar çok şiddetli geçiyordu. Göğüs göğüse çatışmalara tanık oldum... Korkunç bir şeydi. İnsan artık insanlıktan çıkıyor, başka bir varlık oluyor... İnsanlar saldırıyor, süngülerini midele-

re, gözlere saplıyor, birbirlerini boğazlıyor... Kurtlar gibi uluyor, bağırıyor, inliyorlar... Bu her şeyden korkunçtu. Savaş bile korkunçtu. Tüm bunları yaşadım. Hepsine tanık oldum. Savaş, havacı, tankçı ve topçu sınıfı, kısacası herkes için korkunçtu. Ama piyade için kıyas götürmez şekilde çok daha zordu.

«Hiç korkmadım diyen birine asla inanmam. Almanların geldiğini, size doğru ilerlediğini ve beş ya da on dakika sonra bir saldırı olacağını görüyorsunuz. Korkudan titremeye başlıyorsunuz... Ama bu ilk silah atışına kadar sürer. Emri duyar duymaz belleğinizde her şey silinir ve ayağa kalkıp diğerleriyle birlikte ileri doğru koşmaya başlarsınız. Ve artık korku kalmamıştır. Ama ikinci gün de uyuyamaz ve yine korkarsınız. Her şeyi tüm ayrıntılarıyla hatırlar ve ben de ölebilirdim der, dehşete düşersiniz. Bir saldırıdan sonra hemen insanların yüzüne bakmamanız gerekir. Tamamıyla farklı olurlar. Sanki o yüzler insan yüzü değildir. Bunu kelimelerle anlatamam. Herkeste bir anormallik göze çarpar. O yüzler bakılamayacak kadar korkunçturlar.

«Ölmek korkunç bir şey miydi? Elbette korkunçtu. Ama biz başka bir şeyi daha kavramıştık. Ölerek tarih yazacaktık. Ben bunu duyumsamıştım. Ölümü o denli kabullenmiştik ki şu anda bile hayatta kaldığıma inanamıyorum. Yaralandım. Ruhsal çöküntü geçirdim. Ama yaşıyorum. Her şeyi yeniden gözümün önüne getirebilmek için gözlerimi kapatmam yeterli. Cephaneliğe bir top mermisi isabet etti ve ardından bir patlama oldu ve alevler ortalığı sardı. Yanımda nöbet tutan asker isabet almıştı. O artık insana benzemiyordu... Kapkara bir et parçasıydı. Hafifçe zıplayabiliyordu. Herkes siperlerden ona bakıyordu. Bir şey yapmıyor yalnızca seyrediyorlardı. Sanki akıllarını yitirmişlerdi. Ben hemen bir çarşaf kaptım ve koşarak yanına gittim. Onu çarşafa iyice sardım. Kalbi patlayıncaya dek sarsıldı, sarsıldı ve sonunda hareketsiz düştü...

«Kendimi kaybetmiştim. Her tarafım kan içindeydi. Deneyimli askerlerden birinin beni kucakladığım ve, "Bu kız için artık her şey bitti. Savaş sona erdiğinde yaşasa bile normal bir insan gibi olamaz artık," dediğini duydum. Bu benim gibi genç biri için dehşetli bir şeydi söylediğine göre. Nöbet geçiriyormuş gibi titriyordum. Beni kucaklayıp bir yeraltı sığınağına götürdüler.

«Sonra çatışma tekrar başladı... Sevks yakınlarındaydık. Almanlar günde yedi sekiz kez saldırıyorlardı. O olayı yaşadığım gün sırtımda silahlarıyla birlikte yaralıları taşıyordum. Sürünerek kolu tamamen parçalanan son adama ulaştım. Bu kolun sarılabilmesi için hemen kesilmesi gerekiyordu. Ama yanımda ne bıçak ne de makas vardı. Çantam yan dönmüş ve bu aletler düşmüştü. Ne yapabilirdim? Sonunda eti dişimle kemirdim. Ta diplere kadar. Kolu sarmaya başladım... Ben sargı sararken yaralı, "Hemşire çabuk ol. Onlara günlerini göstermem gerekiyor. Bir kez daha deneyeceğim," dedi. Ateşler içinde yanıyordu.

«Bir çatışmada bize tanklarla saldırıyorlardı. Burada iki kişi korkakça davrandılar. Yoldaşlarımızın çoğu öldürülmüştü. Bir bombanm açtığı çukura taşıdığım yaralılar esir alınmıştı. Normalde bir araç geliyor onları oradan alıyordu... Ama bu iki adamın korkaklık göstermesiyle birlikte panik başladı. Saflarda bir kararsızlık baş gösterdi ve insanlar kaçmaya başladılar. Yaralılar terk edildi. Oraya döndüğümüzde onları, bir kısmımn gözleri oyulmuş ve bir kısmının ise mideleri deşilmiş bir halde bulduk. Faşistler yaralılarımıza acımamışlardı...

«Olanları gördüğümde çok kötü olmuştum. Sabah tüm tabur toplandı ve bu korkaklar herkesin önüne çıkarıldılar. Karar yüksek sesle okundu: İdam mangasınca kurşuna dizileceklerdi. Bunun için yedi asker gerekiyordu... Üç kişi öne çıktı. Diğerleri hiç kıpırdamıyorlardı. Bunun üzerine ben bir makineli tüfek kaptım ve ben de öne çıktım. Benden sonrakiler de aynı hareketi yaptı... Affetmek olmazdı. Ölen o cesur çocuklar en iyilerimizdendiler. Ve onların yüzünden ölmüşlerdi.

«Keşif bölüğü komutam bana aşık olmuştu. Bölüğünden insanlarla bana notlar gönderiyordu. Bir keresinde yanına gidip, "Teklifini kabul edemem. Ben uzun zaman önce ölen birini seviyorum," dedim. İyice yanıma yaklaştı, gözlerimin içine baktı ve çekip gitti. Almanlar sürekli saldırıyorlardı. Ama o yiğit biriydi. Asla boyun eğmedi.

«Daha sonra Ukrayna'ya gittik. Büyük bir köyü ele geçirdik. "Şöyle bir dolaşıp etrafı gözden geçireyim," dedim. Aydınlık bir gündü. Köy evleri beyaz boyalıydı. Köyün diğer tarafına vardığım-

da mezarlar gördüm. Toprak daha yeni kazılmıştı... Köydeki çatışmada ölen insanlar buraya gömülmüştü. Nasıl oldu bilmiyorum ama mezarlar beni kendilerine çekiyordu. Her mezarın başına dikilen tahta parçasında bir isim ve bir resim vardı... Birden yüzlerden ve isimlerden birinin tanıdık olduğunu fark ettim... Bu, beni sevdiğini söyleyen keşif bölüğü komutanının yüzüydü. Ve ismi...

«Çok kötü olmuştum ve çok korkmuştum. Sonra onun bölüğünden yoldaşları mezarına geldiler. Bunlar bana ondan not getiren kişilerdi. Aramızdaki öyküyü biliyorlardı. Hiçbiri yüzüme bakmıyor ve orada yokmuşum gibi davranıyordu. Daha sonra onlarla ne zaman karşılaşsam yüzlerinde benim de ölmüş olmamı ister bir ifade gözledim. Yaşıyor olmama dayanamıyorlardı sanki. Böyle hissediyordum...

«Savaştan döndüm ve ciddi derecede hastalandım. Bir hastaneden diğerine taşınıp durdum. Ta ki yaşlı bir profesör ilgilenene dek. Beni tedavi etti. Söylediğine göre, cepheye küçük yaşta, on altı yaşında gittiğim için sağlığım çok zarar görmüş. Ona göre on sekiz-on dokuz yaşında olsaymışım durum farklı olurmuş. Organizma kendini daha rahat toplar ve daha az zarar görürmüş.

"Elbette ilaç vereceğim. Yararı olacak. Ama yeniden sağlığına kavuşmak ve yaşamak istiyorsan sana önerebileceğim tek şey evlenip olabildiğince çok çocuk doğurmandır. Seni sadece bu kurtarır. Her yeni çocuk organizmanı yeniler..."

«Kaç yaşındaydın?»

«Savaştan döndüğümde on dokuz yaşındaydım. Evlenmek aklımın ucundan bile geçmiyordu.»

«Neden?»

«Kendimi çok yorgun hissediyordum. Yaşıtlarımdan çok daha büyüktüm sanki... Hatta yaşlı biriydim. Tanıdığım kızlar dansa gidiyor ve eğleniyorlardı. Ben yapamıyordum. Yaşama farklı gözlerle bakıyordum. Sanki başka bir dünyanın insanıydım. Delikanlılar kur yapıyorlardı. Ama ben kendimi bitkin hissediyordum. Yaptığım işe hiçbir erkek dayanamazdı... Çadırda, sonra kol ve bacakların kesilip oraya buraya atıldığı ve ameliyathane olarak kullanılan bir yer vardı... Benden yarasına pansuman ve sargı

yapmamı isteyen bir subayla oraya gittik. İçeri girip oranın halini görür görmez düşüp bayıldı. Düşünün, bir erkeğin bile dayanabileceği bir görüntü değildi.

«Ve Sevsk'deki çatışmalar... Size atmış yedi yaralıyı çatışma hattından alıp geri saflara nasıl taşıdığımı anlatmıştım. Buna hâlâ sakladığım bir cephe gazetesinde de yer vermişlerdi. Yazı 37. Muhafız Tümeni 117. Silah Alayı Birinci Bölüğü ve benimle ilgiliydi. Savaş öylesine ağır ve zorluydu ki kulaklarımızdan kan geliyordu. Sabahları hasta olarak kalkıyordum...»

«Evlendin mi?»

«Evet. Beş oğul yetiştirdim. Şu anda yetişkin torunlarım var. Kötü bir anne ya da büyükanne olmadım. Oysa savaştan döndüğümde buna gücüm olmadığını düşünüyordum.

«Şu anda düşünüyorum da savaştaki o kız ben olamazdım. O başka biriydi...»

İçimde farklı duygular çatışıyordu. Hayranlık ve şaşkınlık, sürpriz ve protesto, acı ve sempati. Bu duygular onun yüzüne daha yakından bakmamı ve onu daha istekle dinlememi sağladı. Ve düşünüyordum: Bir insan aynı anda iki farklı zamanı nasıl yaşayabilirdi?.. Dünü ve bugünü... Bizim sadece bildiğimizi onlar yaşadı. Ve bilmek zorundayız! Her zaman bilmek istemesek de. Ama gelin kendini şu duygular içindeyken yakalayan ve hissettiklerinden anında utandığı için bu duygularını lanetleyen büyük Tolstoy'un şu tümcelerini ammsayalım: «Kapıyı açar açmaz sayıları kırk elliyi bulan kimi sedyede kimi yerlerde ağır yaralı, kolu bacağı kesik insanlar ve bunlardan yayılan koku ile karşılaşınca birdenbire yıldırım çarpmışa dönersiniz. Kapı eşiğinden içeri girmenizi engelleyen bu duyguya sakın izin vermeyin. Bu şeytanca bir duygudur.»

O dehşetli anıları yaşayanlardan çok kendimize acırız. Gerçekten acımak istiyorsak, bu zalim gerçeklerden kaçmak yerine bu ağır yükün bir kısmını kendi yüreklerimize aktararak onları paylaşmalıyız. Bu bir daha yazılamayacak bir belgedir. Çünkü o, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945... yıllarımn beyaz sayfalarına yaşam ve kanla yazıldı.

Minsk'te yaşadığım cadde, adını, iç savaşta çarpışan, İspanya'daki çatışmalarının kahramanı ve Büyük Yurtseverlik Savaşı'nda bir partizan tümeninin komutanlığını yapan Vasili Zaharoviç Korj'dan almıştır. Sovyetler Birliği Kahramanı Vasili Zaharoviç Korj caddesi. O gün bu caddede farklı bir duyguyla yürüdüm: Film ve kitaplardan tanıdığımız, yüzlerce kez zarfların üzerine, telgraflara yazdığım bu isim sembol olmaktan çıkmış ve adeta bana yakın bir insan olmuştu.

Yarım saat süren bir troleybüs yolculuğundan sonra şehrin öbür yakasına gidecek ve onun kızlarıyla tamşacaktım.

Kapıyı küçük kızı Zinayida Vasiliyevna açtı. Babasının fotoğraflarını görmüştüm. Ona çok benziyordu. Gür siyah kaşlar, aynı inatçı ve içten bakış.

«Buyrun. Biz de sizi bekliyorduk... Olga Moskova'dan bu sabah geldi. Annem de burada,» dedi.

Olga Vasiliyevna, Patrice Lumumba Dostluk Üniversitesi'nde öğretmenlik yapıyor. Büyüdüğü yerleri özlediğinden, ama daha sık gelemediğinden yakınıyor. Ailesinin ve işinin çok zamanını aldığından, özellikle büyük şehirde yaşamanın güçlüğünden söz ediyor. Son zamanlarda bir torunu dünyaya gelmiş. Torununa da zaman ayırması gerektiğini düşünüyor ve «çalışan büyükanne» olmanın kolay olmadığından yakınıyor.

«Anılar? Anımsamamak en iyisi. Çünkü sonrasında gerçek yaşama dönmek güç oluyor. İçinde yaşamadığın zaman savaş çok daha korkunç oluyor. Bu nedenle savaşı hiç anımsamak istemiyorum.»

Savaş sırasında her iki kız kardeş Olga ve Zinaida süvari birliğinde hastabakıcıydılar. Onların öykülerini, babalarının eski ve ağır bir çerçeveye yerleştirilmiş olan büyük bir fotoğrafının altında yazdım.

Anneleri Feodosiya Alekseyevna onların yanında oturdu. Sürekli olarak bir fotoğrafa bir kızlarına bakıyordu.

«Bombalanıyorduk. Her şey yanıyordu. Yaşadığımız yerin boşaltılması emri verildi... Uzun süren bir yolculuktan sonra Stalingrad bölgesine ulaştık. Kadın ve çocuklar cephe gerisine doğru yürürken erkekler tersi yöne, ileri doğru yürüyorlardı. Biçerdöver operatörleri ve traktör sürücüleri ön saflardaydı. İçlerinden birini anımsıyorum. İçinde bulunduğu kamyonun arka kısmı açık ve tamamen doluydu. Ayağa kalkmış bağırıyordu: "Analarımız ve kız kardeşlerimiz! Cephe gerisine gidin ve ürün yetiştirin ki biz düşmanı bozguna uğratabilelim!" Sonra şapkalarını çıkarıp bize baktılar. Beraberimizde götürmeyi başardığımız tek şey çocuklardı. Kimini sırtımıza, kimini kucağımıza alıyor, kiminin de elinden tutuyorduk. "Analarımız ve kız kardeşlerimiz!" dedi. "Geri cepheye gidin ve ürün yetiştirin ki..." Bu sırada Feodosiya Alekseyevna araya girdi ve, "Cepheye biz evdeyken gitmiş olsalardı onlar için çok daha fazla endişelenirdim. Ama şehri boşaltmıştık ve yabancılarla birlikteydik. Ve herkesin acısı aynı olduğu için bu biraz daha kolay oldu..." dedi.

Daha sonra röportajın sonuna dek bir tek söz bile söylemedi. İncecik ellerini göğsünde sıkıca birleştirdi ve öylece kaldı.

Zinayida Vasiliyevna:

«Pinsk'te yaşıyorduk. Ben on dört buçuk, Olga on altı, erkek kardeşimiz Liyonya on üç yaşındaydı. Bizi bir çocuk sağlık evine gönderdiler. Oysa babam bizimle birlikte köye gitmek istiyordu. Ama o biz giderken evde değildi. Parti bölge komitesinde olduğu için o gece toplantıya çağırılmıştı. Sabah hızla mutfağa girmiş, aceleyle birkaç lokma bir şey yemiş ve,

"Çocuklar savaş başladı. Hiçbir yere ayrılmayın. Beni bekleyin..." demişti.

«O gece evden ayrıldık. Babamdan bize kalan en değerli andaç, İspanya savaşında gösterdiği cesaretten dolayı ona fişekliği ile birlikte verilen muhteşem av tüfeğiydi. Bir gün erkek kardeşime silahı ile hafifçe vurmuş ve,

"Artık erkek oldun. Haydi iş başına. Annene ve kız kardeşlerine sen göz kulak olacaksın..." demişti.

«Bu tüfek savaş boyunca sahip olduğumuz tek varlığımızdı. Tüm değerli eşyalarımızı satmış ya da ekmekle değiş-tokuş etmiş-

tik. Ama bu tüfeği elden çıkarmayı aklımızın ucundan bile geçirmemiştik. Ondan vazgeçemezdik. O bize babamızdan bir anıydı.

«Kamyona bindiğimizde insanı sıcacık tutan deri ceketini bize fırlattı.

«İstasyonda kamyondan inip bir trene binmiştik. Gomel'e kadar şiddetli bir ateş yağmuru altında gelmiştik. Sonra annem ve erkek kardeşim vagona geri dönmeyi becerebilmişlerdi. Ben kalmıştım. Askerlerin yaralarının sarılmasına yardım etmiş ve yüzbaşı rütbesinde olan bir kadın doktorun peşine takılmıştım. Bir sağlık birliği ile birlikteydim. Nereye giderlerse oraya gidiyordum. Onlarla birlikte yiyip içiyordum. Sonra bir gün bana,

"Sen kaç yaşındasın?" diye sordular.

«Birden onlara gerçeği söylersem beni çocuk evine ya da benzer bir yere göndereceklerini anladım. Oysa ben savaşa katılmak istiyordum. Babam şunu aklımıza sokmuştu: Yabancı topraklarda bile savaşacağız, hem de zaferi kazanmcaya dek. Bu iş bensiz nasıl olabilirdi? Bu tür çocukça duygular içindeydim. On altı yaşında olduğumu söyleyerek orada kalmayı başardım ve sonunda sağlık taburunda verilen sağlık kurslarına katıldım. Eğitimim yaklaşık dört ay sürdü. Eğitim sırasında bir yandan da yaralılara bakıyordum. Yaralılarımızla birlikte geri çekiliyorduk.

«Yollar bombalandığı ve saldırılar uçaklarla yapıldığı için yolları kullanmıyorduk. Her birlik ayrı ayrı yönlerden olmak üzere yola paralel olan patikalardan dağınık bir şekilde yürüyorduk. Onlar bir yerlerde toplamyor ve çarpışmaya giriyorlardı. Böylece biz de ha babam ilerleyip duruyorduk! Tarlalardan geçiyorduk. Ne kadar da çok ürün vardı! Yürürken çavdarları çiğniyorduk. Hasat o yıl muhteşemdi. Çavdarlar uzadıkça uzamışlardı. Güneş yemyeşil otların üzerinde tüm ışıltısıyla parıldarken yerler ceset doluydu ve her yer kan içindeydi...

«Sonunda Rostov'a ulaştık. Orada bir bombardıman sırasında yaralandım. Bir trende kendime geldiğimde yaşlı bir Ukraynalı asker genç birini azarlıyordu: "Karın doğururken senin ağladığın kadar ağlamamıştır eminim," diyordu. Ama benim gözlerimi açtığımı gördüğünde bana, "Sen ağlayabilirsin güzelim. Ayrıca bu sana iyi de gelir..." dedi. Birden annem aklıma gelmiş ve ağlamaya başlamıştım.

«Hastaneden çıktıktan sonra bir süre için bana izin verildi. Annemi arayacaktım. Onun da beni aradığını biliyordum. Olga da her ikimizi arıyordu. Tanıdıklar aracılığıyla yazışarak, yine onlar aracılığıyla birbirimizi Moskova'da bulduk. Annem Stalingrad yakınlarında bir kolektif çiftlikte yaşıyordu. Oraya gittim. 1941 sonlarıydı. Hâlâ on üç yaşında bir çocuk olmasına rağmen Liyonya orada traktör kullanıyordu. Başlangıçta bir römork işçisiydi. Ama tüm traktör sürücüleri cepheye çağrılınca traktör sürücüsü olmak zorunda kalmıştı. Gece gündüz çalışıyordu. O traktör kullanırken annem arkasından yürüyor ya da traktörde yanma oturuyordu. Uyuyup kalarak düşmesinden korkuyordu.

«Annem ve Liyonya birilerinin evinde yerde uyuyorlardı. İnsanlar evde yürüyebilmek için onların üzerlerinden atlamak zorunda kahyorlardı. İşte böyle yaşamaktaydılar. Çok geçmeden Olga yardımlarına yetişti ve bir muhasebecilik işi buldu. Bir yandan da cepheye gitmek için bölge askerlik şubesine mektuplar gönderiyor ama her seferinde reddediliyordu. Sonunda ikimiz de Stalingrad'a gidip bir birlik aramaya karar verdik. Ben gerçek bir yaygaracı olmuştum. Bu arada anneme babamızın arkadaşlarının olduğu Kuban bölgesine gideceğimizi söylüyor ve onu sakinleştirmeye çalışıyorduk...

«Bir paltom, bir asker gömleğim ve iki pantolonum vardı. Pantolonlardan birini Olga'ya verdim. Onun hiçbir şeyi yoktu çünkü. Yalnız bir çift botumuz vardı. Annem bize biraz çorap ve biraz da terliğe benzer yünden sıcak tutacak bir şey örmüştü. Stalingrad'a kadar yürüdük. Yani atmış kilometre. Sadece bir çift botumuz olduğu için birimiz botu giydiğinde diğeri yün terlikleri giyiyordu. Bir süre sonra değiştiriyorduk. Aylardan şubattı. Ve yerler buzla kaplıydı. Soğuktan donuyor ve açlıktan ölecek gibi hissediyorduk. Bu yolculuk için annem bize sadece kemik suyundan yapılmış bir çeşit pelte ve birkaç yavan kek hazırlamıştı. O kadar açtık ki...

«Stalingrad'a vardık ama bizimle ilgilenecek bir yetkili bulamadık. Bizi dinlemek bile istemiyorlardı. Sonunda Kuban bölgesine, babamın daha önce adreslerini bıraktığı arkadaşlarına gitmeye karar verdik. Bir yük trenine bindik. Bu trene askerler ücretsiz biniyordu. Bizde ise bir kapik dahi yoktu. Ben asker paltom olduğu

için orta yere oturdum. Ama Olga ranzaların altına gizlenmek zorunda kaldı. Daha sonra giysileri değişip yer değiştirdik.

«Kuban'a vardığımızda babamın arkadaşlarını bulduk. Duyduğumuza göre orada kazaklardan gönüllü bir kolordu oluşturulmuştu. Bu, sonradan muhafız kolordusuna dönüşen 4. Kazak Süvari Kolordusu'ydu. Yalnızca gönüllüleri kabul ediyorlardı. Bu kolorduda gençlerin yanı sıra bir zamanlar Budyonni ve Voroşilov'un yönetiminde çatışmaya katılmış her yaştan erkekler bulunuyordu. Bizi de kolorduya kabul ettiler ve kardeşimle aym süvari birliğine gönderdiler.

«Herkese bir üniforma ve bir at verildi. Atların beslenmesi, sulanması ve bakımı kısacası her türlü sorumluluğu bize aitti. Bu konuda şanslıydık. Çünkü küçükken bir atımız vardı. Onlara alışkındım ve onları seviyordum. Bu yüzden atımı aldığımda ona binmekte zorluk çekmedim. Hemen usta bir binici olmadım elbette. Ama hiç korkmadım. Atım küçük bir şeydi. Kuyruğu yere değiyordu. Ama çok hızlı koşuyor ve her söylenene uyuyordu. Kısa sürede iyi bir binici oldum. Daha sonra Macar ve Romen atlarına bindim. Atlara o kadar bağlanmıştım ki onlarla ilgili her şeyi öğrenmek istiyordum. Bugün bile onlara karşı duyarlılığım sürüyor. Ayaklarının dibinde uyurduk. Üzerimize basmamak ve bizi incitmemek için çok özen gösterirlerdi. Yaralı bile olsa yaşayan bir tek insanı yalnız bırakmadılar. Çekip gitmediler. Çok zekiydiler. Bir süvari için atı, onun hem dostu hem de can kurtaran simididir.

«Kolordumuza Kuşevskaya köyü yakınlarındaki tankları geri püskürtme emri verildi. Böylece ilk savaş sınavımız başladı. Kuşevskaya çatışmasından sonra (Kuban Kazaklarınca yapılan ünlü süvari saldırısı) kolorduya muhafız kolordusu adı verildi. Çatışma korkunçtu. Özellikle ben ve Olga için. Çünkü hâlâ çok korkuyorduk. Ben çatışmalara yabancı değildim. Buna rağmen uzun paltoları uçuşan, atlarımn burnundan buharlar çıkan –atlar ancak yarışırken bu kadar güçlü olurlar– kılıçlarını çekmiş süvariler ileri doğru nehirler gibi akarak birden dalga dalga yükselip tanklara, toplara ve Nazilere çarpıyorlardı. Ve kendinizi korkunç bir rüyada gibi hissediyordunuz. Naziler çok kalabalıktılar. Bizden çok... Makineli tüfekleri ateşe hazır bir şekilde tanklarıyla birlik-

te üzerimize geliyorlardı. Ama bu seli durdurmayı başaramadılar. Pes ettiler. Toplarını tüfeklerini bırakıp kaçtılar...»

Olga Vasiliyevna ise bu çatışmayla ilgili olarak şunları söylüyor:

«Yaralıların yaralarını sarıyordum. Yerde bir Nazi askeri vardı. Öldüğünü düşündüm ve onunla ilgilenmedim. Meğerse yaralıymış. Ona arkam dönüktü. Birden bir şeyler hissedip ona döndüğümde makineli tüfeğini bana doğrultmuş olduğunu gördüm. Hızla bir tekme attım ve makineli tüfeği elinden fırladı. O beni öldürmeye kalkışmıştı. Buna rağmen ben onu öldürmedim. Ama yarasını sarmadan çekip gittim. Karnından yaralanmıştı...»

Zinayda Vasiliyevna sürdürdü:

«Bir yaralıya rehberlik ediyordum. Birden küçük bir tanktan dışarı çıkmaya çalışan iki Alman askerini fark ettim. Tank vurulmuş ve devrilmişti. Ama bunlar hayatta kalmayı başarmışlardı. Ben ateş etmezsem onlar bizi, yani yaralıyı ve beni vuracaklardı. Her şey birdenbire oldu. Onları vurdum. Sonra yanlarına gittim. Gözleri açık bir şekilde yerde uzanıyorlardı. Hiç unutmuyorum. Biri çok yakışıklıydı. Biliyorum o bir faşistti. Ama yine de üzüldüm. Olaylar ürkütücüydü. Bizim topraklarımızda, bizim ülkemizde ne işleri var diye düşünüyor, nefret duyuyorsunuz ama yine de onları öldürmekte zorlanıyorsunuz. Bu size korkunç geliyor...

«Çatışma bitti. Kazak süvari birliği bulunduğu yerden ayrılıyordu. Ama Olga yoktu. Sürekli arkama bakarak gerilere, en sona kadar at sürdüm. Akşam olmuş ve onu bulamamıştım... İnsanlar onun yaralıları toplamak için gerilerde kaldığım söylediler. Beklemekten başka çarem kalmamıştı. Özellikle gerilere düşüyor, biraz bekliyor ve tekrar grubu yakalıyordum. Bu arada ağlıyordum. Kız kardeşimi ilk çatışmada kaybetmiş olamazdım. Neredeydi? Ona ne olmuştu? Belki şu anda bir yerlerde can çekişiyor ve beni yardıma çağırıyordu...

«Olga gece bize yetişti. Kazaklar bizi birlikte görünce ağladılar. Birbirimize öylesine sarılmıştık ki ayırmak için parçalamanız gerekirdi... Daha sonra bunun böyle olmayacağını anladık. En iyisi farklı yerlerde olmak ve birbirimizi görmemekti. Birimiz öldüğünde diğeri için bu dayanılmaz olacaktı. Sonunda ben bir başka yere atanma başvurusunda bulundum.»

«Bu talebiniz kabul edildi mi?»

«Evet. Ayrıldık. Önce farklı birliklerde daha sonra farklı tümenlerde görevlendirildik. Yakaladığımız her fırsatta birbirimize selam gönderiyor ve birbirimizin hayatta olup olmadığını kontrol ediyorduk... O kadar...

«Tehlikeli bir iş için yola koyulmuştuk. Attığımız her adımda ölümün soğuk soluğunu ensemizde duyumsuyorduk. Ararat yakınlarında kumluk bir bölgedeydik... Almanlar Ararat'ı ele geçirmişlerdi. Noel'di. Almanların Noel'i. Kutlamalar yapıyorlardı. 40 milimetrelik topları olan bir batarya ve süvari birliği oluşturuldu ve saat beş gibi yola çıktık. Bütün gece yürüdük. Şafakta, bizden daha önce ayrılmış olan keşif kolumuza rastladık.

«Köy aşağı tarafımızda kaldı. Bu kumluk alanı bir uçtan bir uca geçebileceğimiz Almanların akıllarının ucundan bile geçmiyordu. Bu yüzden savunmaları zayıftı. Hiçbir engelle karşılaşmadan adeta kayarak arkalarına geçtik. Nöbetçileri atlatarak tepeden aşağı indik ve hızla köye girdik. Almanlar şaşırmışlardı. Ellerinde makineli tüfekleriyle çırılçıplak bir şekilde kendilerini dışarı attılar. Sarhoşluktan ayakta duramıyorlardı... Çevreyi Noel ağaçlarıyla donatmışlardı... Her avluda en az iki ya da üç tank vardı. Ve ayrıca küçük tank ve zırhlı birlik taşıyıcıları... Kısacası her türden silah... Her şeyi anında havaya uçurduk. Ortalık cehenneme döndü. Müthiş bir gürültü koptu ve hemen ardından panik başladı... Kudurmuşçasına oraya buraya koşturuyorlar ve yanlışlıkla birbirlerini vurmaktan korkuyorlardı.

«Sekiz yaralım vardı. Onları köyün üst kısmına tepelik bir yere taşıdım. Ama haberleşmeyi kesmeyerek aptallık etmiştik. Ve Almanlar bizi uzun menzilli silah ve havantopu ateşine tuttular. Yaralılarıma yardım etmek üzere koştum. Onları bir arabanın içine taşıdım. Daha arabaya yerleşir yerleşmez kendilerinden geçtiler... Ardından bir bomba geldi ve arabayı paramparça ederek havaya uçurdu. Yaralılardan yalnızca biri hayatta kalmıştı. Bu arada Almanlar bizim bulunduğumuz tepeye doğru tırmanıyorlardı... Yaralı bana, "Hemşire, ne olur beni bırak ve git," diye yalvarıyordu. "Benim işim bitti. Ölüyorum..." diyordu. Karnından yaralanmıştı. Onu kıpırdatmak olanaksızdı.

«Atımın yan tarafında kan vardı. Ona, yaralının kanının bulaşmış olabileceğini düşündüm. Ama hayır, o da yaralanmıştı. Yara bir ilk yardım tamponu büyüklüğündeydi. Yanımda birkaç parça şeker vardı. Onları ata verdim. Her taraftan ateş ediliyordu. Ne Almanların ne de bizimkilerin bulunduğu yeri kestirmek mümkündü. Her on metrede bir yaralının birine takılıp tökezliyordunuz... Bir araba bulmam gerek diye düşündüm. Hiçbirini burada bırakmamalıydım. Atımı bir yokuşa doğru sürdüm. Karşıma üç yol çıktı. Biri sağa biri sola biri de dümdüz gidiyordu. Hangi yola sapmalıydım? Yuları sıkıca tutuyordum ve böylece at istediğim yöne gidiyordu. Ama birdenbire bir şeyler hissettim. Bilemiyorum. Bir iç güdü de olabilir. Daha önce atların kendi kendilerine doğru yolu bulabildiklerini işitmiştim. Yuları serbest bıraktım. Ve yolu o seçti. Ama yaptığı seçim benimkinden tamamen farklıydı. Gitti, gitti, gitti...

«Eyerde ölü gibi oturuyor ve at nereye götürürse oraya gidiyordum. Kendimi onun ellerine bırakmıştım. Yürüdü, yürüdü ve sonunda birden heyecanlanıp başını sallamaya başladı. Eğilip yuları aldım ve sıkıca tuttum. Sonra eğilip elimle yarasının üzerine bastırdım. Gittikçe heyecanlanıyordu. Sonra sanki birilerini işitmiş gibi kişnedi. Kaygılanmaya başladım. Almanlar yakınlarda olabilirdi. Önce atı serbest bırakmaya karar verdim. Sonra birden taze izleri fark ettim. At ve makineli tüfek arabasının tekerlek izleriydi bunlar. En az beş insan geçmişti buradan. İki ya da üç yüz metre sonra atım bir arabaya çarptı. İçinde yaralılar ve bizim süvari birliğine ait bazı eşyalar vardı.

«Ama yardım yoldaydı. Arabalar göndermişlerdi... Herkesin toplanmasına ilişkin emir geldi. Ateş altında, mermilerin arasında adamlarımızı topluyorduk. Tek tek... Yaralı ya da ölü. Bu emir nedeniyle daha önce yolda bıraktığım top arabasının yanına döndüm. Midesinden yaralanan adam dahil herkesi bulup getirdim. Bir tek öldürülen atlar kaldı. Güneş yükselmişti. Arabayla giderken uzanmış yatan hayvan ölülerinin, güzel, yavuz atların görüntüsü hüzün vericiydi.»

Oturduğumuz salonun duvarları hemşirelerin savaş öncesi ve cephede çektirdikleri fotoğraflarıyla kaplanmıştı. Ellerinde birer

demet çiçek ve başlarında şapkaları olan okullu kızlardı bunlar. Savaş patlak vermeden iki hafta önce çekilmişti bu fotoğraf. Fotoğraf çektiriyor olmanın verdiği heyecandan dolayı biraz ürkek biraz heyecanlı sıradan çocuk yüzleri... Yıl 1942. Kazak paltoları ve süvari pelerinleri içindeler. İki fotoğraf birer yıl arayla çekilmiş. Ama yüzler çok farklı. Sanki farklı farklı insanlara ait. Gömleğinin göğsünde cesaret madalyası olan bu fotoğrafı Zinayda annesine cepheden göndermiş. Zafer günü çekilmiş... Yüzlerdeki değişiklik dikkatimi çekmişti. Bu kadar kısa sürede yani birkaç ay ya da birkaç yılda bunca değişikliğin olduğuna inanmak oldukça zor. Bunun için bir ömrün yarısı gerekir aslında. Yumuşak, çocukça ifadelerin biraz sert, biraz acıyla kaplı olgun bir kadın bakışına dönüşmesi beni etkilemişti...

Savaş onları değiştirdi. Tam da bir insanın karakterinin ve yaşam felsefesinin oluştuğu çağa rast geldiği için onlara biçim verdi. Savaşta insanlarm özellikle de kadınların başından, hiç yaşamamalarının daha iyi olacağı bir sürü acı geçti. Keşke bunları hiç yaşamasalardı! Bu durum, onları iyi-kötü, yaşam-ölüm gibi birçok konuda düşünmeye itti. Normal koşullarda, insanın yaşam boyunca, yavaş yavaş yamtlamayı öğrenebileceği sorulardı bunlar. Ama onlar yaşamaya daha henüz başlamışlardı. Ve bu soruları hemen yanıtlamak zorundaydılar.

Olga Vasiliyevna ammsıyor:

«İçinde terk edilen bir Alman sahra hastanesinin de bulunduğu bir köydeydik. Dikkatimi çeken ilk şey, avludaki koca bir çukur oldu. Almanlar gitmeden önce kendi yarahlarım öldürmüşler ve bu çukura doldurmuşlardı. Geride bacakları olmayan yaralıların bulunduğu tek bir koğuş bırakmışlardı. Ya bu kadar ileri gidecek zaman bulamamış ya da bunları yük olur düşüncesiyle götürmemişlerdi.

«Koğuşa girdiğimizde nefret dolu bakışlarla karşılandık. Onları öldüreceğimize kesin gözüyle bakıyorlardı. Çevirmen yaralıları öldürmeyeceğimizi aksine tedavi edeceğimizi söyledi. Bunun üzerine içlerinden biri üç gündür ağızlarına bir lokma koymadıklarını ve yine bu süre zarfında yaralarının pansuman edilmediğini söyledi... Şöyle bir göz attım. Doğru söylüyordu. Korkunç du-

rumdaydılar. Uzun zamandır doktor gözetiminden geçmemişlerdi. Yaraları iltihaplanmış ve sargılar etlerine yapışmıştı.»

«Onlara acıdın mı?»

«Acıdım diyemem. Çünkü acıma duygusunun içinde paylaşma, yakınlık gibi şeyler vardır. Benimki yalmzca o durumdaki insana kötülük yapılamaz düşüncesiydi. Naziler, esir aldıkları bir askerin gözü önünde ailesine öldürünceye değin işkence yapmış ve karısıyla çocuklarını diri diri yakmışlardı. Asker çılgın gibiydi. Esire vurdu. Ben böyle bir şeye izin veremezdim. Ve bu nedenle savaş esirini savundum.»

«Ama onların insanlarımıza ne kadar zalimce davrandıklarını biliyordun değil mi?»

«Elbette biliyordum. Buna bizzat tanık oldum. Bir keresinde bir sürücüyle birlikte içi yaralı dolu bir ambulanstan sorumluyduk. Yol bombalanmıştı. Yaralıları alıp çukurlara taşıyorduk. Uçaklar tepemizde daireler çizmeye ve bizi taramaya başladılar. Hiçbir şey yapamaz olduk. Bir köşesine taşların yığıldığı sürülmüş bir tarla vardı. Yerimden fırladığım gibi kendimi bu taş yığınının altına attım. Çukura uzanmaktan iyidir, öldürülürsem hiç değilse üzerimi bu taşlarla örterler diye düşünmüştüm sanıyorum.

«Yaklaşık altı uçak vardı. Beşi çekip gitti ama biri kaldı. Bu geride kalan, üzerimizde üç kez daire çizdi. Pilotun makineli tüfeğiyle ateş açarken titrediğini görebiliyordum. O kadar alçaktan uçuyordu ki bir an yere çakılacak sandım. O da uzun saçlarımdan dolayı orada uzanıp yatanın, yani benim bir kız olduğumu görebiliyordu. Uzun sarı saçlarım vardı. Bunu neden yaptığını anlayamamıştım. Yine bir başka örnek vereyim. Ele geçirdikleri yoldaşlarımızın ayaklarını postallarıyla birlikte kesmişler ve siperlerinin ön kısmına öylece dizmişlerdi. Bunu nasıl yapabiliyorlardı? Onları aynı günün sabahında öldürmüşlerdi...»

«Belki de o pilot ya da yoldaşlarının ayaklarını kesen asker bu koruduğun kişilerin arasındaydı. Peki neden böyle davrandın?»

«Biz böyle yetiştirildik. Savaş sırasında insanları iyileştirir, onların yaralarını sardık. Belki bundan dolayı onlara karşı böyle davrandık. Ayrıca gözlerimin önünde birilerine işkence edilseydi büyük olasılıkla kendimi kontrol edemezdim. Ama söz konusu eli

kolu bağlı bir esir olduğunda durum daha farklı oluyor... Onların yaptıkları hep gözümün önünde olmasına rağmen... Bir keresinde ilerliyorduk. Önden giden bir sıra asker yok edilmişti. Ve ardından ikinci sıra asker. Birçoğu mayınlarla havaya uçurulmuştu. Denizciydiler. Uzun süredir burada öylece uzandıkları için cesetleri şişmişti. Çizgili denizci giysilerinden dolayı karpuza benziyorlardı. Koca bir tarla karpuz... Hepsi çok hoş ve yakışıklı çocuklardı. (Ağlar) Siz şu anda ağladığıma bakmayın. Savaş boyunca hiç ağlamadım. Adeta taş kesilmiştim.»

Zinayda Vasiliyevna:

«Mevsimlerden kıştı. Budapeşte yakınlarında çarpışıyorduk... Makineli tüfek takım komutanı olan yaralı bir çavuşu geri hatta taşıyordum. Üzerimde pantolon, ceket ve kulaklıklı bir şapka vardı. Etraf karla kaplı ve bembeyazdı. Gözüm birden bir siyahlığa çarptı. Bu tam da bana gereken derin bir çukurdu. Ona doğru eğildim. İçinde canlı biri vardı... Ve ardından bir metal şıkırtısı işittim... Başımı birden sesin geldiği yöne çevirdim ve onu gördüm. Bir Nazi'ydi. Bacaklarından yaralanmıştı. Yatar pozisyondaydı ve makineli tüfeğini bana doğrultmuştu. Yaralıyı taşırken şapkam sıyrılmış ve saçlarım dışarı çıkmıştı. Bu arada sırtımda üzerinde kızıl haç işareti olan bir ilk yardım çantası vardı... Kız olduğumu gördü ve, "Ahhaa!" dedi. Gerilim anı geçince makinelisini bir kenara fırlattı ve umursamaz bir tavır takındı...

«Böylece çukurda üç kişi olmuştuk. Yaralı yoldaşım, ben ve bu Alman. Çukur küçüktü ve ayaklarımız birbirine değiyordu. Almanın gözleri kocamandı. Gözlerini dikip sürekli beni izliyor ve ne yapacağımı anlamaya çalışıyordu. Ama makinelisini bir kenara atmıştı. Anlıyor musunuz? Bizim çavuş, Almamn bana gözlerini dikmesinden rahatsız olmuş ve tabancasını hep hazır tutmuştu. O Almanın gözlerini hâlâ unutamıyorum... Çavuşun yarasını sarıyordum. Bu arada Almanın yarası durmaksızın kanıyordu. Çevresi küçük bir kan gölü olmuştu sanki. Bacağının biri tamamıyla parçalanmıştı. Ölmek üzereydi. Yaralı çavuşun sargı işini bitirmeden Almamn elbisesini yırttım ve hemen sargısını yapıp turnike sargı ile kanamasını durdurdum. Daha sonra çavuşun yarım kalan sargısım tamamladım. "Gut... Gut... Danke," dedi

Alman. Gittikçe dermanı azalıyordu. "Gut... Gut..." Bu sözü yineledi hep. Bizi almak için bir araba gelecekti. Birden onu anımsadım. Bu ikisini bu çukurdan çıkarmam gerekiyordu. Araba geldi. İçine yaralı çavuşla birlikte Almam da koydum. Geriye doğru hareket ettik.»

Olga Vasiliyevna:

«Savaşta bir kadın... Bunu betimleyecek söz yoktur. Cephede bir kadın gördüklerinde erkeklerin yüzü değişiyordu. Hatta kadın sesi bile onları bambaşka bir varlığa dönüştürmeye yetiyordu. Bir gece sığınakta otururken kendi kendime kısık bir tonla bir türkü tutturdum. O sırada herkes uyuduğu için beni kimse duymaz diye düşünmüştüm. Ama sabah olduğunda komutan bana, "Uyumuyorduk. Bir kadın sesine o kadar hasret kalmışız ki hiç uyumadık. Bütün gece seni dinledik..." dedi.

«Bir tankçının yarasını sarıyordum... Çatışma sürüyordu ve ortalık müthiş bir gümbürtü ile sarsılıyordu.

«Tankçı bana,

"Adın ne?" diye sordu.

"Olga," dedim.

«Bu dehşet ve gümbürtü arasında "Olga" demek çok garip geliyordu.

«Temiz ve düzenli olma konusunda kendime her zaman özen gösterdim. Bir kadın olduğumu unutmamam gerektiğini düşünüyordum. İnsanlar bana bakıp, "Tanrım şuna bakın. Pırıl pırıl. Sanki savaşta değil," derlerdi. Öldüğümde çirkin görünmekten korkuyordum. Öldürülen bir sürü kız görmüştüm... Onlar gibi ölmek istemiyordum. Uçaklardan makineli tüfekle ateş açıldığında ya da benzeri durumlarda ölmemeye çalışmaktan çok, biçimi bozulmasın diye yüzümü korumaya çalışırdım. Tüm kızların benim gibi düşündüklerinden eminim. Erkekler bize gülerlerdi. Bu durum onlara çok komik geliyordu. Bizim ölümü hiç düşünmediğimizi ve kafamızdan neler geçirdiğimizi de kimsenin bilemeyeceğini söylerlerdi.

Zinayda Vasiliyevna:

«Ölüme, ölmeye alışmak olanaksızdı... Almanlardan kaçıyor ve dağlara doğru geri çekiliyorduk. Karınlarından yaralı beş kişi

vardı. Yaraları ağırdı. Birkaç günlük ömürleri kalmıştı. Kıpırdayamıyorlardı ve onları taşımak için hiçbir şeyimiz yoktu. Öbür hastabakıcı Oksanoçka ve ben bu yaralılarla birlikte bir ahırda kaldık. Bize, "İki gün içinde gelip sizi alacağız,"dendi. Ama ancak üç gün sonra gelebildiler. Bu yaralılarla birlikte üç gün geçirmiştik. Genceciktiler ve güçlüydüler. Ölmek istemiyorlardı. Elimizde ağrı kesiciden başka bir şey yoktu... Sürekli su istiyorlardı. Ama zararlı olduğu için veremezdik. Gözlerimizin önünde birer birer öldüler. Ve biz hiçbir şey yapamadık...

«İlk madalyam mı? Cesaret madalyasını almak üzere davet edildim. Ama gitmedim. Kırılmıştım (güler). Neden biliyor musunuz? Bana cesaret madalyası verilirken arkadaşım savaş madalyası almıştı. O yalnız bir çatışmada bulunmuştu. Oysa ben Kuşevskaya köyü çatışması ve başka çatışmalara da katılmıştım. Bu yüzden kırgındım. Tek bir çatışmaya katılmış birine savaş madalyası veriliyor, birçok çatışmaya katılana sanki bir kez cesaret örneği göstermiş gibi yalnızca cesaret madalyası veriliyordu. Komutan gelip beni dinlediğinde bir hayli güldü ve sonra cesaret madalyasının hemen hemen şeref madalyasıyla eşdeğer olan önemli bir madalya olduğunu açıkladı.

«Makeyevka yakmlarında Donbas'da yaralandım. Kalçama çakıl taşına benzer bir metal parçası isabet etmiş ve oraya yerleşmişti. Sular seller gibi kan aktığım duyumsuyordum. Orayı hemen bir tamponla tıkadım ve yaralılara yardım etme koşturmacalarımı sürdürdüm. Bir kız olarak popomdan yaralandığımı söylemeye utanıyordum... On altı yaşında bunu herkese söylemekten utamrsımz. Evet kan kaybından bayılıp düşene kadar işimi sürdürdüm. Sızan kan postallarımın içine dolmuştu...

«Bizimkiler bunu görünce öldüğümü sanmışlar. Nasıl olsa hastabakıcılar gelir ve onu götürürler deyip çatışmayı sürdürmüşlerdi. Ölmeme ramak kalmıştı. Ama keşfe çıkan birkaç tankçı beni yerde uzanmış yatar halde görünce nabzımı dinlemiş ve yaşadığımı fark etmişler. Sonra alıp sağlık taburuna götürmüşler.

«Oradan askeri bir hastaneye gönderildim. Daha sonra bir başkasına. Altı ay sonra taburcu edildim. Savaş bitti. On sekiz yaşındaydım ama sağlığımı tamamen yitirmiştim. Üç yerimden ya-

ralanmış ve bir kez de ruhsal çöküntü geçirmiştim. Ama bir kız olduğum için bu ikincisini gizlemem gerekiyordu. Yaralarımla ilgili konuşuyor ama o şiddetli ruhsal sarsıntı ile ilgili bir tek laf etmiyordum. Buna karşın hastalık kendini unutturmadı ve bu nedenle yine hastaneye yatırıldım. Kayıtlara sakat olarak geçtim. Ben ne yaptım? Evrakları yırtıp attım. Yani yararlanmadım onlardan. Periyodik kontrol için o sağlık kuruluşundan bu sağlık kuruluşuna gitmek zorundaydım. Ama ben bunu sağlayacak tüm evrakları yırtıp attım.

«Süvari birliği komutam ve başçavuş hastanede ziyaretime geldiler. Savaş sırasında süvari birliği komutanından hoşlanıyordum ama o beni fark etmemişti bile. Çok yakışıklıydı. Üniforması ona çok yakışıyordu. Gerçi bütün erkekler üniforma içinde hoş duruyorlardı. Ama kadınlar için aynı şeyi söyleyemem. Saçları erkek gibi kısacık kesilmiş ve pantolon giymişlerdi. Saç örgüsü yasaktı. Ancak savaş sonuna doğru ara sıra saçlarımıza şekil vermemize ya da örgü yapmamıza izin verilmişti. Kısacası üniforma bizde garip duruyordu. Her neyse hastanede saçlarım uzamış ve kilo almıştım. Bu kez ikisi birden bana aşık oldu (güler). Birlikte koca bir savaş yaşamıştık ama benim farkıma bile varmamışlardı. Hem başçavuş hem de süvari birliği komutanı bana evlenme teklif ettiler.

«Savaş sona erdiğinde ona ilişkin her şeyi mümkün olduğunca çabuk unutmak istedim. Ama bu o kadar kolay olmadı. Babam bu konuda bize çok yardımcı oldu. Madalyalarımızı, şeref rütbesi ve takdir belgelerimizi alıp saklamıştı.

"Bir savaş oldu ve siz o savaşta üzerinize düşeni yaptınız. Şimdi artık unutun onu. Şu anda başka şeylere gereksinim var. Yüksek ökçeli ayakkabılarınızı giyinme zamanı. İki tane güzel kızım var... Bu kızlar işe girmeli ve evlenmeli..." demişti.

«Olga barış zamanına bir türlü uyum sağlayamadı. Ayrıca bundan da gurur duyuyordu. Babamın anneme, "Hata yaptım. Onları o yaşta savaşa yollamamalıydım. Çok gençtiler. Anlaşılan savaş onlarda bir şeyleri fazlaca incitti..." dediğini anımsıyorum.

«Aldığım madalyalar ve şeref rütbemden dolayı bana ordu mağazalarından ahş-veriş edebilmemi sağlayan birkaç kupon veril-

mişti. Kendime o günlerde moda olan bir çift çizme, bir çift ayakkabı ve bir elbise almıştım. Bir gün asker paltomu satmak üzere pazara gittim... O gün üzerimde ipek bir elbise vardı. Orada ne mi gördüm? Kolsuz ve bacaksız çocuklar... Savaş gazileri... Bir kısmının kolları vardı. Kendi yaptıkları kaşıkları satıyorlardı. Geri kalanı gözyaşları içinde öylece oturuyorlardı. Paltomu satmaktan vazgeçtim ve hemen oradan uzaklaştım.

«Moskova'da yaşadığım sürece samrım beş yıl kadar bir daha hiç pazara gidemedim. Sakat kalanlardan biri beni tanıyacak ve, "Beni neden kurtardın?" diye hesap soracak korkusuyla yaşadım hep. Bir gün ölmek üzere olan genç bir teğmeni geriye sürükledim. Her iki bacağının da sargısını yapıp kanamasını durdurdum. Onu kurtardım. Sargısını yaparken bana, "Benim işimi bitir... Böyle yaşamaktansa öleyim daha iyi," diye yalvarıyordu. İçimde hâlâ onunla karşılaşma korkusu var...

«Askeri hastanede yatarken yakışıklı genç bir hasta arkadaşım vardı. Bir tankçı. Mişa... Şimdi soyadım ammsayamayacağım. Bacakları yoktu. Yalnızca sol kolu vardı. Bacaklarının durumu çok kötü olduğu için kalça ile bağlantı yerinden kesilmişti. Bu yüzden takma bacak kullanma şansı da yoktu. Onu, özel yapılmış bir el arabası ile taşıyorlardı. Bir yere götürülmek istendiğinde bu araba kullanılıyordu. O zamanlar özellikle Mişa gibi ağır yaralılara yardımcı olmak amacıyla hastaneye sürekli siviller geliyordu. Kadınlar, çocuklar, öğrenciler. Yaralılara hediyeler, eşyalar ve dostça mektuplar gönderiliyordu. Herkes elinden geleni yapıyordu.

«Mişa insanların kollarında taşınıyordu. Daha on dokuz yaşındaydı ve gençliğini yaşamamıştı. Ama hiçbir zaman inancım kaybetmedi. Yaşama çok bağlıydı. Akrabası olup olmadığını anımsamıyorum ama yalnız bırakılmayacağım biliyordu. Unutulmayacağından emindi...

«Savaş, ülkemizde geçtiği her yerde derin yaralar açtı. Köylere girdiğimizde her şeyin yakılıp yıkıldığını gördük. Bir keresinde yerin altından bir yerlerden bizi karşılamak üzere bir kadın çıktı ortaya. Yalnızdı. Elinde bir tabak tutuyordu. İçinde beş tane yu-

murta vardı... Her yerde yoksulluk hakimdi... İnsanlara kalan tek şey topraktı...

«Savaş öncesi hep hayalini kurmamıza rağmen ne Olga ne de ben doktor olduk. Aktif hizmette bulunmuş askerler olduğumuz için tıp fakültesine sınavsız girme şansımız vardı. Ama o kadar çok acı çeken insan ve ölüyle karşılaşmıştık ki daha fazlasına katlanabilmek olanaksızdı bizim için... Otuz yıl sonra bile çok istemesine rağmen kızımı ikna ettim ve tıbba girmesini engelledim....»

Olga Vasiliyevna:

«Savaşın son günleriydi. Arabada gidiyorduk. Bir yerlerden bir müzik sesi geldi kulağımıza. Bir keman sesiydi bu... Benim için savaş o anda bitti ve o gün savaşın sona erdiği gün oldu. Benim zafer günüm o gündü. Resmi olarak ilan edilen, herkesin havaya ateş açtığı, birbirini kucaklayıp öptüğü gün değil yani. Almanların kuşatması ve zaferin kazanılmasından iki hafta önceydi... O keman sesini işitmek bir mucizeydi sanki. Sanki birdenbire uykudan uyandırılmıştım...

«Hepimiz savaştan sonra, bunca çekilenlerden, bunca gözyaşından sonra her şeyin çok güzel olacağını düşünüyorduk. Herkes birer iyilik meleği olacak ve birbirini sevecek sanıyorduk. Çünkü herkes büyük acılar yaşamıştı. Savaş hepimizi kardeş yapmıştı. Kız, erkek... O günü, zafer gününü nasıl da bekliyorduk... Gerçekten de betimlenemez güzellikteydi. İnsanların yüreklerinde yaşadıklarını doğa bile duyumsamıştı. Ya insanlar? Şimdi bile kötü, yalnız kendileri için yaşayan bencil insanları gördüğümde anlayamıyorum. Bu hale nasıl geldik bilemiyorum.

«O kemanın sesi hâlâ kulaklarımda... Uzaklardan gelen zayıf ve ince bir ses. Bir çocuk sesi gibi. Sanki korkunç bir kabustan uyanmıştım. Dünya ne kadar güzeldi! İnsanlar ne kadar sevilesiydi! Geleceği ilk kez o zaman düşünmüştüm. Birdenbire gelecekle ilgili konuşmaya başlamıştık. Aşkla ilgili. Aşık olmak istiyorduk. Amansız, korkunç bir savaş yaşamıştık. Buna rağmen çok güzel çocuklar doğurmayı başardık... En önemlisi de bu...»

Korş kardeşlerle vedalaştım ve «bir savaşı daha» çantama koyarak oradan ayrıldım. Asfaltın üstü, etrafa hoş bir koku yayan

yarı kurumuş yapraklarla kaplanmıştı. Çocuklar sağlarında sollarında korkusuzca gezinen şehir serçeleriyle birlikte bir kum çukurunda çizgi oyunu oynuyorlardı. Üzerlerinden hâlâ köy havasını atamayan birkaç kadın güneşleniyordu. Derin bir oh çektikten sonra güzel bir sonbahar gününün renklerini taşıyan dingin ve güvenli gökyüzü altında geçen bu tanıdık barışın her bir ayrıntısını belleğime kaydettim.

Yarın yine telefonu kaldırıp tammadığım bir sesle karşılaşacak ve yeni bir buluşma ayarlayacağım. Ve yine kapıya vardığımda kendimi, teybimin o acıyla yüklü savaş anılarını, bir işkence aleti gibi metre metre kaydedişini düşüneceğim. Daha doğrusu kendimi böyle düşünürken yakalayacağım. Ama artık bu noktada «Stop» düğmesine basıp ve kendime bir mazeret bulup çekip gidemezdim. Çünkü belleğime çok fazla şey emanet edilmişti.

Bu belgesel için gittiğim her yerde gönüllü ve özverili yardımcılar buldum. Eski asker yoldaşlar, onların komşuları ve çalışma arkadaşları bana telefon ve mektupla ulaştılar. Hatta ofisime gelerek, «Herkese şu olağanüstü insanı anlatın», «Bu kadını bulmalısınız» ya da «Araştırmanızı duydum ve size bir adres vermek istiyorum» türü önerilerde bulundular.

Bu kişilerin tümünün, o günlerin gerçeğinin, sıradan bir anımsamanın çok ötesinde bir şey olduğu ve olayları yaşayanların ve canlı tanıkların malı olduğu konusunda tutkulu diye nitelendirilebilecek bir inançları vardı. Savaş hakkında birçok şey yazıldı ve yazılacak da. Ama bu çalışma, savaşa bizzat katılanlardan, yani ilk elden sağlanan ilk kanıt ya da tanıklık olacaktır. Bu kitapta yer alan kişilerin anıları, uydurulması ya da hayal ürünü olması olanaksız olan düzinelerce olay, ayrıntı ve duyguyla yüklüdür. Olaylar ya anlatanın başından geçmiş ya da gözünün önünde cereyan etmiştir. Ayrıntıların yeniden toparlanması ve seçilmesi, kadın belleğinin karakteristiği diye nitelendirebileceğim başlıbaşına bir yetenek işidir. Kadınların anlatımı ve anımsaması farklıdır. Onların savaşı çok yönlü ve çetin geçen türdendi.

İşte üç kısa öykü:

Savaşta aşçılık yapmış olan er *İrina Nikolayevna Zinina* anlatıyor:

«Savaştan önce annem ve babamla birlikte mutlu bir yaşantım vardı. Babam Finlandiya cephesinden bir parmağı eksik döndüğü zaman ondan savaşın nedenlerini öğrenmek istedim ama kısa bir süre sonra bizim ülkemizde savaş başladı. Küçük sayılabilecek yaştaydım. Bizi Minsk'den Saratov'a gönderdiler ve ben kolektif bir çiftlikte çalışmaya başladım. Bir gün Köy Sovyeti Başkanı beni çağırdı.

"Evladım, senin durumun hiç aklımdan çıkmıyor," dedi.

«Şaşırmıştım.

"Amca, benim için neden endişeleniyorsun?" diye sordum. O ise,

"Ah şu takma bacağım olmasaydı, hep bu takma bacağım yüzünden," deyip duruyordu.

«Bir süre hiçbir şey anlamadan ayakta dikilip durdum.

"Resmi bir yazı aldım. İki kişiyi cepheye göndermemi istiyorlar ama gönderecek kimse kalmadı. Şu kahrolası takma bacağım olmasa kendim giderdim. Seni gönderemem. Sen zaten boşaltılan bir kentten buraya geldin. Ama belki de gidebilirsin. Sen ve Mariya Utkina. Elimde gönderecek sadece iki kızım var," dedi.

«Mariya çok uzun boylu ve sağlıklı bir kızdı. Ama ben öyle miydim? Ufak tefek bir şeydim.

"Gidebilecek misin?" diye sordu.

"Bana bir dolak verilecek mi?"

«Paçavralar içindeydik. Yammıza alacak doğru dürüst hiçbir şeyimiz yoktu.

"Sen çok güzelsin. Sana çizme verirler," dedi.

«Ve ben de gitmeyi kabul ettim.

«...Trenden indiğimizde iri yarı bıyıklı birisi bizi götürmeye geldi. Ama nedense hiç kimse onunla gitmedi. Girişken bir insan olmadığım için diğerlerine neden onunla gitmediklerini soramadım. Sanırım onu sevmemiştik. Daha sonra yakışıkh bir subay geldi. Gerçekten enfes biriydi! Bizi ikna etti ve onunla gitmeye razı olduk. Birliğe geldiğimizde bir de ne görelim! O bıyıklı adam orada duruyor!

"Merhaba havalılar, demek benimle gelmek istemediniz," diyerek bizi alaya aldı.

«Bir binbaşı her birimizle ofisinde teker teker görüştü. Elimizden ne iş geldiğini ve ne yapabileceğimizi öğrenmeye çalışıyordu. Kızın birisi süt sağmayı bildiğini, bir diğeri ise evde annesine yardım olsun diye patates pişirdiğini anlatıyordu. Sıra bana geldiğinde çamaşır yıkayabileceğimi söyledim. Binbaşı: "Sen iyi bir kıza benziyorsun. Keşke yemek pişirmeyi de bilseydin," dedi. Bunun üzerine yemek de yapabileceğimi söyledim. Böylece gündüzleri yemek pişirmeye geceleri ise askerlerin çamaşırlarını yıkamaya başladım. Ayrıca iki saatlik nöbet görevim vardı. Bana, "Nöbetçi! Nöbetçi!" diye seslenirler ama yorgunluktan onları yanıtlayacak gücü bulamazdım. Savaş boyunca eve döneceğim ve geçirdiğim zor günleri

anneme, babama anlatacağım günün hayaliyle yaşadım. Ama geri döndüğümde anlatacak kimsem kalmamıştı. Annem ve babamı Naziler kurşuna dizmişlerdi. Akrabalarımın tamamını kaybetmiştim.»

İşte hastane görevlisi *Aleksandra Yosifovna Mişutina*'nın anımsadıkları:

«Altı aylık bir yardımcı doktorluk ve ebelik kursuna katıldık. Yüz kişi kadardık. Aramızda aşçı, hastabakıcı, her türden insan vardı. Kurs bittiğinde istasyona gittik. Ve burada hastane trenlerine paylaştırıldık. Üzerimizde günlük giysilerimiz, saçlarımızda kurdelelerimiz, başımızda eşarplarımız vardı. Yolda bize rastlayan bir general, durmasını emrettiği şöförüne sordu: "Bu ne biçim bir ponpon tümeni böyle?"

«Ben cepheye gönderilmedim. Savaştan önce bir primus sobasını bile yakmayı beceremezken, 22. Ordu Hastanesi'nde bir tıbbi kontrol noktasında görevlendirildim. Getirilen yaralıların durumlarına göre önce onları sınıflandırır sonra giydirir, soyar, yıkar ve traş ederdik. Ne kadar çaresiz olduklarını bilemezsiniz. Tüm pis işleri biz yapardık. O insanların utancı ve ızdırabı; o pislik ve bitler...»

Svetlana Nikolayevna Liyubiç savaşta hastabakıcılık yapmış. Şimdi ise Beyaz Rusya Lenin Devlet Hastanesi'nde ders veriyor. Öyküsünün bir bölümünü birlikte okuyalım:

«Hastane treninde bir hafta boyunca ağladım durdum. Annemden ilk kez ayrılıyordum. Ayrıca kompartımamn üçüncü katında kalıyordum ki günümüzde bu bölüme sadece bagaj yerleştiriyorlar. Benim "odam" ise orasıydı.»

«Cepheye gönderildiğinizde kaç yaşındaydınız?»

«Sekizinci sınıfa gidiyordum ama ders yılının sonunu bekleyememiştim. Kaçıp cepheye gittim. Hastane trenindeki kızların hepsi benim yaşımdaydı.»

«Ne gibi işlerde çalıştınız?»

«Yaralılara bakıyorduk. Onları yediriyor, su içiriyor, altlarına ördeklerini koyuyorduk. Benden yaşça büyük bir kızla birlikte çalışıyorduk. Bana karşı çok iyi ve anlayışlıydı. "Birisi senden oturak isterse beni çağır," derdi. Erkekler ağır yaralıydılar. Bazıları tek kollu ya da tek bacaklıydı. İlk gün ördek istediklerinde hep onu çağırdım ama daha sonra tek başıma kaldım. Zaten her seferinde ondan

yardım istemem olanaksızdı. Ve bir askerden ilk istek geldi: "Hemşire, bir ördek lütfen!" Ona ördeği verdim ama almadı. Bir de ne göreyim! Kollarının ikisi de yok. Beynimde şimşekler çaktı ve o an yapmam gerekeni anladım ama donup kalmıştım. Çünkü o işin nasıl yapıldığını bilemiyordum. Anlıyorsunuz değil mi? Yardım etmem gerekiyordu ama ne yapacağımı bilmiyordum. Daha önce hiç böyle bir şey yapmamıştım. Kursta da öğretmemişlerdi...»

Savaş sadece ateş etmek, bombalamak, göğüs göğüse çarpışmak ve siper kazmak değildir. Savaşta çamaşır da yıkanır, ekmek ve yulaf lapası da pişirilir. Bakıcı Aleksandra Mişutina'ya göre yığınla "kadın işi" vardı. Bir askerin iyi savaşabilmesi için sırtı pek, çamaşırları temiz ve ayaklarına giyecek ayakkabısı olmalıdır. Yoksa o kötü bir asker olur. Askerlik tarihi, sadece kirli ve aç oldukları için yenilen kirli ve aç asker örnekleriyle doludur. O nedenle, ordumuz ilerlerken, onu, çamaşırcılar, fırıncılar ve aşçılardan oluşan ikinci bir "cephe" izlemekteydi. Aleksandra Yosifovna Mişutina'nın hiç kuşkusuz gerçekleri dile getiren bu sözlerinden sonra araştırmama bu tür işlerde çalışmış kadın askerleri de dahil ettim.

Aşçı er *Aleksandra Semyonovna Masakovskaya*, beni, karmaşık duygularla karşıladı. Şaşırmış görünüyordu.

«Biz hiç ateş etmedik. Ben de hiç ateş etmedim. Ben Askerlere yulaf lapası pişirdim. Bana bu nedenle madalya verdiler. Anımsamak istememekle birlikte gerçekten savaşmadığımı söyleyebilir misiniz? Yulaf lapası ve çorba pişiriyordum ve kazanlar dolusu karavanayı oradan oraya sürükleyip duruyordum. Tanrım, ne kadar ağırdılar! Bir keresinde komutanın şöyle dediğini hatırlıyorum: "Şu karavanalara birkaç delik açacağım. Yoksa sizler savaştan sonra nasıl çocuk doğuracaksınız?" Gerçekten de bir gün karavanalara ateş etti ve onlarda birkaç delik açtı. Köylere gidip daha ufak karavanalar bulmak zorunda kaldık.

«Askerler cepheden gelirler ve dinlenirlerdi. Zavallıcıklar yorgunluktan bitkin ve kir pas içindeydiler. Elleri, ayakları donmuş olurdu. Özellikle Özbekler ve Tacikler soğuktan çok korkarlardı, çünkü onlar sıcak iklime alışkındılar. Ama sıcaklık hep -30 ya da -40 dereceydi. Askerler bazen o kadar donmuş halde gelirlerdi ki onları kaşıkla beslemek zorunda kalırdım.»

Ureçye şehri, Liyuban bölgesinde Mariya Stepanovna Detko ve Anna Saharovna Gorlaç'ı aradım. Her ikisinin de eskiden kolektif bir çiftlikte çalıştıklarını ama şimdi emekli olduklarını ve torun baktıklarını öğrendim. Kısa öykülerinde yapmaları gerekeni yaptıklarını, bunda özel bir yan olmadığını vurguladılar. Bu nedenle, birisinin, bu kadar uzaktan onları görmek üzere gelmesinden dolayı adeta özür diler gibiydiler. Beni bölgenin ünlü kişisine göndermek için her ikisi de büyük uğraş verdi. Fiyodoroviç'in bir sürü madalyasının olduğunu, hatta bunlardan ikisinin şeref madalyası olduğunu anlattılar. Gazeteciler hep «onu» görmeye gelirlerdi. Minsk'den gelen gazetecilerin bile «daima» Fiyodoroviç'i ziyaret etmesinden ziyade, kolektif çiftlik başkanının zafer gününde bizzat Fiyodoroviç'i ziyaret ederek onu kutlaması, tartışmamızın en sıcak noktasını oluşturdu.

Tomurcuklanmış kiraz ağaçları ve taze çimenler içindeki bir bahçede dehşet, ölüm ve kandan söz etmenin bana ne denli garip geldiğini hâlâ unutabilmiş değilim. Kadınlar, bana anlatıldığından çok daha fazla gözyaşı döktüler.

«Savaş boyunca çamaşır yıkadım durdum çünkü görevim buydu. Yıkanmak üzere gönderilen giysiler paramparça, simsiyah ve bit içindeydiler. Beyaz olmaları gereken kamuflaj pelerinleri genellikle kana bulanmış ve kıpkızıl olurlardı. Asker gömlekleri kolsuz, pantolonlar tek bacaklıydı. Onları yıkarken ve asarken ağlar dururduk. Ve bu tür çamaşırlar önümüze dağ gibi yığılırdı. Hâlâ rüyalarıma girerler ve anımsadığımda kollarım ağrır. Sözcüklerle anlatılacak gibi değil...» (Er *Mariya Stepanovna Detko*, çamaşırcı)

«Askerleri giydirdik, üstlerini başlarını yıkadık, ütüledik, bizim kahramanlıklarımız bunlardı. Atların çektiği küçük arabalarla seyahat ederdik. Çok seyrek de olsa trene bindiğimiz olurdu. Berlin'e kadar yürüdük dersem inanın abartmış olmam. Aslında geçmişe dönüp de düşündüğümde yapılması gereken her şeyi yaptığımıza inanıyorum. Yaralıları taşımaya yardım etmekten tutun da Dinyeper'den orduya cephane taşımaya dek her şeyi... Karayoluyla taşınması olanaksız olan cephaneyi kilometrelerce sırtımızda taşıdık...» (Er *Anna Zaharovna Gorlaç*, çamaşırcı)

Tam vedalaşmak üzereydik ki Anna Zaharovna birdenbire bir çıkış yaptı: «Size yaşadıklarımın çok küçük bir bölümünü anlattım. Bunlar, çektiklerimin yalnızca ufak bir kısmı, o kadar...»

Hiçbirisi uyarılarımı dikkate almadı ve hepsi öyküsünü ilk günden başlayarak aktardı.

«Başçavuş, "Kızım kaç yaşındasın?" diye sordu. "On sekizimdeyim ama yaşımı neden soruyorsunuz?" dedim. On sekiz yaşın altındaki kızlara gereksinimleri olmadığını söyledi. Her göreve hazır olduğumu hatta ekmek bile pişirebileceğimi söyledim ve orduya alındım.» (Fırıncı er *N. A. Muhametdinova*)

Mariya Semyonovna Kulakova, Volgograd bölgesi Mihaylovka şehrinden yazıyor:

«Öğretmen okulundan tam mezun olmuştum ki savaş başladı. Dolayısıyla bizleri görev yerlerimize atamak yerine evlerimize yolladılar. Birkaç gün sonra gönüllü askere alınma ve kayıt bürosundan çağrıldım. On sekiz yaşındaydım, çok gençtim. Annem doğal olarak beni göndermek istemiyordu. "Ağabeyini yollayayım da evde olmadığını söylesin," deyip duruyordu. Ama ben Genç Komünistler Birliği üyesiydim. Sonuçta büroda toplandık ve orduda ekmek pişirecek kadınlara gereksinim olduğunu öğrendik.

«İş çok ağırdı. Yıkılmış bir köy ya da kente ulaştığımızda ve orada sekiz tane pik demirden yapılmış fırın kuruyorduk. Fırınların kurulması yetmiyordu. Odun, yirmi otuz kova su ve beş çuval da un gerekmekteydi. Hepimiz on sekizimizdeydik ve yirmişer kiloluk un çuvallarını taşımamız ya da bir sedyenin üzerine kaldıramayacağımız kadar ağır kırk somunu yığmamız gerekiyordu. Gece gündüz demeden o sıcak fırının önünde çalışıyorduk. Bir tekne hamurun yoğrulması biter bitmez ikincisine başlıyorduk. Bombalar tepemize yağıyor ve biz ekmek pişiriyorduk...»

Kahramanlıklarının bilincinde değillerdi. Tümü, yaptıklarının hiç de "kahramanca" olmadığına inanıyordu. Onlara göre, savaş zamanı da olsa, kadınlar, çok eski zamanlardan bu yana yapmakla yükümlü oldukları işleri yapmak zorundaydılar. Yani "erkeklerin temizlik işlerini yapmalı, onların dikişlerini dikmeli ve onları beslemeli" idiler. Bence, savaş döneminin bu ağır işçileri olmasaydı, zafer asla kazamlamazdı.

Zoya Luhanovna Verjibitskaya savaş sırasında bir inşaat bölüğünün bölüm komutanlığı görevinde bulunmuş. İşte anılarının bir bölümü:

«Demiryolları, sığınaklar ve yüzen köprüler inşa ediyorduk. Cephe hemen yakınımızdaydı ve düşmanın dikkatini çekmemek için geceleri çalışıyorduk. Ağaç kesiyorduk. Bölümümüzdekilerin çoğu genç kızlardı. Sadece bir iki erkek vardı. Ve bu insanların çoğu savaş için uygun kişiler değillerdi. Bakın ağaçları nasıl taşıdığımızı size anlatayım: Bölüktekilerin tümü bir ağacı çeşitli yerlerinden tutup kaldırıyor ve taşıyorlardı. Böylelikle o kanlı nasırlardan hepimiz nasibimizi aldık...»

Er Mariya Alekseyevna Remyova cepheye mektup taşıyan bir posta görevlisiydi. İşini «basit bir görev» olarak tammladı. «Savaşta yaptığınız işin farkına bile varmazsımz,» diye sürdürdü anlatımını. Ama postacı kızlar, mektup dolu çantalarıyla yeraltı sığınaklarında göründükleri zaman, komutanlar keyiflerinden ne yapacaklarını şaşırırlar ve, "Bravo kızlar, uzun menzilli topları getirdiniz," derlerdi.»

İşte *Mariya Alekseyevna Remyova*'nın öyküsünden bazı bölümler:

«Savaş patlak verdiğinde on dokuz yaşındaydım ve Vladimir bölgesinde Murom'da yaşıyordum. 1941 Ekiminde Genç Komünistler Birliği'nin diğer üyeleriyle birlikte Murom Gorki Kulebaki motor yolunun inşaatında çalışmak üzere görevlendirilmiştik. İşimizi bitirip geri döndükten sonra silah altına alındık. Gorki şehrinde, posta işçileri için kurs veren bir iletişim okuluna gönderildik. Kursun bitiminde, 60. Piyade Tümeni'nde aktif göreve başladım. Alay postanesinde subay olarak çalışıyordum. Cephedeki insanların, mektup aldıkları zaman zarfı öpüp ağladıklarına tanık oldum. Bir çoğunun aileleri düşman tarafından tutuklanmış ya da öldürülmüştü. Özetle mektup yazacak kimseleri yoktu. Bu askerlere meçhul bir kızdan mektuplar yollardık. Genellikle bu tür mektuplarda: "Sevgili asker, bu mektubu size meçhul bir kız yazıyor. Düşmanla savaşıyor musunuz? Ne zaman zaferi kazanıp geri döneceksiniz?" türünden cümleler yer alırdı. Geceleri oturur bu mektupları yazardık. Savaş boyunca yüzlerce mektup yazdım...»

Er *Yelena Nikiforovna İyevskaya*, tüm savaş boyunca, «Şukin bölümü», «Kojuro bölümü» gibi işaret levhalarını izleyerek sürekli olarak yer değiştirdiğini anımsıyor.

«Sigara, tütün, çakmaktaşı gibi bir askerin olmazsa olmaz gereksinimlerini üssümüzden alır, yola çıkardık. Yükümüzü bazen kamyonlarla, bazen ufak at arabalarıyla ama genellikle bir iki askerle birlikte yürüyerek taşırdık. Yeraltı sığınaklarına at sırtında giremezsiniz ki... Ya Almanlar duyacak olurlarsa... Bu nedenle sırtımızda taşırdık...»

Kiev'de *Valentina Kuzminiçna Borçevskaya* ile tanıştım. «Ateş etmeden çarpışanlar»ı toplayıp biraraya getiren çok ilginç bir öyküsü vardı. Bu nedenle, tekrarları hiç önemsemeksizin, bu öykünün tümünü aktarmak istiyorum. Bu ve diğer birçok öyküde böyle davranmak zorundaydım. Bir insanın savaş öncesi yaşamını ve kişiliğini tanımadıkça savaşta ya da savaş sonrasındaki duygularını ve içinde bulunduğu ruhsal durumu anlayamazsınız. Her şey bir yana, on yedi ya da on sekiz yaşında olmakla yirmi, otuz yaşlarında olmak aynı şey değildir. Olgun bir kadın olarak savaşa katılmak başka, çocukluğunu evde bırakıp genç bir kız olarak cepheye gitmek başkadır.

Savaşta yüzbaşı olan Doktor *Nadejda Mihaylovna Skobeleva*, öyküsünde, savaşın bu yönünü vurguluyor:

«Geri çekilmekteydik. Her şey, yakıtlar, cephanelik her şey ya yanıyor ya da patlıyordu. Alevlerden başka hiçbir şey kalmamıştı. Bizim geri çekildiğimizi gören halk, kadınlar ve çocuklar evlerinden çıkıyorlar ve önümüze dikilerek, "Bizi terk etmeyin! Biz de sizinle birlikte gelelim..." diyorlardı. Ana olsaydım buna nasıl dayamrdım bilemiyorum ama değildim ve bu tür duygulara yabancıydım. Bu nedenle bu korkunç görüntülerin üstesinden gelmeyi başarabiliyordum. Bizden yaşça büyük arkadaşlarımız çok acı çekiyorlardı. Kırk yaşında bir askerin, başı yerde, sürekli olarak ağladığını anımsıyorum.»

İşte insanlar bunun için öykülerini ilk günden başlayarak anlatıyorlar.

Anılar binası bu başlangıç üzerinden kurulur ve yükselir. Yoksa ufalanır ve çöker.

Valentina Kuzminiçıia Borçevskaya savaşa katılmak üzere yola çıktığında yirmi dört yaşındaydı. «Çok şey öğrendiğini» yineledi, durdu.

Cephe çamaşırhane müfrezesinden siyasi subay, Teğmen *Valentina Kuzminiçna Bratçikova-Borçevskaya* anlatıyor:

«Savaş öncesinde, 1937'de Kiev'e getirilen İspanyol çocuklarının bulunduğu bir yurtta çalışıyordum. İspanyolca öğrenmiştim ve öğretmenlik yapıyordum.

«1 Mayısta evlendim ve 22 Haziranda savaş patlak verdi. Almanların ilk uçak saldırısını anımsıyorum. Biz ne yapacağımızı bilemez bir durumdaydık ama İspanyol çocuklar sığınak kazmaya başlamışlardı bile. Sanki savaş konusunda her şeyi biliyor gibiydiler... Onları cephe gerisine yolladılar. Ben ise hemşirelik kurslarım örgütlemek üzere Penza bölgesine gönderildim. 1941 yılı sonunda kurs sınavlarını ben yapmak zorunda kaldım, çünkü doktorların tümü cephedeydi. Mezun hemşirelerin sertifika dağıtımından sonra cepheye gönderilmek için başvuruda bulundum ve Stalingrad yakınında bir sahra hastanesine atandım. Hastanede yaşça en büyük olan kız bendim. Halen arkadaşım olan Sonya Udrugova on altı yaşındaydı ve dokuzuncu sınıfı bitirir bitirmez hemşirelik kursuna alınmıştı. Cephedeki üçüncü günümüzde Sonya'yı ormanda bir kenara oturmuş ağlarken buldum:

"Sonya, canım, niye ağlıyorsun?" diye sordum.

"Gerçekten anlamıyor musun? Annemi görmeyeli üç gün oldu," yamtını aldım.

«Ona şimdi bu sözlerini anımsattığımda nasıl güldüğünü görmelisiniz!

«Kursk'da hastaneden, cephe çamaşırhane müfrezesine siyasi subay olarak atandım. At arabalarıyla leğenler, çamaşır tekneleri, su ısıtmak için semaverler taşıyorduk. Kızlar kırmızı, yeşil, mavi ve gri gömlekler içinde arabada oturuyorlardı.

«Herkes bize bakıyor ve, "İşte çamaşırhane tugayı geliyor!.." diye gülüşüyorlardı. Bana, "çamaşırcıların komiseri" adını takmışlardı. Ancak bir süre sonra kızlarım daha düzgün giyinmeye, deyim yerindeyse "kendilerine çekidüzen vermeye" başladılar.

"İşimiz çok ağırdı. Gittiğimiz yerlerde ya bir kulübe ya da bir yeraltı sığınağına yerleştiriliyorduk. Giysiler burada yıkanıyor ve kurutulmadan önce bitlerden temizlenmeleri için dokularına iyice "K" sabunu emdirmek gerekiyordu. Bite karşı bir toz vardı ama hiç işe yaramıyordu; bu nedenle berbat kokan ama etkili "K" sabununu kullanmak zorundaydık. Giysileri yıkadığımız yerde kurutuyor ve aynı yerde yatıp kalkıyorduk. Elbise yıkamak için asker başına yirmi ila yirmi beş gram sabun düşmekteydi. Bu sabunlar simsiyah, toprak gibiydiler. Gerilerek yaptıkları hareketler ve taşıdıkları ağır yükler sonucunda kızların çoğu fıtık olmuştu. Elleri ise "K" sabunundan dolayı egzema içindeydi. Tırnakları kırılıyordu ve onların tekrar uzamayacağını sanıyorlardı. Ne olursa olsun, bir iki günlük dinlenmeden sonra yine çamaşır yıkamak zorundaydılar.

«Kızlar istediğim her şeyi yerine getiriyorlardı. Bir keresinde bir hava birliğinin bulunduğu bir bölgeye geldik. Bu ukalalar bizim yıpranmış, pis elbiselerimize baktılar ve, "Şunların haline bakın, bir de çamaşırcı olacaklar!" diye bizimle alay ettiler. Kızlar neredeyse ağlamak üzereydiler. "Valentina Kuzminiçna, bizim için neler söylediklerini duyuyor musunuz?" diyenlere hiç umursamamalarını, onlara günlerini göstereceğimizi söyledim.

«Ne yapacağımızı birlikte kararlaştırdık. Akşamüzeri, kızlar en iyi elbiselerini giydiler ve çimlerin üzerinde akordeon çalarak dans ettiler. Hiç kimse pilotlarla dans etmeyecekti. Pilotlar onların çevrelerinde epey dolandılar ama hiçbir kızdan yüz bulamadılar. Kızlar birbirleriyle dans etmeyi sürdürdüler ve bu kez, onlar: "Aptalın biri bir gerzeklik yaptı diye hepimize neden kızdınız," diye sızlanıp durdular.

«Askeri karakollarda sivilleri kilit altında tutmak yasaktı. Ama yüz kızla ne yapabilirsiniz ki? Bizim birliğimizde kural olarak ışıklar saat on birde söndürülürdü. Kızlar, ara sıra –ne de olsa kız idiler– zırvalamaya başlayınca onları askeri karakola kapatıyordum. Bir keresinde, yakındaki bir birliğin kıdemli subayları gelmişlerdi ve benim kızlarımdan ikisi karakolda kilit altındaydı.

"Bu nasıl şey böyle! Askeri karakolda sivillerin işi ne?" dediler. Sakin bir şekilde:

"Albay yoldaş, isterseniz durumu genel kurmaya rapor ediniz. Bu sizin bileceğiniz bir şey. Ama benim disiplini sağlamam gerekiyor. Ve benim birliğimde birinci sınıf bir disiplin vardır," dedim. Hiçbir şey söylemeden yammdan ayrıldılar. Katı bir disiplin vardı. Bir gün evimden çıkarken bir yüzbaşıya rastladım. Benim o evden çıktığımı görünce o kadar şaşırmıştı ki, durdu ve,

"Tanrım, orada kimin oturduğunu biliyor musunuz?" diye sordu.

"Evet."

"Orası, siyasi subayın evi. Onun ne kadar acımasız biri olduğunu biliyor musunuz?"

«Bu konuda bir bilgim olmadığını söyledim.

"Tanrım! Onun güldüğünü hiç görmedik! Hep çok kızgındır."

"Onunla tamşmak ister miydiniz?"

"Tanrı korusun!"

«Artık itiraf etme zamanı gelmişti.

"Tamştın bile," dedim. "O siyasi subay benim!"

"Hayır! Olamaz! Ama bana dediler ki..."

«Kızlarıma çok iyi bakardım. Valya adında çok güzel bir kızımız vardı. Bir keresinde birlikten on gün kadar ayrılmak zorunda kalmıştım. Geri döndüğümde Valya'nın geceleri birliğe sık sık geç döndüğünü ve bazı yüzbaşılarla birlikte olduğunu öğrendim. Eğer durum gerçekten bana anlatıldığı gibi ise yapılabilecek bir şey kalmamıştı. İki ay sonra Valya'nın hamile olduğunu öğrendim. Onu yanıma çağırdım ve bu konuyu konuştum. "Valya, böyle bir şeyi nasıl yapabilirsin? Şimdi nereye gideceksin? Üvey annen (annesi yoktu, bir üvey annesi vardı) bir sığınakta yaşıyor," dedim. o ise, "Kabahat sizin! Gitmemiş olsaydımz, bunların hiçbirisi başıma gelmezdi," diyerek ağlıyordu. Onların ablaları ya da anneleri gibiydim.

«Hava soğuktu ve ceketi inceydi. Ona kendi ceketimi verdim... Ve Valya'm bizi terk etti.

«8 Mart 1945'de Uluslararası Kadınlar Günü'nü kutluyorduk. Kızlar çamaşır leğenlerini bıraktılar. Birdenbire ağaçların arasından iki Almanın bize doğru geldiğini gördüm. İki hafif makineliyi de sürükleyerek getiriyorlardı... Her ikisi de yaralıydı. Kızlar

onların etrafını kuşattılar. Ben de bir siyasi subay olarak, o gün yani 8 Mart günü çamaşırcı kızların iki Alman askerini esir aldıklarını raporuma yazdım.

«Ertesi gün bir komutanlık konferansına katıldık. Siyasi bölüm başkanı toplantıyı açtı:

"Yoldaşlar, size bazı güzel haberlerim var, savaş yakında sona erecek. Dün 21. Saha Çamaşır Bölüğü'nün çamaşırcıları iki Almanı esir almışlar," dedi.

«Savaş süresince hiç madalya almamıştık ama bittiğinde bana şöyle bir emir geldi: "İki kişiyi ödüllendirin." Çok kızmıştım. Ödüllendirmeyi bu kadar az insan mı hak ediyordu? Bir çamaşırcı bölüğünün siyasi subayı olduğumu söyledim. Çamaşırcıların ne denli zor koşullarda çalıştıklarını, fıtık ve egzemalarını ve benzeri tüm sıkıntılarını anlattım. Kızların o genç yaşlarında insandan çok bir traktör gibi çalıştıklarını söyledim.

"Yarma kadar madalya celpnamelerini hazırlayabilir misiniz?" dediler. "Sizin bölüğünüze daha çok madalya vereceğiz..."

«Ve sabaha dek, bölük komutanı ile birlikte listeleri hazırladık. Kızların çoğu büyük kahramanlık madalyası ya da savaş hizmet madalyası aldı. Çamaşırcılardan birisi ise kızıl yıldız madalyası ile onurlandırıldı. Yaşça diğerlerinden büyük bir kadındı. Kızların çoğu yorgunluktan bitap düştükleri ve hiç güçleri kalmadığı halde, o, çamaşır yıkamayı sürdürmüş ve çamaşır teknesini bir kez bile elinden bırakmamıştı. O gerçekten en iyi çamaşırcımızdı...

«Kızları evlerine gönderme zamanı geldiğinde, onlara bir şey vermek istedim. Hepsi Beyaz Rusya'dan gelmişlerdi ve o bölgede her şey mahvolmuş, yakılıp yıkılmıştı. Onları evlerine nasıl eli boş gönderebilirdim? Yerleştiğimiz Alman köyünde bir elbise mağazası vardı. Mağazaya gittiğimde dikiş makinelerinin hâlâ çalışmakta olduğunu gördüm. Şansım yaver gidiyordu.

«Artık evine dönen her kızın bir hediyesi vardı. Kızlarım için ancak bu kadarını yapabilmiştim...»

Dimdik ve uzun boyu ile yaşlı ama hâlâ filiz veren bir ağaca benziyordu. Kulak tırmalayan erkeksi ve derin bir sesi vardı. İşte köylerde sadece işe yaramaz ve sakat erkeklerin, yaşlıların ve çocukların kaldığı savaş döneminde, kolektif çiftliğin "kadın başka-

mı" böyle bir görüntüye sahipti. Valentina Kuzminiçna bir deste mektubu kucağıma koydu.

«Kızlarımdan aldığım mektuplar... Birisinin bir daire almak için yardıma gereksinimi var, bir başkasına bir tatil belgesi lazım. Bir diğeri ise telefonunun bağlanmasını istiyor. İnsanlar genellikle yaptıklarımıza aldırmazlar ve, "Ah elbette, çamaşırcılar gerçekten savaştılar!" diyerek bizi küçümserlerdi. Savaş sırasında belgeyi kim umursar ki? Herkesin tek düşüncesi düşmanı yenmekti. Bazı ileri görüşlü komutanlar, çamaşırcıların er sayılmaları için emir yayımladılar ama bu, herkes için geçerli olmadı. Ve sonuçta fiilen savaşta görev yapan, madalya ve ödül alan kadınların kıdemleri sayılmadı. Bu konuda yetkililerle yazışmalarda bulundum ve bu kadınların durumunu tartıştım. Beni dinlemek istemeyen bir kodaman, "Ben de sizin liyakatlı, cephenin ön saflarında çarpışmış bir asker için talepte bulunduğunuzu sanmıştım," dedi. "Karınız sadece bir hafta çamaşırlarınızı yıkamasın ve size yemek pişirmesin de o zaman ben sizin halinizi görürüm," dedim. Ancak bu konuşmadan sonra beni ciddiye almaya başladı...»

Valentina Kuzminiçna, düşünceleriyle, her şeyiyle hâlâ "çamaşırcıların Komiseri". Konuşmalarımızda, o, hep geçmiş yıllara dönüp durdu:

«Savaş sonrası, on yıl boyunca hiç kimseyi ziyarete gitmedim. Yatağımda uyumamn keyfinden henüz vazgeçebilmiş değildim. Evimden uzaklaşamıyor, arkadaşlarımda bir gece bile yatıya kalamıyordum. Savaş biteli kırk yıl olduğu halde ben hâlâ "iyi ki çarpışma sesleri duymuyorum" diye düşünmeden uykuya dalamıyorum. O kadar zaman geçtiği halde, bana bundan daha çok mutluluk veren bir şey yok. Savaşın bitiminden bugüne dek bir kasabada çocuk doktorluğu yaptım ama hiçbir zaman insanlara yalnız "sağlık" dilemedim. "Size ve çocuklarınıza sağlıklı ve savaşsız günler diliyorum," dedim.»

İşte «silahın kullanılmadığı» iki görev ve iki yaşam...

Yelena İvanovna Babina'nın notları:

«Babam kolektif bir çiftlikte çalışıyordu. Çok iyi bir işçiydi ve bu nedenle her toplantıda onu övüyorlardı. Gerçekten, marangozluktan ayakkabı tamirciliğine ya da terziliğe dek elinden her

türlü iş gelirdi. Annem ise ekip başkanı seçilmişti. Çiftliğin en başarılı ekibine başkanlık ediyordu, gururlu ve mutluydu. Ama bir gece evimiz yakıldı ve üstümüzdekilerle evden kaçtık. Dokuz yaşındaydım ve annemin sıkıca sarıldığı ve henüz bebek olan erkek kardeşime ağlayarak şöyle dediğini duydum: "Kulakların oğulları bizden intikam aldılar..."

«Kolektif çiftlik bizim yeni bir ev yapmamıza yardımcı oldu. Evin sundurması henüz bitmişti ki Finlerle savaş başladı ve babam savaşa gitti. Yaralı olarak döndü. Yeni evimizde çok kısa bir süre kaldı ve Büyük Yurtseverlik Savaşı başladı. Cepheye gitmek istiyordu ve okul müdürümüzle birlikte gönüllü yazıldılar. O sırada ben yedinci sınıfı henüz bitirmiştim. Askeri bir hastanede bakıcı olarak çalışmaya başladım. Eğitim yaşamım sona ermişti. Daha önce hiç kan görmemiştim. Hastane yaşamı benim açımdan ürkütücü ve zordu. 1942'de babam Stalingrad'a gönderildiğini yazdı. Birkaç gün sonra ölüm haberini aldık. 1943'te annem, resmi bir mektupla, bu kez oğlunun ölüm haberini aldı. Çok ağır hastalandı ama buna karşın kolektif çiftlikte çalışmayı sürdürdü. Tarlalarda kadınlar birlikte ağlar ve birlikte gülerlerdi. Ve çalışmak, yaşamı dayanılır kılardı. O günlere dek annem hep yaşından genç görünürdü. Ben on yedi yaşındaydım, o ise otuz altısındaydı ama bizi tanımayanlar ikimizi gördüklerinde hep, "hey, kızlar!" diye seslenirlerdi. Annem bu duruma kızar, ben ise gülerdim. Bu kadar genç bir annem olması hoşuma giderdi. O genç annem birkaç ay içinde yaşlı bir kadına dönüştü.

«Naziler uzun bir süre Voronej'i almayı başaramadılar. Köyümüz olan Moskovka üzerinden geçerek şehri bombalayıp durdular. Henüz düşmanı görmemiştim. Yalnız uçaklarını görüyordum. Ama çok geçmeden savaşın ne demek olduğunu anladım. Hastanede, Voronej yakınındaki bir trenin çok ağır bir bombardımana uğradığı haberini aldık. Oraya ulaştığımızda ortalık gerçek bir mezbaha görünümündeydi... Kendini ilk toparlayan profesörümüz oldu. "Sedyeciler!" diye bağırdı. En gençleri bendim ve on altı yaşındaydım. Bayılıp bayılmadığımı görmek için herkes bana bakıyordu. Tren boyunca sürekli olarak aşağı yukarı gidiyor ve kompartımanlara tırmamyorduk. Kompartımanlar yanıyordu ve hiçbir inleme ya da çığlık duyulmuyordu. Sedyelere koyacak kimse yoktu; hiç kim-

se tek parça halinde değildi. Ellerimle yüreğimi tutuyordum ve korkudan gözlerimi kapatmıştım. Hastaneye döndüğümüzde doktorlar ayakta duramaz haldeydiler ve hiç kimse eve gitmedi. Olduğumuz yere adeta çöktük. Bazılarının başları masalara düştü, bazıları ise, oldukları yerde, iskemlelerin üzerinde öylece uyuyakaldılar.

«İşim bittiğinde eve geldim. Gözyaşları içindeydim. Kendimi yatağa attım ama uyumaya başlar başlamaz, yanan vagonları ve insan kalıntılarını yani her şeyi yeni baştan rüyamda görmeye başladım. Annem işten geldi. Mitya amca da geldi. Annemin sesini duydum:

"Lena'ya neler olduğunu bir türlü anlayamıyorum. Hastanede çalışmaya başladığından bu yana ne kadar değiştiğini fark ettin mi? Hiç kendinde değil. Hiçbir şey söylemiyor, insanlarla konuşmuyor, geceleri uykusunda bağırıyor. Ne gülümsemesi kaldı, ne de kahkahası! Onun ne kadar neşe dolu olduğunu bilirsin. Ama şimdi tek bir şaka dahi yapmıyor."

«Annemi dinlerken gözlerimden yaşlar süzülüyordu.

«...1943'te. Voronej kurtarıldığında muhafız birliğine katıldım. Köyümüz Moskovka'dan Motya Kolyagina, Anya ve Zina Kiryanova kardeşler, Nastya Çekunova da benimle birlikteydiler. Muhafızlık görevinde geçen haftalar ve yıllar boyunca birçok görevli kadınla tamştım. Hepsi gençtiler. Yaşları on sekizle yirmi arasındaydı. Ve hepsi güzeldiler. Daha önce bu kadar güzel kızı bir arada görmemiştim. Adeta özellikle seçilmiş gibiydiler. Önce Tanya Fiyodorova'nın arkadaşı olan Marusya Prohorova'yı tanıdım. Her ikisi de aynı bölgeden gelmekteydiler. Tanya düzeni seven, derli toplu ve oldukça ağır bir kızdı. Marusya ise tersine şarkı söylemekten ve dans etmekten hoşlanıyordu. Kısa ve basit şarkılar söylüyordu. En çok sevdiği şey ise makyaj yapmaktı. Aynanın önünde oturur ve orada saatlerce kalırdı. Tanya ise, "Yüzünü güzelleştireceğine üniformanı ütülesen ve yatağını düzeltsen çok daha iyi edersin," diyerek onu azarlardı.

«Grubun bir başka elemanı ise gerçekten korkusuz bir kız olan Paşa Litavrinaydı. O, Şura Batişçeva'nın arkadaşıydı. Şura utangaç ve alçakgönüllüydü. İçimizde en sessiz olan oydu. Marusya Kadomskaya aynanın önünde oturup makyaj yapmayı severdi.

Lusya Lihaçova ise saçını kıvırmaktan hoşlanırdı. Bu işi yaptıktan sonra hemen gitarına sarılırdı. Neredeyse yatağa bile gitarla girer, gitarla çıkardı. Polina Neverova hepimizin en yaşlısıydı. Kocası cephede öldürülmüştü. O, daima ciddi ve asık suratlıydı.

«Hepimiz askeri üniforma giyiyorduk. Beni üniformayla gören annemin beti benzi attı ve,

"Orduya katılmaya mı karar verdin?" diye sordu.

«Onun neden korktuğunu anlamıştım.

"Bu da nereden çıktı? Sana daha önce söylediğim gibi köprü muhafızlığı yapıyorum." Annem,

"Savaş yakında bitecek ve bu üniformayı hemen çıkaracaksın," dedi.

«Ben de öyle düşünüyordum.

«İki gün sonra savaşın bittiğini öğrendik ve bunun üzerine düzenlenen bir toplantıda başkan yoldaş Naumov bir konuşma yaptı ve,

"Savaş bitti. Ama dün aldığım bir emirde, batı demiryolunda muhafızlarımıza gereksinim olduğu yazılı," dedi.

«Dinleyicilerden birisi,

"Ama orada Bendera'nın haydutları var," diye bağırdı.

«Naumov bir an sustu ve sonra,

"Evet kızlar, orada Bendera'nın haydutları var ama emir emirdir ve yerine getirilmesi gerekir. Gitmek isteyenler başkana baş vursunlar. Sadece gönüllüler gönderilecek," dedi.

«Barakalarımıza döndük ve yataklarımıza uzandık. Bir ölüm sessizliği vardı. Hiçkimse evini ve ailesini bırakıp uzaklara gitmek istemiyordu. Ve hiç kimse savaş bittikten sonra ölmek istemiyordu. Hepimiz Bendera'nın haydutlarmm ne olduğunu çok iyi biliyorduk.

«Ertesi gün bir toplantı daha yapıldı. Odanın önünde Başkanlık masasımn arkasında oturuyordum. Masada kırmızı bir örtü vardı. Orada son kez oturduğumu düşünüyordum.

«Başkan:

"Babina, senin ilk gönüllü olacağım biliyordum," dedi ve devam etti:

"Aferin size kızlar! Hiçbiriniz korkmadınız. Savaş bitti ve hepiniz evlerinize gidebilirdiniz. Ama siz vatan savunmasını seçtiniz.

Sizlerden ayrılmak istemiyorum ama batı demiryolunda muhafızlara gereksinim var."

«İki gün sonra bir yük katarıyla evimizden ayrıldık. Vagonların tabanı saman doluydu ve ot kokuyorlardı.

«Striy şehrinin adını bile duymamıştım ve şimdi burada görev yapacaktım. Şehri hiç sevmemiştim. Küçük ve ürkütücüydü. Her gün bir resmi geçit oluyor ve bir milisin, bir komünistin ya da bir Genç Komünistler Birliği Örgütü üyesinin cenazesi kaldırılıyordu. Voronej'de muhafızlık insanı korkutmazdı ama burada sürekli olarak arkanızı kollamanız gerekiyordu. Ölüm yeniden karşımıza çıkmıştı.

«Galya Korobnika adında bir arkadaşım vardı. Orada öldürüldü. En korkuncu da, savaş bittiği halde insanların hâlâ gömülüyor olmasıydı. Ve bu insanlar on yedi ya da yirmi yaşındaydılar... Şakalaşmayı ve gülmeyi orada unuttum.

«...Terhis olduktan sonra Leningrad'a gittim. Kirov Fabrikasında bir iş buldum. Bir öğrenci yurdunda kalacaktım. Kalacağım odada yedi yatak vardı. Benimki sekizinci olacaktı. Daha sonra hepimiz birer birer evlendik ve eşlerimizi de o sadece yirmi dört metrekare olan yurt odasına getirdik. Bununla birlikte çok dostça geçiniyor ve hiç kavga etmiyorduk. Geceleri masanın etrafına toplanırdık; kimimiz çorba içer, kimimiz örgü örer, kimimiz ise kitap okurduk. Çocukları erkenden yatırır ve yatakların aralarına taktığımız perdeleri kapatırdık. O çingene tenteleri gerçekten çok komik olmalıydı ama hiç kimse halinden şikayetçi değildi.

«Hepimiz Kirov Fabrikasının değişik bölümlerinde çalışıyorduk. Vardiyalarımız da farklıydı. Odamızda ışığın söndüğünü hiç anımsamıyorum. Bu öğrenci yurdunda yedi yıl kaldık. Oğlum orada büyüdü. Tatlı, iyi huylu bir çocuk oldu. Ve yedi yıl sonra, bizlere daire değil ama komünal katlarda odalar verdiler. Çok sevinmiştik. Birbirimizin taşınmasına, duvar kağıdı ve temizlik işlerine yardım ettik. Ayrılırken kardeşçe sımsıkı kucaklaştık ve öpüştük. Beraberimizde sadece çocuklarımızı ve kocalarımızı götürüyorduk çünkü başka hiçbir şeyimiz yoktu. Yalnız yatak aralarına yerleştirdiğimiz perdeleri söktük. Sahip olduğumuz tek şey onlardı.

«Daha sonraki yıllarda, fabrika giriş kapılarında karşılaştığımızda koşarak birbirimize sımsıkı sarılırdık. Yıllar sonra başka çocuk-

larımız da oldu ve çocuklarımızın vaftiz törenlerine gittik. Benim bir oğlum daha oldu. Zaman akıp gitti. Artık kendimize ait dairelerimiz ve güzel mobilyalarımız var... Bugün iki odalı bir dairede yaşıyorum ama savaşın gözümün önünden geçmediği bir gece yok. Sakin bir uykuda bile savaşı görmediğim bir gece yok. Bu dairede eskisinden daha fazla ağlıyorum ve hiç kimse gözyaşlarımı görmüyor.

«Savaş sözcüğünden nefret ediyorum. Belki sağ kaldım ama "o" tüm yaşam sevincimi söküp aldı. Torunlarım bana: "Anneanne neden bu kadar az gülümsüyorsun?" diye soruyorlar. Benimle birlikte olduklarında keyif almadıklarını biliyorum ama ne yapabilirim ki... Başka türlüsü elimden gelmiyor.»

Zaporozşiye bölgesi Berdyansk ilinden *Antonina Mironovna Lenkova* on altı yaşındayken cepheye gittiğini ve sahra topçu tamir atölyesinde tamirci olarak çalıştığını anımsıyor:

«Şolohov, *Ve Durgun Akardı Don** adlı eserinde, Podtelkov, Krivoşlikov ve yoldaşlarının kurşuna dizilişini anlatır. Öldürülenler arasında, annemin ağabeyi olan Pyotr İvanoviç Lisikov dayım da vardı. Hükmün yerine getirilmesinde dayımın annesi yani anneannem de hazır bulunmuş ve oğlunun vurulup düştüğünü görünce bayılmış. Onu baygın halde oradan uzaklaştırmışlar...

«Babam Miron Pavloviç Lenkov okuma yazması olmayan, bir kasaba çocuğu olarak yaşama başladı ve yaşamını takım komutanı ve bir komünist olarak sürdürdü. Babam öldüğünde annem ve ben Leningrad'da kaldık. Ben en iyi yönlerimi bu kente borçluyum. Çocukluğumda geçirdiğim ciddi bir yanık olayı bünyemi çok zayıflatmıştı. Bu nedenle sık sık hastalamrdım. Büyüdükçe tek tutkum kitaplar oldu. Lidya Çarskaya'nın romanlarını ve Greenwood'un *Küçük Ragamuffin'in Gerçek Öyküsü* adlı eserini okurken gözyaşlarına boğulurdum. Turgenyev'in eserlerine gerçekten gömülmüştüm. Şiiri çok seviyordum...

«1941 Ağustosunda, anneannemi ziyaret etmeye karar verdik. Ne ki, Haziran ayı başında garip bir huzursuzluk duygusuna kapıldım ve hemen oturduğumuz yeri terk etmek için annemi ikna etmeye giriştim. Annem şaşırmıştı çünkü ancak ağustos ayında iz-

* Ve Durgun Akardı Don (1928-1940). Büyük Sovyet yazarı Mihail Şolohov'un (1905-1984) dünyaca ünlü eseri.

ne ayrılabiliyordu ve bu tarihten önce yola çıkması olanaksız gibiydi. Ayrıca, Haziran ayında anneannemin evinde yapılabilecek hiçbir iş yoktu; meyve ve sebzeler ancak ağustosta olgunlaşmaktaydılar. Ama benim bir an önce kenti terk etme isteğimin önüne geçmek olanaksızdı. Kendimin de anlam veremediğim bir şey beni kentin dışına itiyordu...»

Antonina Mironovna, sonunda, küçük kız kardeşini de alarak anneannesinin yanına gitmek için annesini ikna etti. Sviridov çiftliği ve binalarının yakınındaki Don steplerinde, tozu dumana katarak son hızla at süren kuryelerin, gönüllü askere alma ve askerlik şubesinin askere çağırma evraklarım taşıdıklarını öğrendi. Erkekleri askere giden Kazak kadınlarının şarkı söylediklerine, içtiklerine ve hıçkıra hıçkıra ağladıklarına tanık oldu.

«23 Haziranda Bukovskaya köyü bölge askeri kayıt bürosuna gittim. Bana lafı hiç dolandırmadan, açık açık, "Cephede çocuklara ihtiyacımız yok. Genç Komünist Birliği'ne mi üyesiniz? Çok iyi. O halde kolektif çiftlik için yardım örgütleyin," dediler.

«Fazla ısınmalarının önüne geçmek için, tahıl yığınlarını belleyerek havalandırıyorduk. Daha sonraki günlerde sebze hasat ettik. Ellerimizdeki nasırlar sertleşti, dudağımız çatladı ve stepin güneşi yüzümüzü yaktı, kavurdu. Beni çiftlikteki diğer kızlardan farklı kılan tek şey, bildiğim çok sayıda şiirdi. Tarlalardan eve giden uzun yolda bunları okurdum.

«Ne var ki, savaş hızla yaklaşmaktaydı. 17 Ekimde, Naziler Taranrog'u işgal ettiler. Buradan ayrılmamız gerektiğini söyledim. Bunun, annemin, bir sürü küçük çocuğu olan kız kardeşlerinin ve anneannemin güçlerini aşan bir olay olduğunu biliyordum. Ama artık burada kalamazdık. Köyü terk etmeliydik. Kız kardeşimin sorumluluğu da üzerimdeydi.

«Oblivskaya köyüne yürüyerek gitmek beş günümüzü aldı. Sandaletlerimizi ayaklarımızdan çıkarıp attık ve köye yalınayak girdik. Köylerden boşaltılan diğer insanlarla birlikte istasyona vardığımızda, istasyon şefi: "Kapalı vagonları beklemeyin. Açık vagonlara binin. Sizi Stalingrad'a göndereceğiz. Kısa bir süre sonra bir lokomotif gelecek," dedi. Yulaf taşımakta olan bir vagona bindiğimiz için şanslı sayılırdık. Çıplak ayaklarımızı tahılın içine soktuk, bir şala sa-

rındık, birbirimize sokulduk ve kestirdik. Yanımızda taşıdığımız bal ve ekmek çoktan bitmişti. Önceki günlerde Kazak kadınları bize biraz yiyecek vermişlerdi. Parasını ödeyemediğimiz için bu yiyecekleri almak istemedik ama onlar, "Zavallı evlatlar, hadi yeyin şunları. Bunlar hepimiz için zor günler, birbirimize yardım etmeliyiz," diyerek bizi ikna ettiler. Bu insanların iyiliğini hiçbir zaman unutamam...

«Stalingrad'dan vapurla ayrıldık ve trenle yolumuza devam ettik. Sabahın ikisinde Medveditskoye istasyonuna vardık. Tren istasyonuna dalga dalga insan akıyordu. Kardeşim ve ben buz kestiğimiz için hareket edemiyorduk ve düşmemek için birbirimize yapışmış duruyorduk. Bir keresinde sıvı oksijende dondurulmuş bir kurbağanın oksijenden çıkarılıp yere atıldığında unufak olduğunu görmüştüm. İşte biz de neredeyse o haldeydik. Her şey, düşünce bile donmuştu. Birisinin yanımıza geldiğini, bir şeyler sorup gittiğini hayal meyal anımsıyorum. Sonra insanlarla dolu bir araba yanımıza geldi. Bizi arabanın arkasına bağladılar. Kapitone ceketler giydirdiler ve, "Yürümelisiniz yoksa ısınamazsınız ve donarsınız. Sizi taşımamız söz konusu bile olamaz," dediler. Önceleri düşüp durduk ama daha sonra yürümeye başladık. Hatta koştuk bile. Böylelikle şehir merkezine doğru on altı kilometre katettik.

«Bu dondurucu yolculuktan sonra, beş gün boyunca, ya yürütme kurulunun ya da köy sovyetinin harlı sobasının yanında ısınmaya çalıştık. Sonunda Frank köyünden bir kamyon bizi almaya geldi. Son yirmi beş kilometre çok uzun geldi çünkü dondurucu bir soğuk vardı ve kamyonun üstü açıktı...

«1 Mayıs Kolektif Çiftliği başkanının ofisi pırıl pırıl ve sıcacıktı. Ama kadınların, yaşlılarm ve çocukların yaşadığı bir kolektif çiftliğin örgütlenmesi, ayağı çıplak, üstünde giysisi bile bulunmayan bu köy sakinlerinin giydirilmesi gibi ağır bir görevin yükünü omuzlarında taşıyan bu adam, oldukça dertli görünüyordu. Ortalık kar altında kalmış ve henüz biçilmemiş günebakan tarlaları, yerleştirilmemiş saman yığınları, gece gündüz böğüren aç hayvanlarla doluydu. Ama bu işleri yapacak insan yoktu... Yoksa bu iki kız... diye aklından geçirdi başkan. Sonra birden bana dönerek,

"Ne kadar eğitim gördün?" diye sordu. Dokuzuncu sınıfı bitirdiğimi söylediğimde kulaklarına inanamadı ve çok sevindi.

"İşte bu çok iyi. Benim defterlerimi tutarsın," dedi.

«Bir an için ben de sevindim. Ama sonra başkanın arkasındaki poster dikkatimizi çekti. Üzerinde "Durmayın! Hemen direksiyona geçin, kızlar" yazıyordu. Başkana,

«Ben ofiste oturamam. Eğer öğreten olursa traktör kullanırım," dedim.

«Kolektif çiftlikte traktör kullanıcılarına çok gereksinim vardı. Traktörler, üstleri karlarla kaplı, hareketsiz bir halde durmaktaydılar. Etraflarının kazılması ve bulundukları yerden çıkarılmaları gerekiyordu. Onları tek tek parçalara ayırarak bulundukları yerlerden çıkardık. Metalin üzerinde çalışan ellerimiz yanıyor. derilerimiz üzerinde kalıyordu. Paslanmış cıvatalar o denli sertti ki adeta parçalar birbirine kaynamış gibiydi. Onları saat yönünde çevirerek sökemediğimizde ters yönde büküyorduk. Şansa bakın ki, tek gerçek traktör sürücüsü ve danışmanımız İvan İvanoviç Nikitin birdenbire ortaya çıkıverdi. Durumu görünce başını elleri arasına aldı ve başladı küfretmeye. İniltiye benzeyen bir küfretme tarzı vardı. Bu da onu dinlememizi hiç kolaylaştırmıyor, aksine her küfredişinde yanaklarımız utançtan kıpkırmızı kesiliyordu.

«Traktörleri bir sundurmada topladık. Sundurmanın içinde soğukla baş etmek daha kolay ama yedek parça olmadığından çalışmak daha zordu. Zıtlıklar kuralına göre öğretim gördüğümüzü söyleyebilirim.

"Şu şaft yataklarını görüyor musunuz? Eğer bunları yerleştirirseniz traktör sürücüsü çalışamaz, sadece başına bitmez tükenmez dertler açılır. Bu şaft yuvarlak değil, ovaldir. Şaftın dövülmesi gerekir ama torna tezgâhı kırık olduğu için onu dövebileceğimiz bir yer yok. Demek ki, bir iki gün içinde piston kolu yataklarını sıkıştırmanız gerekecek. İşe başladığınızda bunların ne anlama geldiğini kavrayacaksınız," diyordu İvan İvanoviç.

«İşte böyle eğitiliyorduk ve tamir etmeye çalıştığımız traktörler de işte bu haldeydiler.

«Ben tarlaya tersten giriyordum çünkü vites kutusunun dişlileri "dişsizdi". Kafamda şöyle basit bir hesap yapmıştım. Eğer diğer traktörlerden birisi ilk yirmi kilometrenin sonunda çalışmaz

hale gelecek olursa onun vites kutusu çıkarılacak ve benimkine takılacaktı. Gerçekten de beklediğim şey oldu. Radyatörün delik olduğunu ve suyunun aktığını fark etmeyen diğer sürücü Saroçka Gozenbuk'un traktörünün motoru yandı.

«İş zordu. Günde yalnız üç ile dört saat kadar uyuyabiliyorduk. Tüm yasaklamalara karşın, uzun bir süre motorları zayıf alevlerle ısıttık. Şaft yataklarının sıkılmasının ne anlama geldiğini ve daha sonra traktörün krankla nasıl hareket ettirileceğini de öğrenmiştim. Yağ ve yakıt karneye bağlanmıştı. Her erimiş yatak gibi her bir damla yakıtın da sorumluluğu bizdeydi...

«Bir keresinde, tarlaya gitmeden önce yağ kontrolu için krank kutusunun yakıt musluğunu açtım. Kesik süte benzer bir su fışkırdı. Takım başkanına seslendim ve yanıma geldiğinde krank kutusu için yeni yağa gereksinimim olduğunu söyledim. Parmağını kutuya daldırdı ve her nedense eline bulaşan bir damla yağı kokladı ve, "Merak etme. Bu yağ seni bir gün daha idare eder," dedi. "Ama bu olanaksız. Siz dediniz ki..." demeye kalktım. "Ah şu benim düşük çenem! Sen fazla kitap okumuşsun. Daha önce söylediklerimi unut ve dediğini yap!" dedi ve yürüdü gitti.

«Tarlaya girdim. Bir kültivatörü çekiyordum. Bu araç hafif bir araçtı ama çok toz çıkarıyordu. Sıcak bir gündü. Traktör tütüyordu. Nefes almakta güçlük çekiyordum. Ama bunlar benim umurumda bile değildi. Tek endişem şaftların durumuydu. Bana göre vuruntu yapıyorlardı. Durduğumda herhangi bir ses gelmiyor ama motorun hızını değiştirince aynı vuruntular devreye giriyordu. Gereksiz yere kuruntu yaptığımı düşündüm ve yeniden aracı hareket ettirdim. O zaman birdenbire oturduğum yerin altından güm güm diye sesler gelmeye başladı.

«Hemen motoru durdurdum ve giriş kapaklarını açtım. Bir de ne göreyim! İçerdeki krank şaftı da erimiş ve üstleri ıslak, yağlı metalik bir kumla kaplanmış! Yere çöktüm, traktörün tekerleğine sarıldım ve ağlamaya başladım. Suç beninidi. Yağın durumunu görmüştüm. Kötü söz işitmekten korkup diretmemiştim. Buna nasıl izin vermiştim. O takım başkanının ağzının payını vermeliydim. Ah bu çürümüş enteller...

«Arkamda sesler duydum ve döndüm. Aman efendim! Arkamda kimler yoktu ki! Kolektif çiftliğin başkanı, makine ve traktör istasyonunun yöneticisi, siyasal bölümün başkam ve elbette İvan İvanoviç'in kendisi. Tüm kusur ona aitti! Oracıkta, kımıldamadan duruyordu. Olaydan tamamen o sorumluydu ama hiçbir şey söylemiyordu. Ben de hiç konuşmadım çünkü en az onun kadar ben de suçluydum!

«Makine ve traktör istasyonu yöneticisi,

"Kaç tane," diye sordu.

"İki tane," yanıtını verdim.

«Siyasal bölüm başkam takım başkanına döndü ve,

"Sizce ne yapmam gerekiyor? Yağı kontrol etmek sizin göreviniz iken tutup bu kızı mı mahkemeye vereyim?" dedi.

«Ve olay bu konuşmayla kapandı ama İvan İvanoviç benim yanımda bir daha hiç küfretmedi...

«İş günüm tamamen traktöre bağlıydı. O çalıştığı sürece üzerinden inmezdim. Traktördeki krank şaft türü onun yirmi dört saat çalışabileceğini gösteriyordu ki, bu, genellikle otuz saat çalışma anlamına geliyordu. Otuz saat sonra krank milinin yeniden ayarlanması gerekiyordu. Günde sadece üç dört saat uyuyabiliyorduk...

«Daha sonraki günlerde küçük bir mutluluk yaşadık. Annem çıkageldi. Olağanüstü dürüstlüğü nedeniyle, kuşatma altındaki Leningrad'daki askeri hastanelere yiyecek dağıtma işine atanmıştı. Yaptığı iş buydu! Ama 1942 Şubatında şehirden çıkarıldığı zaman, donmuş durumdaki Yaşam Yolu'nda açlıktan öldü. Bu olayı yaşamım boyunca ne ben ne de çocuklarım unuttu...

«Annemin Semerkant'ta bir çocukluk arkadaşı vardı ve biz onunla mektuplaşıyorduk. Annem bizi onun aracılığıyla bulmuştu. Yammıza gelmiş ve yeniden aile olmuştuk. Tarladaki çalışmalar bitip de traktörleri tamir edilmeleri için makine ve traktör istasyonuna götürdüğümüzde annem bize şöyle demişti:

"Sanırım sizin okula gitmeniz gerekiyor."

«Birdenbire ne yapmam gerektiğini algılayamamıştım. Sorun kız kardeşimin gelişimi ile ilgili idiyse o zaten iyi notlar alıyordu. Anlayamadığımı fark edip annem yine bir açıklama yapmak gereğini duydu ve,

"Sizin yerinize ben okula giderek son yılımı tamamlayacak değilim herhalde," dedi.

«Durumu ne kadar garipsediğimi size anlatmam olanaksız. Yaşadığım onca şeyden sonra kendimi bir okul sırasında matematik problemleri çözerken, kompozisyon yazarken ve Alman fiillerinin çekimini yaparken buluvermek! Nazilere karşı çarpışmak yerine bunları yapmak! Hem de düşmanın gelip Volga'ya dayandığı bir sırada!

«Okula gittim. Çok beklemeyeceğimi biliyordum. Dört ay sonra on yedi yaşıma basıyordum ve ondan sonra beni hiç kimse evde tutamazdı! Ne var ki 25 Aralıka, yani yaş günüme kadar beklemem bile gerekmedi. Stalingrad Genç Komünistler Birliği Bölge Komitesi, gençlerin Stalingrad savunmasına gönüllü olarak katılmaları için çağrıda bulundu. Bölge komitesinde her şey yolunda gitti ama gönüllü askere alma ve atama şubesinde yaşım ve görme sorunum yüzünden problem çıktı. Buna karşın, o sırada ortaya çıkan başka bir engel, bu ilk engeli aşmamı sağladı. On yedi yaşın altında olduğum anlaşıldığında, askeri komiseri bürokratlıkla suçladım ve açlık grevi yapacağımı söyledim. İki gün boyunca yanında oturdum ve bana verdiği bir parça ekmek ile bir bardak suyu reddettim. Açlıktan öleceğimi ama ölmeden önce ölümümden sorumlu olan kişinin adını bildiren bir not bırakacağımı söyleyerek onu tehdit ettim. Korktuğunu hiç sanmıyorum ama yine de beni sağlık heyetine gönderdi. Bütün bunlar aynı odada oluyordu ama doktor göz muayenemi yaptıktan sonra ellerini çaresizlik içinde iki yana açınca komiser gülmeye başladı ve iki gündür bir hiç yüzünden açlık grevi yaptığımı söyledi. Ama ben açlık grevi yüzünden bir şey göremediğimi ileri sürüyordum. Pencereye doğru gittim ve o kör olası göz muayenesi tablosunun iyice yanına yaklaştım. Ve bağıra bağıra ağlamaya başladım. En alttaki satırları ezberleyinceye kadar bu sesli ağlamayı sürdürdüm. Sonra gözyaşlarımı silip yeniden muayeneye hazır olduğumu bildirdim. Ve tabi bu kez geçtim.

«10 Kasım 1942'de bir emir aldık. Bu emir gereğince on gün kadar, gerekli yiyecek ve diğer malzemeleri hazırladık ve bir arabaya bindik. Sanırım bu bizi köye getiren arabaydı. Yaklaşık yir-

mi beş kızdık. O günlerde çok popüler olan "Emir Verildi" şarkısı dilimize dolanmıştı. Sadece küçük bir değişiklikle... Biz, "Gidiyoruz iç savaşa" sözcüklerini "gidiyoruz yurt savunmasına" olarak değiştirmiştik. Volga'nın sol kıyısı boyunca Kapustin Yar'a kadar yürüdük. Orada bir yedek alay konuşlandırılmıştı. Ve biz kızlar yüzlerce erkeğin arasında adeta yok gibiydik. En azından "alıcılar" bizi görmezlikten geliyorlardı.

«Yolda Anuşka Rakşenko ve Asya Basina ile arkadaş olmuştuk. İkisinin de bir mesleği yoktu. Ben de kendi işimi askerlik dışı bir meslek sayıyordum. Bu nedenle herhangi bir iş için çağrı yapıldığında, üçümüz de anında birer adım öne çıkıyorduk. Hangi iş olursa olsun onu iş başında hızla kavrayacağımızı düşünüyorduk. Ama bizi sürekli olarak atlıyorlar ve başkalarını seçiyorlardı. Bir şeyler yapmanın zamanı gelmişti. Şoförler, traktör sürücüleri ve makinistler, üç adım öne! Çağrısında bizim yanıt verdiğimizi gören "alıcı" üsteğmen bu kez bizi atlamadı. Çünkü ben üç adım yerine beş adım öne çıkmıştım. Durdu ve gözlerini üzerime dikti.

"Neden sadece erkekleri seçiyorsunuz? Ben de traktör sürücüsüyüm," dedim.

«Hayretler içinde,

"Olamaz," dedi. "Peki söyle o zaman bir traktörün çalışma sekansı nedir?"

"Bir, üç, dört, iki."

"Hiç traktör şaftı erittin mi?"

«Dürüstçe iki birleşme milini erittiğimi, bu olayın traktör kullanmayı ilk öğrendiğim sırada yani acemilik dönemimde başıma geldiğini söyledim.

"Pekâlâ. Dürüstlüğün nedeniyle seçildin," dedi ve başıyla onay verip uzaklaştı.

«Anuşka ve Asya da inatla, dişlerini gıcırdatarak benimle geldiler. Üsteğmen olağandışı bir şey yokmuş gibi davranıyordu.

«Birlik komutanı bizleri, yani üç acemi eri görünce üsteğmene,

"Bu kızları neden buraya getirdin?" diye sordu.

«Üsteğmen biraz da şaşkınca bir ifadeyle bizler için çok üzgün olduğunu, günün birinde keklikler gibi avlanacağımızı söyledi.

«Bir anlık bir sessizliğin sonunda komutan yüksek sesle,

"Pekâlâ birisini mutfağa, diğerini de mühimmatların olduğu yere verin. Biraz daha eğitimli olanı ise karargâhta eczacı olarak istihdam ederiz," dedi.

«Biraz daha eğitimli olan bendim ama ben eczacı olmak istemiyordum! Her şeyi unutarak saldırıya geçtim.

"Bizler gönüllüyüz! Ülkemizi savunmak için orduya katıldık. Ve sadece savaşan birliklere dahil olmak istiyoruz," dedim.

«Anlaşılan çok kararlı görünüyordum ki komutan hemen teslim oldu.

"Savaş birliklerine katılmak istiyorsan katılabilirsin. İkiniz bir mobil birlikte araç gereç operatörü olarak görev yapacaksınız. Bu keskin dilli üçüncü kız ise motor takıp sökme bölümüne gidecek. Bu işi bir ay içinde gözü kapalı yapmayı öğrenemezse emrettiğim yere gidecek. Bana kalırsa bu denemeye giriştiğinde eczacı olmak için bana yalvaracak," dedi.

«44. Saha Tamir Birliği'nde göreve işte böyle başladık.

«Ordunun hiç bu denli karmaşık ve büyük bir kurum olduğunu bilmezdim. Adeta sayısız iplikler en önden en geriye kadar yayılıyor ve bu zincirin içinde yer alan her bağlantının ise hatasız bir biçimde çalışması gerekiyordu. Cephenin motorlu araçlara hava kadar gereksinimi vardı. Kaideler üzerine yerleştirilmiş torpido botları ve tank görüntülerine alışkındık. Ama Zaporojye'den çıkıp Berdyansk'a doğru gittiğinizde görebileceğiniz tek şey, rüzgârda donmuş sıradan bir arabadır.

«Savaş yıllarında birinci sınıf sürücü nişanı, birinci sınıf nişancı nişanı, birinci sınıf sinyalci nişam ve bir sürü başka nişanlar icat edildi. Cephede bir sürü deneyimden geçmiş ve üstü açık arabalarla harikalar yaratmış sürücüler vardı. Bu arabalar bizim atölyeye getirildiklerinde sürücüleri bile şaşkına çevirecek durumda olurlardı. Kimse nasıl çalıştıklarına akıl sır erdirmezdi.

«Biz bir tekerlek fabrikasında çalışıyorduk. Diş açma, öğütme, delgi makineleri, torna tezgahları, güç jeneratör setleri ve vulganizasyon ekipmanları kamyonlarla taşınmaktaydı. Her makine parçası üzerinde iki kişi çalışır ve bunların her biri hiç ara vermeksizin yirmi dört saat mesai yapardı. Yemek arasında onun yerine diğer arkadaşı geçerdi. Eğer özel görev için seçilmiş grup ça-

lışması yapma sırası onlarda ise, bu, ikinci kişinin yirmi dört saat çalışması anlamına gelirdi. En zor iş montajdı. Vardiya süresi belirsizdi. Her asker günde bir motor monte etmek zorundaydı. Hava saldırısı sırasında bile işe ara verilmezdi. Bu bölümde çalışanların ölümlerine tanık oldum. Üzerinde çalıştığımız motora sarılmış bir şekilde kar ve çamur içinde çalışırdık. Ama işimizde en ufak bir gelişigüzellik olmazdı.

«Bir ay sonra birlik komutanı beni gerçekten sınava soktu. Yirmi üç saatte monte ettiğim motor, test takımının üzerinde saat gibi çalıştı ve sınavı başarılı bir şekilde geçtim.

«Tüm birliğin önünde okunan bir emirle çavuş rütbesine yükseltildim. Sevinçten gözlerim parlıyordu. "Peki şimdi bu bulaşıkları kim yıkayacak?" diye düşündüm kendi kendime. "Uyanın! Liyonka, koş ve akşam yemeğini getir! Er Vasiliyev, kulaklarınızın yıkanmaya mı ihtiyacı var!" diye kim seslenecekti onlara.

«Bir keresinde, sanıyorum Zimyovnike'deydim. Birkaç saat dinleneyim diye düşündüğüm sırada bir hava saldırısı başladı. İki saatlik uyku keyfinden yoksun kalmaktansa ölmeyi yeğledim ve uyumak üzere sırtımı dönüp kulaklarımı kapattım. Bombalar gümbürdeyerek yakınımızda bir yerlere düşüyordu. Birdenbire çok yakınımda bir gümleme sesi duydum. Yanıma bir bomba düşmüştü. Ama patlamamıştı. Eh artık uyuyabilecektim. Ve hemen uykuya daldım.

«Hangi koşul altında olursam olayım korku nedir bilmedim. Tek sıkıntım, ağır hava bombardımanlarından sonra çürük dişimin ağrımasıydı... Eğer savaştan beş yıl sonra, o sürekli, dayanılmaz ve nedeni bilinmeyen ağrılar beni diş hekimlerine başvurmaya zorlamamış olsaydı, kendimi çok cesur sayabilirdim. Doktor deneyimli bir nöropatologdu. Yaşımı sordu ve dehşet içinde,

"Daha yirmi dört yaşında tüm sinir sisteminizi mahvetmişsiniz! Bundan sonraki yaşamınızı nasıl sürdürmeyi düşünüyorsunuz?" dedi.

«Sağlıklı yaşamak istediğimi, çünkü yaşamımın en zor bölümünü yani savaş yıllarını ve çalışma yaşamımı geride bıraktığımı söyledim. Savaş sonrası sağlık sorunlarım hiç bitmedi. Savaşta ölmedim ama sivil yaşama geçtikten sonra çok kısa bir süre sonra eklemlerim şişti, sağ elimdeki dayanılmaz ağrılar nedeniyle onu kulla-

namaz oldum. Göz sorunum çok ilerledi; böbreğimin işlevini yitirmiş bir hale geldiğini, karaciğerimin ise göçük olduğunu daha sonra öğrendim. Sinir sistemim ise tamamen çökmüştü. Savaş sırasında hep üniversite okumayı düşlemiştim. Bu, benim için ikinci bir Stalingrad oldu. Üniversiteden bir yıl erken mezun oldum. Bu da çok iyi oldu. Çünkü eğer daha fazla uzasaydı, gücüm kalmayabilir ve gerisini getiremeyebilirdim. Orada da savaş veriyordum. Dört yıl askeri palto ve soluk beyaz bir asker gömleği ile sadece bursumla yaşayıp okumak zorunda kaldım. İlk oğlumla hidroloji eğitimimi, ikincisiyle de gazetecilik bölümünü bitirdim. Savaş, gücümden çok şey alıp götürmüştü. Sağlığım çok zarar görmüştü. İkinci oğlumun doğumuyla sol gözümü kaybettim. Oysa bir su bilimcinin binoküler görüşe yani her iki göze de gereksinimi vardır. Ve sonuçta ben yaşama sıfırdan başlamak zorunda kaldım.

«Bütün bunları size anlatmaktaki amacım şudur. Savaş öncesi yaşamımız çok kısaydı çünkü çok gençtik. O halde bu yaşamın tümü savaş sonrasında oluşmuş demektir. Ve bu savaş sonrası yaşamın mutlaka anımsanması gerekir çünkü biz bu yaşamın anahtarını savaşta bulmuştuk. İnsan ruhunun sınırsız olanaklarından özümsediğim bir inancı savaştan bugüne taşıdım. Başımdan geçen onca olay bana şunu öğretti: İnsan gücünün üstesinden gelemeyeceği hiçbir şey yoktur. Bu güçlü inancı yaşamım boyunca taşıdım...»

Fizik derslerimden birinde bize şunu öğrettiler: Demir parçacıklarıyla dolu bir kaba bir mıknatıs koyarsınız hemen düzgün bir şablon oluşuverir. Savaş, yüzlerce değil, binlerce kızın yaşamını benzer bir şekilde etkilemiş. Öykü anlatıcıları beni affetsinler. Bu öykülerden yalnızca birkaçını seçmek, diğer düzinelerce öyküyü yani savaşın günümüzdeki görüş açısından bakıldığında bile ne denli zor ve korkunç olduğuna, kadınların nasıl "bir el bile ateş etmeden savaştıklarına" dair diğer öyküleri görmezlikten gelmek anlamını taşıyabileceğinin bilincindeyim. Her yaşamın kendi içinde çok anlamlı olduğunu da biliyorum. Bu seçme yapılmamış olsaydı elinizdeki kitabın sonu gelmeyebilirdi ve adı da halkın kitabı olurdu.

"ORDUYA ASKER GEREKİYORDU... AMA BEN HEM ASKER OLMAK HEM DE GÜZEL OLMAK İSTİYORDUM..."

Okur bu bölümü gereksiz bulabilir çünkü, istemeden de olsa başvurulmuş masum genç kızlık numaraları ve küçük sırlar, kitaptaki röportajların hemen hemen tümünde yer almaktadır. Kadınlar, «Erkek» dünyasına adım atarak «erkek» işi olan savaşa girdikleri zaman bile kadınsılıklarını kaybetmemeye çalıştılar. Ama şimdiye dek yaşamlarının bu cephesinden hep önemsizmişcesine söz ettiler, onu hep es geçtiler. Bu bölümde ise bu konuyu daha açık ve ayrıntılı olarak anlattılar.

Savaşta insamn günlük yaşamı nasıldır? Buna varolma da diyebilirsiniz çünkü varolmama hali çok ama çok yakınımzdadır. Ama insanlar yalnız savaş ve ölüm korkusuyla yaşayamazlar; ve bu, özellikle kadınlar için daha büyük bir gerçektir. Savaşın üzerinden kırk yıldan fazla bir zaman geçtiği halde, kadınların, o günlere ilişkin birçok ince ayrıntıyı hâlâ ammsadıklarını gördüm. Örneğin; kahramanlarımdan birisinin cephede deneyimli bir asker olan kocası, olayları aynı gün ya da ertesi gün unutup gittiğini, en azından bu anıları yıllarca belleğinde tutmadığım itiraf etti. Ama kadınlar hayat verenler oldukları için yaşamın büyüsü onlar için kendi içinde bir değer taşır. Onlar cehennemde bile bundan kaçamazlar. İşte bu nedenle, cephede bile kadın, kadın olarak kalmak istedi ve öyle kalması da gerekiyordu.

İşte sinyal bölümü komutanı, Çavuş *Mariya Nikolayevna Şiçelokova*'nın anıları:

«Köstebekler gibi yerin altında yaşıyorduk. Yammızda bazı süs eşyaları vardı. İlkbahar geldiğinde bir sürgün koparır ve onu suya koyardık. Çevremizdeki her şeye bakar ve belki de bir sonraki gün burada olmayacağız diye aklımızdan geçirirdik... Gördüklerimizi adeta belleğimize kazımak isterdik...

«Bir kıza ailesi yün bir elbise göndermişti. Kendi giysilerimizi giyme iznimiz olmadığı halde ona gıpta etmiştik. Ama erkek olan başçavuş, "Ben olsam sana bir çarşaf yollardım; daha kullanışlı olurdu," diye söylenmişti. Çarşaf ya da yastık yoktu; tahtaların üzerinde yatıyorduk. Ama benim bir çift küpem vardı ve onu saklıyordum. İlk kez topa tutulduğumuzda işitme ve konuşma yeteneğimi yitirdim. Eğer yeniden konuşamazsam kendimi trenin altına atmaya karar vermiştim. Çok güzel şarkı söyler ve şarkı söylemeyi de severdim. Sesim birdenbire gidivermişti. Ama sonra geri geldi. O gün o kadar sevinmiştim ki hemen küpelerimi taktım. Göreve başladığımda sevinç içinde yüksek sesle bağırdım:

"Üsteğmen Yoldaş, görevli asker tekmil veriyor..." Üsteğmen şaşkınlık içindeydi ve,

"Bu da neyin nesi?" diye sordu.

"Efendim?"

"Defol!"

"Anlamadım efendim?"

"Çabuk çıkar o küpeleri! Bu ne rezalet! Sen ne biçim askersin!"

«Üsteğmen çok yakışıklıydı. Hepimiz ona biraz aşıktık. O ise bizim yalnızca asker olmamız gerektiğini söylüyordu. Bir asker gerekliydi... Ama ben güzel görünmek de istiyordum... Savaş boyunca hep bacaklarımdan vurulmaktan ve sakat kalmaktan korktum. Güzel bacaklarım vardı. Bir erkek için bu o kadar önemli değildi. Ama bir kızın sakat kalması onun kaderini belirlerdi.»

Cerrah *Vera Vladimirovna Şevaldiseva* ise şunları anlatıyor:

«... Cephede kadınların varlığı erkekleri daha soylu yapıyordu. Sizi gördüklerinde gözleri ışıl ışıl olurdu. Bir kadın hastabakıcının sağlık denetimi yapacağını öğrendiklerinde hemen giysilerini temizlemeye ve sığınaklarını derleyip toplamaya çalışırlardı.

«Savaşın sonuna dek yüzümden gülümsemeyi eksiltmedim. Çünkü bir kadımn yüzünün güneş gibi ışıl ışıl parlaması gerektiğini düşünüyordum. Cepheye yollanmadan önce yaşlı bir profesör bize şunları söylemişti: «Her yaralıya onu sevdiğinizi söylemelisiniz. Verebileceğiniz en güçlü ilaç sevgidir. Sevgi korur, sevgi insana yaşama gücü verir. Yaralı bir adam oracıkta yatıyor ve acı

içinde kıvranıyor. Ona şöyle derdik: "Haydi hayatım, haydi yakışıklı," Ve o, "Hemşire, beni seviyor musun?" (Hepimize genç doktor ya da hemşire derlerdi.) diye sorardı. "Elbette, ama çabuk iyileşmelisin," diye yamtlardık onu. Onlar küfredebilirlerdi ama hemşire ve doktorlar kesinlikle nazik olmak zorundaydılar. Sarfedecekleri tek bir kaba sözcük bile cezalandırılırdı.

«Her halükarda, bir kadının savaşta yaşamı zordur. Hem de çok zor... Çevreniz erkeklerle doluyken eteklikle kamyona binmek bile kolay değildir. Kamyonlar ve ambulanslar yerden çok yüksektir. Ve siz yukarı çıkmak için çabalar durursunuz!»

Telgraf memuru, er *Nadejda Vasiliyevna Alekseyeva* anlatıyor:

«...Tren vagonlarında seyahat ediyorduk. Vagonda on iki kız vardı; yolcuların geri kalanı erkekti. Tren on iki on üç kilometrede bir durup bir yan hatta doğru makas değiştiriyordu.

«Erkekler ateş yakıyor, hiç çekinmeden bitlerini ayıklıyor ve yıkanıp kurulanıyorlardı. Ama biz nereye gidebilirdik ki? Ancak bir sığınak bulduğumuzda oraya koşuyor ve soyunuyorduk. Bir kazağım vardı; her milimetresi, her bir ilmeği bit doluydu. Korkunç durumdaydı. Ama elimden hiçbir şey gelmiyordu.

«Erkeklerle biraradayken kazağı çıkarıp bitleri yakmam mümkün değildi; utamyordum. Sonunda kazağı attım; sadece elbiseyle kalakalmıştım. Bir istasyona geldiğimizde halimi gören tanımadığım bir kadın bana bir bluz ve eski bir çift ayakkabı getirdi.

«Çok uzun bir süre böyle yolculuk ettik ve yürüdük. Yine böyle bir yürüyüş sırasında acı bir soğuk vardı. Ben elimde sürekli olarak bir ayna tutuyordum. Amacım, yüzümde buz yanığı olup olmadığını görmekti. Nihayet akşama doğru yanaklarımın buzdan yandığını gördüm... Çok sevinmiştim çünkü buz yanığının yanakları beyazlaştırdığını duymuştum ama benim yanaklarım al al olmuştu. Buz yanığı bu ise, varsın yanaklarım hep böyle kalsın diye düşünmüştüm. Meğer ne kadar aptalmışım. Ertesi gün yanaklarım kapkara kesildi.»

İşte kıdemsiz başçavuş, baloncu *Anastasya Petrovna Şeleg*'in ammsadıkları:

«Hepimiz on dokuz yaşında genç kızlardık! Hamama gitmiştik. Orada bir de kuaför vardı. Bunun üzerine hepimiz kaşlarımı-

zı boyadık. Bunu gören komutan: "Siz buraya savaşmaya mı yoksa dans etmeye mi geldiniz," diyerek hepimizi fena halde payladı. Gece boyunca kaşlarımızın boyasını sildik ve ağladık. Kızlardan birisinin sigara içmeye kalkıştığını anımsıyorum. Komutan fark etti ve kıza hapis cezası verdi. Çok sert biriydi.»

Savaşta her şey farklıdır. Farklı talepler, farklı bir ödün verme ve ruhsal hareketlilik ölçütü vardır.

On yedi, on sekiz yaşlarındaki bu çocuklardan, içlerindeki kadınlığın, çocukluk ve ergenlik duygularının bir anda üstesinden gelerek, yüce, tamamen erkeksi bir görev anlayışına geçmelerini nasıl bekleyebilirsiniz?

Bir askeri eğitim okulunun mezuniyet toplantısında Stanislava Volkova'ya bu soruyu yönelttim. Çünkü onun savaş sırasındaki görevi tamamen erkek işiydi. Madenlerde ve maden yollarının temizlenmesinde, maden alanlarına ve bu bölgelere giden yolların temizlenmesinde görev almıştı. Sıradan bir madenci de değildi; aynı zamanda bir saha mühendisliği birliğinin komutanı idi. 1942 yılında kadın madenci birlikleri tek bir sınıf mezun vermişti. Seksen kadın birliğe kabul edilmiş ve yetmiş beşi okulu bitirmişti. Ve hepsi cepheye gönderilmeyi istedi.

Saha mühendisliği birliği komutanı, Teğmen *Stanislava Petrovna Volkova* anlatıyor:

«Okula girer girmez sınıfta, saflarda ve kışlada her yerde askeri disiplini duyumsadım. Her şey talimatnamelere göre yapılıyordu. Kızlara hiçbir ayrıcalık tanınmıyordu. Duyduğumuz tek şey "Kes sesini!", "Gevezelik etme!" sözcükleriydi. Gece olunca canımız kadınca bir şeyler yapmak, örneğin nakış işlemek ister... Ama hiçbir koşul altında buna izin yoktu. Evlerimizden uzaktaydık ve evle ilgili kaygılarımız yoktu. Ama buna rağmen rahat değildik.

«Sadece bir saat dinlenme iznimiz vardı. Mektup yazabiliyor, oturup sohbet edebiliyorduk. Ama gülmek ya da yüksek sesle konuşmak yasaktı.»

«Şarkı söyleyebiliyor muydunuz?»

«Hayır.»

«Niçin?»

«Çünkü buna izin yoktu. Ancak emir verilirse saflarda şarkı söyleyebilirsiniz. "Solist şarkıya başla!" emrini almanız gerek.»

«Ama şarkı söylemek yasak değildi, öyle değil mi?»

«Hayır. Talimatnameye göre yasak değildi.»

«Talimatnameye alışmak zor oldu mu?»

«Hiçbir zaman alışamadım. Tam uykuya dalarsınız, kalk borusu çalıverir. Sanki sert bir rüzgâr sizi yatağınızdan kaldırıp atmış gibi... Hemen giyinmeye başlarsınız. Kadınların giysileri parça olarak erkeklerden çok; birini giyersiniz diğeri elinizden uçar gider. Sonunda kemer elinizde tuvalete koşturursunuz. Asker ceketinizi kaptığımz gibi cephaneliğe. Orada madenci küreğinize bir torba bulup onu kemerinize sokarsınız, sonra fişek torbamzı bağlar ve paltonuzu düğmelersiniz. Bir tüfeğe yapışır, koşarken emniyeti kapatır ve üçüncü kattan aşağı merdivenlerden kayarak inersiniz, bir yandan da kendinize çeki düzen vermeye çalışırsınız. Ve tüm bunları yapmak için ancak birkaç dakikanız vardır.

«Cephede başıma gelen bir olayı size anlatayım... Botlarım ayağıma üç numara büyüktü, bu nedenle parmaklarıma gelen kısımları yukarıya kıvrılmıştı ve toz içindeydiler. Ev sahibem bana iki yumurta getirdi ve, "Giderken bunları da götür; o kadar zayıfsın ki neredeyse iki parçaya ayrılacaksın," dedi. Ama ben ona göstermeden bu iki küçük yumurtayla ayakkabılarımı boyadım. Canım çok yumurta yemek istiyordu ama güzel görünmek de istiyordum. İçimdeki kadın baskın gelmişti.

«Sadece bir arkadaşımız toplantılarımıza üniformayla katılır. Üniformasım saklayan sadece o. Asker ceketinin sürtünerek insanın boynunu nasıl yaraladığım, kemerin, botların ve tüm asker giysilerinin nasıl erkeksi ve ağır olduklarını bilemezsiniz. Özellikle ben o palto ve postallardan nefret ediyordum. Onları giydiğinizde hem iç hem dış görünüşünüzün birden değişiverdiğini fark edersiniz...»

Keyifli, neşeli anlar da olmuştur elbette ama bütünüyle düşünüldüğünde cephede yaşam zordu.

Bir piyade alayında subay olan *Nikolayevna Stepanova* anlatıyor:

«Yeni üniformalarımızı aldıktan sonra bir gedikli çavuş bizi eğitmeye başladı:

"Ayak burunları hizaya!"

«Ayakkabılarımızın burunlarını hizaladık ama kendimiz hizaya girememiştik çünkü botlarımız kırk ya da kırk bir numaraydı.

«Gedikli çavuş yeniden,

"Hizaya, ayak burunları hizaya!" diye bağırdı. Yine olmadı.

«Çavuş bir kez daha,

"Acemiler, hizaya girin!" dedi ama yine bir sonuç alamayınca avazı çıktığı kadar haykırmaya başladı ve,

"Gömleklerinizin ceplerine ne koydunuz?" diye sordu.

«Gülüştük.

«Gedikli çavuş, "Kesin gülmeyi!" diye bağırdı.

«Bize doğru ve yerinde selam vermeyi öğretebilmek için sandalyeden posterlere kadar her şeyi selamlattı. Zavallıcık bizden çok çekti...

«Şehrin birinde hamama doğru düzenli adımlarla ilerliyorduk. Erkek askerler erkek kısmına, kadın askerler de kadın kısmına girdiler. Bizi hamamda gören şehrin kadınları ellerine ne geçerse onunla çıplaklıklarını gizlemeye çalışıyor ve, "Hamama askerler geliyor!" diye bağırıyorlardı. Asker üniforması giydiğimiz ve saçlarımız erkek traşı olduğu için bizim kız mı erkek mi olduğumuzu anlamak çok zordu. Bir keresinde tuvalette bir kadın erkek milise,

"Bizim bölüm neresi?" diye sormuştu.

«Bunun üzerine adam birden, "Hey baksamza, bunlar kız!" diye bağırmaya başladı.

"Kız ne demek! Onlar asker..." yanıtını aldı.»

Bella İsakovna Efştayn bir Beyaz Rusya gazetesinde daktilograf olarak çalışıyor. Savaş sırasında keskin nişancı olarak görev yapmış. Komik görünen öyküsünü anlatırken sürekli olarak gözleri doluyordu.

«İkinci Beyaz Rusya cephesine geldik. Bizi bölge karargâhında tutmak eğilimindeydiler.

"Siz kadınsınız. Cephede ne işiniz var?" diyorlardı. "Bizler keskin nişancıyız. Bizi cepheye yollamalısınız," dedik. "Sizi bir alaya göndereceğiz. Albay iyi bir adamdır; kızları kollar," dediler.

«Komutanların hepsinin birbirine benzemediğini bize açıkça anlattılar.

«Albay bizi şu sözlerle karşıladı:

"Kızlar buraya savaşmaya geldiniz, eh o halde başka bir şey yapmamalısınız. Etraf erkek kaynıyor. Hiç kadın yok. Birçok talibiniz olacak kendinizi aşağılatmayın. Kızlar, savaş... yani... Allah kahretsin, bunu size nasıl anlatayım bilmem ki..."

«Hâlâ masum olduğumuzu fark etmişti.

«Geceyi bir Alman köyünde, bir şatoda geçirmemiz gerekiyordu. Şatoda bir sürü oda ve salon vardı. Ama ne odalardı onlar! Gardropları güzel giysilerle doluydu. Hepimiz kendimize birer elbise seçtik. Ben sarı bir elbiseyi ve bir sabahlığı çok sevmiştim. Sabahlık o kadar güzeldi ki... Uzun ve incecikti... Tüy gibiydi. Ama çok yorgunduk ve yatma zamanı gelmişti... Hoşumuza giden elbiseleri giydik ve hemen uykuya daldık. Ben elbisemin üzerine sabahlığımı giydim ve yattım. Sabah kalktık, her şeyi orada bıraktık; yine asker gömleğimizi ve pantolonumuzu üzerimize geçirdik. Bir şey almamız yasaktı. Sadece bir kaşık almamıza izin veriliyordu, o kadar...

«Bir keresinde terk edilmiş bir şapka dükkanından kendimize birer şapka seçtik ve çok kısa bir süre de olsa onları giyebilelim diye gece oturarak uyuduk.

«Cephe kameramanının bizi çekmek yerine çarpışmaları ve birliklerin demir aksamım filme alması gerçekten büyük kayıptı.»

Aslında, o kahramanlık günlerinde günlük yaşam çok sıradan ve basit geliyordu. Yıllar geçtikçe insana bazı olaylar ve ayrıntılar önemli, bazıları ise önemsiz görünüyor. Bugün insan belleğinin bu özelliğine hâlâ yanarım... Kişisel olan öne çıkıyor. Gerçi bu da insana özgü bir şey. İnsanlık dışı o koşullarda buna insanca bir yönelim de diyebilirsiniz.

Telgraf memuresi *Zinayda Prokofyevna Gomoreva*'nın, alaydaki tüm kızların "Baba" dediği Albay Ptitsin'i şükranla anmasının nedeni de kanımca bu durumdan kaynaklanıyor.

«Bizi kolluyor ve bizim kadın yüreklerimizi anlıyordu. Moskova yakınlarındaydık ve geri çekiliyorduk. Korkunç günlerdi. Buna karşın o bize şöyle dedi:

"Kızlar, Moskova yakın sayılır. Bir kuaför getirteceğim. Kaşlarınızı ve kirpiklerinizi boyatın, saçlarınızı kıvırtın. Güzel görünmenizi istiyorum."

«Ve gerçekten bir kuaför getirtti. Kaşlarımızı boyattık, saçlarımızı kıvırttık. Çok sevinmiştik.»

O kadınsı nitelik –yani görünüşünüz– bazen sadece açlık, yorgunluk ve uykusuzluğun değil ama ölüm korkusunun bile önüne geçebiliyor.

İşte sağlık görevlisi *Sofiya Konstantinovna Dubnyakova* bir savaş anısının yukarda belirtilen yanım anımsıyor:

«Ladoga gölünde yoğun ateş altındaydık. Her yan su içindeydi ve yaralandığımız an kendinizi suyun dibinde buluyordunuz. Yaralıdan yaralıya sürünüyor ve yaralarım sarmaya çabalıyordum. Birisinin bacakları parçalanmıştı ve bayılmak üzereydi. Yanına ulaştığımda beni itti ve elini torbasına soktu. Açtı ve acil durum için sakladığı tayınım çıkarmaya çalışıyordu. Buz üzerinde sürekli saldırıda bulunmak üzere yola çıktığımız dönemlerde bize tayın veriliyordu. Yaralarını sarmak istedim ama el yordamıyla çantasını karıştırıyor ve bana izin vermiyordu. Erkeklerin açlığa dayanması her nedense çok zordu.

«Ama bizler daha farklı düşünüyorduk. Ben öldüğüm zaman çirkin görünmekten korkuyordum. Tek isteğim bir top mermisinin beni parça parça etmemesiydi... Çünkü insanın ne hale geldiğini görmüştüm...»

«Çamurun içinde koşuyorduk ve insanlar sürekli olarak çamura düşüyorlardı. Tanrım, o koşullarda ölmek kadar feci bir şey olamaz. Bir genç kız çamurun içinde öylece nasıl uzanıp kalabilir ki?

«Ama Orşa koruluğunda, küçücük çalılar kuşkirazları ve mavi kardelenlerle doluydu ve tüm çayırlar masmaviydi... İnsan ölecekse bu çiçeklerin arasında ölmeliydi! İşte on yedi yaşında ve ancak böyle bir ölümü hayaledebilen küçük bir aptaldım.» (İzci er *Liyubov İvanovna Osmolovskaya*)

Bir ya da iki ay değil ama içinde yıllarca yaşadıkları o koşulları, omuzlarındaki fiziksel ve ruhsal stresin ağır yükünü ve her gün karşı karşıya geldikleri tehlikeleri düşünün. Buna, bir de kişinin kendisine ayırdığı her dakikanın çalınmış sayıldığı o günle-

rin oldukça farklı anlayışını da ekleyin. Ancak o zaman bu kadınca duyguları, gençliğin bu çekici yönlerini kaybetmeme çabasının onlara nelere mal olduğunu anlayabiliriz...

Konunun bu yönünü Bir Po-2 uçağı pilotu olan *Aleksandra Semyonovna Popova* çok iyi tanımlıyor. Ama ben daha önce Sovyetler Birliği'nin kahraman test pilotu ünlü *Mark Galley* ile yapılan bir şöyleşiden bazı alıntılar yapmak istiyorum:

«Bir uçuşu nasıl tammlarsınız?»

«Hafif-makinalı tüfekler de dahil olmak üzere düşman uçaksavar filosunun her kalibreden silahlarının ateşiyle karşı karşıya gelmek demektir. (Po-2 bazen sıfır yükseklikte bile olabilecek kadar alçaktan uçardı.) Düşmanın gece hücum filosu, gözleri kör eden arama ışıkları ve kar, sis, buz, alçak bulutlar gibi hafif bir uçağın kanatlarının bir uçtan diğerine savrulmasına ve uçağın denetiminin adeta elinizden kayıp gitmesine neden olan kötü hava koşulları demektir... Ve bunların tümünün küçük, yavaş ve bir kibrit kadar kolay ateş alabilecek bir Po-2'de yaşanmakta olduğunu düşünün...»

«Pek bilemiyorum ama kızların uçmasına izin vermek gerekli miydi?»

«Ama ben onların bu konudaki başarılarına sonsuz hayranlık duyuyorum.»

Nazi basını, Sovyet kadın pilotlarının cezaevlerinden salıverilmiş kadın haydutlar olduklarım iddia etmiş ve onlardan «gece cadıları" diye söz etmişti.

Gerçekten de öyleydiler.

Yessentuki'deki herkes *Aleksandra Semyonovna Popova*'yı tanır. Onu evinde bulamadım. Komşuları bölgesel tarih müzesinde olabileceğini söylediler:

«Emekli olduktan sonra onu başka bir yerde bulmanız olanaksız. Birçok ziyaretçisi oluyor ve hepsi de onunla tanışmak ve görüşmek istiyor. Bir keresinde Moskova'ya uçtu ve havaalanındaki kontrol noktasında onu durdurup sordular:

"Çantanızdaki bu metal şeyler nedir?"

«Çantada sadece madalyalarla dolu bir ceket vardı. Onun kadar madalya ve nişanı olan çok az insan vardır.»

Gerçekten de Aleksandra Semyonovna'yı müzenin ufak odalarından birisinde, bir çocuk için mor renkli bir şeyler örerken bulduk.

«Düzenlenmiş turların olmadığı günler dinleniyorum. Günde iki üç tur, benim için savaşı iki ya da üç kez yeniden yaşamak anlamına geliyor. Eğer sinirlerinizi dinlendirip sakinleşmek istiyorsanız örgü örmelisiniz. Bunu bana bir arkadaşım önerdi,» diyerek durumunu açıkladı. Büyük güçlü ellerinde şişler, oyuncak gibi duruyordu.

Rotacı, muhafız alayı teğmeni, *Aleksandra Semyonovna Popova* anlatıyor:

«1942 Mayısında cepheye uçtuk ve bir Po-2 uçağında görevlendirildik. Savaştan önce uçuş kulüplerinde eğitim amacıyla kullanılan bu uçaklardan askeri amaçlar için yararlanılabileceği hayal bile edilemezdi. Uçaklar ağaçtan yapılmaydı, üstlerindeki kontrplak tamamıyla ince ve sık dokunmuş bir bezle kaplanmıştı. Tek bir vuruşla tutuşabiliyordu ve daha yere inmeden kül oluveriyordu. Uçağın tek dayanıklı metal bölümü motoruydu.

«Ancak savaşın sonuna doğru bizlere paraşüt verildi ve rotacının kabinine bir makineli tüfek yerleştirildi. O tarihten önce kanatların altındaki dört bomba askısının dışında uçakta hiç silah yoktu.

«Herkes bu koşullara nasıl dayandığımızı soruyor. Anlatayım...

«Emekli olmadan önce hasta oldum. Nedeni ise çalışmadan nasıl durabileceğim düşüncesiydi. Doktor geldi ve elektrokardiyogram alındı. Doktor hiç kalp krizi geçirip geçirmediğimi sordu. "Ne krizi?" dedim ona. "Kalbiniz yaralardan oluşan bir kütle gibi," dedi.

«O yaralar savaşın ürünleriydi. Hedefin üzerinden uçtuğunuzda tepeden tırnağa sarsılırsınız. Altımzdaki ateş –avcı uçakları ve uçaksavarların ateşleri– nedeniyle tüm vücudunuz titrer... Bazı kızlar alayı terk etmek zorunda kaldılar çünkü dayanamadılar. Genellikle geceleri uçardık. Kısa bir süre bizleri gündüz görevlerine aktarmak istediler ama bu istek hemen reddedildi. Po-2'lerimiz tüfek ateşiyle vuruluyordu.

«Gecede yaklaşık on iki uçuş yapıyorduk. Pokrişkin'i bir hücum dönüşü gördüm. Güçlü bir adamdı ve bizler gibi yirmi ya da yirmi üç yaşlarında değildi; Buna karşın yakıt dolumu sırasında bir makinistin onun gömleğini çıkarıp sıktığında gömlekten yağmur altında kalmış bir insanınki gibi su süzüldüğünü gördüm. Hava hücumunun üzerimizdeki etkisini düşünün. Her uçuş dönüşünde pilot kabininden çıkamayacak halde olurduk ve bizi dışarı çekip çıkarırlardı. Harita torbalarımızı bile taşıyamaz, sürüklerdik.

«Bir görev bittiği zaman bir uçak yerde ancak birkaç dakika durur, sonra tekrar havalanırdı. Kız pusatçılarımızın nasıl çalıştıklarını bir düşünün! O birkaç dakika içinde uçakların dört bomba taşıyan bölmelerini doldurmaları gerekiyordu. Bu ise dört yüz kilonun elde taşınması anlamına gelmekteydi. Savaş boyunca vücut kendisini öyle bir örgütlemişti ki bizler adeta artık kadın değildik... Kadınca fonksiyonlarımız yok olmuştu... Ne demek istediğimi anlıyorsunuz değil mi?.. Savaştan sonra bazılarımızın hiç çocuğu olmadı...

«Hepimiz sigara içiyorduk. Ben de içerdim. Sigara insanı biraz olsun sakinleştiriyordu. Görevden yeni döndünüz, tir tir titremektesiniz, sigarayı yakar ve sakinleşirsiniz. Pantolon, asker gömleği ve deri ceket giyerdik. Kışın ise deri ceket yerine kürk ceket giyerdik. İsteseniz de istemeseniz de hareketlerinize ve yürüyüşünüze bir erkeksilik sinerdi. Savaş sona erince bizler için haki elbiseler dikildi. Birdenbire kendimizi genç kız gibi hissettik...»

Aleksandra Semyonovna Popova, Kerç, Sıvastopol, Brest, Varşova ve Berlin'de tam 365 kez göreve çıktı. Savaştan sonra otuz yıl jeologluk yaptı. Elli yaşında bu mesleği bırakıp yeniden okudu ve tarihçi oldu...

«Zaman ilerledikçe artık iyi bir jeolog olamayacağımı anladım. İyi bir jeolog sürekli olarak sahada olmalıdır ama benim eski gücüm kalmamıştı. Şimdi genç insanların arasındayım ve bir öğretmenim. Onlar insanın yaşlanmasını önlüyorlar. Bizim alaydan Zenya Zigulenko, 54 yaşında Devlet Sinema Enstitüsü'ne girdi ve yönetmenlik fakültesinden mezun oldu. Şimdi alayımızla ilgili bir film yapıyor... İşte biz böyle kızlarla birlikte çalıştık...»

Uluslararası Florence Nightingale altın madalyasını almasından birkaç gün sonra Sofiya Adamovna Kuntseviç'le karşılaştım.

Otuz yıldır çalıştığı Minsk Teknoloji Enstitüsü'nün kütüphanesindeydi.

«Bir başkası olsaydı çoktan eve dönmüştü ama ben hâlâ buradayım. Her zaman yapacak bir iş vardır. Evde yalnız başınayım ama burada kitaplarla birlikteyim...» Aldığı ödüller, Altın madalyası ve diploması, burada, katalog kartlarıyla bir arada çekmecelerde duruyor. Sofiya savaş fotoğraflarınm ve cephe gazetelerinin kopyalarını da saklamış.

«Doğrusunu isterseniz benim tüm yaşamım burada geçiyor. İnsanların arasında...» dedi.

Bir piyade bölüğünde sağlık görevlisi olan Başçavuş *Sofiya Adamovna Kuntseviç* anlatıyor:

«Gençler beni kutlamaya geldiklerinde, savaş fotoğraflarında çok ufak tefek göründüğümü, 147 yaralı erkeği cephe gerisine nasıl taşıyabildiğime çok şaşırdıklarını söylüyorlar... Kimbilir belki de 200 kişiyi taşıdım. Ben de saymadım, diğer arkadaşlar da. Hiçbirimiz böyle şeylere önem vermezdik... Bir savaş vardı, insanlar yaralıydı; orada oturup not alacak halim yoktu herhalde. Hiçbir zaman saldırının bitmesini beklemedim, çarpışma sürerken sürünür ve yaralıları toplardım. Eğer ağır yaralı birisine yetişmekte bir iki saat gecikecek olursam artık onun için yapacak bir şey kalmazdı.

«Üç kez yaralandım ve üç kez ruhsal çöküntü geçirdim. İnsanlar savaş dönemlerinde farklı şeyler hayal eder. Bazıları eve dönüşün, bazıları ise Berlin'e ulaşmanın hayalini kurar. Benim istediğim tek şey, yaş günüme dek yaşayabilmekti çünkü o yıl on sekizimi dolduracaktım. Nedense on sekizimi doldurmadan ölmekten korkuyordum. Pantolon giyiyordum ve başımda bir subay şapkası vardı. Giysilerim hep paramparçaydı çünkü sürekli olarak sırtımda bir yaralıyla dizlerimin üzerinde sürünür dururdum.

«Bir gün bu sürünmelerin son bulacağına ve ayaklarımın üzerine dikilip yürüyebileceğime inanamazdım. Ama bunun hayalini kurar dururdum. Bir gün bölük komutanı geldi, beni gördü ve, "Bu oğlan çocuğu kim? Bunun ne işi var burada? Onu okula göndermelisiniz..." dedi.

«Yeterli sargı bezi olmadığını anımsıyorum... Mermi yaraları o kadar berbattı ki, bir ilkyardım malzemesinin tümünü tek bir ya-

ranın tedavisinde kullanıyorduk. İç çamaşırımın tümünü parçalara ayırır ve çocuklara şöyle derdim: "Haydi bakalım, hepiniz iç çamaşırlarımızı ve fanilalarınızı çıkartın; ölmek üzere olan yaralılarımız var." İç çamaşırlarını çıkarır ve şeritler halinde parçalara ayırırlardı. Onlarla birlikteyken hiç utanma duygusuna kapılmazdım çünkü erkek kardeşim gibiydiler ve onlarla bir oğlan çocuğu gibi yaşadım. Üçlü gruplar halinde kolkola yürürdük, ortamızdaki bu yürüyüş sırasında birkaç saat uyurdu, sonra yer değiştirirdik.

«Bir yıl önce Yugoslavya'ya davet edilmiştim. Orada bir sürü tanıdık mezara rastladım... Fotoğraflardaki yüzler o kadar gençti ki... Hepsi toprağın altındaydılar... Her mezarın önünde tek tek diz çöktüm...»

Bir keresinde dört eski kadın asker büromda buluştular. *Klara Semyonovna Tihonoviç, Mariya Nesterovna Kuzmenko, Klara Vasiliyevna Gonçarova* ve *Mariya Semiyonovna Kaliberda*. Minsk, Borisov ve Vitebsk'den geliyorlardı. Önce eski günleri andılar; bir süre sonra konuşma kişisel ve kadınlara özgü konulara yöneldi. Ve bu kişisel, ufak anılarla dolu sohbet birdenbire çok insanca bir biçime büründü ve önemli olayları aydınlatır duruma geldi. Günlük ayrıntıların ötesine geçti. Bu nedenle kitaptaki öykülere bunları da eklemeye karar verdim. İşte uçaksavar topçusu, Çavuş *Klara Semyonovna Tihonoviç*'in konuşmasından bir alıntı:

«Geçenlerde genç birisi bana savaşa katılmanın erkek işi olduğunu söyledi. Hayır, o bir insanlık göreviydi. Savaş patlamıştı, ben normal yaşantımı sürdürmekteyken komşum bir mektup aldı. Kocası yaralanmıştı ve hastanedeydi. O zaman şöyle düşündüm: O adam yaralanmış, peki onun yerini şimdi kim alacak? Kolunu kaybetmiş bir adam geri dönmüş, peki onun yerini kim alacak? Bir mektup yazdım ve beni orduya almaları için yalvardım. Bizler işte böyle yetiştirilmiştik. Ne gerekiyorsa yapmak üzere... Savaş başlamıştı ve bizler de bir biçimde yardımcı olmalıydık. Eğer hemşire gerekiyorsa hemşire olacaktık. Eğer uçaksavar topçusu gerekiyorsa uçaksavar topçusu olacaktık. Duygularımız ya da katlanmanız gereken şeyler bir kenara bırakılmalıydı.

«Cephedeki kadınlar erkekler gibi olmak istediler mi? Evet, başlangıçta hepimiz bunu çok ama çok istedik. Saçlarımızı kısacık

kestik hatta yürüyüşümüzü bile değiştirdik. Ama daha sonra? Asla! Daha sonraki günlerde saçımızı boyamak istedik, şeker yemedik ama onlarla perçemlerimizi biçimlendirdik. Saçımızı yıkamak için bir maşrapa su bulsak mutlu oluyorduk. Uzun yürüyüşlerden sonra yumuşak otlar arar bulurduk. Sonra bu otları parçalar ve yemyeşil oluncaya dek onlarla ayaklarımızı ovardık. Biz kızların kendimize göre ufak tefek farklı davramşlarımız vardı. Eğer başçavuş biraz yaşlıca ve halden anlayan biriyse yedek iç çamaşırlarına el koymazdı. Ama genç bir başçavuş onların tümünü atardı. İnsanın bazen günde iki kez çamaşır değiştirmesi gerekiyor; aslında bu bir lüks değildi. Fanilalarımızın kollarını yırtar ve bunları özel durumlarda kullanmaya çalışırdık ama altı üstü iki tane kol eder. İki fanila olsa dört kol eder...»

İşte uçaksavar topçusu, er *Klara Vasiliyevna Gonçarova*'nın anlattıkları:

«Savaştan önce askerlikle ilgili her şeyi severdim ve bir uçuş okuluna başvurarak katılım koşullarını öğrenmek istedim. Askeri üniforma bana yakışıyordu ve disiplin, düzen gibi kısa ve sert emir sözcüklerini seviyordum. Oysa uçuş okulundan gelen yanıtta: "Önce örgün eğitimini tamamla," diye yazmaktaydı. Kuşkusuz benim gibi duyguları olan birisi savaş patladığında evde duramazdı. Ama aktif hizmete alınmadım. On altısındakiler için böyle bir şey olanaksızdı. Askeri komiser bana, daha savaş başlar başlamaz benim gibi reşit olmamış çocukları cepheye gönderdikleri takdirde düşmanın Sovyetler Birliği hakkında neler düşünebileceğini sorgulayıp sorgulamadığımı sordu.

"Düşmanla savaşmahyız," dedim.

"Sizler olmadan da düşmanı ezeceğiz," dedi.

«Ofisi terk etmeyi reddettim ve boyum çok uzun olduğu için hiçkimsenin on altı yaşında olduğuma inanmayacağını söyleyerek onu ikna etmeye çalıştım. "On altı değil ama onsekiz yazın," "Şimdi böyle konuşuyorsunuz ama ilerde acaba aynı şeyleri söyleyebilecek misiniz?" dedi.

«Ama savaş bittiğinde içimde tek bir askerlik hevesi bile kalmamıştı. Her nedense bu konuda elimden hiçbir şey gelmiyordu. Günlük ve kadınsı herhangi bir şey giyebildiğim günden bu yana

haki renkli her şeyi çıkarıp attım. Halen pantolona karşı bir tiksinme duygum var. Ormanda mantar toplamaya giderken bile pantolon giyemiyorum; pantolonun hışırtısım bile duymak istemiyorum. Yeşil ya da haki rengi sevmiyorum. Sanki savaş biter bitmez derin bir ohh çektim...»

Klara Vasiliyevna Gonçarova kendisinin yani genç bir kızın önünde, kendi kendini suçlayan, yorgun bir askeri komiserin sözcüklerini anımsıyor: «Şimdi böyle konuşuyorsun ama daha sonra acaba yine böyle mi düşüneceksin?» Savaş potasının içine gencecik kızları yollamak onun için hiç de kolay değildi. Kızlar başlarına neler gelebileceğini bilmiyorlardı. Ama onun gibi muvazzaf bir subayın tüm olup bitenden haberi vardı. Kadınların da savaşa sokulmasından dolayı oluşan suçluluk duygusu birçok erkek tarafından paylaşılıyordu.

Pusatçı Başçavuş *Mariya Nesterovna Kuzmenko* anlatıyor:

«Askeri okulu bitirdiğimiz gün birliklere gönderilecek acemi erlerin eğitimini düzenleyen "satın alıcılar" (onlara böyle deniliyordu.) bizi görmeye geldiklerinde savaşa ilişkin bazı şeyleri sezdik. Hepsi erkekti ve bizim için üzüldüklerini açıkça görüyorduk. Birbirimize bakışlarımız çok farklıydı. Biz cepheye gitmek ve yiğitliğimizi kanıtlamak için yanıp tutuşuyorduk. Onlar ise yorgundular ve gideceğimiz yerin nasıl bir yer olduğunu bildikleri bakışlarından okunabiliyordu.

«870. Uzun Menzilli Bombardıman Uçağı Birliği'nde yalnız yirmi iki kadın vardı. Evden iki ya da üç çamaşır getirmiştik. Zaten bombalandığımız ya da kaçtığımız için yanımızda fazla bir şeyimiz de yoktu. Erkekler nakliye noktasına gittiklerinde orada gerekli şeylerle donanıyorlardı. Ama bizim için hiçbir şey yoktu. Bize verilen bilekliklerden sütyenlerimizi ve uzun donlarımızı dikiyorduk. Komutan durumu fark etti ve azarı yedik.

«Ama giyeceklerimiz o kadar azdı ki. Bir keresinde erkekler gömleklerini dalların üzerine asmışlardı. Gizlice gittik ve onları aşırdık. Daha sonra gömleğin başına geleni tahmin eden erkekler, "Başçavuş, bize biraz daha çamaşır ver. Kızlar bizimkileri almış..." diyerek güldüler.»

Sinyalci Başçavuş *Mariya Semiyonovna Kaliberda* anlatıyor:

«Onlarla eşit olmak istiyorduk. Erkeklerin "öf be, bu kadınlar da..." demelerini istemiyorduk. Bu nedenle onlardan çok daha fazla çabaladık. Her şey bir yana, en az onlar kadar iyi olduğumuzu kanıtlamamız gerekiyordu. Çok uzun bir süre: "Şu kadınlar, yakında savaşmaktan bıkacaklar," sözlerinde ifadesini bulan o ezici, üstün tavra katlanmamız gerekmişti. Elbette bir kadının kafasında bir erkekten çok daha fazla düşünce döner dolaşır; savaş onun için çok daha zordur. Fizyolojisi de, psikolojisi de farklıdır.

«İki yüz kadar kız yürüyorduk. Yazdı; çok sıcaktı ve yürüdükçe arkamızda bıraktığımız kumun üzerinde kırmızı noktalar oluşuyordu. Bu koşullarda neyi nasıl gizlersiniz? Askerler arkamızdan geliyorlar ve hiçbir şey görmemiş gibi davranıyorlardı. Bir geçide gelinceye dek kırk kilometre kadar uzun bir yolu yürüdüğümüzü anımsıyorum. Oraya ulaştığımızda bombardıman başladı. O denli ağır bir bombardımandı ki herkes bir yer bulup saklanmaya çalıştı. Ama ben bir şey duymadım. Sürünerek bir teknenin altına girdim ve baştan aşağı sırılsıklam oluncaya dek orda oturdum. Artık bombalardan korkmuyordum. İşte böyle yaşıyorduk... Hepimiz üşüttük ve hastalandık. Bugün hiçbirimiz sağlıklı değiliz. Bir kadın narin yapılıdır, bilirsiniz. Savaş yalnız gençliğimizi bizden almakla kalmadı, çoğumuzun anneliğini de çaldı. Bir kadının en büyük sevincini savaşa katılan kızlardan koparıp aldı...

«Ama ölmedik. Kader bizi böyle ödüllendirdi. Önceleri caddelerde yürüyor, radyoyu açıp dinliyor ama zaferi kazandığımıza bir türlü inanamıyordum. Ordudan ayrılmadım, yaklaşık kırk yıl hizmete devam ettim. Emekli olalı sadece bir yıl oluyor.

«Ama bugünün savaşı çok daha korkunç. Çocuklarım ve torunlarım için korkuyorum.»

Minsk bölgesinde Treskovşçina köyünde dinlediğim bu öyküler sanki birbirinin devamı...

Muhafız alayı teğmeni, asistan doktor *Anna Nikolayevna Hroloviç* anlatıyor:

«Latviya kurtarılmıştı ve biz Dogovpil yakınlarındaydık. Gece olmuştu. Kısa bir şekerleme yapmaya hazırlanıyordum ki nöbetçi erin, "Dur! Kim var orada?" diye seslendiğini duydum. Ve yak-

laşık on dakika sonra komutan beni çağırdı. Yeraltı sığınağına gittim. Birkaç asker ve sivil giyimli birisi vardı. O adamı çok iyi anımsıyorum. Yıllarca sadece haki elbiseli insan görmüştüm ama bu adam peluş yakalı siyah bir elbise giymekteydi. Bana, "Yardıma ihtiyacım var. İki kilometre kadar ötede karım yalnız ve doğurmak üzere," dedi.

«Komutan, "Orası tarafsız bölge. Gidebilecek misin? Tehlikeli olduğunu biliyorsun,"dedi.

"Bir kadın doğuruyor. Ona yardım etmem gerek," dedim.

«Hafif makineli kullanan beş asker bana eşlik ediyordu. Yanıma biraz bandaj ve kullanılmamış birkaç bileklik aldım. Ve yola çıktık. Bombardıman altındaydık. Tepemize bombalar yağıyordu. Orman o kadar karanlıktı ki ay bile görünmüyordu. Sonunda bir yapı silueti görünür gibi oldu. Bu bir çiftlik binasıydı. İçeri girdiğimizde eski püskü giysiler içinde yerde yatan bir kadın gördük. Kocası hemen pencereleri karartmaya başladı. Makineli tüfekli askerlerden ikisi avluda, ikisi kapıda bekliyor, biri de bana ışık tutuyordu. Kadın çok acı çekiyordu ve iniltilerine zor hakim oluyordu. Ona sürekli olarak: "Bak canım, biraz daha dayan. Bağırmamalısın. Biraz daha dayan. Burası tarafsız bölge. Eğer düşman bizi duyacak olursa bombalanırız," diyordum. Ama askerler çocuğun dünyaya geldiğini duyar duymaz yavaşça adeta fısıldaşırcasına "Hurra!" diye bağırdılar. Cephede bir çocuk doğmuştu!

«Su getirdiler ama kaynatacak yer yoktu. Çocuğun vücudunu soğuk suyla sildim. Onu bileklerle sardım. Evde kadının üstündeki eski püskü giysiler dışında bez namına hiçbir şey yoktu.

«Bu eve çok kez gidip geldim. Sürekli saldırı başladığı için bu onları son ziyaretimdi.

"Artık gidiyorum. Sizi görmeye gelemeyeceğim," dedim.

«Kadın kocasına Letonya dilinde bir şeyler söyledi. O da bana tercüme etti:

"Karım adınızı soruyor."

"Anna."

«Kadın yine bir şeyler söyledi ve kocası,

"Çok güzel bir adınız olduğunu söylüyor. Kızımıza sizin onurunuza Anna ismini vereceğiz," dedi. Kadın biraz doğruldu. Hâlâ

yataktan kalkamıyordu. Sedef kakmalı bir pudra kutusu çıkardı ve bana verdi. Sahip olduğu tek değerli şeyin bu kutu olduğu açıkça belliydi. Her tarafa bombalar düşüyordu ve ateş altındaydık. Kutuyu açtım ve gecenin içinde etrafa bir pudra kokusu yayıldı... Nasıl anlatsam bilemiyorum... Şimdi bile düşündükçe içimden ağlamak geliyor... Pudranın kokusu, sedef kutunun kapağı. Savaşa doğan bir bebek... Bir kız... Olay evcil ve ailevi bir şeydi. Bir kadının gerçek yaşantısına özgü bir şey...»

Kadınlıklarını yitirmemek ve bunun için mücadele etmek zorundaydılar. Bu arada da korkmamak, ağlamamak, her şeye dayanmak, savaşmak zorundaydılar çünkü asker olabileceklerini ve erkeklerle eşit olduklarım da kamtlamaları gerekiyordu. Bugün için bunlar inanılmaz gelebilir ama o günlerde bir kadın havacı bölüğü cepheye geldiği zaman, onlara iki hafta boyunca tek bir görev verilmediği olmuştur. Kara kuvvetlerinin yeterli hava desteği olmadığı halde bütün bir bölük daha sonra 46. Muhafız Destek Bölüğü'ne dönüşen bu bölük, cepheye ulaşmış ve görev verilmemişti. Peki neden? İşte kadımn savaşması gereken durumlardan birisi de buydu...

Pilot *Natalya Kravtsova* cephedeki ilk günlerini şöyle anlatıyor:

«... Cephedeki ilk günlerimiz hiç de kolay değildi. Hiç beklenmedik durumlarda zorluklarla karşılaşıyorduk. Her türlü koşula; ıslak sığınaklarda uyumaya, sürekli olarak top ateşinin sesiyle yaşamaya, üşümeye ve aç kalmaya, kısacası hayal edilebilecek her türlü yoksunluğa karşı hazırlıklıydık. Ama karşılaşmayı ummadığımız tek şey bize güvensizlik duyulabileceğiydi.»

Kadın tankçılar, kadın gemiciler ve istihkam müfrezelerinin kadın komutanları aynı güvensizlikle karşılaştılar.

Doktorlar ve sinyalciler toplumun geçerli değer hükümlerine uyuyorlardı ama diğer mesleklerden olan kadınlar psikolojik bir engeli aşmak zorundaydılar. Çünkü toplum bu görevlerin kadın işi olmadığım düşünüyordu.

Kiev'den, savaş sırasında Moskova donanma cephaneliğinin bölük komutanlığını yapmış olan Albay *Taysiya Petrovna Rudenko-Şevelyova*'dan bir mektup aldım. Ordudan yarbay rütbesiyle emekli olmuş. İşte yarbayın mektubunda yazdıkları:

«Donanmada bir kadımn bulunması yasaktır. Hatta bu anormal görülür. Gemiye uğursuzluk getireceği varsayılır. Fastov yakınlarındaki bir köyde doğmuştum. Köyün kadınları, «Sen kız mı yoksa oğlan çocuğu mu doğurdun," diyerek yaşamı boyunca annemle dalga geçip durdular. Voroşilov'un bizzat kendisine dilekçeyle başvurdum ve Leningrad İstihkam Topçu Okulu'na girmek için izin istedim. Okula ancak Voroşilov'un kişisel emriyle kabul edildim.

«Okuldan mezun olduğumda beni hâlâ karada tutmak istediklerini anladım. Ukraynalı soyadımdan kadın ya da erkek olduğumu anlamak mümkün değildi. Bu yüzden kadın olduğumu söylemedim. Ve bu tutumum işe yaradı. Ne var ki, foyam çok çabuk ortaya çıktı. Bir gün güvertede bazı gündelik işleri yaptığım sırada bir gürültü duydum ve arkama döndüğümde denizcilerden birinin bir kediyi denize fırlatmak üzere olduğunu gördüm. O kedi oraya nasıl gelmişti bilinmez. Nerdeyse ilk denizcilerden bu yana kadınların ve kedilerin kötü şans getirdiğine inamlır. Kedi gemiden ayrılmak istemiyor ve bir futbol yıldızını bile imrendirecek numaralar sergiledikçe mürettebat kahkahalarla gülüyordu. Ama hayvan tam denize düşmek üzereydi ki ben korktum ve çığlığı bastım. Sesim öyle kadınca çıkmıştı ki erkeklerin gülüşü anında kesildi. Ortalık sessizliğe gömüldü. Kaptanın sesini duydum:

"Nöbetçi, gemide bir kadın mı var?"

"Hayır, yoldaş komutan."

«İkinci bir panik daha yaşandı. Gemide bir kadın vardı.

«Muvazzaf gemi subayı olan ilk kadın bendim. Savaş boyunca gemilerin teçhizatından ve denizcilerin donanımından sorumluydum. İngiliz basını yarı erkek yarı kadın garip bir yaratığın Rus bahriyesinde görev yapmakta olduğunu yazmıştı. Ve hiç kimsenin bu "eli hançerli kadınla" evlenmeyeceği de hakkımda yazılanlar arasındaydı. Ama maalesef bunu yazan her kimse yanılmıştı çünkü bu kadınla evlenen oldu hem de o yaşamını, subayların en yakışıklısı ile birleştirdi!

«Mutlu bir eştim; şimdi de mutlu bir anne ve anneanneyim. Kocamın savaşta ölmesi benim kusurum değil. Yaşamım boyunca donanmayı sevdim ve sevmeye de devam edeceğim...»

Corciya yakınlarındaki Tsinubani köyünden *Klavdiya Vasiliyevna Konovalova*'dan aldığım mektuptan da kısa bir alıntı yapmak istiyorum:

«Savaş patlak verdiğinde tam yirmi yaşındaydım. Gorki bölgesinin Kistovo yöresinin Mihalçikovo köyünde bir zincir fabrikasında çalışan düz bir işçiydim. Erkekler orduya çağrılıyor ve cepheye gönderiliyorlardı. Böylelikle benim de fabrikadaki işimde değişiklik oldu ve bir torna tezgâhının başına geçirildim. Yaşıtlarıma göre çok daha çevik, cesur ve fiziksel olarak güçlüydüm. Hırdavat toplamaya gidenlerin bazıları beni aralarına almazlardı. Çünkü ben hem kendi işimi görür hem de diğer kız arkadaşlarımın işini yapardım. 1941 sonlarına doğru torna tezgâhındaki görevimden alınarak bir demircide demir dövme işine atanmama büyük bir olasılıkla bu güçlü yapım neden olmuştur. Gemiler için ürettiğim zincirlerin her bir parçası erkeklerin zincirleri kadar iyiydi. O günlerde herkesin parolası: "Her şey zafer için-Her şey cephe için," idi.

«Cepheye gönderilmemi istedim ama yöneticiler her seferinde türlü bahanelerle beni fabrikada tuttular. Sonunda Genç Kominist-ler Birliği bölge komitesine yazdım ve 1942 Martında bölge askeri kayıt ve gönüllü yazılma bürosundan kağıtlarım geldi. Kistovo'daki askerlik şubesine başvurmam emrediliyordu. İşlemleri tamamladım ve askere alındım. Köyde askere giden benim dışımda birkaç kız daha vardı ve tüm köy halkı bizi geçirmeye gelmişti. Gidenler de geride bıraktıklarımız da gözyaşları içindeydiler ama en çok ağlayanlar analarımızdı. Yaşlı erkekler bu durumu hiç de onaylamadıklarını gösterircesine başlarını iki yana sallayıp duruyorlar ve "kadınları" da askere çağrıldıklarına göre cephede işlerin hiç de iyi gitmediğini tekrarlıyorlardı. Bizlere gelince; ağlamasına ağlıyorduk ama daha çok da kendimizle gurur duyuyorduk. Çünkü düşmana karşı vatanı savunmak üzere erkeklerle birlikte cepheye gidiyorduk. Gorki'ye otuz kilometre kala bizleri değişik birliklere dağıttılar. Ben 784. Uçaksavar Topçu Bölüğü'ne gönderildim.

«Erkeklerden ayrı olarak henüz tamamlanmamış bir sığınağa yerleştirildik. Komutanlarımız erkekler arasından seçilmişti. Eğitime başladık. Daha sonra bizlere bataryamn bir bütün olarak

nasıl çalıştığı ve her bir silahın hangi işe yaradığı öğretildi. Ve ayrıca hangi ekipte çalışmak istediğimiz soruldu. Benimle en çok çalışmak isteyen bölüm ordu donatım oldu. Topçu ekibine katılmamı istediler. Bir aydan kısa bir sürede işimizi çok iyi öğrendik. Sınavlarımızı verdik, eğiticilerimizden ayrıldık, onlar cepheye, görevlerine döndüler; biz ise onların görevini devraldık. İlk günlerde işimiz çok zordu çünkü her şeyin kesinlikle doğru yapılması gerekiyordu. Birkaç ay içinde gerçek uçaksavar topçuları olduk ve düşman uçak filolarının kitlesel ya da tek tek saldırılarını hiç teklemeden dağıtır hale geldik.

«İşimin tüm ayrıntılarını iyice öğrendim ve ekibin diğer bireylerinin çalışmalarını gözlemlemeye başladım. Hedef saptama sorumluluğunu almak istiyordum. Yıl sonunda beni baş gun-layer yaptılar. Ama bana bu da yetmedi. Bu kez de yükleyici olmak istiyordum. Bu göreve tam erkek işi olarak bakılıyordu çünkü on altı kiloluk kovanları kolayca eline alabilmek ve her beş saniyede bir salvo hızıyla yoğun ateşi sürdürebilmek gerekiyordu. Ama demircide boşuna çalışmamıştım. Bir yıl sonra çavuşluğa yükseldim ve iki kızla dört erkekten oluşan bir destek topçu birliğine komutan olarak atandım. Bu atama bana özel bazı yükümlülükler getirmekteydi. Bunlardan ilki ve en önemlisi ise erkeklerin yapabildiği her şeyi Sovyet kızlarının da yapabileceğini kanıtlamaktı. Topların namluları yoğun atış nedeniyle kıpkırmızı kesiliyordu; bu şekilde ateşi sürdürmek tehlikeli ve kurallara aykırıydı. Fazla ateşten kızaran namluları suya batırdığımız battaniyelerle soğuturduk. Bu koşullara toplar dayanamıyor ama insanlar dayanıyordu. Kızlarımız dayanıyordu. İşte bizler böyleydik! Kendimizi hiç sakınmadık.

«Radyodan zaferi kazandığımızı duyduğum zaman birliğimi topladım ve onlara son emrimi verdim:

"On beş sıfır sıfır güney. Yükseklik on-sıfır. Hız on. Bir yirmide fitili patlat."

«Kendim topun başına gittim ve dört yıl savaştan sonra zaferimizi duyurmak için dört pare top attım.

Batarya komutanı Slatvinski de dahil olmak üzere ateşi duyanlar bataryadan dışarı fırladılar. Slatvinski herkesin önünde benim disiplinsizlik nedeniyle tutuklanmamı emretti ama daha sonra

emri geri aldı. Ve tümümüz silahlarımızla zaferi kutladık, birbirimize sarıldık ve öpüştük. Ama sonra bütün gün, gece ve gündüz hepimiz ağladık...»

12. Stalin Süvari Partizan Tugayı partizanı, *Galina Yaroslavna Dubovik*'in öyküsü:

«Bir makineli tüfek taşıyordum. Onun ağır olduğunu hiçbir zaman söylemedim. Bunu söyleseydim birliğimde iki numaralı adam olamazdım. Bir asker görevini yapamıyorsa onun hemen değiştirilmesi gerekir. Beni mutfağa gönderirlerdi ve bu da çok utanç verici olurdu. Çok ağlardım herhalde... Tanrı herkesi tüm savaşı mutfakta geçirmekten korusun...»

«Kadınlar erkeklerle aynı görevi yapmak üzere gönderiliyorlar mıydı?»

«Bizleri yollamamaya çalışıyorlardı. Gönderilmek için sizin talepte bulunmanız ya da o görevi hakettiğinizi kamtlamanız, yani bir biçimde sivrilmeniz gerekiyordu.»

«Birliğinizdeki tüm kızlar askeri operasyonlara doğrudan katılmak istediler mi?»

«Hepsi istiyordu ama her isteyen gönderilmiyordu.»

«Hepsini kabul etmediler. Öyle mi?»

«Evet, hepimizi kabul etmediler. Görev cesaret ve yiğitlik istiyordu. Bu nitelikler her kızda yoktu.

«Mutfakta çalışan Valya adında oldukça narin ve zayıfça bir kız vardı. Onu tüfekle birlikte düşünmeniz olanaksızdı. Zorunlu kaldığında elbette silah kullanacaktı ama göreve gitmek için yanıp tutuştuğu da söylenemezdi. Ama ben intikam almak istediğimden başından beri çok gitmek isteyenlerdendim...»

Savaşta sadece kadınların yapabileceği işler de vardı.

İşte Doktor *Yelena İvanovna Varyukina*'nın mektubu:

«...Savaştan birkaç gün önce kocam Brest yakınında Kobrin şehrinde bir göreve atandı. Vedalaştık ve ben onun yanına gidebilmek için izin beklediğimden kaldım. Sonra aniden savaş patlak verdi. Durumu kavrayamayan birçok insan gibi ben de soluğu postanede aldım. Ona önce mektup yazmayı düşündüm, sonra fikrimi değiştirip telgraf çekmeye karar verdim. Ve sonunda ona şu telgrafı yolladım:

"Bir telgrafla bana iyi olduğunu bildir." 22 Haziranda cepheye böyle bir telgraf yollamak bugün size gülünç gelebilir. Ama telgrafı aldılar. Postaneden çıktım ve hemen iznimi almaya gittim. Bana "Siz aklmızı mı kaçırdımz? Brest'e gitmenize nasıl izin veririz?" dediler. O günlerde böyle bir anlayış vardı.

«İki hafta sonra savaş, Poltava bölgesindeki küçük Piryatin kasabasına kadar ulaştı. Ve kasaba birdenbire geri çekilen birlikler ve askeri hastanelerle doluverdi. Cepheye geri gönderilmek üzere başvurdum ama gönüllü askere alma bürosu ve askerlik dairesi, yeterli sayıda radyolog olmadığı için beni askerlikten muaf kişiler listesine aldı. Ve ardından sevinçli haberi aldım; kocam Piryatin'e gelmişti. Ne kadar sevindiğimi bilemezsiniz! Gomel'e çekilmekteydiler; birlikte gönüllü askere alma bürosuna ve askerlik dairesine gittik. Ve beni muafiyet listesinden çıkardılar. 713. seyyar saha hastanesine atandım. Üzerimde siyah vual bir elbise, ayağımda sandaletlerim ve sırtımda kocamın su geçirmez pelerıniyle hastaneye gidişimizi anımsıyorum. Askeri üniformam vardı ama onu giymeyi reddettim çünkü bana üç dört beden büyük geliyordu. Başhekime askeri disiplini bozduğumu söylediler ama onun yaptığı tek şey başka bir seçeneğimin olmadığını söylemek oldu. Birkaç gün geçmeden istediğim gibi giyinmeye başladım.

«Kısa bir süre sonra başka bir bölgeye gittik. Bölge ağır bir bombardıman altındaydı. Bir patates tarlasında saklandık. Kısa bir süre önce tarlaya yağmur yağmıştı. Sandaletlerim ve vual elbisemin ne hale geldiğini düşünebiliyor musunuz? Ertesi gün üniformamın içindeydim.

«Ve böylece Gomel'den Almanya'ya giden o uzun, zorlu ve korkunç yolculuk başladı. Özellikle Stalingrad ve Kursk-Oryol bölgesini anımsıyorum. O kadar çok yaralı vardı ki gece gündüz demeden çalışıyorduk. Zaman kavramını öylesine yitirmiştik ki iki üç saat mi yoksa yarım gün mü geçti anlayamıyorduk.

«1942 Ocağının ilk günlerinde Kursk bölgesindeki Akonevka köyüne girdik. Hava çok soğuktu. İki okul binası yaralılarla tıka basa dolmuştu. Yaralılar sıralarda, yerlerde, samanlıkta yatıyorlardı. Onları cephe gerisine taşımak için ne araç ne de benzin var-

dı. Başhekim, Akonevka'dan ve komşu köylerden atlarla çekilen bir kızak treni ayarlamaya karar verdi.

«Sabah kızaklardan oluşan tren geldi. Atları kadınlar sürüyordu. Kızakların üzerinde koyun postları, elde örülmüş battaniyeler, yastıklar, hatta bazılarında kuştüyü yataklar vardı. Kadınları yaralıların bulunduğu geçici koğuşlara götürdük...

«Bugün bile olayları anımsadığımda gözyaşlarımı tutamıyorum. Her kadın bir yaralıyı seçti ve onu yolculuk için hazırlamaya başladı. Onlarla son derece yumuşak bir sesle: "Sevgili oğlum!..", "Pekâlâ canım!..", "Pekâlâ benim yakışıklı oğlum..." diye konuşuyorlardı. Her kadın evinden biraz yemek ve sıcak patates getirmişti. Yaralıları, getirdikleri battaniyelere ve küçük halılara, sanki çocuklarım sarar gibi sarıp sarmaladılar ve özenle kızaklara yerleştirdiler. O sakin köy kadınlarının yakarışları bugün bile kulaklarımda çınlıyor: "Evet güzel evladım!..", "Tamam canım!.." O kadınların isimlerini almadığıma pişmanım. Zaten yapmaları gereken olağan bir işi yapar gibiydiler.

«Köylerde tek bir erkeğe bile rastlamaksızın, kurtarılmış olan Beyaz Rusya'dan geçtiğimizi anımsıyorum. Bizi yalnız kadınlar karşılamaktaydı. Yaşlı erkeklerin ve on bir-on iki yaşlarındaki erkek çocukların sayıları da çok azdı. Her yerde sadece kadınlar kalmıştı...»

1. Hava Ordusu birlikleri ile Orşa'dan Königsberg'e giden hava sinyalcisi *Valentina Yakovlevna Bugleyeva Luşakova*, bir komutanın sözcüklerini sevgiyle anımsıyor:

«Komutan bize şöyle dedi: "Kızlar, sağlık hizmetleri ve sinyal hizmetleri dışındaki işleri sizden başkası da yapabilir. Ama bu hizmetlerde yerinizi kimse tutamaz. Bir pilot düşünün; düşman yanıbaşında, ağır uçaksavar ateşi altında ve birdenbire sakin bir kadın sesi duyuyor: 'Yerden havaya sesleniyorum. Beni duyabiliyor musunuz?' Ve birden kendini çok daha güvenli ve güçlü hissediyor. İşte böyle bir anda siz kadınların yumuşak seslerinizin anlamı bu!.."

«Size işimizi nasıl anlatabilirim ki? Savaşta parlak gökyüzü bir kakofonidir. Binlerce ses ve daha bir sürü parazitli yayınlar duyulur. Çünkü bizim ve düşmamn sayısız ileticisi aym anda çalışmak-

tadır. Ama siz bunların arasından size gerekli olan sinyali mutlaka bulup çıkarmak zorundasınız. O sinyal zaten zorlukla duyulur ve diğerlerinden hiç farkı yok gibidir. Siz onu ancak tonundaki ufak bir farklılıktan ayırt edersiniz... Bu işte çalışanların çok kısa bir süre içinde saçları bembeyaz oldu. Benim saçlarım yirmi yaşımdan beri beyaz. Ne mi gördüm? 1943'te Orşa yakınlarmda her şey insanlar, toprak, ağaçlar kıyma makinesinden geçmiş gibiydi. Duygularımızı sahvermeye vakit yoktu. Ağlamaya da... Yemek yemeye de... Yirmi dört saat yayının başındaydık. İletişim kesiliverince tüylerimiz diken diken olur, çok endişelenirdik. Çünkü bu bir yerlerde birilerinin öldüğünü gösteriyordu.

«Her şeyimizi cepheye verdik. Bize bağlanan ücretin tek bir kopiğine bile el sürmedik. Maaşlarımızı orduya bıraktık. Genç Komünistler Birliği katkı paylarımız otomatik olarak hazine bölümü görevlileri tarafından kesilirdi. Ve savaştan sonra yani sivil yaşama geçildiğinde üç aylık maaşlarımız bağlandı. O zamanlar bir somun ekmeğin fiyatı üç yüz rubleydi. Böyle davranan yalnız ben değildim; bizim kuşağın tümü aynı davranışı sergiledi. Tuğlaları tek tek ellerimizle toplayarak yıkık kentlerimizi temizledik...»

Bir saha istihkam müfrezesi komutanı olan Teğmen *Stanislava Petrovna Volkova*'nın da benzer anıları var:

«Cephede bizi şu sözcüklerle karşıladılar: "Ne iyi ettiniz de geldiniz kızlar ama biz sizi hiçbir yere yollamayacağız; burada karargâhta kalacaksınız." Askeri mühendislerin karargâhında işte böyle karşılandık. Ve geri dönüp Cephe Komutanı Malinovski'yi aramaya başladık. Bu sırada iki kızın komutanı aradığı söylentisi köye yayılmış. Subayın biri yammıza geldi ve, "Evraklarmızı gösterin," dedi. Gösterdik. Onlara baktı ve, "Sizin askeri mühendislerin karargâhına gitmeniz gerekiyor. Komutanı niçin arıyorsunuz?" diye sordu. "Biz buraya saha istihkam müfrezelerine komuta etmek üzere gönderildik ama bizi karargâhta tutmak istiyorlar. Biz saha istihkam müfrezelerine komuta etmenin dışında bir görev istemiyoruz. Ve cepheye gitmek istiyoruz," dedik.

«Subay bizi karargâha geri götürdü. Karargâh tıka basa doluydu. Bizimle uzun uzun konuştular; her erkek bize nasihat veriyor,

bazıları da gülüyordu. Ama biz hedefimizden hiç ödün vermedik. Bize bir yetki verilmişti ve yalnızca saha istihkam müfrezesi komutanlığı hizmetini yapmamız gerekiyordu. Kıdemli subaylardan birisi şunları söyledi:

"Bir lağımcı müfreze komutanı ne kadar yaşar biliyor musun? Yalnız iki ay."

"Biliyoruz. Bu nedenle cepheye gitmek istiyoruz."

«Eh artık bu yanıttan sonra onlara sadece gerekli evrakları düzenlemek kalıyordu.

"Pekâlâ, sizi 5. Taarruz Ordusu'na gönderiyoruz. Herhalde taarruz ordusunun ne olduğunu biliyorsunuz. Adından bile anlaşılıyor. Sürekli cephe anlamına gelir, en önemli görevlerden..."

«Bizi bekleyen dehşeti daha fazla anlatmalarına gerek yoktu. Biz memnunduk ve hemen görevi kabul ettik.

«5. Taarruz Ordusu Karargâhı'na geldiğimiz zaman bizi oldukça efendi görünümlü bir albay karşıladı. Davramşları son derece kibardı. Bizimle bir süre görüştü ama saha istihkam komutanları olma isteğimizi duyunca başını elleri arasına aldı ve,

"Hayır! Olmaz öyle şey! Siz kendinizi ne sanıyorsunuz? O iş kadınlara göre değil, biz sizlere burada karargâhta iş buluruz. Herhalde şaka ediyorsunuz. Orada sadece erkekler var. Oraya tepeden düşer gibi bir kadın komutan atamak delilik olur! Ne sanıyorsunuz, ne sanıyorsunuz siz!" diye bağırdı.

«Bizi kararımızdan döndürmek için iki gün uğraştılar. Ama biz diretiyorduk; saha istihkam müfreze komutanı olacaktık. Başka bir görev istemiyorduk. Ama olay bununla da bitmedi. Kararlılığımızı sürdürdük ve sonunda müfrezeme götürüldüm... Askerler bana baktılar. Kimisi alaycı bir şekilde, kimisi kötü kötü. Bir kısmı ise omuzlarım öyle silkeliyordu ki her şey apaçık ortadaydı. Bir fırtına kopacak gibiydi. Ve tabur komutanı yeni müfreze komutanını tanıştırmak istediğini söylediği zaman hepsi bir ağızdan "Oooooo..." diye bağırdılar. Adamlardan birisi yere tükürdü.

«Ama bir yıl sonra Kızıl Yıldız nişam ile ödüllendirildiğimde bazıları hâlâ hayatta olan aynı delikanlılar beni omuzlarımn üzerinde yeraltı sığınağına taşıdılar. Bu olay, duydukları saygımn kamtıydı.»

Stanisnava Petrovna Volkova'nın öyküsünü, cephe arkadaşı olan Sibirya'dan *Appolina Nikolovna Litskeviç-Bayrak*'ın anlattıkları tamamladı. Appolina ayrıntılı, eksiksiz ve profesyonel bir titizlik içinde ve sahra istihkam görevinin ayrıntıları üzerinde düşünerek anlattı öyküsünü. İşte İstihkam müfrezesi komutanı Asteğmen *Appolina Nikolovna Litskeviç-Bayrak*'ın anlattıkları:

«Çocukken babam saçlarımızı kazıtırdı. Saçlarımız kesildiği zaman bir kız çocuğundan asker erkek çocuğuna dönüştüğümüzü anımsıyorum. Kısa bir süre sonra bu duruma alıştım. Babam şu sözleri boşa söylememişti: "Onu bir erkek gibi büyütüyorum, küçük bir kız gibi değil."

«Kışın dik nehir kıyısından karla kaplı Obi'ye atlamaya bayılırdım. Her şeyin suçlusu Obi'ydi. Daha birçok yönüm gibi bu düşkünlüğüm de bana ailemden geçmişti.

«Okuldan sonra babamın eski kapitone pantolonunu giyer ve onu keçe botlarımın çevresine bağlardım. Pantolonun içine kapitone bir yelek tıkar ve beline de bir kemeri sıkıca bağlardım. Başıma kulaklı bir kürk kalpak geçirir ve çenemin altından bağlardım. Nehre o biçimde bir ayı gibi badi badi yürüyerek gider, olabildiğince hızlı koşar ve uçurumdan atlardım.

«Aşağı uçmak ve karın içine gömülmek! O duyguyu anlatmak olanaksız. Nefes kesici bir olay! Diğer kızlar da benim gibi atlamayı denediler ama onlar benim kadar şanslı değillerdi. Birisi ayağım burktu, diğeri o lanet olası sert karda burnunu kırdı, bir başkasının başına başka bir kötü olay geldi. Ama ben bir erkek çocuktan daha çeviktim. Çocukluğumun sonunda... ...daha sonra... Neyse uzatmayalım. 1942 Eylülünde Moskova'ya geldik. Bir hafta boyunca Kuntseva, Perova, Oçakova gibi istasyonlarda durup bir daire çizerek yolculuk yaptık. Her noktada kızlar trenden indiriliyorlardı. Birçok birlikten gelen komutanlar –ki onlara alıcı deniliyordu– bizleri keskin nişancı, sağlıkçı veya radyo operatörü olmamız için ikna etmeye çalışıyorlardı. Beni hiçbirisi ikna edemedi. Sonunda trende on üç kız kaldık. Hepimiz bir yük marşandizine yerleştirilmiştik. Kısa demiryolu hattında bunlardan yalnız iki tane vardı. Birisi bizimki, diğeri ise karargâhın vagonuydu. Ve bizi iki gün yalnız başımıza bıraktılar. Ve biz bu süre içinde sürekli tan-

tana yaptık ve güldük. "Unutulan ve terk edilen..." şarkısını söyledik. İkinci günün gecesi tren şefiyle üç subayın vagonumuza doğru geldiklerini gördük. Alıcılar sırım gibiydiler. Üstlerinde sıkı sıkıya oturan bel ve sırt kemerleri vardı. Paltoları tertemiz ve yeniydi, çizmeleri pırıl pırıl boyalıydı ve mahmuzları vardı... Daha önce hiç böylelerini görmemiştik! Onlar doğru karargâh vagonuna gittiler. Biz de kulaklarımızı vagona dayayıp konuştuklarını dinlemeye başladık. Şef onlara listelerimizi gösterdi ve kimin kim olduğu, ülkenin hangi bölgesinden geldiği, hangi eğitim düzeyine sahip olduğu... gibi bilgiler vererek kısaca özelliklerimizi sıraladı. En sonunda şu sözcükler duyuldu: «Hepsi göreve uygun."

«Şef vagondan çıktı ve hizaya girmemizi emretti. "Askerlik sanatını öğrenmek istiyor musunuz?" diye sordu. Elbette istiyorduk. Nasıl istemezdik ki? Öte yandan hiçbirimiz bunları nerede öğreneceğimizi ya da eğitim sonunda ne olacağımızı sormadık. Bir binbaşı emretti: "Başçavuş Mitropolski, kızları okula götür."

«İkili sıralar oluşturduk ve Moskova sokaklarında subayın arkasında yürümeye başladık. Subay uzun adımlarla çok hızlı yürüyordu ve biz ona yetişemiyorduk. Zaferin otuzuncu yıldönümünde Moskova'da yapılan bir toplantıda Sergey Fiyodoroviç Mitropolski biz acemileri Moskova Askeri İstihkam Okulu'na götürürken çok utandığım itiraf etti. Çevrenin dikkatini çekmemek için bizden olabildiğince uzak durmaya çalışmıştı. Biz ise onun bu duygularından habersiz ona yetişebilmek için koşturup durmuştuk. Halimiz gerçekten seyirlik olmalıydı!

«Daha eğitimin başlarında fazladan iki görev üstlendim: Ya soğuk ders salonu bana uymadı ya da başka bir şeyden rahatsız oldum bilemiyorum ama bitmez tükenmez haylazlıklara başvuruyordum. Kız öğrencilerin sınıfa gitmemek için okullardaki çektikleri numaralar türünden... Ve sonunda hakettiğimi buldum. Sürekli olarak cezalandırılmaya başladım. Beni diğerlerinden ayırdılar. Muhafızlar dışarı gönderildiklerinde diğer acemiler beni göstererek gülüşürlerdi. Elbette, bu durum onlar açısından komikti ama benim açımdan eziyetliydi. Sınıflara gidemiyor ve geceleri de uyumuyordum. Gündüz kapıda nöbet tutuyor, gece ise kışlanın zeminini parlatıyordum. Sürekli emireri işte buydu. O zamanlar döşemeler

nasıl parlatılırdı, bilir misiniz? Size anlatayım. Bugünkü gibi değil elbette. Şimdi bir sürü parlatıcı ve bir sürü fırça çeşidi filan var. Ama o günlerde... Işıklar söndürüldüğü zaman çizmelerinizi çıkarırsınız çünkü cila onları bozabilir. Sonra ayaklarınıza eski kumaşları sararsınız. Hasır sandaletlerin bir iple bağlandığı gibi. Cilayı döşemeye döker ve onu bir fırçayla yayarsınız. Fırça deyince sakın naylon bir fırça düşünmeyin. Tüylerini döşemeye döken sert bir fırçayı kastediyorum. Sonra ayağınızla döşemeyi ovmaya başlarsınız. Ta ki döşeme ayna gibi pırıl pırıl oluncaya dek. Tüm gece boyunca dans etmiş gibi olursunuz! Ayaklarınız ağrır ve uyuşurlar. Dik duramazsınız. Yüzünüzden ve vücudunuzdan ter boşanır. Sabah olduğunda bölüğün kalk borusunu çalamaz durumda olursunuz. Ama gün boyunca beş dakika bile oturma izniniz yoktur, çünkü görev başındaki kişi sürekli olarak nöbeti sürdürmek zorundadır. Eğer oturmaya kalkarsanız yine benzeri bir ek görevle cezalandırılırsınız.

«Bir olay ammsıyorum; yine nöbet tutuyordum. Temizlik işini henüz bitirmiştim ve yorgunluktan pestilim çıkmıştı. Küçük bir masaya yaslandım ve biraz kestirdim. Birinin kapıyı açmasıyla irkildim ve birden ayağa fırladım. Tabur nöbetçi subay önümde duruyordu. Selamla birlikte tekmil de verdim: "Yoldaş üsteğmen, bölük serbesttir." O ise yalnızca bana bakıyor ve gülmekten kırılıyordu. Birdenbire olayı fark ettim. Solaktım ve aceleden sol elimle selam vermiştim. Hemen sağ elimi kaldırdım ama çok geç kalmıştım. Ve yine ver elini ceza...

«İlk başlarda içinde bulunduğum durumun ne denli ciddi olduğunu kavrayamamıştım. Nedendir bilinmez bazılarımn beni sanki özellikle hedef seçtiğini düşünüyordum. Hâlâ bir acemi çaylak gibiydim ve yeni yaşantım okulda oynadıklarımıza benzer bir oyundu sanki. Ne ki, kısa bir süre sonra burasının sert disiplini olan askeri bir okul olduğunu ve oyun oynamadığımızı fark ettim. Komutanın astına verdiği emir yasa demekti. Sınıf arkadaşı olmaları hiçbir şeyi değiştirmiyordu.»

Appolina Nikonovna en iyi dereceyle mezun olanların arasındaydı. Bitirme sınavının son sorusunu anımsıyor:

«Bir lağımcı yaşam süresince kaç kez hata yapar?»

Hızlı ve askerce bir yanıt vermişti.

«Sadece bir kez.»

Ve tüm eğitim süresince ilk kez şu sözcükleri işitti:

«Haklısm kızım...»

Ve hemen sonra bildik sözcükler geliverdi:

«Acemi Bayrak, gidebilirsin.»

«Daha sonra ne oldu?»

«Komutan olarak müfrezeme gönderildim, diye anlatmaya devam etti Appolina Nikonovna. "Müfreze dikkat!" diye emir verildi ama kimse yerinden kıpırdamadı. Adamların bir kısmı yerde uzanıyor, bir kısmı ise oturmuş sigarasını tüttürüyordu. Bir diğeri kemiklerini kırarcasına geriniyordu. Genelde beni görmezden gelmeye çabalıyorlardı. Hepsi deneyimli keşif görevlileriydiler ve yirmi yaşlarında bir kızdan emir almak zorunda olmaları onlara ağır geliyordu. Bunu çok iyi anlıyordum ama yine de "Rahat!" komutunu vermek zorundaydım.

«Nasıl mı keşif yapıyorduk? Savaş süresince lağımcıların belleri ile yüzlerce ton toprak altüst edildi. İki cephe arasındaki tarafsız arazide yani oldukça tehlikeli olan bir bölgede geceleri askerler iki kişilik bir siper kazarlardı. Gün ağarırken bölüm komutanlarından birisi ile sürünerek bu küçük sipere girerdik ve askerler bizi kamufle ederlerdi. Gün boyunca o şekilde uzanıp durur, dönmeye bile korkardık. Kışın bu durumda keçe botlarınıza ve koyun derisi ceketinize karşın elleriniz ve ayaklarınız donmaya başlar. Yazın ise sıcakta ya da yağmur altında uzanıp durmak zorundasınız. Gün boyunca olayı yakından gözlemler ve bu gözlemlerin ışığında bir cephe haritası çıkarırdık. Toprak yüzeyindeki değişiklikleri not ederdik. Yeryüzüne çıkan katman ve toprak kümeleri, kirlenmiş kar, çiğnenmiş yeşillik ya da otların üzerindeki çiğlerin yok olduğunu gördüğümüzde Alman lağımcıların buralara mayın döşemiş olabileceklerini düşünürdük. Eğer bir araziyi dikenli telle çevirmiş iseler, engelin enini ve boyunu saptamanız gerekiyordu. Ve telin altındaki mayınların insana yönelik mi yoksa tanksavar mayını mı olduklarını bulup çıkarmanız gerekiyordu. Ayrıca kesişme noktası yöntemi ile düşman toplarının konuşlandıkları yerleri saptıyorduk.

«Gündüzleri dinlenir, geceleri lağımcılarla birlikte cephe hattında sürünürdük. Kendi mayın sahamızda güvenli bir yol açar ve

sürünerek Alman savunma hattına doğru giderdik. Ve orada toprağın her santimetrekaresini tarayarak çalışmaya başlardık. Ellerimizin altındaki toprak her an patlayabilirdi; dahası Alman füzelerinin sürekli aydınlatması altında hatta bazı durumlarda ateş altında çalışmamız gerekirdi. Sonunda düşman mayın sahasının keşfi biter, her şey yerli yerine yerleştirilir ve özenle kamufle edilirdi. Cephe hattında her şey karın üzerinde yani sürünerek yapılırdı. Bir birlikle diğeri arasında sürünerek mekik dokurdum. Daha bir sürü mayın vardı. "Mayınlarım" bitmemişti. Bir keresinde şarapnel parçalarından kurtulmak için kendimi bir hendeğe attım ama üzerimde yeni bir palto vardı ve çamurun içine yüzükoyun yatmak yerine erimemiş bir kar parçasının üzerine yanlamasına uzandım. İşte gençlikte insan böyle şeyler yapabiliyor. Bir palto yaşamımızdan daha önemli olabiliyor. Bir kız küçük bir aptaldır aslında!

«Bir gün subaylar beni kahvaltıya davet ettiler ve ben de kabul ettim. Lağımcılar her zaman sıcak yemek yiyemezlerdi. Hatta kimileri bizim otla beslendiğimizi söyleyip dalga geçerlerdi. O sabah orada her şey çok güzel kokuyordu. Herkes mutfaktaki masada yerini aldığında gözüm bir Rus sobasına takıldı. Fırını bir kapakla örtülmüştü. Yerimden kalktım ve kapağı incelemeye başladım. Subaylar, "Gördüğü her kapaklı şeyin içinde mayın arıyor. Artık lazımlıklardan bile kuşkulanır oldu bu," diyerek gülüşüyorlardı. Kapağın solunda, en altta küçük bir delik olduğunu fark ettim. Yakından baktım. Evet, sobaya giden bir de tel vardı. Hemen masanın etrafında oturmakta olan adamlara döndüm, onlara evin mayınlandığını ve derhal dışarı çıkmaları gerektiğini söyledim. Subaylar suskunlaştılar ve inanmaz gözlerle bana bakmaya başladılar. "Lütfen burayı hemen boşaltın..." diye yineledim.

«Lağımcılarla birlikte çalışmaya başladık. Önce kapağı çıkardık. Daha sonra teli makaslarla "kertmeye" başladık. Patlama olmadı. Sobanın içinde birbirlerine iple bağlanmış birer litrelik birkaç seramik kupa vardı. Karavanadan çok daha iyi olan bu kupalar askerlerin rüyası idi. Sobanın arkasında ise siyah kağıda sarılmış iki büyük paket duruyordu. Yirmi kilo kadar patlayıcı. Yani bir lazımlık için fazla büyük...

«Ukrayna'nın içlerine doğru, eski Stanislav veya bugünkü adıyla İvano-Frankovsk bölgesine ilerlemekteydik. Bir şeker fabrikası-

nı mayınlardan temizlemek için acil bir emir almıştık. Her dakika çok değerliydi çünkü fabrikanın nasıl mayınlandığını bilmiyorduk. Bir saatli bomba sistemiyle mayınlanmışsa her an patlama olabilirdi. Hemen harekete geçtik ve hızla ilerlemeye başladık. Hava sıcak olduğu için ince giyinmiştik. Birkaç uzun menzilli topun konuşlandırıldığı bir bölgeden geçiyorduk. Birden bir topçu eri siperden fırladı ve bağırmaya başladı: "Gökyüzüne bakın! Bir gözcü uçağı!" Başımı kaldırıp göğe baktım ve bir "gözcü" uçağı aradım. Oysa her yer sessizlik içindeydi, çıt yoktu. O halde bu "gözcü" neredeydi? Lağımcılardan birisi sıradan çıkma izni alarak topçu erine yaklaştı ve yüzüne bir tokat attı. Neler olup bittiğini düşünmeye zaman bulamamıştım ki topçu erinin haykırdığını duydum: "Hey arkadaşlar, saldırıya uğradım!" Topçu birliğinin diğer askerlerinin harekete geçmesi uzun sürmedi ve hemen bizim lağımcının çevresini sardılar. Bu arada benim müfreze de ellerindeki sondaj çubuklarını, mayın detektörlerini ve sırt çantalarını bir kenara atıp lağımcının yardımına koştular. Bir kavgadır başladı. Neler olup bittiğini anlayamamıştım. Müfreze niçin kavga etmeye başlamıştı? Zamanımız daralmaktaydı. Oysa geçen her saniye bizim için çok değerliydi. Ve başımıza böyle beklenmedik bir şey gelmişti. "Müfreze, sıraya gir!" komutunu verdim. Ama hiç kimse oralı olmadı. Onun üzerine tabancamı çektim ve havaya ateş ettim. Siperden çıkan subaylar koşarak yanıma geldiler. Sinirlerin yatışması epeyce zaman aldı. Bir binbaşı müfrezeme geldi ve sordu: "Komutan kim?" Ben tekmil verdim. Gözleri büyüdü. Kafasının karıştığını görebiliyordum. Bir soru daha sordu: "Neler oldu?" Yanıtlayamadım çünkü neler olup bittiğini ben de bilmiyordum. Daha sonra müfreze komutan yardımcım yanıma geldi ve neler olduğunu anlattı. Böylece "gözcü"nün ne olduğunu ve bu sözcüğün bir kadın açısından ne denli çirkin bir anlam içerdiğini öğrendim.

«Neler düşünüyorduk? Düşünmeye vaktimiz oluyor muydu? İlk kez Lvov kurtarıldığında geceleri izin yapabildik. Müfreze olarak şehir sinemasına gittik ve hep beraber bir film izledik. Ne zamandır ilk kez yumuşak koltuklara oturuyor ve nefis bir manzara seyrediyorduk. Bu durumu hepimiz garipsedik. Film başlamadan önce bir orkestradan parçalar dinledik ve şarkıcılar şarkılar söyle-

diler. Fuayede herkes dans etti. Polka, Krakoviyen, Pasd'Espagne ve son olarak da "Russkaya"* ile... Birkaç gün için de olsa savaşı unutabildik. Bir yerlerde savaşın hâlâ sürdüğüne ve yakında bizlerin de cepheye geri döneceğimize inanmak zordu.

«Bir başka olay daha anımsıyorum. Bir tren hattı ile küçük bir kent arasında bulunan düşmanın girdiği bir savaş alanını taramakla görevlendirilmiştik. Keşif kolu mayın detektörleriyle anayol boyunca ilerlemeye başladı. Soğuk bir yağmur ince ince yağmaktaydı ve hepimiz sırılsıklam olmuştuk. Botlarımız şişmiş ve ağırlaşmıştı. Sanki topukları kayadan yapılmış gibiydi. Ayaklarıma dolanmasınlar diye paltomun eteklerini kemerimin içine sokmak zorunda kalmıştım. Bütün bunlar yetmezmiş gibi ıslak ve kalın ve de upuzun otların arasından geçmek zorundaydık. Köpeğim Nelka önümde yürüyor ve rehberlik ediyordu. Bir mayın ya da kovan bulduğunda yanına oturuyor ve zararsız hale getirilinceye dek oradan ayrılmıyordu. Birdenbire erden ere iletilen bir emir duydum: «Teğmen, generale tekmil ver!" Etrafıma bakındım; yolda bir jip duruyordu. Hendekten atladım, bir yandan da paltomun eteklerini belimden çıkarmaya, kemerimi ve kepimi düzeltmeye çalışıyordum. Ne yaparsam yapayım, şık görünmüyordum. Araca doğru fırladım, kapıyı açtım ve,

"Yoldaş General, Teğmen Bayrak..." diye başladım ama daha sözümü bitirmemiştim ki o,

"Rahat!" dedi.

«Rahata geçip beklemeye başladım. General bana bakmıyordu bile. Jipin penceresinden yolu gözlüyordu. Huzursuzdu ve bir yandan da saatine göz atıyordu. Bense hâlâ beklemedeydim. Emir erine döndü ve sordu:

"Lağımcı komutanı nerde kaldı?"

«Ben yine tekmil vermeye çalıştım:

"Yoldaş General..."

«Sonunda bana doğru döndü ve hiddetle,

"Ne istiyorsun Allahın cezası?" dedi.

«Artık dikkati üzerimdeydi. Bense gülmemek için kendimi zor tutuyordum.

* Rus dansı –ç.n.

«Emireri şöyle dedi:

"Yoldaş General, belki de müfreze komutanı budur."

«General gözlerini bana dikti ve,

"Sen kimsin?" diye sordu.

"Lağımcı müfreze komutanı, Yoldaş General."

"Müfreze komutanı sen misin?" diye sordu öfkeyle.

"Evet, Yoldaş General."

"Burada çalışan lağımcılar senin müfrezenden mi?"

"Evet, Yoldaş General."

"General şöyle, General böyle...

«Jipten çıktı ve yüzüme bakmadan birkaç adım attı. Ve birden durdu, beni baştan aşağı süzdükten sonra emir erine dönerek:

"Hiç böyle bir şey gördün mü?" dedi. Sonra bana sordu:

"Teğmen, kaç yaşındasın?"

"Yirmi, Yoldaş General."

"Nerelisin?"

"Sibiryalıyım."

«Beni uzunca bir süre sorguya çektikten sonra kendi tank birliğinde çalışmamı teklif etti. Pis görüntüm onu rahatsız etmişti. Buna izin veremezdi ama lağımcıya çok ihtiyacı vardı. Daha sonra beni yanına aldı ve ormanı göstererek:

"Benim tanklarım işte orada. Onları bu demiryolu boyunca getirmek istiyorum. Demiryolu traversleri ve raylar söküldü ama yolun kendisi mayınlanmış olabilir. Bu tankçılara bir iyilik yap ve bu bölgeyi kontrol et. Buradan cephe hattına gitmek çok daha uygun. Sen sürpriz vuruşun ne olduğunu bilir misin?"

"Evet, Yoldaş General."

"O halde tamam. İyi şanslar teğmen."

«Demiryolu gerçekten de mayınlanmıştı. 1944 Ekiminde, 4. Ukrayna Cephesi'nin askerleriyle birlikte 210. Bağımsız Mayın Temizleme Müfrezesi'nin bir kolu olarak Çekoslovakya'ya girdik. Bizi her yerde sevinçle karşıladılar. Kendisi de lağımcı olan ve bir erkek müfrezesinin komutasını elinde bulunduran bir kız heyecan uyandırmıştı. Saçlarım erkek traşı olmuştu. Üzerimde pantolon, tünik ve kürkten bir kalpak vardı. Kısacası, genç bir oğlan çocuğuna

benziyordum. Bazen köye atla dönerdim. Binicinin erkek mi kadın mı olduğunu anlamak gerçekten güçtü ama kadınlar içgüdüsel olarak anlar ve bana bakarlardı. Yeni bir konaklama yerine vardığımızda konuk subayın erkek olmadığını gören ev sahiplerinin tepkilerini izlemek eğlenceli oluyordu. Genellikle ağızları açık kalırdı. Inanın, hiç abartmıyorum. Ama bu durumdan hoşlandığımı da gizlemeyeceğim. İnsanları böyle şaşkına çevirmek hoşuma gidiyordu.

«Polonya'da da aynı şeyler oldu. Bir köyde yaşlı bir kadın başımı okşadı. Bu davranışının nedenini anlamıştım. Ama yine şakayla, "Yoksa kafamda boynuz mu arıyorsunuz," diye sordum. Utandı ve sadece "çok genç" olduğum için üzüldüğünü söyledi.

«Her yer adım başı mayınla doluydu. Bir sürü mayın. Bir keresinde bir eve gittim. Çok belirgin bir yerde buzağı derisinden yapılma bir çift çizme duruyordu. Birisi almak için elini uzatır uzatmaz, «Sakın dokunma onlara!" diye bağırdım. Araştırdığımda bubi tuzağı oldukları ortaya çıktı. Sandalyeler, gardroplar, dolaplar, oyuncak bebekler, musluklar, avizeler hatta tuvalet çukurlarına kadar her şey bubi tuzağı doluydu. Bir an önce meyveli tatlıların tadına bakmak isteyen halk, bizden domates, patates ve lahana tarhlarım mayınlardan arındırmamızı istiyorlardı. Müfreze bir buğday tarlasını temizlemek zorunda kalmıştı. Buğday demetleri harmanda dövülmeden önce dövenin güvenli olması gerekiyordu.

Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, Romanya ve Almanya'dan geçtim ama bu ülkelerle ilgili amlarım fazla değil. En çok araziyi ve oldukça uzun olan otları ammsıyorum. Otlar gerçekten uzun muydu yoksa onların içinden geçmek ve mayın detektörleri ve mayın tarama çubukları ile içlerinde çalışmak zordu da, onun için mi aklımda böyle kalmıştı bilemiyorum. Birçok akarca ve koyak anımsıyorum. Sık ormanlar, yarı çürümüş sivri uçlarıyla birbirine dolanmış dikenli teller, yabanıl bitkilerle kaplı mayın tarlaları...

«Bir yerlerde bir pansiyoncu kadının bizi kırmızı ve iyi pişmiş yulaf lapası ile beslediğini anımsıyorum. Lapanın kokusu tüm barakayı sarmıştı. O kadar lezzetli ve o kadar güzel görünüyordu ki... Daha sonra çok denedim ama aynı lezzette pişiremedim. Kadın olduğunuzu ancak böyle anlarda anımsardımz. Ve lezzetli bir yemek pişirmenin zevki hatta neşesini yeniden tatma umudına kapılırdınız...

«Romanya'da Dej şehrinde, iyi Rusça konuşan genç bir Romen kadının evinde kaldım. Anneannesi Rus olan kadımn üç çocuğu vardı. Bir Romen gönüllü birliğinde vuruşan kocası cephede ölmüştü ama o gülmeyi ve eğlenmeyi seviyordu. Bir keresinde beni dansa götürmeyi teklif etti. Hatta bana bir de elbise verdi. Teklif çok hoşuma gitti. Hemen kabul ettim. Biraz kafamı boşaltmak ve genç kızlığımı hissetmek istiyordum. Emir erime acil bir durumda beni nerede bulabileceklerini bildirdim. Buzağı derisi botlarımı ayağıma geçirdim, pantolonumu ve asker gömleğimi giydim. Romen kadın da buzağı derisi bot giydiği için kimsenin dikkatini çekmeyecektim. Bu giysilerin üzerine bir Romen ulusal elbisesi giydim. Uzun, işlemeli, keten bir bluz ve dar, yün bir etek. Belime sıkı sıkı siyah bir kuşak sardım ve başıma kocaman püsküller olan renkli bir eşarp bağladım. Yüzüm yazın dağlarda dolaşmaktan iyice yanmıştı; şakaklarımda beyazlaşmış bukleler vardı ve burnum soyulmuştu. Bu durumda gerçek bir Romen kadınından ayırt edilmem neredeyse olanaksızdı.

«Gençlerin kulüpleri yoktu; bu nedenle birilerinin evinde toplandılar. Biz oraya vardığımızda müzik çalıyor ve insanlar dans ediyorlardı. Müfrezenin hemen hemen tüm subayları oradaydı. Önce tanınacağımdan ve foyamın ortaya çıkacağından korktum. Dolayısıyla kenarlarda dans ediyor ve dikkat çekmemeye çalışıyordum. Hatta yüzümü hafifçe eşarpla kapatıyordum. Subaylarımızdan biri beni birçok kez dansa kaldırdı. Dudaklarım boyalı ve kaşlarım kalemle şekillendirilmiş olduğu için beni tanıyamamıştı. Olayın komik yanını görmeye başlamıştım. Çok eğleniyordum. Tüm kalbimle eğlendim, o kadar eğlendim ki neredeyse kendimi tanıyamaz hale gelmiştim. Gevşemeye ihtiyacım vardı; çünkü erkeklerin arasında çoğu zaman gülümseyemiyordum bile. Sürekli tehlikede olma, günlük olaylar haline gelen patlamalar ve yoldaşlarımın ölümü izler bırakmış, karakterimi değiştirmişti. Güneş Karpatların arkasına geçmiş ve çoktan batmıştı ama ben hâlâ dans etmekteydim. Subaylarımız beni dansa davet ediyor ve Rus danslarını bildiğimi görünce hayretlerini gizleyemiyorlardı. Birçoğu benimle konuşmak istiyor ama ben sadece gülüyor ve dillerini bilmiyormuş gibi davranıyordum. Genç Romen erkekleri de beni

dansa davet ettiler ama onlara o kadar kaba davrandım ki uzak durmayı yeğlediler. Daha sonra ev sahibem bir genç adamın kulağına bir şeyler fısıldadı ve ondan sonra o genç yammdan hiç ayrılmadı. Müzik başladığında gülerek önümde eğildi, elimi tuttu ve beni piste götürdü. Ve bana Romen danslarını öğretti.

«Danstan sonra hep beraber Someş ırmağında bir gezinti yapmaya karar verdik. Irmağın kıyısına gittik. Dalgakıranın yanında bir sürü kayık vardı. Bizim müfrezenin subayları ise küreklerin başındaydılar. Herkes kayıklara yerleşti. O Romen genç benim yanımdaydı ve kolumdan tutuyordu. Üzerimde dar uzun bir etek olduğu için kayığa atlayamıyordum ve eteğimi biraz kaldırmak zorunda kaldım. Kayıktaki herkes kahkahadan kırılıyordu. Askerler pantolonuma bakıyorlardı. Ben de gülmeye başladım ve elimi dudaklarıma götürerek susmalarını rica ettim. Ama keyfim kaçmıştı. Artık beni tanımış olan askerlerimin önünde eğlenmek istemiyordum...

«Savaş bitmişti ama savaşın bitiminden itibaren bir yıl boyunca tarlalarda, ırmaklarda, göllerde mayın temizliği yaptık. Savaş sırasında her şey nehirlere, göllere ve bataklıklara atılmıştı. Başlıca görevimiz gecikmeden hedefe ulaşmaktı. Zaman geride kalanları yaşatma zamanıydı. Mayınlanmış bir ırmakla yaşamaları olanaksızdı. Uzun zaman sudan korkarak yaşadım. Hep patlama olacak gibi gelirdi...

«1946'da yeni yılda, bana on metre kırmızı saten verildi. Önce güldüm ve, "Peki, ben bunu ne yapacağım? Benim buna ihtiyacım yok ki!" diye düşündüm. Belki terhis olduktan sonra kendime kırmızı bir elbise dikebilirdim. Kısa bir süre sonra terhis evrakım geldi. Ve adet olduğu üzere büyük bir veda yemeği verildi. Partide subaylar bana büyük ve mavi renkli çok hoş bir şal verdiler. Onu alabilmek için mavi bir mendili konu alan bir şarkı söylemem gerekiyordu. Ve ben onlara gece boyunca şarkı söyledim...

«Ama ertesi gün trende ateşim yükseldi. Yüzüm şişti ve ağzımı açamaz hale geldim. İlaç içebilmek için önce bir kaşıkla ağzımın aralanması gerekiyordu. Yirmi yaş dişim çıkıyordu ve ben savaştan dönüyordum...»

Appolina Nikonovna savaştan sonra Leningrad'daki N. K. Krupskaya Enstitüsü'nün Kütüphanecilik bölümünden mezun ol-

du. Otuz yıldan fazla kütüphanecilik yaptı. Ama gerçekleştirmek istediği bir hayali vardı: Kadın lağımcılara ilişkin amlarını yazmak...

«Çalışırken vaktim yoktu ve her şeyi erteledim. Ama şimdi hiçbir şeyi ertelemeye vaktim yok. İlk müsveddeleri müfrezedeki çocuklara yolladım. Onlarla sürekli haberleşiyoruz. Beni eleştiriyorlar: "Fazla liriksin," diyorlar. "Bunların yerine savaş süresince 800 mayını nasıl kullanım dışı bıraktığını tek tek tüm ayrıntılarıyla anlat," diye diretiyorlar. Peki bunun neyini anlatacağım?» diye soruyor Appolina. Ve yine kendisi yanıtlıyor sorusunu: «Ama anmsadığım tek şey bu değil ki... Ben her şeyi anımsıyorum. Yaşadığım, beni etkileyen her ayrıntıyı, her durumu anlatmak istiyorum. Dursun bakalım, en azından torunum okur...»

Bu bir aşk öyküsü olacak. Kimileri savaşın dehşeti ve fedakârlık isteyen koşulları içinde bu duyguya hiç yer olmadığını düşünür. Kimileri ise, hayata taşıdığı tüm acı ve zorluğa karşın, savaşın, insan yaşamı içinde yer aldığını; bu nedenle, savaşta aşka da yer olduğunu düşünür. Savaşta geçen bu yıllar, genellikle, doğanın bizler için öngördüğü aşk ve mutluluk yıllarıdır; gençlik yıllarımızdır.

En trajik koşullarda kadınlar yaşamı, yani aşkı seçtiler. Yani geleceği... Kanımca, eğer aşka dair bu bölüm olmasaydı; kitap eksik kalacak; bütünüyle gerçekçi olmayacaktı. Çünkü bu kitap Kadın'a dair bir yapıttır.

Minskli *Yefrosinya Grigoryevna Bureus*'un adresini cephedeki arkadaşlarından aldım. Bana yaşamını da anlattılar: Kocası cephede ölmüştü. Onu gömülmek üzere şehre getiren de kendisiydi. Yaşamlarımızın en çekilmez anlarıyla dolu olan o günleri düşündüğümüzde bu tür duygular hepimize sıradışı gelir. Kadınlar Yefrosinya ile kocasının aşkını bana anlatırken bu duyguları paylaşıyorduk.

«İzin alamamıştı... Doğu Prusya'daydık ve tabutun Minsk'e getirilmesi gerekiyordu. Ama o, cephe komutanına gitti. Komutan önce ona görüşme izni vermedi ama daha sonra yanına girmeyi başaran kıza: "Bunu neden yapmak istiyorsun?" diye sormadan edemedi. Yefrosinya'nın yanıtı şöyleydi: Yakınlarının hepsini kaybetmişti. Kocasını eve götürebilirse, sonsuza dek onunla birlikte olabilecekti. Dahası, geri dönebileceği bir yeri olacaktı. Komutan onun elini öptü ve sevgisine saygı duyduğunu söyledi. Ona bir geceliğine bir helikopter tahsis edildi. Helikoptere girdi ve bayıldı...»

Kapı açıktı. Duvardaki kocaman fotoğraf hemen göze çarpıyordu. Gülümseyen genç bir kadın ve üniformalı genç bir adam...

«Paltonu çıkar ve içeri gel...»

Ses içerden geliyordu. Odaya gittim. Aynı fotoğraf bu odanın duvarında da asılıydı. Yüzümün ifadesi beni ele verdi.

«Hayır kızım, bu gördüğün şey yaşlı bir kadının tuhaflığı değil. Antrede ve tüm odalarda gördüğün fotoğrafı astığımda senin yaşın-

daydım. Onu sonsuza dek seveceğime yemin etmiştim. Bunu geri kafalılık sayanlar olabilir. Çünkü günümüzde insanlar böyle konuşmuyorlar. Ama gördüğün gibi, ben yalnızım. Bir daha sevemedim. Baştan beri sizinle çok içten ve açık açık konuştuğum için beni affedin. Bu bende cepheden kalma bir alışkanlık. Yanıma yaklaş ve otur... Eskiden beri çektiğim Radiculities hastalığı, bu kez, beni uzun süreden beri yatağa bağladı. Kızlar biraz önce gittiler. Kızlar yani benim gibi altmışına merdiven dayamış kızlar! Ama bu deyim de bir cephe alışkanlığı: "Haydi kızlar gidelim", "Kızlar gelin" gibi... Beni böyle yastıktan bir dağ içinde bırakıp aceleyle gittiler...»

Savaşta yüzbaşılık yapan, Doktor *Yefrosinya Grigoriyevna Bureus* anlatıyor:

«Şehir bombalanmıştı ve kız kardeşim Nina alelacele vedalaşmaya geldi. Birbirimizi bir daha hiç göremeyeceğimizi düşünüyorduk. Bana, "Sağlık görevlisi olmak istiyorum. Nereye başvurmalıyım?" diye sordu. Ona baktığımı anımsıyorum. İnce bir elbise giymişti. Sol omuzunda, boynuna doğru bir doğum lekesi vardı. Öz kardeşim olduğu halde bu lekeyi ilk kez görüyordum. Ona baktım ve, "Seni nerede görsem tanırım," diye düşündüm. Herhalde ikimiz de birbirimizi bir daha göremeyeceğimizi hissediyorduk.

«Herkes Minsk'i terk ediyordu. Yollar ateş altında olduğu için orman yolu kullamlıyordu. Bir yerlerde küçük bir kızın sesi duyuluyordu: "Anne, savaş var." Birliğimiz geri çekiliyordu. Araçlarımıza binmiş, olgunlaşan çavdarlarla dolu geniş bir tarladan geçiyorduk. Smolensk bölgesine ulaşmıştık. Yol kenarında alçak bir köy evi duruyordu. Yolun kenarında duran kadının boyu ise, küçük evinden daha uzun gibiydi. Üzerinde pamuklu, Rus fresk işlemeleri bulunan bir elbise vardı. Kollarını göğsünde çaprazlamıştı ve gövdesinin öne eğik bir duruşu vardı. Yürüyen askerleri eğilerek selamlıyor ve, «Tanrı hepinizin yardımcısı olsun. İnşallah hepiniz sağ salim evlerinize dönersiniz," diyordu.

«Tek tek her askerin önünde eğildi ve bu sözleri yineledi. Bunu düşünebiliyor musunuz? Herkesin gözleri yaş içindeydi.

«Savaş boyunca o kadını ammsadım. Almanları püskürtürken bir olaya daha tanık oldum. Köylerden birinde, başlarında küçük kepleri olan iki Alman kadını kahve içmekteydiler... "Bizim ülke-

mizde her yer yıkım içinde; insanlarımız yerin altında deliklerde yaşıyor ve ot yiyorlar; bunlar oturuyor ve hiç savaş filan yokmuşçasına kahve içiyorlar," diye düşündüm. Askeri araçlar yanlarından geçiyor, askerlerimiz yolda yürüyorlar ama onlar kahve içiyorlardı...

«Daha sonraki günlerde Beyaz Rusya'ya gitmem gerekti. Bir de ne göreyim? Köy yerine sadece bir soba kalmıştı. İhtiyar bir adam orada üç torunuyla birlikte oturuyordu. Belli ki oğlunu ve gelinini kaybetmişti. Yaşh bir kadın ise sobayı yakmak için kömürleşmiş odun parçaları topluyordu. Üzerindeki koyun derisi ceket bataklıktan geldiklerini gösteriyordu. Sobanın üzerinde pişen yemek yoktu.

«Evet; nefret, öfke... her şey iç içeydi: Ama başka şeyler vardı ve benim başıma gelen de bunlardan biriydi.

«Lokomotifin mi değişmesi gerekiyordu, yoksa rayların mı tamiri gerekiyordu çok iyi anımsamıyorum ama trenimiz durdu. Bir hemşire ile birlikte oturuyorduk. Yanımızda iki asker yulaf lapası pişirmekteydiler. O arada bir yerlerden iki Alman esiri çıkageldi ve bizimkilerden yiyecek istediler. Ekmeğimiz vardı; bir somun kestik ve onlara verdik. Yulaf lapası piştiğinde askerlerimizin konuşmalarına tanık olduk: «Doktorların düşmana ne kadar çok ekmek verdiğini gördünüz mü?" diyorlardı.

«Ve bizim gerçek savaş hakkında hiçbir şey bilmediğimizi, vaktimizin çoğunu hastanelerde geçirdiğimiz için de bunun doğal olduğunu söylüyorlardı...

«Bir süre sonra lapa pişince askerlerin yanına birkaç esir daha geldi. Bizi suçlayan asker Almanlardan birisine döndü ve, "Ne var? Ne istiyorsunuz? Yiyecek mi?" diye sordu.

«Alman durdu ve bekledi. Diğer asker arkadaşına bir somun ekmek verdi ve,

"Haydi bir parça kes ve ona ver," dedi.

«Asker, esir Almanların her birine birer dilim ekmek verdi. Almanlar ekmeği aldılar ve beklediler. Lapa pişiyordu. Bu kez, diğer asker:

"Eh, bari onlara biraz da lapa ver," dedi. Ve onlara dönerek,

"Henüz pişmedi. Duymadınız mı be adamlar! Pişmedi!" diye bağırdı.

«Almanlar sanki dilimizi anlıyor gibi beklemekteydiler. Askerler lapayı yağla karıştırdılar ve birazını Almanlarm konserve kutularına boşalttılar.

«İşte Rus askerinin ruhu budur. Bizi o denli ağır eleştirmelerine karşın, kendileri esirlere ekmekten başka bir de yulaf lapası verdiler ve yağı kalan lapaya eklediler.

«... Savaş biteli epey zaman olmuştu. Tatile gitmeye hazırlanıyordum. Karayip krizinin patlak verdiği günlerdeydik. Dünya yine bir kargaşanın içine düşmüştü. Çantamı hazırladım, elbiselerimi ve bluzlarımı katladım. Evrak çantamı buldum ve askeri kimliğimi, kartımı aldım. "Eğer bir şey olursa mahalli askerlik şubesine ve gönüllü askere alma bürosuna hemen ulaşırım," diye düşündüm.

«Deniz kıyısında gevşemiş bir durumdaydım. Akşam yemek sofrasında birilerine askeri kimlik kartımı da beraberimde getirdiğimi anlatmaya başladım. Bunu hiç düşünmeden söylemiştim. Hava atmak gibi bir amacım yoktu. Ama masadaki erkeklerden biri çok fazla heyecanlandı:

"Hayır, bizim halkımız asla yenilmez. Çünkü yalnız bir Sovyet kadını gerektiğinde askerlik şubesine başvurabilmek için, askeri kimlik kartıyla tatile gelir," dedi. Ve bana öyle bir baktı ki insan sevdiği kadına bile böyle bakmaz...»

Ne var ki, Yefrosinya Grigoryevna en önemli şeyden, kocasından söz edemiyordu. Güzel, ince yüzünün tüm hatları fiziksel bir acı çekiyormuşçasına geriliyordu.

«Dün neler oldu diye sorsanız anımsamam ama savaşı hiç unutmuyorum. Onu eve nasıl getirdiğimi, nasıl gömdüğümü... Her şey belleğimde. Onu son bir kez öpmek istedim ama olmadı. Tabut çinkodan yapılmıştı. Yüzünün olduğunu tahmin ettiğim yeri öptüm. Bu konuda daha fazla konuşmak istemiyorum...»

O konuşmasa da, evdeki üç büyük fotoğraf her şeyi anlatıyordu.

Bir başka aşk öyküsü. Bu öyküyü dinlediğimde Liyobov Fominiçna Fedosenko'nun küçük erkek torunu da yanımızdaydı. Öyküyü dinledikçe, bu küçük çocuğun, öykünün tam da merkezinde yer aldığını gördüm.

İşte savaşta hemşire er olan *Liyobov Fominiçna Fedosenko*'nun öyküsü:

«Sivillerin tahliye işlemleri sonunda önce Harkov'a sonra Tatarya'ya geldim ve orada bir iş buldum. Herkes beni görmek için oraya geldi. «Sovskaya! Sovskaya!" diye bağrışıyorlardı (Kızlık adım Lisovskaya'dır). "O benim!" diye yamtladım onları. "Askerlik bürosuna git, geçiş (izin) kağıdı al ve Moskova'ya git," dediler. Niçin? Hiç kimse bir şey söylemiyordu ve ben de bilmiyordum. Eh, ne de olsa savaş zamanıydı... Moskova yolculuğum sırasında kocamın yaralanmış olabileceğini ve onu görebilmem için beni çağırdıklarım düşündüm.

«Dört aydır ondan haber alamamıştım. Onu ayakları ya da elleri olmayan bir sakat olarak bulacağımı düşünüyordum. Onu alıp eve götürmeye karar vermiştim. İşte Moskova'ya giderken bunlar aklımdan geçmekteydi...

«Moskova'ya varınca bana verilen adrese gittim. TSK KPB* harflerini gördüm. Benim gibi pek çok insan oradaydı. Hepimiz neler olup bittiğini öğrenmek istiyorduk.

"Burada neden getirildik?" diye sorduk. Onlar,

"Acele etmeyin. Her şeyi öğreneceksiniz," dediler.

«İçeriye girdiğimizde Merkez Komitesi Sekreteri Ponomarenko dahil tüm liderleri karşımızda bulduk. Doğduğum yere gitmek isteyip istemediğimi sordular. Beyaz Rusya benim doğduğum yerdi. Elbette, oraya gitmek istiyordum. Ve sonuçta orada özel bir okula gönderildim.

«Kursu tamamladığımızın hemen ikinci günü, cemselerle cepheye gönderildik. Oradan itibaren yola yürüyerek devam ettik. Cephe ya da tarafsız bölgenin ne anlama geldiğini bilmiyordum. Merak ve korku içindeydim. İşaret fişekleri gürültüyle ateşleniyordu. Bembeyaz karlar içinde yerde yanyana dizili bir yığın insan vardı. Çoğumuz ileri doğru koşuyorduk. İşaret fişeğinin alevi solduğunda bize "Koş" emri veriliyordu. Ve ileri fırlıyorduk. Böyle ilerliyorduk...

«Görevimiz bittiğinde bir uçağın gelip bizi Moskova'ya götüreceği söylendi. Cephe gerisinde iken kocamdan bir mektup aldım. Bu çok beklenmedik bir olaydı. Çünkü iki yıldır ondan hiçbir haber alamamıştım. Merkez komitesine bir mektup yazdım. Her türlü göreve hazır olduğumu ancak verilecek görevde kocamla birlik-

* Beyaz Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi –ç.n.

te olmak istediğimi belirttim. Bu mektubu bir pilota sessizce verdim. Çünkü müfreze komutanının bilmesini istemiyordum. Bizi götürecek olan uçak gelir gelmez hepimize bölgeyi terk etmemiz söylendi. Ayrıca Fedosenko, yani kocamla ilgili bir emir vardı. Uçağı bekliyorduk ama kapkaranlık bir geceydi. Bir Messerschmitt düşman uçağı tepemizde dönüp duruyordu. Birden tepemize bomba yağdırmaya başladı. Hedefteydik. Geri dönmek üzere gitti ve tam o anda bizim uçak benim yanında durduğum köknar ağacına bitişik yere inişe geçti. Pilot toprağa henüz değmişti ki yeniden kalkışa geçti. Çünkü Alman uçağının döneceğini ve ateşe başlayacağını biliyordu. Uçağın kanadına yapıştım ve bağırdım: "Moskova'ya gitmem gerekiyor. İznim var!" Küfretti ve, "Atla!" diye bağırdı. Ve sadece ikimiz uçtuk. Ne bir yaralı ne de başka birisini alabilmişti.

«Mayısta Moskova'da keçe botlarla dolaşıyordum. Tiyatroya keçe botlarla gidiyordum. Bana göre hava hoştu. Kocama bir mektup yazdım ve nasıl buluşabileceğimizi sordum. İhtiyat birliklerindeydim ve her an her yere gönderilebilirdim. Yeniden kocamın olduğu yere gönderilme talebinde bulunmaya başladım. İki gün için de olsa onu bir kez görmeme izin vermelerini istiyordum. İki gün sonra dönmeye ve istedikleri yere gitmeye hazırdım.

«Başvurularımı omuzlarını silkerek karşılıyorlardı. Ama ben hiç umursamadım ve posta kodundan kocamın savaştığı yeri buldum ve onu görmeye gittim. Önce bölge parti komitesini ziyaret ettim, kocamın adresini ve onun karısı olduğumu kanıtlayan evrakları onlara gösterdim. Ve onu görmek istediğimi söyledim. Kocamın cephede olduğunu ve bu nedenle onu görmemin mümkün olmadığını, geri dönmem gerektiğini söylediler. Çok yorgundum ve çok açtım. Geri dön demek ne demekti! Askeri komutana gittim. Bana baktı ve giysi verilmesini emretti. Bana bir asker gömleği ve kemer verdiler. Sonra komutan, "Kocanın bulunduğu yer çok tehlikeli, gel bu işten vazgeç," diyerek fikrimi değiştirmeye çalıştı.

«Orada oturdum ve ağlamaya başladım. Bunun üzerine bana acıdı ve geçiş iznini verdi.

"Anayola git. Trafik görevlisi sana yolu gösterir," dedi.

«Anayolu ve trafik görevlisini buldum. Görevli beni bir araca bindirdi. Bir süre sonra birliğe ulaştım. Herkes şaşkınhk içindey-

di. Birliktekilerin tümü erkekti. Bana kim olduğumu sordular. Birisinin eşi olduğumu söyleyemedim, tepemize bombalar yağarken böyle bir şeyi nasıl söyleyebilirdim ki? Kocasının hasretine dayanamamış birisi olduğumu...

«Nedenini anımsayamıyorum ama birisinin kız kardeşi olduğumu söyledim. "Bekle," dediler. "Oraya ulaşmak için daha altı kilometre yürümen gerek." Ne demek istiyordu bunlar? O kadar uzun bir yoldan geldikten sonra altı km'yi yürüyemeyeceğimi mi düşünüyorlardı? Bir süre sonra tam da o bölgeden yemek taşımakla görevli kamyonlar geldi. Başlarında kızıl saçlı, çilli bir teğmen vardı. "Ben Fedosenko'yu tamyorum. Ama o siperlerde," dedi.

«Ondan beni siperlere götürmesini rica ettim, bunun üzerine beni kamyona aldılar ve hareket ettik. Hiçbir şey göremiyordum; bu durum bana çok yabancıydı. Cephedeydim ve ortada kimse görünmüyordu. Tek tek silah sesleri duyuluyordu. Oraya vardığımızda teğmen sordu:

"Fedosenko nerede?"

"Dün gözcülük görevine gittiler," diye yamtladılar onu.

«Dönmek için karanlığın çökmesini bekliyorlardı. Ama binadaki ekiple temas halindeydiler. Fedosenko kız kardeşinin geldiğini haber almıştı. Ama hangi kız kardeşten söz ettiklerini anlamamıştı. Ona kardeşin kızıl saçlı olduğu söylenmişti. Ama onun kız kardeşi esmerdi!.. "Kızıl saçlı kız kardeş" sözü üzerine beyninde bir şimşek çakmış ve durumu kavrayıvermişti. Fedosenko'nun nasıl sürünmeyi becerip yanımıza geldiğini bilemiyorum ama kısa bir süre sonra buluştuk. O sevinci ve coşkuyu anlatmak çok zor...

«Birlikte iki gün geçirdik. Sonunda karargâha gidip durumu rapor etmesini çünkü geri dönmeyeceğimi ve onunla kalmak istediğimi söyledim. Beni merak içinde bırakıp üstlerini görmeye gitti.

«... Yirmi dört saat içinde yok olup gitmemi emredebilirlerdi. Ne de olsa burası cephenin ön hattıydı ve anlayışlı olmalıydım. Birdenbire iki üst rütbeli subay, bir general ve bir albayın sipere gelmekte olduğunu gördüm. Herkesle el sıkışıyorlardı. Sonra hep birlikte oturduk, bir şeyler içildi ve herkes düşüncesini söyledi. Bir kadın kocasını siperlerde görmeye gelmişti. Evrakları onun gerçekten adamın eşi olduğunu kanıtlıyordu. Bu nasıl bir kadındı

böyle? Herkes onun nasıl birisi olduğunu görmek istiyordu. Bu ve benzeri şeyler söylendi ve herkes ağladı. O geceyi tüm yaşamım boyunca hiç unutamadım.

«Hemşire olarak onlarla kaldım. Erkeklerle gözcülük görevine gittim. Bir keresinde bir havan topundan açılan ateş sonucu bir asker vuruldu. Ölü mü yoksa yaralı mı olduğunu düşündüm ve ona doğru koştum. Bu arada bizimkiler havan topuna doğru ateşi sürdürüyordu; komutan bana,

"Allahın cezası kadın, nereye gidiyorsun?" diye bağırdı.

«Adamın yanına doğru süründüm. Yaşıyordu.

«Dinyeper kıyısında ay ışığında bana Kızıl Bayrak nişanı taktılar. Daha sonra Kızıl Yıldız nişanı için adımı verdiklerini söylediler ama bunlar beni hiç mi hiç ilgilendirmiyordu, çünkü kocam çok kötü yaralanmıştı. Birlikte berbat bir bataklığın içinden yavaş ve zorlukla yürüyor ve yerde sürünüyorduk. Sağ yanımızda bir makinelinin olduğunu varsayın. Biz bataklıkta sol yana doğru sürünüyoruz. Kendimizi adeta yere yapıştırmışız. Ve sağ taraftaki makineli onu sol uyluğundan yaraladı. Patlayıcı bir mermi ile yaralanmıştı. Yarayı sarmaya çalıştık. Ne de olsa bir kaba et yaralanmasıydı. Ama her şey havaya uçmuştu ve yaranın içi toprak ve çamur doluydu.

«Kuşatma sürüyordu. Ne yaralıyı taşıyacak yerimiz ne de ilacımız vardı. Tek umudumuz kuşatmayı yarabilmekti. Başardığımızda kocamı hemen askeri bir hastaneye taşıdım. Ama kangren başlamıştı bile. Yeni yıl gelmişti. Ve o ölüyordu... Birçok nişanla ödüllendirilmişti. Tüm ödüllerini ve madalyalarım aldım ve yanına yerleştirdim. Doktorlar viziteye çıkmışlardı ama o uyuyordu. Doktor bana yaklaştı:

"Gitmelisiniz çünkü kocanız ölmüş," dedi.

«Ona, "Yavaş konuşun lütfen, o hâlâ yaşıyor," dedim.

«O an kocam gözlerini açtı ve bana dönerek, "Tavanın rengi maviye dönmüş," dedi.

«Baktım: "Vasya, tavan mavi değil, beyaz," dedim.

«Ama o, mavi olduğunu sanıyordu.

«Kocamın yatak komşusu, "Eh, Fedosenko; eğer yaşarsan karını el üstünde tutmalısın," dedi. O da, "Elbette, öyle yapacağım," diye yanıtladı.

«Neden bilemem ama belki de öleceğini hissetti ve beni öptü. İnsanların son kez öpüştükleri gibi...

"Liyubuşka, herkes yeni yılı kutluyor ama biz buradayız, çok utanç verici bir şey bu. Ama üzülme, bizim de kutlayacak yeni yıllarımız olacak," dedi.

«Birkaç saati kalmıştı. Altına kaçırdı ve giysilerini değiştirmem gerekti. Çarşafları değiştirdim; ayağına temiz sargılar sardım. Onu uzun destek yastığına doğru çekmem gerekiyordu. Ne de olsa erkekti ve ağırdı. Ne ki, bu işi yaparken her şeyin bittiğini hissettim; bir iki dakika içinde onu kaybedeceğimi...

«Ölmek istedim... Ama onun çocuğunu taşıyordum ve beni engelleyen tek şey buydu... 1 Ocak 1944 günü kocamı gömdüm. Otuz sekiz gün sonra Vasya doğdu. Oğlumun da çocukları var... Kocamın adı Vasili'ydi. Oğlumun adı Vasili Vasiliyeviç ve torunum ise Vasili...»

Kadınlar aralarında tartışır ve şu soruların yanıtlarını arar dururlar: Onların sevmeye hakları var mıydı? Sevdiler mi? Sevdilerse nasıl sevdiler? Bence sadece dinleyin ve anlamaya çalışın. Günümüzün duygusal deneyimleriyle onların yaşamlarını, aşklarını hiç yorumlamaya kalkışmayın. Onlar farklı bir kuşaktı ve kendilerine özgü aşk deneyimleri vardı. Sevgi ya da acıma; sevgi ya da özveri ve bir kadının gururu. Onları motive eden ve duygu dünyalarını işgal eden acaba bunlardan hangisiydi? Bunu bir çırpıda söylemek olanaksız.

«Çok sayıda yaralı vardı ve hepsi için üzülüyordum. Bir insan ölüyor ve sizin elinizden hiçbir şey gelmiyor... Genç, yakışıklı bir adam ölüyor... En azından çok geç olmadan ona bir öpücük vermek istiyorsunuz. Doktor olarak bir şey yapamıyorsanız, bir kadın olarak bir şey yapmaya çabalıyorsunuz.» (V. V. *Şevaldişeva,* operatör)

Zaferi kazanmak için bu erkeklik ögesini muhafaza etmek gerekiyor. Kadınlık ögesini de... Yenmemiz gereken tüm zorluklara bu unsur dahildi.

«Birinci Beyaz Rus Cephesi'ne yirmi yedi kız ulaştık. Erkekler bize hayranhkla bakıyorlardı: "Bu kızlar çamaşırcı ya da santral memuresi değiller; onlar keskin nişancı. Böylesini hiç görmemiştik," diyorlardı. Teğmenin biri onurumuza bir şiir yazmıştı. Şiirde kızların gül kadar etkili olduklarını anlatıyor ve savaşın onların ruhlarını sakatlamamasını diliyordu.

«Cepheye savaşa giderken kendi kendimize söz vermiştik. Orada aşk öykülerimiz olmayacaktı. Eğer sağ kalacak olursak, savaştan sonra, aşık olabilecektik...

«Savaş öncesi bir kez bile öpüşmeye zamanımız olmamıştı. O günlerde bu tür olaylar konusunda günümüz gençliğinden çok daha katı bir bakışa sahiptik. Örneğin, öpüşmek, yaşamımızın sonuna dek sevmek demekti. Ama şimdi savaş vardı!...» (Üsteğmen *S. M. Krigel*, keskin nişancı)

Uçaksavar nişancısı, er *Nonna Aleksandrovna Smirnova*'nın mektubundan:

«Üniformalarımızın üzerimizde güzel durmasını istiyorduk, bu nedenle onları sık sık yıkayıp ütülüyorduk. Bu işleri gece yapıyorduk, çünkü gündüzleri bize karnımızın üzerinde nasıl sürüneceğimizi, nasıl siper kazılacağım filan öğretiyorlardı. İç çamaşırlarımızı gece kurutuyorduk, çünkü onları erkekler çevrede dolaşırken asamıyorduk. Astığımızda bile teğmenden azar işitiyorduk.

«Gençtik. Sevmek ve sevilmek istememiz kadar doğal bir şey olamazdı. Bir kadın ilgi çekmek ister. Ama aşk yasaktı, ve biz onu kutsal, ulu bir şey olarak koruyor ve saklıyorduk. (İki kişinin birbirini sevdiğini komutan fark edecek olursa, kural olarak aşıkların birisi başka bir birliğe gönderiliyordu).»

Evet, bu savaştı. Ama aynı zamanda onların gençliğiydi. Yaşamlarının en mutlu günleriydi. Ve eğer aşk olmasaydı; 1941, 1942, 1943, 1944 ve 1945'de doğan tek bir çocuk bile olmayacaktı...

Nonna Aleksandrovna mektubuna birkaç şiirini de eklemiş. Şiir yazmaya savaş sırasında başladığını çünkü «sıradan sözcüklerin duygularını anlatmakta yetersiz kaldığım» fark etmiş ve şimdi ise «o günlerin anılarını çocuklarına bırakmak» istediği için yazdığını söylüyor:

... Ve bugün barış içindeki sokaklarımızda
Gençliğimi anımsayarak yürürken
Geçmişin utangaç yeni yetmelerinin
Bugünün görkemli kadınlarına
Dönüştüklerini görüyorum
Ve onlara yalvarıyorum:
«Alçak gönüllülüğü bırakın

Ve
Çocuklarınıza mutlaka şunu anlatın;
Bizler, kadınlar olmasaydık,
1945'in
İlkbaharı da olmazdı.»

Şimdi anlatacaklarım ise bir partizan olan *Yevgenya Viktorovna Klenovskaya*'nın o günlere ilişkin saklı tuttuğu duygularıdır. Onunla kısa bir süre birlikte olduk ama görüntüsü belleğimden hiç silinmedi: Güçlü, kocaman elleri, erkeksi bir saç kesimi vardı. Tüm görüntüsü, adeta kadınsılığın her biçiminin yadsınması ve kadınsılıktan vazgeçmişliği gösteriyordu.

«Büyük, yüce ve çok güzel bir duyguyu savaştan bugüne taşıdığımı belirtmeliyim. Erkeklerin bize ne denli hayranlıkla baktığım anlatacak sözcük bulamıyorum. Bu duyguyu savaş boyunca ve tüm yaşamım boyunca coşku ve şükranla taşıdım. Bize karşı çok asil davrandılar ve hep saygı gösterdiler.

«İçinde bulunduğumuz koşullar çok özeldi. Aym yeraltı sığınaklarında kaldık; aym tahtaların üzerinde uyuduk, aym görevlere gönderildik. Bazen o kadar soğuk olurdu ki içimin buz kestiğini, ağzımda dilimin donduğunu ve birkaç dakika içinde bilincimin yok olacağım hissederdim. O zaman "Mişa," derdim, "paltonun düğmelerini aç ve beni ısıt". Dediğimi yapardı ve, "İyi misin?" diye sorardı. "Evet, daha iyiyim," diye yanıtlardım onu.

«Bu, nasıl olağanüstü güzel bir duygudur bilemezsiniz! O günden bu yana böyle bir şey yaşamadım. Ama vatamnız tehlikedeyken ve savaştayken özel bir şey düşünemezsiniz.»

«Ama her şeye rağmen aşk vardı, değil mi?»

«Evet, aşk vardı. Ben duyguya diğerlerinde rastladım. Hatalı olabilirim veya bu düşüncelerim doğayla çelişik olabilir ama ben o insanları kınadım. Bana göre kişisel sorunların sırası değildi. Her yanımız, kötülük, ölüm ve ateşle sarılmıştı. Her gün, her saat bunları yaşamaktaydık. Unutmak imkansızdı. Evet, bunları görmemek ve unutmak olanaksızdı, o kadar. Ve kanımca böyle düşünen tek kişi de ben değildim.»

«Savaştan önce nasıl biriydiniz?»

«Gülmeyi, şarkı söylemeyi çok severdim. Ama duygularımız farklıydı. Kendi yaşımızdaki erkek çocuklarına yetişmeye, onları

geçmeye, bir "erkek" mesleğini başarmaya ve toplum içinde saygın bir yer edinmeye çalışırdık. Bir aile kurma düşüncesine yer yoktu! Küpe takan ya da saçını yapan kızlardan aşağılayarak söz ederdik.

«Ve savaşta bu duygular güçlendi. Bizim için en önemli sözcük "gereksinim"di Bizi anlamakta güçlük çekebilirsiniz çünkü siz farklı bir kuşaksınız...»

Yevgenya Viktorovna Klenovskaya bu tavizsiz tutumunda yalnız değildi. O günlerde birçok kişinin kendisi gibi düşündüğünü söylerken de haklıydı. Ve bugün bile, insanlar onun bu düşüncelerine katılmamakla birlikte bu tür kadmlara çok büyük bir hayranlık duyabilmektedirler. Bu tutumu kadın ruhunun gücünün sembolü olarak görmektedirler.

Hemşire *Mariya Selivestrovna Bojok* anlatıyor:

«Kazan'dan ayrıldığımda on dokuz yaşındaydım. Ama birkaç ay sonra anneme yazdığım mektupta herkesin beni yirmi beş ya da yirmi yedi yaşında sandığını yazdım. Korku ve dehşet dolu günler yaşıyorduk. Bir gülle parçalanıp uçtuğunda, derinizin soyulduğunu hissediyordunuz. İnsanlar ölüyordu. Her gün, her saat, her dakika öldüklerini görüyor, öldüklerini duyuyordunuz. Onları saracak çarşaf bulamıyorduk, iç çamaşırlarıyla gömmek zorunda kalıyorduk. Koğuşlar korkunç bir sessizlik içindeydi. Böyle bir sessizliğe bir daha asla tanık olmadım.

«Sadece bu nedenle bu cehennemde aşka dair tek bir sözcük bile duymak istemiyordum. Böyle bir paradoksu katlanılmaz buluyordum: Ölüm ve aşk. Savaş yıllarca sürdü ama ben bu süre içinde hiçbir şarkı anımsamıyorum. O çok popüler olan "sığınak" şarkısını dahi anımsamıyorum. Hiçbirisini anımsamıyorum... Aklımda kalan tek şey, bahçemizde kiraz ağaçları açarken cepheye gitmek için evimi terk etmemdi. Evimden uzaklaşırken döndüm ve arkama baktım: "Belki de bu, kiraz ağaçlarının çiçek açmasını son görüşüm," diye düşündüm. Sonradan yol kenarında başka bahçelere de rastlamış olabilirim. Çiçekler savaşta da açıyorlardı. Ama ben o bahçeleri pek anımsamıyorum... Okulda hep gülen birisiydim ama artık bu özelliğimi yitirdim. Bir daha gülümseyip gülümseyemeyeceğimi ciddi ciddi düşündüğüm zamanlar oldu. Kızlardan birinin dudaklarına ruj sürdüğünü ya da kaşlarını aldığını gördüğüm za-

man çok kızardım. Bu işlemler bana çok ters geliyordu: Böyle bir zamanda bir kız sevilmeyi nasıl isteyebilirdi? Böyle bir şeyin olması mümkün müydü? Yaşça büyük olanlar, her şey alevler içinde de olsa aşkın varolduğunu söylerlerdi. Ama ben onların bu düşüncelerine hiç katılmadım. Her yer yaralılarla doluydu; sürekli inliyorlardı... Ölümün yüzü sarı-yeşildi. Ve siz nasıl olur da eğlence peşinde olabilirdiniz? Nasıl olur da kendi mutluluğunuzu düşünebilirsiniz? Yüreğiniz ikiye bölünmüş... Yaşadığımız dehşet dolu olaylar saçlarınızı bembeyaz yapmış... Bu ortama aşkı karıştırmak istemedim. Aşkın orada, bir anda yok olacağını düşündüm. Kutlama olmadan, güzellikler olmadan ne tür bir aşk yaşanabilir ki? Savaş sona erince yaşam güzelleşecekti. Ve aşk olacaktı. Ben böyle düşünüyordum.

«Her an öldürülebilirdiniz. Gece ya da gündüz. Savaş mola vermiyordu. Öldürülebilirdim ve bana aşık olan adam çok üzülür, acı çekerdi.

«Kocam o günlerde bana kur yapmaya çahştı ama ben bu konuyu savaş bitince konuşmamız gerektiğini söyledim. Bir keresinde bir çatışmadan döndü ve bana, "Üstüne bir bluz giyer misin? Bluzla nasıl göründüğünü görmek istiyorum," dedi. Ama benim asker gömleğinden başka giysim yoktu...

«Bir arkadaşımla konuşuyorduk. Evlenmek üzere olduğunu bana söylediği zaman, "Sana bir çiçek bile vermedi, kur yapmadı. Ve hemen evleniyorsunuz. Duyduğun gerçekten aşk mı acaba?" dediğimi anımsıyorum. Onların duygularını anlayamıyordum...

«Savaş bitti. Birbirimize baktık ve savaşın bittiğine inanamadık. Her ikimiz de sağ kalmış ve buluşmuştuk. Ve artık sevmekte özgürdük... Artık savaşta olanları düşünmemeliydik. Eve geldim ve annemin yanma oturdum. Sıra bana gelmişti. Elbisemi dikmeye başladık. Sordular:

"Elbisenin modeli nasıl olsun?"

"Bilmiyorum..."

"Terziye gittiğinde modelini bilmediğin bir elbise mi dikmesini isteyeceksin?"

"Bilmiyorum..."

«Ben beş yıldır tek bir elbise bile görmemiştim ki... Bir elbisenin nasıl dikildiğini bile unutmuştum. Topuklu ayakkabılar satın

aldım ve evin içinde yürümeye çalıştım. Sonunda onları çıkar ve, "Galiba bunlarla yürümeyi hiç beceremeyeceğim," diye iç.... den geçirdim...»

Ama aşk vardı. Aşk insanları korumuştu. O korkunç savaşta aşksız ayakta durabilmeleri neredeyse olanaksızdı.

Hastane görevlisi, er *Svetlana Nikolayevna Liyubik* ammsıyor:

«Hastanedekiler mutluydu. Mutluydular çünkü yaşıyorlardı. Yirmi yaşında bir teğmen bir bacağını kaybettiği için üzülüyordu. Ama bu büyük üzüntüye karşın bu olayın ona şans getiren bir başka yönü de vardı. Savaştan canlı dönmüştü ve sadece bir bacağını kaybetmişti. En önemli şey hâl yaşıyor olmasıydı. Karısı vardı, aşk vardı ve önünde bir yaşam va lı. Bugün bir ayağınızın olmaması feci bir şeydir ama savaş döneminde ayağını kaybedenler tek bacakla zıplayıp hopluyor, gülüyor ve sigaralarını tüttürüyorlardı. O tek bacaklı bir kahramandı! Üzülecek bir şey yoktu! Ya da bizler durumu kavrayamayacak kadar gençtik. Birisi ayağını ya da kolunu yitirmişse onu bağrımıza basardık çünkü o kendini diğerleri için feda etmişti.»

«Cephede hiç aşık oldunuz mu?»

«Elbette, hepimiz o kadar gençtik ki. Yaralılar geldikçe kaçınılmaz olarak birisine aşık oluveriyorduk. Bir arkadaşım bir teğmene aşık olmuştu. Adam bir yara yığını halindeydi. Teğmeni bana gösterdi. Ben de ona aşık olmaya karar verdim! Başka bir yere nakledilme zamanı geldiğinde teğmen bir resmimi istedi. Evet, bir resmim vardı. Bir demiryolunda hepimizin fotoğrafları çekilmişti. Fotoğrafı aldım ve tam ona vermek üzereydim ki, "Eğer bu duygularım aşk değilse bu fotoğrafı ona vermenin anlamı ne?" diye düşündüm. Giderken ona elimi verdim; resmim avucumun içindeydi ama elimi açıp açmamaya karar veremedim. İşte benim aşkımın ulaştığı son nokta bu oldu.

«Sonraki yıllarda Pavlik adlı bir teğmen tamdım. Çok acı çekiyordu; ben de yastığının altına bir parça çikolata koydum. Savaş bittiğinde, yirmi yıl sonra yeniden karşılaştık. Arkadaşım Lilya Drozdova'ya çikolata için teşekkür etmeye başladı. Lilya, "Ne çikolatası?" diye sorunca, çikolatayı ona verenin ben olduğumu itiraf ettim... Bunun üzerine sarılıp beni öptü... yirmi yıl sonra gelen bir öpücük...»

Bu öykülerdeki «öpücük» sözcüğünün ne kadar kutsal olduğunu bilemezsiniz. Cehennemde bu erkeksi jestin nasıl anımsandığı-

nı, yaşam boyu hiç unutulmadığını... Bir kadın, varlığıyla bir yeraltı sığınağına ya da bir hastane koğuşuna bir parça rahatlık taşıyabilirdi. Bu rahatlama, elbiselerden yapılma bir perde, temiz bir bez parçası, yıkanmış bir yaka, bir konserve kutusundaki kar tanecikleri ya da sadece bir kadın sesi olabiliyordu. Bunların varlığı erkekleri evlerine, savaş öncesi zamanlara götürüyordu.

Sovyetler Birliği Halk Sanatçısı *Larissa Aleksandrovskaya* bana şu öyküyü aktardı:

«Askeri bir hastanede bir konser veriyordum. Hastane başhekimi yamma geldi ve, "Bir koğuşta ağır yaralı bir tankçı var. Hiçbir şeye tepki vermiyor, belki şarkınız onu etkileyebilir," dedi. Koğuşa gittim. Yaşadığım sürece o adamı unutmam olanaksız. Mucize kabilinden yanan bir tanktan kendini dışarı atmayı başarmış ama baştan aşağı yanmıştı. Yatakta hareketsiz yatıyordu. Gözleri yoktu ve yüzü simsiyahtı. Sanki bir el boğazımı sıkıyordu; dakikalarca kendime gelemedim. Sonra yumuşak bir sesle şarkı söylemeye başladım... Yaralının yüzünde bir hareketlilik oldu... Bir şeyler fısıldadı. Ona doğru eğildim ve, "Biraz daha söyle..." dediğini duydum. Şarkıya devam ettim ve başhekim, "galiba uykuya daldı," deyinceye kadar tüm repertuarımı orada gerçekleştirdim.»

«Yoldaşlarla cephedeki buluşmalarımızdan birisindeydi. Bir asker benim gülümsememin, ona küçük torununun gülümsemesini anımsattığını söylemişti. Hayatta en çok sevdiği şey torunuydu. Benim açımdan ise o asker yalnızca bir başka yaralıydı o kadar ve bugün onu anımsamıyorum bile. Ama bunları bana söylediğinde kıpkırmızı olmuştum. İnsanlar genellikle karşılıklı konuşurken bu kadar dürüst olmazlar. Ama konu savaş olunca, hiçbir zaman olmadığımız kadar içten ve dürüst oluruz...» (Cerrah *V. V. Şevaldişeva*)

Savaşta her şey vardı: Ölüm, korku, zayıflık, ağır iş. Ve kadınların uzun süren eziyetleri. Kadınların aşkı, sadakati ve yumuşaklığı.

İşte Askeri hemşire, Başçavuş *Nina Vasiliyevna İlyinskaya* (*Çirva*)'nın anıları:

«Bir tabur komutanı ile bir hemşire arkadaşımız evlendiler. Savaş koşullarında bu nasıl bir evlilik olabilirdi ki? Ama onlar birbirlerini seviyorlardı. Komutan uçuş görevlerine gittiği zaman karısı hep onunla birlikte gitmek isterdi. Eğer yalnız ölecek olursa ve onun ölü-

müne tanık olmazsa kendini hiç affetmeyeceğini söylerdi. "Birlikte ölelim. Aynı bombayla..." derdi. Birlikte ölmek ya da birlikte sağ kalmak istiyorlardı. Komutan ağır yaralandı ve cephe gerisine gönderildi. Hemşire arkadaş hamileydi. Komutan ona bir mektup verdi ve, "Ailemin yanına git. Başıma ne gelirse gelsin, sen benim karımsın. Ve doğacak olan çocuk, benim kızım ya da oğlumdur..." dedi.

«İnsanlar hep iyi şeyleri anımsıyorlar. Ama sadece bunlar yoktu elbette. Savaş çok uzun sürdü ve bizler sayıca çok fazlaydık. Ama çoğunlukla temiz ve pırıl pırıl olayları ammsıyorum. Cepheye yollanma talebinde bulunmuştum.

«Görevime başlamadan önce bir askeri hastanede çalışıyordum. Bir subay, arkadaşlarımdan birine aşık oldu. Onu (arkadaşımı) ne kadar çok kıskanmıştım! Hepimiz onların aşkına gıpta ediyorduk! Subay iyileşti ve cepheye döndü. Arkadaşım onun dönüşünü bekledi. Ve o döndü, geldi. Ama tek bir kolla...

«Cephede aşk elbette farklıydı. Bir insanı sevebilirsiniz ve o bir anda yok olabilir. Hepimiz bunun bilincindeydik. Barışta aşık olduğunuz zaman, olaylara bakışınız çok farklı olabilir. Bizim aşkımızın bugünü ya da yarını yoktu... Sevdiğimizde öyle yarım yamalak sevmiyorduk. İki yüzlülüğe hiç yer yoktu. Çünkü genellikle aşkımız bir mezar üzerine konulmuş kontrplaktan yapılma bir yıldızla sona ermekteydi.

«Ayrıca, kural olarak, erkekler kadınlara en iyi yönlerini sergiliyorlardı. Yaşamlarını tehlikeye atıyor, kendilerini feda ediyorlardı. Ve onlar da bizim kadınlığımızın yanı sıra özveri yeteneğimizi gözleyebiliyorlardı. Bugün düşünüyorum da, en azından kendi açımdan, savaşta yaşanan tüm dehşete karşın, bir çoğumuz olağanüstü zengin duygular yaşadık. Bundan daha doğal bir şey olamaz çünkü yaşananlar her gün bize iki seçenek sunmaktaydı: Ölüm ya da yaşam. Her gün sınanıyorduk. Kişi (erkek ya da kadın) iyi özelliklere sahipse, bunu herkes görebiliyordu. Korkak ya da ciğeri beş para etmez biri ise, bu da herkes tarafından fark ediliyordu. Savaş deneyimi olmayan birinin bunları anlaması oldukça zordur.

«Savaştan döndüğümde, bir asker gömleği ve asker paltosundan başka hiçbir şeyim yoktu. Yaşama bunlarla başlamak zorundaydım. Adeta yeniden cephede olmak gibiydi. Sadece paltonuz

vardır cephede... İnsanlar o paltonun battaniye ve döşeğiniz olduğunu söylerler. Ve her konuda sohbet eder, durursunuz... Yakında kırk yaşımı dolduracağım ama yine de yüzüm kızarıyor...

«Bir erkek cepheden döndüğünde ise kahramandır artık. Ne üstün bir genç adammış derler. Ama bir kız cepheden döndüğünde, "Biz senin orada neler yaptığını biliyoruz!.." diye karşılanır. Ve bir erkek o kızla evlenmek istediği zaman oğlanın ailesini bir düşüncedir alır. Acaba oğulları bu kızla evlenmeli mi yoksa evlenmemeli mi? Gerçeği söylemek gerekirse, çoğumuz cephede savaştığımızı sakladık, insanların bunu bilmesini istemedik. Herkesin evlenmek isteyeceği sıradan kızlar olmak istiyorduk.»

Gerçekten garip bir kader! Önce olağandışı olmak için gerekli gücü edinip kahraman kızlar olacaksınız! Sonra olağan evlenilebilir kızlara dönüşmek için uğraşacaksınız! Bu söyleşilerde daima dokunulmaması gereken bir şeye dokunmak üzere olduğumu hissettim. Sormasam bile bana mutlaka söylenirdi. Biz onların çektiği çileleri tam olarak hissedemesek bile, bu konular hâlâ nezaketini koruyor ve yaşanıyor!..

Ameliyat hemşiresi *Lilya Mihaylovna Budko* anlatıyor:

«Emekli askerler olarak her yıl toplamrız. Yılın birinde yine böyle bir toplantıdan çıkıyordum ki diğer kızlara rastladım.

"Lilya nerelerdesin? Ağlamaktan öldük," dediler. Bir kazak erkek yanlarına gelmiş ve onlara: "Kızlar, nerelisiniz? Hangi hastane de çalışıyorsunuz?" diye sormuş. Adamı yanıtladıktan sonra kimi aradığını sormuşlar.

"Ben her yıl tek bir hemşireyi bulabilmek için buraya gelirim. Benim hayatımı kurtardı ve ben ona aşık oldum. Onu bulmak istiyorum," demiş.

«Kızlar gülmüşler.

"Burada genç bir hemşire aramamz anlamsız çünkü o artık genç birisi değildir. Ve muhtemelen anneanne olmuştur."

"Hayır..."

"Ama herhalde siz de evlisiniz ve çocuklarınız var, öyle değil mi?" Adam,

"Bir karım, çocuklarım ve torunlarım var. Ruhumu kaybettim... Ruhum yok oldu..." diye yanıtlamış onları.

«Kızlarla bu olayı konuştuk ve geçmişi anımsamaya çalıştık. Acaba bu adam benim Kazak'ım olabilir miydi? Bir Kazak çocuğu getirmişlerdi. Ve biz onu ameliyat ettik. Bağırsakları yedi sekiz yerinden patlamıştı. Umutsuz bir vaka idi. O kadar cansız yatıyordu ki dikkatimi çekti. Vakit buldukça yanma gidiyor ve hatırını soruyordum. Ona kendim kan verdim, sürekli olarak ateşini ölçtüm. Yavaş yavaş iyileşmeye başladı. Ama yaralıları cephede çok uzun süre tutmazdık. Onları yatıştırıp yollardık. Bu çocuğun da bir sonraki grupla gitmesi gerekiyordu. Beni çağırdığını söylediler. Bir sedyedeydi.

"Hemşire buraya gel."

"Ne var? Ne istiyorsun? Bak iyileştin işte. Geri hatlara gönderileceksin ve her şey yoluna girecek. Yeniden hayata döndün. En güzeli de bu..."

"Lütfen, lütfen... Ben ailemin tek oğluyum. Siz beni kurtardınız. Bunu biliyorum..."

Bana bir hediye verdi. Bu bir yüzüktü, ufacık bir yüzük. Ama ben yüzük takmazdım. Her nedense yüzük sevmem. Ve onun armağanını reddettim.

"Ben yüzük takmam, takamam. Bunu al, annene götür," dedim.

«Yüzüğü almam için yalvardı. Diğer yaralılar da onu desteklediler. Yüzüğü almamı, bu armağanın tertemiz bir yürekten çıktığını söylediler. "Ama gördüğünüz gibi bu benim işim," diye itiraz ettimse de sonunda beni ikna ettiler. Ama bir süre sonra yüzüğü kaybettim, çünkü parmağıma çok büyük geliyordu. Bir gün bir kamyonda uyuyakalmıştım ve kamyon zıplayınca o bir yerlere düştü. Çok üzülmüştüm.»

«Daha sonra o askeri bulabildiniz mi?»

«Hayır, bir daha hiç karşılaşmadık. Aym kişi olup olmadığını bilemiyorum ama ben ve kızlar gün boyunca adamı aradık.

«Ve anımsamayı sürdürdüm. İyi şeyleri ve hakaretleri anımsadım... Bazen savaşa katılan kadınlar hakkında sövgüye varacak ölçüde yaralayıcı şeyler söyleniyordu. Erkeklerin cephede söyledikleri şeyler... "Sefer eşi" (askerlerin seks gereksinimlerini karşılayan kadın) gibi...

«Ama bu söylentiler büyük bir olasılıkla cephenin değil cephe gerisinin ürünüydüler...

«1946'da eve döndüm. Üniforma mı yoksa sivil giysilerimi tercih ettiğimi sordular. Elbette üniformamı seçtim. Onu çıkarmayı hiç düşünmemiştim. Bir gece subay kulübüne dansa gittim. Askeri üniformalı kızlara nasıl davranıldığını anlatayım size.

«Elbise ve ayakkabı giymiştim. Asker paltomu ve botlarımı portmantoya bıraktım. Bir subay yanıma yaklaştı ve beni dansa davet etti. Bir albaydı.

"Galiba bu yöredensin," dedi. Çok kültürlü olduğumu söyledi. O gece beni hiç yalnız bırakmadı. Dans bittiğinde portmanto numaramı aldı ve çıktı. Ama portmantoda ona asker paltosu ve bot verdiler.

"Bunlar bana ait değil," dedi. Yanına geldim ve o eşyaların benim olduğunu söyledim.

"Bana cephede bulunduğunu hiç söylemedin."

"Sormadın ki?"

«Ve orada karmaşık duygular içinde, yüzüme bakmadan durdu. Kendisi de savaştan henüz dönmüştü.

"Niçin bu kadar şaşırdın?" diye sordum.

"Ordudan olabileceğini hiç düşünmedim. Yani bilirsin, cephedeki kızlar..."

"Yalnız olmama çok şaşırdın, değil mi? Yani bir kocamın olmamasına ya da hamile olmayışıma," dedim.

«Eve gelmesine izin vermedim. Cephede olduğum ve ülkemi savunduğum için daima gurur duydum...»

Savaşın zalim anısı ve gençliğin parlak anısı kaçımlmaz olarak iç içe geçmiş bir şekilde içlerinde yaşıyor.

"BİR TAS DOLUSU KÜÇÜK PATATESE DAİR..."

Karşılaştığı müthiş direnme karşısında, Hitler de, aynen Napolyon gibi generallerine yakınıyordu: «Rusya savaş kurallarını hiçe sayıyor (yani kuraldışı savaşıyor).» Kural dışılık yani savaş kurallarının hiçe sayılmasının anlamı, Almanya'ya gönderilmek üzere hazırlanmış olan buğdayın yakılmasıydı. Kuralların çiğnenmesi, işgal altındaki şehrin göbeğinde Sovinformburo'ya ait bilgilerin bulunduğu dokümanların alınması; tahkim edilmiş Alman garnizonlarına partizanların korkusuzca yaptıkları baskınlar; cepheye gitmek üzere harekete geçen düşman trenlerini havaya uçurmaktı... Savaş kurallarının çiğnenmesi, yeraltı hareketinin ve partizan hareketinin bilinen ve bilinmeyen kahramanlarınca başarılan irili ufaklı, sayısız ustalıklardı. Savaş kurallarının çiğnenmesi yani kuraldışılık Lev Tolstoy*'un deyişiyle: «Halk, savaşının sopası»dır. Ama gelin biz bu mücadelenin gerçeklerinden yani katmerli zorluklar yaşayan yeraltı savaşçılarının gerçeklerinden söz edelim. Örneğin, «yeraltı» ne anlama gelir? Saldırı anlamında değil ama yıllar boyu süren sürekli bir tehdit, kişisel güvenliğin yokluğu duygusu. «Kurtuluştan sonra, yıllarca, sokakta yürürken ha bire dönüp arkama baktım. Bunu yapmaktan bir türlü vazgeçemedim... Sokakta şöyle sakin sakin yürüyemiyordum. Yürürken araçları sayıyordum... Demiryolu istasyonlarında trenleri sayıyordum.» (G. V. *Sedova*, yeraltı savaşçısı)

İnsanını tanıdığınız, kardeşlerinizin, ailenizin yaşadığı köyünüzü terk etmek ve partizanlara katılmak ne demektir bilir misiniz? Cephede karısı, küçük çocukları, annesi yani ailesiyle çevrili bir askeri düşünün. Bir tepeciğin gerisinden, her an ellerinde hafif makineliyle Alman askerleri ya da bir Nazi tankı çıkabilir... Cephede herkesin yaşamı tehlikededir. Ama düşman hatlarının cephe gerisine ne demeli? Orada yaşamınızı riske atmak yalnızca günlük kahramanlığın

* Lev, Nikolayeviç Tolstoy (1820-1910), büyük Rus yazarı. *Savaş ve Barış*, *Anna Karenina* ve *Diriliş*'in yazarı. –ç.n.

başlangıcıdır yoksa en korkunç deneme ya da en korkunç risk henüz başınıza gelmemiştir yani sırada en kötüleri vardır...

İşte kadınların o dönemle ilgili anımsadıkları.

Antonina Alekseyevna Kondraşova ile iş yerinde buluştum. Briyansk mıntıkası, Dyadkovo bölgesi halk denetim komitesi başkanlığında görev yapıyordu. Ben oraya gittiğimde akşam olmuştu. Ne bir ses ne de hızla hareket eden ayak sesleri duyulmaktaydı. Duyulan tek şey, yerleri silen temizlikçinin kovasının takırtısı ve spikerin ateşe dayanıklı bir kasanın üzerindeki bir radyodan gelen sesiydi. Kamu binalarının bu olağan sesleri, bir iş gününü izleyen sessizliğin içinde, dış dünya ile ilişkimizi sağlamaktaydı.

Bazı kadınlar, erkek yöneticilerde gözlenen o resmi formalitelere ve otoriter jestlerden tamamen uzak, sıcak ve içten olurlar. Antonina Alekseyevna da onlardan biriydi. Otuz beş yıllık bir parti çalışanından çok, öğrencileri tarafından sevilen bir köy öğretmenini andırıyordu.

Antonina Alekseyevna, beyaz, sarı ve kırmızı renkli üç telefonuna baktı ve, «Sonunda sustular,» diye söylendi.

Birdenbire beyaz telefon çalmaya başladı.

«Kızım arıyor; beni akşam yemeğine bekliyor. Ama biz burada bir süre daha kalacağız. Beyaz Rusya'dan beni çok az kişi ziyarete gelir. Benim sevgili ziyaretçilerim. Ben sizin ormanlarımızda partizanlık yaptım,» dedi.

Ve Baytoş partizan ekibi keşif kolunda görevli *Antonina Alekseyevna Kondraşova* anlatıyor:

«... Görevimi tamamlamıştım. Artık köyde kalmam olanaksızdı. Kıtama dönmek üzere oradan ayrıldım. SD'ler annemi tutukladılar. Erkek kardeşim kaçmayı başarmıştı ama annemi ellerine geçirmişlerdi. Yerimi öğrenmek için ona işkence ettiler ve sorguladılar. İki yıl tutuklu kaldı. İki yıl boyunca, diğer kadınlar gibi, o da, her Nazi operasyonu sırasında "yol" açıyordu. Bunun anlamı şuydu. Naziler partizanların döşedikleri mayınlardan çok korkuyorlardı ve her seferinde bölgenin insanlarını önlerine katarak yürütüyorlardı. Bölge mayınlanmışsa o insanlar havaya uçuyor, Alman askerleri kurtuluyordu. İki yıl boyunca, onların yolunu temizleyenler arasında annem de vardı...

«Bir keresinde pusuya yatmış, bekliyorduk. Birdenbire, önlerinde bir grup kadınla birlikte, Nazilerin bize doğru yaklaştıklarını gördük. Kadınların aralarında annem de vardı. Daha da beteri, komutanın ateş emrini beklemekti. Hepimiz korku içinde bekliyorduk bu emri. Çünkü birimiz "o benim annem" ya da diğeri "o benim kız kardeşim" diye fısıldıyor, bir başkası ise çocuğunu gösteriyordu... Annem hep beyaz bir eşarp takardı. Uzun boylu olduğu için de onu kolayca tanırdınız. Daha ben onu görmeden arkadaşlarımdan birisi annemin orada olduğunu haber verirdi.

«Ateş emrini alınca ateş edersiniz. Nereye ateş ettiğinizi bilemezsiniz. Kafanızda tek bir düşünce vardır: O beyaz eşarbı gözden kaçırmamak ve onun ölü ya da diri olduğunu görmek. Herkes kaçışmakta ya da vurulup düşmektedir ve ananızın sağ mı yokta ölü mü olduğunu bilemezsiniz. Bir iki gün sonra, köyden haberciler gelir ve onun yaşamakta olduğunu bildirirler. Ve siz yeniden hayata dönersiniz. Ta ki gelecek sefere kadar. Bugün böyle bir şeye dayanabileceğimi hiç sanmıyorum ama o günkü koşullarda belki gençlik belki de koşulların zorlamasıyla dayandım. Sanıyorum ki koşulların getirdiği bir zorunluluktu...

«Kuyuya atılan bir çocuğun çığlıkları hâlâ kulaklarımda. Hiç böyle bir çığlık duydunuz mu? Bunu ne hayal etmek ne de buna dayanmak mümkün. Çocuk düşüyor ve düştükçe haykırıyordu. O ses sanki yerin altından, başka bir dünyadan geliyordu. O bir çocuğun sesi ya da bir insan sesi değildi; mezarların ötesinden gelen bir sesti. Bu çığlığı duyduktan sonra gittiğiniz ilk görevde tüm benliğiniz sizi tek bir şey yapmaya zorluyor: Olabildiğince çok ve çabuk öldürmek, en vahşi yöntemlerle onları yok etmek. Alman esirleri gördüğümde herhangi birisinin yakasına yapışmak istedim. Onu hemen öldürmek istemiyordum. Bu, çok kolay bir ölüm olurdu. Onu tüfekle ya da tabancayla öldürmek yetmezdi...

«Halka korkunç, aklın almayacağı şeyler yaptılar. Bugün sizlerin bunları anlaması belki çok zor. Ama köyünüzde bir şenlik ateşi yakılsa ve gözünüzün önünde sizi bir zamanlar okutmuş olan öğretmeninizi o ateşe atsalar, ya da genç bir adamı testereyle parça parça etseler sanırım benim hissettiklerimi siz de aynen hissederdiniz. Onlar halktı, bizim insanlarımızdı. Sözünü ettiğim

öldürülen kişilerden birisi babamın arkadaşı diğeri ise okul arkadaşımdı. En zor gelen ise ekibinizin yanına döndüğünüzde Saşa ya da Maşa'ya annesinin ya da babasımn vurulduğu, yakıldığı ya da köpeklere parçalattırıldığı haberini vermekti. En korkuncu buydu. Her şeye dayanıyordunuz ama buna asla. İnanın, çok sevdiğiniz yakınlarınızın ölümüne dayanmak bile bir yoldaşa ailesinin yok olduğunu söylemekten daha kolaydır...

«Gençtik, annelerimizin ya da kız kardeşlerimizin bizim için anlamı çok büyüktü ve onları özlerdik. Geri döndüğümüzde eskisi gibi davranmayacağımızı ve onları hiç üzmeyeceğimizi düşünür ve konuşurduk.

«1943'te Naziler geri çekilmeye başladıkları zaman annemi vurdular. Annem eşsiz bir insandı. Köyden ayrılmamız sırasında bizi kutsamış: "Çocuklar, gidin. Sizin yaşamanız gerek. Ölseniz de; bu ölüm, nedensiz ölmekten iyidir..." demişti.

«Bize düşmam öldürmemiz gerektiğini söylememişti. Onun sözcükleriyle anlatacak olursam, düşman gitmeli ve biz de barış içinde çok çalışarak yaşamalıydık.

«Onunla aym hücreyi paylaşanların anlattıklarına göre, ne zaman hücresinden çıkarılsa, diğerlerine yalvarırmış: "Sizden tek bir dileğim var; ölürsem evlatlarıma yardım edin!"

«Geri döndüğümde, bu kadınlardan birisi, iki küçük çocuğu olduğu halde, beni evine kabul etti. Naziler evimizi yakmışlar, partizanlarla çalışan küçük erkek kardeşim öldürülmüş, annem vurulmuştu. Babam ise hâlâ cephedeydi. Cepheden yaralı ve hasta döndü.

«Berlin'e dek çarpışmıştı ama döndükten sonra fazla yaşayamadı... Ailenin sağ kalan tek bireyi bendim. Beni yanına alan kadın yoksuldu ve zaten bakması gereken iki küçük çocuğu vardı. Bu nedenle ayrılmaya ve kendime başka bir yer aramaya karar verdim. Ama o beni bırakmak istemiyor ve ağlıyordu.

«Bu konuya ilişkin size anlatmak istediğim bir şey daha var. Annemin vurulduğunu duyunca yerimde duramaz olmuştum. Onu mutlaka bulmalıydım. Naziler, kurşuna dizdikleri insanları büyükçe bir tank-savar çukuruna doldurmuş, ölülerin üstüne toprak atıp kamyonlarla bu toplu mezarı dümdüz hale getirmişlerdi. Annemin vurulmadan önce durduğu yeri bana gösterdiler. O nok-

tayı kazdım ve cesetlerin arasında annemi aradım. Onu parmağındaki yüzükten tanıdım.. Ve kendimi tutamayıp haykırarak ağlamaya başladım. Oradaki bir kadın annemi hendekten çıkardı, bir konserve kutusuna doldurduğu suyla yıkadı ve yeniden defnetti. O kutuyu hâlâ saklıyorum..

«Bazen gece yatağıma uzandığımda hep annemin benim yüzümden öldüğünü düşünür dururum. Ama bu doğru değil... Eğer ben yakınlarımın başına bir şeyler gelecek diye savaşa gitmeseydim ve diğerleri de böyle düşünselerdi, şu anda hiçbirimiz yaşıyor olmazdık. Ama artık bu dehşeti yaşamadığımı, onları görmediğimi, başıma bu feci olayların gelmediğini söyleyerek kendimi avutamıyorum. Annemin Nazilerin önünde yürüdüğünü görmediğimi ve benim onun geldiği yöne ateş etmediğimi söyleyerek kendimi avutamıyorum. Bu gerçeklerle yaşamanın ne denli dayanılmaz olduğunu bilemezsiniz. Ve ne kadar uzun yaşarsanız, bunlara dayanmak o kadar güç oluyor. Gecenin birinde, birdenbire pencerenizin dibinde genç birinin güldüğünü ya da genç birinin konuştuğunu duyar ve ürperirsiniz. Bir çocuğun ağlamasını duyar gibi olursunuz. Ya da ansızın uyanır ve soluk alamadığınızı hissedersiniz. Bir yanık kokusu sizi boğmaktadır... Yanan insan etinin özellikle yazın nasıl koktuğunu bilemezsiniz. Bugün bile, görevim gereği, yangın yerlerine gitmem gerekiyor. Ama eğer yanan yer, içinde çiftlik hayvanlarının bulunduğu bir çiftlik ise asla gitmem. Çünkü o koku, bana, yanan insan eti kokusunu anımsatır. Bazen gece uyanır ve kolonya ararsınız; kolonyanın kokusunda bile yanık et kokusu vardır. Onu belleğinizden silip atmanız olanaksızdır.

«Savaş sonrası, çok uzun bir süre evlenmekten korktum. Çocuk sahibi olmaktan korktum. Savaş başlar ve ben cepheye gidersem çocuklarıma kim bakacaktı?»

«Yeraltı ve partizan mücadelesi gerçekten olağandışıydı. Çok özel savaşım yöntemleri içeriyordu. Bu çalışmalar özel yetenek gerektiriyordu. İki kimliğinize de alışmanız gerekiyordu. Birisi herkesin bilip tanıdığı, diğeri ise yalnızca birkaç kişinin bildiği kimliğiniz. Yeraltının ilk yasası, mümkün olan en az sayıda insanın sizi tanımasıydı. Bizler için cephe gerisi yoktu. Yapılacak en ufak hata yaşamınıza mal olabilirdi.» (A. P. *Derevyankina*, yeraltı savaşçısı)

Bu mücadele özel, akıl almaz özveriler istiyordu. Ve bu mücadelenin yasaları, başka hiçbir şeyle kıyaslanmayacak kadar zalimceydi; en yakınlarımızı ve en sevdiklerimizi de etkiliyordu. Özellikle kadınlar oldukça zor sınavlardan geçiriliyorlardı. Çünkü onlar sadece partizan ya da yeraltı savaşçısı değildiler. Anne, eş ve kız evlattılar. En korkunç sınavlar onları bekliyordu; ölümü bile özletebilecek sınavlar...

İşte Minskli bir yeraltı savaşçısı olan *Yadviga Mihaylovna Savitskaya*'nın anımsadıkları:

«İçinde yer aldığımız bu mücadelenin çok zor olduğu, yaşama şansımızın çok az olduğu ve ölebileceğimiz bu görevin ta başında bize söylendi. Ama biz kendimizi düşünmüyorduk. Biz düşmana yalnızca yüreğimizle değil, tüm varlığımızla, her şeyimizle karşıydık. Bir Alman gördüğüm zaman yumruk yemiş gibi olurdum; vücudumun her hücresi ağrırdı. Bu insanlar nasıl oluyordu da benim ülkemde bulunuyorlardı? Bunun nasıl bir yabancılık duygusu olduğunu bilemezsiniz. Böyle bir şeyi kabul etmemiz olanaksızdı.

«Birkaç gün içinde savaştan önce tanıdığım "ben" yok olmuştu. Ortada farklı birisi vardı. Nefret bizi yenmişti. Bu duygu, yakınlarımız ya da kendimiz için duyduğumuz ölüm korkusundan çok daha güçlüydü. Elbette akrabalarımız için endişeleniyorduk. Ama başka seçeneğimiz yoktu. Naziler vatanımızda kalamazlardı...

«Tutuklanacağımı öğrenir öğrenmez partizan müfrezesine katıldım. Yetmiş beş yaşındaki anamı tek başına bıraktım. Anlaşmamıza göre sağır ve dilsizmiş gibi davranacaktı. Bu durumda ona dokunmayacaklarını düşünüyorduk. Tabii ben kendimi böyle teselli ediyordum. Çünkü annem tutuklanabilirdi. Ama mücadeleyi sürdürme ve düşmandan intikam alma arzum şüphelerime üstün geldi.

«Size ilginç gelebileceğini düşündüğüm bir anım daha var. Partizanlara katılmadan önce yaşadığım her şeyi, günü gününe anımsıyorum. Partizan müfrezesinde bulunduğum sırada olanları ise daha az anımsıyorum. Çok kalabalıktık ve hep birlikteydik.

«Evi terk ettiğim gün Naziler evime dalmışlar. Annem, anlaştığımız gibi, sağır ve dilsiz gibi davranmış. Yerimi söyletmek için onu feci şekilde dövmüşler. Uzun bir süre hasta yattı...»

Yadviga Mihailovna'nın öyküsü, bir başka yeraltı savaşçısı *Yelizaveta Petrovna Malahova* tarafından tamamlanıyor:

«Ben caddenin bir yanında yürürken, iki genç Nazi ise diğer tarafta yürümekteydi. Önümüzde alçak bir ev vardı ve küçük bir çocuk pencere cumbasında oturmaktaydı. Nazilerden birisi tabancasını çıkardı ve çocuğu vurdu. Çocuk ona hiçbir şey yapmamıştı! Oturuyor ve annesini bekliyordu. Ama Naziler gösteriş yapmak ve ne kadar iyi atış yaptıklarını göstermek istiyorlardı. Hamile bir kadın gözümün önünde öldürüldü. Çocuğunu doğuramadı, o bebeğin tek bir dakika, bir an bile yaşama şansı olmadı.

«Nefretten boğuluyor gibiydim. Geceleri uyku tutmuyordu...»

Antopol Bölge Yeraltı Parti Komitesi Sekreteri *Aleksandra İvanovna Koromova* öyküsünü anlatıyor:

«Arkadaşım Katya Simakova'nın iki kızı vardı. Her ikisi de, altı ya da yedi yaşlarında, küçük çocuklardı. Katya'nın görevi şehirdeki Nazi birliklerinin yerlerinin saptanmasıydı. Katya kızlarını ellerinden tutarak bütün şehri dolaştı ve Nazi birliklerinin yerini buldu. Eğer bir Nazi ona bağıracak olursa ağzını açacak ve geri zekâlı taklidi yapacaktı. Kızlarının yaşamlarını da tehlikeye atarak görev yapmıştı.

«Zasarskaya adlı bir kadın bizimle birlikte çalışıyordu. Valeriya adında bir kızı vardı. Kız sekiz yaşmdaydı. Bir kantinin havaya uçurulması gerekiyordu ve içerideki sobaya mayın yerleştirmeye karar verdik. Birisi mayını kantine sokmalıydı. Kadın mayını bir sepete koydu, üstünü de iki düzine yumurta, biraz tereyağı ve kızının elbiseleriyle kapattı. Ve o küçük kız bu sepeti aldı ve kantine soktu. Annelik içgüdüsünün her türlü duygunun üstünde olduğu söylenir. Ama o günlerde yapabileceğimiz başka bir şey yoktu. Başka bir seçeneğimiz yoktu...»

«Çimuk kardeşler bizim müfrezedendi. İçinde bulundukları ahır yanmıştı. Son ana kadar ateşe karşılık vermişler ama kendileri de çok kötü yanmışlardı. Onları bir at arabasına bindirip köylerine götürdüler. Akrabalarını belirleyebilmek için onları halka gösterdiler.

«Anneleri ve babaları da dahil olmak üzere tüm köy oradaydı ama hiç kimseden tek bir sözcük bile çıkmadı. O anne yüreği nasıl oldu da ağlayıp bağırmadı... Nasıl oldu da kendini ele vermedi... Yapmadı çünkü o takdirde Naziler tüm köyü yakacaklardı. Her şeyin bir ödülü vardır ama o annenin bu davranışını ödüllen-

direbilmek için en yüksek kahramanlık nişanı bile yeterli olamaz...» (*P. A. Kasperoviç,* bir partizan kuryesi)

Partizan *Valentina Mihailovna İlkeviç*'in anılarında ise şunlar bulunuyor:

«Annem tüm partizanların çamaşırlarını yıkar ve yemeklerini pişirirdi. Ayrıca nöbet tutardı. Bu işleri yaptığına dair elinde hiçbir belge yok. Daha sonra da bu tür belgelere gereksinim duymadı. Savaş sonrasında da hiçbir talebi olmadı; her Sovyet vatandaşı gibi o da görevini yaptığını düşünüyordu.

«Daha önce bir göreve gittiğimde anneme asıldığımı söylemişler. Birkaç gün sonra döndüm. Beni karşısında gören annemin nutku tutuldu. Birkaç saat konuşamadı. Bütün bunlara katlanmak gerekiyordu... Ve bunca üzüntüyü yaşamak durumunda kalan tek kadın benim anam değildi...

«Yolda baygın bir kadın bulduk ve onu kaldırdık. Yürüyemiyordu. Biz onu bulmadan önce sokakta sürünmekte olduğunu öğrendik. Kendisinin ölmüş olduğunu samyordu. Bedeninden kan aktığını hissediyor ama bu olayların öteki dünyada olduğunu sanıyordu. Biraz kendine geldiğinde beş çocuğu ile birlikte kurşuna dizilmek üzere evden çıkarıldığını anlatmaya başladı. Onları ahıra doğru götüren Naziler çocukları yolda öldürmeye başlamışlardı. Sonuncusu bir bebekmiş ve Naziler kadından onu havaya atmasını ve böylece bebeği kolayca nişan alıp öldürebileceklerini söylemişler. Ve kadın Naziler onu öldürmeden bebeği kendisi yere atıp öldürmüş... Başına gelenlerden sonra yaşamak istemediğini ancak öbür dünyada yaşayabileceğini söyledi.

«Öldürmek istemiyordum, öldürmek için doğmamıştım. Ama onlar vatanımıza öldürmek ve yakmak için gelmişlerdi. Bir köyü ateşe verdiklerini gördüm ama sesli ağlamam ya da bağırmam olanaksızdı. Köye gözcülük görevi için gelmiştik. Ellerimi öyle kemirmişim ki izi hâlâ duruyor. İnsanların haykırdıklarını ve bu koroya ineklerin ve tavukların da katıldıklarını ammsıyorum. Sanki her şey feryat ediyordu... Canlı olan her şey...

«Yaşanan onca şeyden sonra halkıma karşı öylesine büyük bir sevgiyle doluyum ki onlar için her şeyden vazgeçmeye hazırım.»

Nazi ordusunun çok iyi eğitilmiş askerleri ve bizimkilerden üstün silahları vardı. İşgal altındaki topraklarda, Naziler, bilinçli bir şekil-

de, halka sadece yaşamlarını sürdürmekten öte bir olanak tanımayan yasalar uyguluyorlardı. Görünüşe göre, her şey çok önceden, Nazi ideologları ve strateji uzmanlarınca inceden inceye planlanmıştı. Ama bir annenin kendi öz çocuğunun elbisesine bir mayın saklayabileceği, bir babanın öz kızının yaşamını feda edebileceği ya da vatanı ve herkesin yaşamını kurtarmak pahasına en çok sevdiğinin, yakınının, annesinin yaşamını feda eden bir kızın var olabileceği hesapta yoktu. Düşman, insan yüreğinin gücünü hesap edememişti. Bu güç idealist bir kategoridir ama daha sonra, savaş gibi zalim ve sert bir dünyada, tertemiz, maddi bir varlığa dönüştü.

Gorodok bölgesinin Vitebsk mahallinin Kabişe köyündeki Yasyukeviç'lerin evinde gösterişsiz ama neşeli bir şekilde karşılandım. «Yalnız bir insan için konuk güneş gibidir,» diyen Losif Georgiyeviç beni hasta kızının yatağının yanına oturttu. Yaşlı insanlar konuklarını rahat ettirmek için ne yapacaklarını şaşırır ve sağa sola koşuştururlar. Losif Georgiyeviç de aynen öyle yapıyordu. Yiyecek içeceğe gerek olmadığına onu ikna edinceye kadar akla karayı seçtim.

Evdeki her şey gibi, anılar da, telâşsız, yavaş yavaş şekillenmeye başladı. Kızı bir şey unuttuğunda babası onun belleğini canlandırıyordu.

Losif Georgiyeviç Yasyukeviç ve savaşta Rokossovski tugayı Petrakov müfrezesi partizan kuryesi olan kızı *Mariya* öykülerini anlatıyorlar:

Losif Georgiyeviç:

«Oğullarımın hepsi cephede çarpıştı. Partizanlarla ilişkim olduğu için iki yeğenimi öldürdüler. Naziler kız kardeşimi yani yeğenlerimin analarını eviyle birlikte yaktılar. Olayı görenler, onun, dumanla görünmez olana dek bir mum gibi dimdik ayakta durduğunu ve elinde bir ikon tuttuğunu anlattılar. Savaş bittiğinde, her gün batımında, bir şey yanıyor diye düşünürdüm..»

Ve Mariya anlatıyor:

«O zamanlar on üç yaşındaydım. Babamın partizanlara yardım etmekte olduğunun farkındaydım... Geceleri birileri geliyor, onu dışarı çağırıyor, bir şeyler alınıp veriliyordu. Babam genellikle beni yanından ayırmazdı; at arabasına oturtur ve, "Burada otur ve kalkma," derdi. Hedefimize ulaşınca arabadan bir silah ya da bir tomar

bildiri çıkarırdı. Küçük kızıyla yolculuk eden yaşlı bir adam pek fazla dikkat çekmiyordu. Beni yanında taşımasının nedeni buydu.

«Daha sonra babam beni tren yoluna göndermeye başladı. Bana yapmam gereken şeyleri öğretti. Sessizce çalılıklara sürünür ve gece oluncaya dek orada saklanırdım. O arada trenleri sayar dururdum. Trenlerin içinde ne olduğunu, silah, tank ya da askerin yani neyin taşındığım aklımda tutmam gerekiyordu. Tren yolunun yanında çalılıklar vardı ve Almanlar günde iki üç kez bu çalılıkları silahla tararlardı.»

«Korkmuyor muydunuz?»

«Küçüktüm ve daima kimseye görünmeden sürünüp giderdim. O günü çok iyi ammsıyorum. Babam iki kez köy yerinden çıkmaya çalıştı. Ormana gitmesi gerekiyordu. Çünkü partizanlar onu bekliyorlardı. Ama iki keresinde de devriyeler onu geri çevirdiler. Hava kararmaktaydı. Babam sinir içinde avluda tur atıyordu. Sakalı uzamıştı ve bu hafif uzamış sakal yüzünü karartıyordu. "Mariya..." diye seslendi. Annem, "Çocuğu yollamana izin veremem," diye bağırdı ve beni babamdan uzaklaştırdı.

«Ama ben bir yolunu bulup sessizce ormana kaçtım. Karanlıktan korkuyordum ama tüm patikaları çok iyi biliyordum. Partizanları buldum ve babamın haberlerini onlara ilettim. Geri döndüğümde gün ağarıyordu. Alman devriyelerinden nasıl kurtulacağımı bilmiyordum. Ormanda aylak aylak dolaşırken buz tutmuş göle düştüm. Babamın ceketi ve botları kayboldu. Buzun içindeki delikten nasıl becerip de dışarı tırmandığımı bilemiyorum...

«Sabah ateşim çıktı. Yatağa girdim ve bir daha da çıkamadım. Annem bitkilerden ilaçlar hazırlıyordu. Çünkü başka yardım almamız ya da doktor bulmamız olanaksızdı. Bacaklarımdan birini kullanamaz hale geldim. Savaştan sonra on kez ameliyat edildim, sanatoryumda tedavi gördüm...»

Losif Georgiyeviç anlatıyor:

«Karım iki yıl önce öldü. Ölene dek bilinci yerindeydi ve her konuda beni bağışladığını biliyordum. Ama Mariya konusunda ne kendisini ne beni asla affetmedi. Ve böyle öldü...»

Losif Georgiyeviç beni otobüs durağına kadar yolcu etti. Yolda çiçekle dolu bir ilkbahar bahçesinin yanından geçtik. «Bu çi-

çekleri savaşta diktim. İnsanlar ölüyordu ama ben bir bahçe yapıyordum. Yaşam o kadar değerli görünüyordu ki...» dedi. Bahçe çiçek doluydu. Çiçekler tek bir beyaz buket oluşturuyorlardı. Yaşlı adamın başındaki hüznün rengine benziyorlardı.

Bu öykülerin tümünde çarpıcı olan nokta şuydu: Elbette ateş düştüğü yeri yakıyor ve savaşın talep ettiği o korkunç bedeli herkes aynı anda ödemiyordu ama acıyı herkes ortaklaşa duyuyordu. Savaşın bir şeyler koparıp almadığı aile yok gibiydi Savaşın başlangıcında bazılarına henüz sıra gelmemişti ama bunlar ve acı çekmekte olanlar yek vücut olarak düşmana karşı koymayı bildiler. İşte bu olağanüstü birlik ve dayanışma duygusu tüm zorluklara dayanmayı ve düşmanı yenmeyi sağladı.

Acıyı herkes ortaklaşa duyuyordu ama daha sonra başımıza gelecek olanlar ve olayların gelişme süresine ilişkin sorumlulukları da, büyük ya da küçük, yaşlı kadın ya da adam, kim olursa olsun, tek tek herkes tarafından üstleniliyordu. «Babamı geride bıraktıklarını çünkü onun yerine getirmesi gereken bir görevi olduğunu söylediler. Hayır, hiç kimse bizi geride bırakmadı. Biz kendi kararlarımızı kendimiz verirdik. Hiç paniklediğimizi anımsamıyorum. Gerçekten büyük bir acı vardı. Ama panik yoktu. Herkes zafere inanıyordu,» diyordu partizan *Valentina Pavlovna Kojemiyakina*. «Almanların köyümüze girdikleri ilk gece babam kemanıyla Enternasyonal çaldı. Böyle bir şey yapmak istemişti. Yani bir tür protesto...» diye sürdürdü anlatımını.

Düşman işleri halletmek için tek bir yöntem izliyordu: Bir trenin uçurulması ya da yaralımn saklanması ya da bir partizana bir parça ekmek verilmesinin tek bir bedeli vardı. O da ölümdü. En sevdikleriniz ve yakınlarınızla birlikte ölüm! En basit bir eylem en ağır şekilde cezalandırılıyordu. Düşmanın işgal ettiği bölgelerde cesaretin bin çeşit yüzü vardı. Bir köylünün kulübesinde masanın üzerinde bırakılan bir tas dolusu küçük patates son mihenk taşı, bırakılan son şey, o insanların vazgeçebilecekleri en son şeydi.

Aleksandra Nikiforovna Zaharova partizan komiserliği yapan tek kadın partizandı. Ve Gomel bölgesi 225. Alay Komiseri olan *Zaharova* anlatıyor:

«Ammsıyorum mu demeliyim acaba?.. Yaşamım boyunca hiç unutmadım ki... Yaralıların kaşık dolusu tuz yediklerini... Sırada-

ki bir askerin, göreve çağrıldığı zaman, tüfeğiyle bir adım öne çıkmasını ve zayıflıktan yere yığılmasım hiç ama hiç unutmadım.

«Halk bize yardım ediyordu. Eğer bu yardım olmasaydı partizan hareketi varlığını sürdüremezdi. Bazen bu yardıma gözyaşları da eşlik ediyordu ama yine de yardım ediyorlardı.

"Çocuklar, çocuklar zorlukları paylaşarak zaferi birlikte bekleyeceğiz," diyorlardı. Son küçük patateslerini ve ekmeklerini bize veriyorlardı. Birisi, "Ben size işte bu kadar veriyorum," derdi. Diğeri, "Ben de aynısını," derdi. Ve yanındakilere sorardı, "Ya sen İvan?..", "Peki ya sen Mariya?" Mariya, "Ben de hepiniz kadar vermek isterdim ama çocuklarım var," diye yanıtlardı. Genellikle birlikte ağlaşırdık.

«Yerel halk olmasa ne yapardık? Orman dolusu bir orduyduk ama halk olmasaydı yok olup giderdik.

«Kendilerini ve çocuklarını besleyebilmek için toprağı eken ve çift süren, savaş boyunca bizi besleyip giydiren onlardı. Gece ateş kesilir ve onlar çift sürerlerdi. Bir keresinde gittiğim bir köyde yaşlı bir köylünün cenaze merasimine tanık oldum. Gece mısır ekerken öldürülmüştü... Avucundaki tohumları öylesine sıkı kavramıştı ki ellerini açamadılar. Tohumlarıyla gömüldü...

«Sonuçta biz silahlıydık ve kendimizi savunabilecek durumdaydık. Ama onlar ne yapabilirlerdi ki? Bir partizana bir somun ekmek verdikleri zaman kurşuna diziliyorlardı. Ben bir gece kalıp ayrılıyordum. Ama evinde kaldığım köylüyü birisi ihbar edecek olursa evdekilerin hepsi öldürülüyordu. Üç küçük çocuğu olan dul bir kadın vardı. Bizi geri çevirmedi, evine aldı, sobayı yaktı ve çamaşırlarımızı yıkadı... Son lokmasım bize verdi ve, "Yiyin çocuklar," dedi. İlkbaharda patatesler bezelyeye benzer, ufacık olurlar. Çocuklar sobanın yanında oturup açlıktan ağladılar ve biz tüm patatesleri yedik... Cephe gerisinde bizi besleyen ve giydiren tüm kadınlara verilecek bir tür madalya olmalıydı. Onlar en az cephede çarpışanlar ve partizanlar kadar savaş kıdemlileriydiler. Onlar olmasa savaşta ne yapardık? Ve kocaları cephede olan o insanların yalnız başlarına büyüttükleri o çocuklar olmasaydı, savaş sonrası ne yapardık?.. Çoğunun kocası kaybolmuştu. O kadınları yaşamım boyunca hiç unutmayacağım...

«Savaş bittiğinde Aleksandra Kollontay'la buluştum. İnsanların yıllarca ormanda nasıl yaşayabildiklerini merak ediyordu ve beni bu konuda saatlerce sorguladı. Birbirimize nasıl davranıyorduk? Dehşeti ve çarpışmalarıyla savaş, insan ilişkilerini nasıl etkiliyordu? Kadın-erkek ilişkileri bu olaylardan nasıl etkilenmekteydi? Beni dinledi. Savaşta bizimle birlikte olan insanlardan çok etkilenmişti. Sonunda, "Böyle bir halk yenilemez," dedi.»

Minsk yeraltı savaşçısı *Vera Grigoriyevna Sedova* anlatıyor:

«Broşürleri ilk kez aldığımda onları bir yastığın içine koydum. Annem yatağı düzeltirken onları fark etti. Yastığı söktü ve broşürleri buldu: "Kendini de beni de öldürteceksin," diyerek ağlamaya başladı. Daha sonra onu partizan bölgesine yollamak istedim ama gitmek istemedi. "Seni terk edemem," dedi ve bana yardım etti.

«Genellikle partizan kuryeleri beni görmeye geliyorlardı. Atlarının koşum takımlarını çözdüklerinde herkes onları görür ve neler olup bittiğini sezerdi. Köydeki ağabeyimden bana haber getirdiklerini söylerdim ama komşularım benim köyde yaşayan bir ağabeyim olmadığım bilirlerdi. Onlara şükran borçluyum. Önlerinde saygıyla eğiliyorum. Tek bir sözcük, tüm ailemin öldürülmesi için yeterliydi. Yapmaları gereken tek şey işaret parmakları ile bizleri işaret etmekti. Ama hiçbiri bunu yapmadı. Savaş bittiğinde, gelenlerin kim olduğunu bildiklerini bana söylediler...»

Partizan *Vera Safronovna Davidova*'nın anımsadığı olay ise şöyle:

«Bir kulübeye girdik. İçerde iki boş sıra ve bir masadan başka bir şey yoktu. Su içecek bir tas bile yoktu. Kulübede yaşayanların her şeylerini almışlardı. Sadece duvarda bir ikon vardı ve üzerinde de işlemeli bir havlu asılıydı.

«Kulübe yaşlı bir karı kocaya aitti. Partizanlarımızdan biri botlarını çıkardı. Ama botlarının bileklikleri paramparçaydı ve artık sarılacak halleri kalmamıştı. Yağmur yağıyordu, yer çamur içindeydi ve botlar da parçalanmıştı. Yaşlı kadın, "Evladım, yoluna nasıl devam edeceksin bu halde?" diye sordu ve ikonada asılı havluyu aldı ve bileklerine sarsın diye ona verdi. Kulübede başka hiçbir şey kalmamıştı...»

Partizan kuryesi *Vera Mitrofavovna Tolkçeva* anlatıyor:

«Savaşın ilk günlerindeydik. Köyün dışında bulduğum iki yaralıyı kaldırıp getirdim. Askerlerden birisi başından yaralıydı; diğeri-

nin bacağına bir şarapnel parçası saplanmıştı. Şarapneli çıkardım ve yaraya gaz döktüm. Elimizde yarayı tedavi için kullanabileceğimiz başka hiçbir şeyimiz yoktu.

«Onlara baktım ve iyileştiler. Önce başından yaralı olan sonra diğeri ormana döndü. İkinci asker tam yola koyulmuştu ki birdenbire geri döndü ve ayaklarıma kapandı. Ayaklarımı öpmeye kalktı. "Canım kardeşim! Sen benim hayatımı kurtardın," diyordu.

«Biz birbirimize kardeşim diye hitap ederdik. Hiç isim kullanmazdık. O günün akşamı köyün kadınları kulübemde toplandılar:

"Almanlar Moskova'yı aldıklarını söylüyorlar," dediler.

"Asla!" dedim.

«Bazılarının kocaları ya da oğulları cephedeydi. Diğerleri ise partizanlarla birlikte çalışıyorlardı. Yani herkes savaşıyordu.

«Kurtuluştan sonra, kolektif çiftlikleri, aynı kadınlarla birlikte, deyim yerindeyse ayağa kaldırdık. Beni başkan yaptılar. Dört yaşlı adam ve on üç yaşlarında beş erkek çocuğuyla birlikte çalışıyorduk. Onlar çift sürücülerimdi. Atlar yara içindeydiler ve tedavi edilmeleri gerekiyordu. Ama elimden hiçbir şey gelmiyordu; elimizde ne bir tekerlek ne de atların koşum takımları vardı.

«Kadınlar toprağı belle kazıyorlar ve ineklerle sürüyorlardı. Çocuklar tüm gün tarla sürüyorlar, ancak geceleri taşıdıkları yemek kolilerini açıp yemeye çalışıyorlardı. Herkes aynı şeyi yiyordu yani prasnaki. Siz bunun ne olduğunu bilmezsiniz. Kuzukulağı tohumları yani oborotniçek... Bunu da bilmezsiniz, değil mi? Bir tür ottur. Yonca da toplarlar ve bunları birlikte bir havanda ezerler. Sonra Prasnaki'yi pişirirlerdi.

«Sonbaharda yerel yönetimden bir emir aldık: 580 metreküp kereste kesilip hazırlanacaktı. Peki, bunu kim yapacaktı? On yaşındaki kızımı ve yirmi yaşındaki oğlumu aldım ve ormana gittim. Diğer kadınlar da aym şeyi yaptılar ve biz keresteleri istenen zamanda teslim ettik...»

Başka bir gazetecilik görevi için atandığım Volojin bölgesinde Ratyntsy köyüne gitmiştim. İşim erken bitti. Gece, çift yolda, Minsk otobüsünü bekliyordum. Birkaç kadın da yolda bulunan bir sıranın üzerine oturmuşlardı. Ve şehirden bir günlüğüne köylerine gelecek olan çocuklarının yolunu gözlüyorlardı. Çok geç-

meden sohbete giriştik ve ben anılarını deşmeye kalkınca yüksek sesle konuşmaya, hatta yakınmaya başladılar. Birkaçının örneğin Yelena Adamovna Veliçko, Yustina Lukyanovna Grigoroviç, Mariya Fyodorovna Mazuro'nun isimlerini not etmeyi başardım.

Bu kadınlar ne cephede savaşmışlar ne de partizanlara katılmışlardı. Onların payına düşen, kocalarını ve oğullarını cepheye yollamak, birkaç sözcükten oluşan bir bildirimle onların ölümlerini öğrenmek, ilkbaharda, erkekler olmadan, kendi başlarına toprağı sürmek ve çocuklarını kurtarmak için tahıl etmekti. Savaş zamanı dört-beş çocuğa bakabilmek, ailenizi koruyabilmek büyük ustalıktı doğrusu.

İşte bu nedenle savaşçı olmadıkları halde, kendilerini asker karısı olarak tanımlayan bu kadınların öyküleri de bu kitapta yer aldı. Ordumuz, gerçekten çok büyük bir orduydu!

«Erkek ya da kadın, her yurttaş, olanakları ölçüsünde partizanlara yardım ediyordu. Evi çocuklarla dolu olan bir kadın ne yapabilir ki? İnsanları yedirdik ve çamaşırlarını yıkadık. Almanlar evlerimizi yaktılar. Ve bizi soyup soğana çevirdiler. Askerler ormandan çıkıp geldikleri zaman hiçbir şey bulamadılar. Etrafta yalnız erkek kediler dolaşmaktaydı.

«Neyle beslenirdik dersiniz? Yazın mantar ve küçük meyve toplardım. Sonuçta, bir ev dolusu çocuğum vardı ve onları biraz olsun doyurmak zorundaydım...

«Savaş bittiği zaman kolektif çiftliğe gittik. Tohum ektim, tırpanladım ve harman dövdüm. Annem şöyle derdi: "Öldüğüm zaman ruhuma ne olur bilemem ama ellerim çok iyi dinlenecek." İşimiz çok ağırdı. On yaşındaki kızım benimle birlikte tohum ekiyordu. Ekip başı, bu kadar küçük bir çocuğun, henüz gün sona ermeden kendi payına düşen ekimi nasıl yapabildiğini merak etti ve onu izledi. Güneş batana kadar eker dururduk. Güneş batsın istemezdik. Erkekler olmadan, tek başımıza yapmamız gereken onca iş için gün bize yetmezdi. Hem evde hem çiftlikte çalışırdık. Kolektif çiftlikte kotayı iki katına çıkarmıştık. Bugün bile, ekip başı çağırdığında gider ve ona yardım ederim.

«Savaş bittiğinde kulübemde sadece çocuklarım ve ikonanın üzerine asılı işlemeli havlum kalmıştı. Düşman bizi soyup soğana çevirmişti. İlk kez okula başladığı zaman kızıma bir çift ayakkabı

alabildim. Yatağa bile ayakkabıları ile yatıyor, onlardan asla ayrılmıyordu. İşte biz böyle yaşadık!»

Kadınlardan biri gözyaşlarına boğulurken diğeri anlatıyordu:

«Sovyet savaş esirlerinin kente getirileceği söyleniyordu. Aralarında bir yakınmıza rastladığınızda onu alabilecektiniz. Kadınlar koşarak gittiler! Ve gece geri döndüler. Bazılarının yanında akrabaları bazılarının ise yabancılar vardı. İnanılmaz şeyler söylüyorlar; insanların açlıktan canlı canlı çürüdüklerini anlatıyorlardı. Ertesi gün ben de kente gittim. Bir akrabama rastlamadım ama birisinin oğlunu kurtarabileceğimi düşündüm. Benim torunum gibi koyu renk saçlı, Şaşko adında bir genci seçtim. Çocuk on sekiz yaşlarındaydı. Almana biraz domuz yağı verdim ve onun erkek kardeşim olduğuna dair yemin ettim. Eve geldik. Ama çocuk o kadar halsizdi ki bir yumurta bile yediremedim. Daha bir ay geçmemişti ki, köye iğrenç bir adam geldi. Bizlerden birisi gibi davranıyordu, iki çocuklu ve evliydi... Alman komutana gitti ve evlerimize yabancıları aldığımızı söyledi. Ertesi gün motosikletli Almanlar geldiler.

«Onların ayaklarına kapanarak ağlaştık. Ama Almanlar bizleri aldattılar. Onları evlerine geri götüreceklerini söylediler. Saşko'ya dedemin elbisesini ve kendi elbiselerimden üçünü verdim... Yaşayacağını ve onun da evine kavuşacağını sanıyordum.

«Köyden çıkarır çıkarmaz hepsini makineliyle taradılar. Onları öldüreceklerini bilseydik mutlaka ormanda saklardık. Belki bizi ya da çocuklarımızı öldürürlerdi ama onları kurtarmış olurduk. O kadar genç ve iyiydiler ki... Benimle birlikte dokuz kadın, onları evlerine kabul etmişti. Ve yine bizler onları gömmeye karar verdik. Beşimiz onları vurulup atıldıkları çukurdan çıkardık. Diğer dört kadın Almanları gözlemekteydi. Bu işi ellerimizle yapmamız olanaksızdı çünkü hava çok sıcaktı ve dört gündür çukurdaydılar... Bel kullandığımız takdirde cesetleri parçalayabilirdik. Sonunda onları kalaslara koyup çekmeye karar verdik... Yanımıza su aldık ve ağzımızı burnumuzu sardık... Yoksa kokudan bizler oracıkta düşüp bayılabilirdik... Ormanda tek bir mezar kazdık, onları bu mezarın içine yan yana uzattık, başlarını ve ayaklarını çarşaflarla örttük.

«Ne kadar üzülmüştük bilemezsiniz. Yıl boyunca onlar için ağladık. Doğaldır ki, bu olayları yaşayan herkes, kendi kocasının ya da oğlunun da nerede ve nasıl olduğunu düşünüp duruyordu.»

Kocalarım gençlik halleriyle anımsıyorlardı. Çünkü onlardan geriye kalan yalnızca gençlik fotoğraflarıydı. Ve bir de kendilerine benzeyen çocukları...

«Kocam iyi ve anlayışlı biriydi. Yalnız bir buçuk yıl birlikte olabildik. Savaşa gittiğinde ben hamileydim. Kızının doğumunu bekleyememişti. Tek başıma doğurdum. Gittiğinde mevsim yazdı, kızım sonbaharda doğdu.

«Her şeye karşın ona süt verebiliyordum. Çünkü daha bir yaşını bile doldurmamıştı. Yine bir gün bebeği emzirirken camımı tıklattılar: "Lena bir mektubun var... Kocanla ilgili..." (Mektuplarda kötü bir haber olduğu zaman, köy kadınları dağıtımı kendileri yapar, postacıya bırakmazlardı.)

«Yerimden fırlar fırlamaz süt yerlere akmaya başladı. Göğsüme bastırdığım kızım korkmuş ve çığlık çığlığa ağlamaya başlamıştı. Haberi paskalyadan önceki cumartesi günü almıştım. Nisanda güneş hâlâ pırıl pırıl parlıyordu. Mektupta İvan'ımın Polonya'da öldürüldüğü yazılıydı. Mezarı Gdausk yakınlarındaydı... 17 Mart 1945'te öldürülmüştü. O günü ömrüm boyunca unutamam. Oysa biz o günlerde zaferi bekliyorduk. Erkeklerimiz nasılsa yakında evlerine döneceklerdi.

«O korkulu günden sonra kızım hastalandı ve hastalığı ilkokula başlayıncaya dek sürdü. Kapı çarpsa hastalanıyordu, yalnız kaldığında ya da örneğin ineği sağmaya gitseniz hastalanıyordu. Çok çektim. Yedi yıl boyunca güneş görmedim; güneş üstüme doğmadı.

«Ve bir gün zafer! dediler. Erkekler evlerine dönmeye başladı. Ama dönmeyenler dönenlerden çok daha fazlaydı. Erkek kardeşim Yuzik ilk dönenlerdendi ve sakattı. Onun da, benim gibi küçük bir kızı vardı. Dört yaşındaydı, sonra beş yaşına girdi... Benim kızım Yuzik'in kızım görmeye giderdi. Bir gün eve geldi ve, "Bir daha onlara gitmeyeceğim," diye ağlamaya başladı. Niçin ağladığını sordum. "Oleçka'mn babası onu kucağına alıyor ve onunla ilgileniyor. Benim babam yok, sadece annem var," dedi. Bu kez birlikte ağlamaya başladık. Bir gün yine koşarak eve geldi ve, "Evde oynasam daha iyi olmaz mı? Yoksa babam döndüğünde beni diğer çocuklarla birlikte görürse tanıyamaz. Çünkü beni hiç görmedi, öyle değil mi anne?.." diye sordu. Onu evden

çıkaramaz oldum. Öbür çocuklarla oynamıyor, evde oturuyordu. Babasını bekliyor ama baba bir türlü dönmüyordu...»

Her kadın kendi öz deneyimini yaşamıştı ama her öykü birbirine benziyordu.

«Kocam savaşa giderken çok ağladı; çocuklarından ayrılmak ona çok zor gelmişti. O kadar küçüktüler ki bir babanın ne demek olduğunu bile bilmiyorlardı. Hepsi erkekti. En küçüğü henüz kucağımdaydı. Kocam onu aldı. Ben arkasından koşmaya başladım. Görevliler "sıraya girin" diye seslenmeye başlamışlardı bile. Ama kocam çocuğu bırakmıyordu. Bebek kucağında olduğu halde sıraya girdi... Bir asker ona bağırdı ama umurunda değildi. Çocuğu bırakmıyordu... Çocuklar ve ben onlarla birlikte köyün dışına doğru beş km kadar koştuk. Köyün kadınları da bizimle birlikte koşuyorlardı. Çocuklarım bitkin düşmüşlerdi. Ben ise kucağımdaki küçüğü daha fazla taşıyamayacağımı hissediyordum. Kocam Volodya sürekli olarak arkasını dönüp bakıyor ve ben bunu görünce yine koşuyor, koşuyordum. Geride kalan tek kadın bendim... Çocukları yolda bir yerde bırakmıştım, yalnızca kucağımdaki ufaklıkla koşup duruyordum...

«Bir yıl sonra Almanya'da ordularımız Berlin'e yaklaştığı sırada, kocam Vladimir Grigoroviç'in öldüğünü haber aldım. Mezarını bile görmedim. Komşularımdan biri gittiği gibi geri döndü, bir başkası ise tek bacaklı. Ne kadar isterdim benim kocamın da geri dönmesini. Hayatta olsaydı da hiç ayakları olmasıydı. Onu kucağımda taşırdım...

«Bunları anımsadığımda yalnız yüreğim değil, kollarım da ağırlaşıyor. Üç küçük oğlan çocuğu ile bir başıma kaldım. Kendilerine bakamayacak kadar küçük üç çocukla... Koca mısır demetlerini yüklenir, ormandan odun getirir, patates, soğan taşırdım... Tek başıma... Kendimi karasabana koşar ve mahsulü yine tek başıma toplardım. Eh, neylersin? Savaş bizim köyü kötü vurdu. Nerdeyse her evde bir dul ya da bir asker karısı vardı. Erkeksiz kalmıştık. Atlarımızı da orduya vermiştik. Doğruyu söylemek gerekirse, savaştan sonra, atların ve erkeklerin yerini köy kadınları aldı. Her şey onların sırtına yüklenmişti. En ön saftaki işçiler arasındaydım.

«İki kez iyi iş çıkardığım için sertifika aldım ve bir keresinde de ödül olarak on metre patiska verdiler. İşte bu, gerçekten bir devlet kuşuydu! O patiskayla üç oğluma da gömlek diktim.

«Bana kocamdan kalan tek şey, üç oğlumdu. Çocuklarım büyüdüler ve onlar da kendi çocuklarını, yani torunlarımı büyütmekteler. Torunlarımdan birisi asker. Sağ kalabilmemi ve çocuklarımı kurtarabilmemi devlete borçluyum. Devlet ve diğer insanlar olmasaydı, onları nasıl kurtarabilirdim? Dilencilik yapmamız gerekirdi. Buna karşın, Tanrıya ve hükümetimize şükürler olsun, hepimiz iyiyiz ve iyi işlerde çahşıyoruz. Tek isteğim, bir daha savaş olmaması. Sağlığımı kaybettim ama hâlâ bir ineğim var ve ona bakıyorum. Yine de bana, "İneğini verirsen savaş olmayacak," deseler hemen veririm. Çünkü bizim çektiklerimizi çocuklarımın çekmesini istemiyorum!»

Kadının acısını ve kederini ölçmek hemen hemen olanaksız.

Bazen insan dünyada sevinçten çok acı ve keder olduğu düşüncesine kapılıyor. Ama kadınların oturup da torunlarının onlara yapacakları ziyareti beklediklerini gördüğümde bunun gerçek olmadığım anlıyorum.

«Camdan dışarıya baktığımda onun orada oturduğunu görür gibi olurum. Benim canım oğlum... Geri dönen oğulların şimdi çocukları var. Ama benim Vladiçek'im, onlardan yaşça büyük olduğu halde, bana bugün bile genç bir çocuk gibi görünüyor. Çünkü onu askere yolladığımda genç bir çocuktu. Yüreğim en çok buna yanıyor...

«Bir kadın yalnız başına nasıl yaşar? Onca işi tek başımza nasıl yaparsınız? Ama size yardım etmek için ya da farklı bir nedenle bir erkek gelmeye görsün! Dul kadınsımz ya herkes dedikodu yapmaya başlar...

«9 Mayıs zafer günüdür. Komşum Vasil madalyaları ve ödülleriyle geldi. Herkes onu kutluyordu. Kolektif çiftlik başkanı podyumda onu yanma oturttu. Ama benim İvan'ım ve oğlum, biri Romanya'da diğeri ise Voronej yakınlarmda yatıyorlardı. Bu zafer günü, benim de zafer günüm değil miydi?

«Söylemek istemezdim ama... gerçek bu. Bizimle şimdi biraz ilgileniyorlar. Yıl dönümlerinde kart alıyoruz ve dükkânlardan eşya almak üzere davet ediliyoruz.

«Sonuçta, erkeksiz çocuk büyüttük. İyi çocuklar, iyi işçiler. Ve torunlarımızı görebildik. Keşke İvan da beş torununu görebilseydi. Bazen fotoğrafımn önünde duruyorum ve torunlarının fotoğ-

raflarını ona gösteriyorum. Onunla konuşuyorum ve ona her şeyi anlatıyorum...»

Ve hiçbir kadın öyküsünün sonunda şunu eklemeyi unutmadı: «Köyümüzde hemen hemen her iki üç evden birinde bir asker karısı var. Savaştan sonra bizler çok kalabalıktık..»

Şimdi okuyacağınız iki öykü, yani Fekla Fiyodorovna Struyi ve Sofiya Mironovna Vereşak'ın öyküleri, benim belleğimde sanki birbirine bağlı iki hikâye olarak yer etmiş. Birini anımsadığımda diğeri aklıma geliyor. İki yaşam tek bir yaşam gibi... Halbuki Fekla Fiyodorovna, Vitebsk bölgesinde Disna'da yaşıyor. Sofiya Mironovna ise Kiev'de. Ben ise bu öyküleri farklı zamanlarda kaydettim. Fekla Fiyodorovna Struyi ile görüşmek üzere Disna'ya gittim. Elimde şair Eda Semyonovna Ognetsvet'ten aldığım bir tanıtma mektubu vardı. Fekla, Vileika bölgesinde çalışmış bir partizandı. Eda mektubu bana verirken, "Aleksey Meresyev'in kaderi... kadın olduğu için daha da dramatik," diye ekledi.

Köy çocuklarının her konudan haberleri vardır... Bir yandan birbirlerinin sözünü keserek bana bildikleri her şeyi hızlı hızlı anlatmaya çalışıyorlar, bir yandan da Disna'nın labirente benzer sokaklarında bana rehberlik ediyorlardı.

«Fekla halanın madalyası var.»

«Hayır! Madalya değil, nişan. Babam öyle söyledi...»

«Tavukları salatalıklarımızı gagaladığı için annem onlarla kavga etti...»

«İşte evleri... en yüksek olanı.»

Bu evde, konukların kapıda karşılanmadığını gelmeden önce öğrenmiştim.

Kapıyı kendiniz açacak, çantanızı yere bırakacak, paltonuzu asacak ve içeri girecektiniz. Struyi kardeşler, Fekla Fiyodorovna ve Olga Fiyodorovna yalnız yaşıyorlardı ve sağlıkları çok bozuktu.

Kapıyı açtım, çantamı yere bıraktım ve paltomu çıkardım. Her iki yaşlı hanımı da en iyi hırkalarını giymiş halde buldum: «Bir gazetecinin geleceğini biliyorduk. Komşunun oğlu söyledi...» dediler.

Bu kadar kısa bir sürede nasıl gelmiş ve hanımlara haber verebilmişti?

Ve Partizan *Fekla Fiyodorovna Struyi* anlatıyor:

«Bacaklarımdan yaralıydım ve bayıldım. Geldiğimde ellerim donmuştu çünkü çok soğuktu. Ellerim sağlıklıdır ama o günlerde yerde süründüğümüz için simsiyah ve ıslaktılar. Ayaklarım da donmuştu. Eğer hava biraz daha sıcak olsaydı, ayaklarımı kurtarmak mümkün olabilirdi. Ama kan içindeydiler ve yaralandıktan sonra çok uzun süre baygın kalmıştım. Beni diğer yaralıların yanına koydular. Hepimizi aynı yere topladılar. O sırada Almanlar tarafından yeniden sarıldık. Bu bir ablukaydı... Kızakların üstüne odun kütükleri gibi dizildik. Bir yaralıya gösterilmesi gereken özen için hiç kimsenin zamanı yoktu ve ormanın derinliklerine, gittikçe uzaklara doğru taşındık. Yaralı olduğumu Moskova'ya bildirdiler çünkü aynı zamanda yüksek Sovyet milletvekiliydim.»

«Her iki ayağınızdan mı yaralanmıştınız?»

«Evet, her ikisinden de. Takma bacak kullanıyorum. Bacaklarımı ormandayken kestiler. Ameliyat en ilkel koşullarda gerçekleşti. Beni bir masaya yatırdılar, tentürdiyot bile yoktu, her iki ayağımı da bir odun testeresiyle kestiler... Ben masada yatarken, altı km ötedeki bir müfrezeye adam gönderdiler ve tentürdiyot istettiler. Uyuşturucu yoktu. Uyuşturucusuz ameliyat edildim.

«Moskova'dan uçak istediler. Gelen uçak inebilmek için üç kez uğraştı ama inemedi. Çünkü ağır ateş altındaydı. Dördüncü denemede inmeyi başardı ama bacaklarım kesilmişti. İvanovo ve Taşkent'te bacaklarım dört kez daha ameliyat edildi. Çünkü dört kere kangren oldum. Her seferinde, bacaklarımı biraz daha yukarıdan kesiyorlardı. Artık sürünerek yürüyeceğimi düşünerek kendimi yıprattıkça yıpratıyor ve ağlıyordum. Yürüyemeyecektim, ancak sürünebilecektim. O ilk yıllara nasıl dayanabildim ya da bana yardımcı olan neydi, bilemiyordum. İyi insanların çok yardımı oldu. Birçok iyi insanla karşılaştım. Benim gibi, iki ayağı da olmayan bir cerrah vardı. Benim hakkımda, "O kıza şapkamı çıkarırım. Çok erkek ameliyat ettim ama onun gibisini görmedim..." dediğini diğer doktorlardan öğrendim.

«Sonra Disna'ya geldim. Düşünebiliyor musunuz, daha sağlığıma kavuşalı bir ay bile olmadan işe başladım.»

«Peki ama ayaklarımıza ne oldu?»

«Eve takma ayaklarımla döndüm. Şimdi oldukça zor yürüyorum çünkü yaşlandım ama o günlerde şehirde takma bacaklarım-

la sağa sola koşturur dururdum. Kolektif çiftliklere giderdim. Bölge yürütme komitesinin asbaşkanıydım. Ofiste oturan birisi kimin işine yarardı ki?»

«Peki, işinizi nasıl yapabiliyordunuz?»

«İnsanlar sakatlığımdan dolayı bana anlayış gösterdikleri zaman çok rahatsız oluyordum. Kolektif çiftlik başkanları, o dönemlerde, günümüzdeki gibi iyi eğitimli değillerdi. Dolayısıyla önemli bir kampanya yürürlüğe konacağı zaman bölge merkezindeki elemanlar bu çiftliklere yollanırlardı. Pazartesi günleri bölge komitesine çağrılır ve oradan ihtiyaç olan bölgelere gönderilirdik. Beni kimse telefonla aramamış olursa, sabah camın önüne oturur ve bölge komitesine giden ekiplerin geçişlerini izlerdim. Çok acı verici bir durumdu, çünkü ben de diğerleri gibi çalışmak istiyordum.

«Ama bir süre sonra telefon çalar ve birinci sekreter: "Fekla Fiyodorovna, ofise gel," derdi. Köylerin etrafından dolaşarak ofise gitmek çok ama çok zordu. Ama o çağrıların beni ne kadar mutlu ettiğini tahmin edemezsiniz. Beni en çok yirmi ya da otuz kilometre uzaktaki yerlere gönderirlerdi. Aslında bunların çoğu yürüme mesafesindeki yerlerdi. Ormanın içinde yürürken bazen düşüverir ve kalkamazdım. Böyle durumlarda çantamın üstüne abanır, bir ağaca tutunmaya çalışır, yeniden doğrulup yoluma devam ederdim. Tek başıma geçinmeme yetecek emekli maaşım vardı. Ama evde oturamazdım, yararlı olmalıydım. Herkes gibi olmalıydım. Kız kardeşimle birlikte yaşıyoruz. Bu evi bizim için yaptılar...»

«Eviniz çok güzel. Ferah ve yüksek. Bugünlerde böyle yüksek tavanlı evlere pek rastlanmıyor.»

Fekla Fiyodorovna elimi tuttu ve,

«Çocuk olmadığı için tavanlar size yüksek geliyor...» dedi.

O koca evden büyük bir suçluluk duygusu içinde ayrıldım: Bu insan hakkında kitaplar yazılmalı, türküler yakılmalıydı. Onlar hakkında hiçbir şey bilmiyor, onları tammıyorduk bile. Bu insanlar sayıca çok fazlaydılar. Tarih yanı başımızdaydı ama çoğumuz bunun tarih olduğunu kavramaktan bile acizdik.

... Damarlarımda hem Ukrayna hem de Beyaz Rus kanı dolaşır. Kiev kestanelerinin kokusunu duyduğum zaman yüreğimde hissettiğim acının nedeni bu olsa gerek. Annemin Polesye'deki

evimizin yanı başına getirip diktiği kestane ağacı da aynen böyle genç bir fidandı. Ve bugün Sofiya Mironovna Vereşak mektubunda bana, «sevgili kızım» diye hitap ediyor.

İşte bu anlar yaşamlarımızı birbirine bağlamaktalar.

Sofiya Mironovna, daha konuşmaya başlamadan önce beni uyarmıştı:

«Sana sadece savaşı anlatamam. Çocukluğumu, gençliğimi, ailemi ve okulumu yani yaşamımın tümünü anlatmadan savaş deneyimlerimi aktaramam,» demişti.

Sofiya Mironovna Vereşak efsanevi Jitomir yeraltı örgütünde çarpışmış ve mucizevi bir şekilde SD* zindanlarından sağ çıkmayı başarmış.

İşte onun yaşam öyküsü:

«Savaşta başardığımız her şey, savaş öncesi soluduğumuz havanın sonucudur. SD'ler tarafından son kez sorgulandıktan sonra, üçüncü kez, kurşuna dizileceklerin listesine alındım. Beni art arda sorgulayanlardan üçüncüsü tarih eğitimi gördüğünü söylüyordu. Bizim neden böyle olduğumuzu ve düşüncelerimizin bizim için neden bu kadar önemli olduğunu sordu. Yaşamın her türlü düşünceden üstün olduğunu söyledi. Onun gibi düşünmediğimi söyleyince bağırmaya başladı ve beni dövdü: "Bu nasıl şey? Sizi böyle yapan, ölüme bile meydan okumanızı sağlayan nedir? Komünistler niçin Komünizmin dünyada zafer kazanmasını istiyorlar?" diye sordu. Çok güzel Rusça konuşuyordu.

«Ona her şeyi anlatmaya karar verdim. Nasılsa beni öldüreceklerdi. Hiç olmazsa boşuna ölmemiş olacaktım. Bizim güçlü olduğumuzu öğrenecekti. Beni dört saat kadar sorguladı. Okulda öğrendiğim tüm sosyal bilim ve ekonomi bilgimi kullanarak, sorularım en iyi biçimde yanıtlamaya çalıştım. Tepkisi görülmeye değerdi doğrusu! Başını ellerinin arasına aldı, odanın içinde dolaşıp durdu. Sonra gözlerini bana dikti ve uzun bir süre baktı... baktı... Afallamıştı... Ama ilk kez dayak yemedim.

«O ahlaki düelloyu düşünebiliyor musunuz? Bir yanda dayak yemiş, saçlarımn yarısı yolunmuş (Sofiya'mn işkenceden önce iki

* SD Sicherheitdienst - Güvenlik servisi: SS yönetimindeki Nazi partisi istihbarat servisi. –ç.n.

kalın saç örgüsü vardı), yarı aç (Sofiya önce incecik bir dilim ekmek istemiş, sonra ekmeğin kabuğuna daha sonra birkaç ekmek kırıntısına razı olmuştu) bir tutsak, öte yanda güçlü kuvvetli, besili, kendinden emin bir Nazi. Buna karşın, bir şey onu şu soruyu sormaya zorluyor: "Peki, o halde siz kimsiniz?" Korktuğu için bu soruyu sormadı. Hayır. Çünkü henüz 1943 yılındaydık. Ama bir tür tehlike sezinlemekteydi. Bu tehlikenin ne olduğunu anlamaya çalışıyordu. Sofiya ona tehlikenin ne olduğunu anlattı. Dinledi ve hatta onu dövmekten vazgeçti. Ama kız odadan çıktıktan sonra, ismini kurşuna dizileceklerin listesine ekledi...

«Yaşamımın en mutlu günü, annemle babamın, evimizden birkaç yüz kilometre uzaklaştıktan sonra geri dönmeye karar verdikleri gündü. Savaşacağımızı anlamıştım. Zaferi çok çabuk kazanacağımızı sanıyorduk. Yapmamız gereken ilk iş, yaralıları bulmak ve onları kurtarmaktı. Onları tarlalarda, sokaklarda, derelerde, herhangi birinin ahırında yani her yerde bulabilirdiniz.

«Hiç o günlerdeki kadar mutlu olmadım. Ailemi bulmuştum. Babamın politikadan uzaklaştığını sanıyordum. Aslında inançlı bir Bolşevikti ama parti üyesi değildi. Annem, az eğitimli bir köylü kadınıydı. Tanrıya inanırdı ve savaş boyunca hep dua etti.

«Ama: "Tanrım, halkı ve Komünist Partisi'ni Hitler'den kurtar," diye dua etti. SD'ler tarafından sorgulandığım her gün kapının açılmasını ve ailemin içeri girmesini bekledim durdum. Annemi ve babamı... Nerede olduğumu biliyordum ve hiç kimseyi ele vermediğim için mutluydum. Birisini ele vermek ölümden beterdi. Tutuklanıp götürüldükten sonra bunun anlamını kavradım ve görevim süresince ilk kez korkuya kapıldım: Acaba direnebilecek miydim? Vahşet yani işkence zamanı gelmişti.

«İlk sorgumla ilgili maalesef çok az şey anımsıyorum. Hiç bayılmadım. Yalnız kollarım bir çeşit tekerlekle döndürüldüğünde kendimi kaybeder gibi oldum. Diğerlerinin nasıl bağırdıklarını bana gösterdikleri halde ben bağırmadım. Birbirini izleyen sorgulamalar boyunca acı hissim yok oldu, vücudum odun gibiydi. Yalnız işkenceden sonra hücreme getirildiğim zaman kocaman bir yaraya dönüştüğümü hissediyordum. Ama dayanmalıydım. Dayanmak! Annem, hiç kimseyi ele vermeden, insan gibi öldüğümü bilmeliydi. Annem!

«Beni soydular, dövdüler, astılar. Resmimi çektiler. Resmimi çektiklerinde acı hissim kaybolmamıştı. Size garip geleceğini biliyorum ama fiziksel acı duydum. Daha önce adeta taşlaşmış gibiydim. Ellerinizle sadece göğüslerinizi örtebiliyorsunuz... İnsanların nasıl delirdiklerine şahit oldum. Bir yaşından küçük Kolya'ya "anne" demesini bir türlü öğretememiştik. Ama annesinden ayırdıklarında, onu kaybettiğini anlamış olacak ki, hayatında ilk kez "anne!" diye haykırdı. O haykırış yalmzca bir sözcük değildi, ancak bir çocuk böyle bir ses çıkarabilirdi.

«Bunları anlatmak istemiyorum çünkü sonra hep hastalanıyorum. İnsanlar bana, "Evde kal. Niçin okullara gidiyorsun? Kendine bak," diyorlar. Tüm tanıdıklarımı kaybettikten sonra kendimi sakınmaya hakkım var mı? Küçük Kolya ve genç annesi öldüler. Orada kimleri tanımadım ki... SD'nin hücrelerinde ölüyorlardı ve cesaretlerine yalnızca duvarlar tanıklık ediyordu. Kırk yıl sonra bugün, onların anıları önünde saygıyla eğiliyorum. "Ölmek en kolay şey!" diyorlardı. Ama yaşamak... Eğer bunları yaşamadan önce, birisi bana bunlara dayanabileceğimi söyleseydi asla inanmazdım.

«Günümüz gençleri heyecandan ve insanın manevi yanını niteleyen duyguları ifade eden sözcüklerden korkuyorlar ve onlardan uzak duruyorlar. Biz korkmuyorduk. Benim irademin güçlü olduğunu ve dayanıklılık nedenimin de bu güç olduğunu söylerler. Ama ben bu düşünceye katılmıyorum! Gücümün kaynağı inançlarımdı! Zaferi kazanacağımız konusunda çok güçlü bir inanca sahiptim. Hepimiz tek bir konuda kuşkuluyduk. O da o büyük günü görüp göremeyeceğimizi bilememekti...

«Hücrelerimizde daha çok delik diyebileceğim küçük bir pencere vardı; gökyüzünü değil ama bir parça çatı görebilmeniz için bile birisinin sizi yukarıya kaldırması gerekiyordu. O kadar zayıf düşmüştük ki hiçbirimiz bunu yapamıyorduk. Anya adlı bir paraşütçü kızla hücremizi paylaşıyorduk. Anya uçaktan atladıktan sonra Nazilerin eline düşmüştü... Bir gün, yine bir dayak sonrası, kanlar içinde hücreye getirildi. Birdenbire bize döndü ve, "Beni yukarı kaldırın, dışarı bakmak istiyorum.. Orada, dışarıda olmak istiyorum," dedi.

«Onu yukarı kaldırdık. "Kızlar, burada bir çiçek var..." dedi. Bu kez hepimiz dışarı bakmak istedik. "Ben de... Ben de," diyor-

du herkes. Ve her nasılsa birbirimizi kaldırıp omzumuza alma gücünü kendimizde buluverdik.

«Çiçek bir karahindiba idi. Çatıya nereden getirildiğini ve orada nasıl canlı kalabildiğini bilmiyorduk. Her sabah çiçeğe bakmaya başladık. Ve hepimiz birer dilek tuttuk. Sanırım hepimizin dileği bu cehennemden sağ kurtulmaktı.

«Anya'yı sabah erkenden götürdüler. Her şeyin bittiğini, sorgunun sona erdiğini biliyorduk. Kurşuna dizilmeden önce bize, "Kızlar, biraz su getirin ve çiçeği sulayın..." diye seslendi.»

Sofiya Mironovna fazla uzun konuşamıyordu. «Kısa mı kessem acaba?» diye sordu bana. Ama bu olanaksızdı. Her şeyden önce kendisi kısa kesemiyordu. Başından geçenlerin en ufak, en önemsiz bir parçasını bile bana anlatmanm ona ne kadar acı verdiğinin bilincindeydim ama o zaten artık benimle birlikte değildi. Geçmişte, anılarıyla yaşıyor ve adeta kendi kendine konuşuyordu...

«Bu olayların çok iyi anımsadığım arka planım size anlatmam gerek. İşgal başladığında gökyüzü her zamankinden farklıydı. Kurşuni renkte ve iç karartıcıydı. Sanki dünyanın üstüne çökmüş gibiydi. Biraz olsun aydınlanabilmek için, güneşin, gökyüzünü bir değil birkaç yerinden delip geçmesi gerekiyordu. İlkbaharı, kiraz ağaçlarının çiçek açmasını çok sever, leylak fidanlarından yayılan o güzelim leylak kokusuna bayılırdım... Konuşma tarzım sizi şaşırtmasın. Bir zamanlar şiir de yazdım. Ama artık ilkbaharı sevmiyorum. Savaş doğayla aramı bozdu. Şimdi kiraz ağaçlarımn her çiçek açışında, Nazilerin Jitomir'de ülkeme girdiklerini görüyorum.

«Hayatta kalmam bir mucizeydi. Babama saygı duyan bazı insanlar beni kurtardılar. O kişilerden birisi bir doktordu ve o dönemde doktor olmak çok önemliydi. Beni eve getirdiklerinde her yanım yara bere içindeydi ve aniden sinirsel bir egzamaya tutuldum. Ailemin sesini duymaya dayanamıyordum. Sürekli olarak bağırıyordum ve ancak sıcak suyun içinde biraz sakinleşiyordum. Annemin bir an bile yanımdan uzaklaşmasına izin vermiyordum.

«Anacığım, "Evladım, sobanın yanıp yanmadığına bakmam gerekiyor; sebze bahçesine gitmeliyim. Ne olur bana biraz izin ver..." diye yalvarıp dururdu. Ama ben onu bırakmazdım. Yanımdan ayrıldığı anda, yaşadıklarım sanki bir tufan gibi üzerime

yağmaya başlardı. O ise dikkatimi başka yöne çevirmek ister gibi bana çiçek getirirdi. Ama bunun hiç faydası olmadı... Annem, SD'lerin elinde tutsakken giydiğim elbiseyi hep sakladı. Kimseye güvenemediği için, onu, ölünceye dek yastığımn altında sakladı.

«Neredeyse bir yıl hiç ayağa kalkmamacasına yattım. Ta ki askerlerimizi görünceye dek... Onları görünce ayağa kalktım ve dışarı fırladım. "Canlarım! Bu vatanın yiğit evlatları!" diye bağırmaya başladım. Askerler beni kucaklayıp eve götürdüler. Ertesi günden itibaren her gün heyecan içinde askerlik ve gönüllü askere alma bürosuna gittim ve iş istedim. Babama durumu anlatmışlar. Geldi ve beni orada buldu. "Evladım, buraya nasıl geldin? Sana kim yardımcı oldu?" diye sordu. Ne ki, birkaç gün geçmeden yine tüm gücümü yitirdim... Ağrılar yeniden başladı. Günlerce bağırdım, durdum. Yoldan geçerken sesimi duyanlar, "Tanrım, ya bu işkenceye son ver ya da onu yanına al," diye dua ederlermiş.

«Tşhaltubo'nun ilaçh çamurları ve yaşama isteğim beni hayata döndürdü. Yaşamak, sadece yaşamak istiyordum. Bir de baktım ki yaşıyorum, dahası herkes gibi yaşıyorum... Bilim akademisinin kütüphanesinde tam on dört yıl çalıştım. O günler yaşamımın en mutlu günleriydi. Şimdiyse yaşam, hastalıkla yapılan bir mücadeleye dönüştü. Ne derseniz deyin, yaşlılık sefilliktir. Yalnızlık ve hastalık...

«Uzun, uykusuz geceler... Geride bıraktığım o uzun yıllar çok korkunç kabuslarla geçti. Ama beni en çok dehşete düşüren ve soğuk ter dökerek uyandıran karabasan, Anya'nın soyadını unuttuğum rüyadır. Briyansk mı yoksa Smolensk bölgesinden mi geldiğini bir türlü ammsayamadığım rüya... Tanrım, ne kadar da çok yaşamak istiyordu!

«Tombul beyaz ellerini başının arkasında birleştirir ve pencerenin demir parmakhklarından dışarıya haykırırdı: "Yaşamak istiyorum!" Ve ben ailesini bulup onun bu son sözlerini iletemedim. Ona borçluyum ve bu borcu ödeyemediğim için de vicdan azabı çekiyorum.»

Polotsk bölgesinde de benzer sözcüklerle karşılaştım. Bir insanın bir başkasına karşı duyduğu borçluluk duygusu ve acıları.

Uçaksavar topçusu, er *Klara Vazilyevna Gonçarova* anlatıyor:

«Savaştan sonra devlete borçlu olan köylülerden para toplamak üzere bir köye gittim. Görünürlerde köy diye bir şey yoktu. Herkes yerin altında yaşamaktaydı. Birdenbire bir kadın çıkıp geliverdi. Onu bir görmeliydiniz. Yoksulluktan üstü başı dökülüyordu. Onunla birlikte yaşadığı sığmağa gittim. Orada üç çocuk vardı. Ve açtılar. Kadın yemeleri için bir havanda ota benzer bir şeyleri ezmeye çalıştı ve bu arada bana,

"Borçlarımız için mi geldiniz?" diye sordu.

"Evet," dedim.

"Benim param yok ama bir tavuğum var. Komşum dün o tavuğu sormuştu. Gidip onunla tekrar konuşayım. Satabilirsem size borcumu öderim," dedi.

«Size bunu ancak şimdi anlatabiliyorum çünkü bu olay yıllardır boğazıma takılı bir lokma gibi duruyor, yutamıyorum bir türlü. Kadının kocası cephede ölmüştü; üç çocuğuyla tek başına kalmıştı. O tavuk elinde kalan son şeydi. Biz borçları nakit olarak topluyorduk. Ve o bana para verebilmek için onu satmaya hazırdı. Barış için, çocuklarınm yaşamasını sağlayabilmek için... Bu durumu anlatmaya yetecek sözcük bulamıyorum... Ben cephede çarpıştım ama yine de kendimi bu kadına karşı borçlu hissediyorum. Onun ve çocuklarının yüzlerini hiç aklımdan çıkaramadım...»

O ufacık patatesler ve o yoksul kadının elindeki son serveti olan o tavuk, bizim ödenemeyecek kadar büyük insani borçlarımızdır.

Dinlediklerimi ve kaydettiklerimi «öykü» olarak adlandırmak doğru olmaz çünkü içeriklerinde salt öykü ya da anıdan fazlası var. Aslında anaların yaşadıklarını ayrıca bir kitapta değerlendirmek gerekiyor, çünkü bir ana tarafından anlatılan bir öykü ya da bir am, yaşayan bir duyguya, yaşayan bir acıya ve yaşayan canlı bir anıya dönüşüveriyor.

Kutuzof Müfrezesi İkinci Minsk Tugayı partizanı olan *Lyubov İgorevna Rudkovskaya*'nın ufak dairesinde dinlediğim öykü hiç de kapanmış bir yaraya benzemiyordu:

«Çoğumuz gibi ben de koşuyordum. Makineli tüfeklerin hedefi annemdi. Ama o bizim koştuğumuzu görebiliyordu... Bana bağırdığım duyuyordum: "Beyaz bir giysi ve beyaz pabuç giymekle iyi etmişsin... Daha sonra seni giydirecek kimse olmayacak...» dediğini söylediler. Öldürüleceğimden emindi ve beyazlar içinde gömüleceğim için mutluydu... Büyük bir sessizlik vardı ve her nedense hiç kimse ateş etmiyordu. Duyulan tek ses annemin sesiydi. Belki ateş eden vardı da bana öyle gelmişti. Bilemiyorum... Ben yalnızca annemin sesini ammsıyorum..

«Savaşta ailemin tümü öldürüldü. Savaş sona erdiğinde beni bekleyecek kimsem kalmamıştı.»

Bir gün, gençlere özgü kısa kesilmiş saçları ve gülümseyen yüzüyle, sakin bir kadın savaşta tuttuğu notlarıyla birlikte ofisime geldi. Öyküsünün ne denli dramatik olabileceği konusunda hiçbir fikrim yoktu. Bu nedenle söyleşiye hemen orada başlamak istedim. Kabul etmedi ve özel olarak konuşabileceğimiz bir yere gitmek istedi. Parka gittik. Konuşmaya başladığımızda, «Ben bu olayı yazmadım ama anlatmak istiyorum,» dedi.

«Peki, neler yazdımz?»

«Partizan müfrezemizin askeri eylemlerini yazdım.»

«Anlatmak istediğiniz şey nedir?»

«İki küçük çocukla savaştaki yaşantımı anlatmak istiyorum.»

Ve işte V. T. Voronyanski Halkın İntikam Tugayı'ndan partizan *Raisa Grigoryevna Kanseneviç*'in öyküsü:

«Minsk'de bombardıman başlamıştı. Oğlumu almak için çocuk yuvasına koştum. Kızım iki yaşındaydı ve bir kreşteydi. Kreşi köye taşımışlardı. Oğlumu alıp eve götürmeye sonra da kızımın yanına gitmeye karar verdim. Her ikisini de en kısa sürede yanıma almak ve onlarla birlikte olmak istiyordum.

«Yuvaya yaklaştığımda düşman uçak filosu şehrin üstündeydi ve her yere bomba yağdırıyordu. Daha dört yaşını bile doldurmamış oğlumun sesini duyabiliyordum: "Korkmayın, annem onların paramparça edileceklerini söyledi..." diyordu.

«Kapıdan içeri baktığımda oğlumun içerideki beş çocuğu sakinleştirmeye çalıştığım gördüm. Ama o beni görür görmez titremeye ve ağlamaya başladı. Ne kadar korkmuş olduğunu o zaman anladım.

«Onu eve getirip kayınvalideme teslim ettim. Gözünü oğlumdan ayırmamasını rica ettim ve kızıma koştum. Kreşin yerinde yeller esiyordu. Köylülerden birisi çocukların götürüldüğünü söyledi. Peki nereye gitmişlerdi? Kim götürmüştü? Büyük bir olasılıkla kente götürüldüklerini söylediler. Öğretmenleri onlarla birlikteydi ama araç olmadığından köyü yürüyerek terk etmişlerdi. Köy şehirden yalnızca 15-20 km kadar uzaktaydı ama çocuklar çok küçüktüler... Bir ila iki yaşları arasındaydılar... İki hafta boyunca onları aradım... Sonunda kreş olduğu söylenen eve ulaştım ama gözlerime inanamadım. Çocukların hepsi yüksek ateş içindeydiler ve dışkılarının üzerinde ölü gibi yatıyorlardı. Kreş müdiresi olan gencecik kadımn ise saçları bembeyazdı. Yolun tümünü yürümek zorunda kaldıkları anlaşılıyordu. Çocuklarm bazıları yolda kaybolmuş ve çoğu da ölmüştü...

«Çocukların arasındaydım ama kızımı tanıyamıyordum. Kreş müdiresi seslendi:

"Umudunu yitirme, onu ara. Buralarda bir yerde olmalı. Onu anımsıyorum..."

«Eloşka'mı patiğinden tanıdım. Yoksa onu asla bulamazdım... Sonra evimiz yakıldı. Sokakta kaldık. Alman kuvvetleri çoktan kente girmişti. Gidecek yerimiz yoktu. Tamara Sergenyevna Sinitza'ya rastlayıncaya dek çocuklarımla günlerce sokaklarda dolaşıp

durduk. Tamara'yla savaştan önce tanışmıştım. Öykümü dinledi ve beni evine davet etti.

"Çocuklarım boğmaca oldular. Senin evine nasıl gelebilirim?" dedim.

«Onun da ufak çocukları vardı ve hastalık kapabilirlerdi. Ve o günlerde ne doktor ne de ilaç vardı. Hiç ama hiçbir şey yoktu.

"Önemli değil, çocuklarını al ve gel," dedi.

«Onun bana yaptıklarım nasıl unuturum! Evdeki son eşya kalıntılarını bizimle paylaştılar. Eski bir eteklikten oğluma pantolon diktim çünkü yaş gününde ona bir hediye vermek istiyordum.»

Kuşatma altındaki bir şehirde, bir annenin, tüm enerjisini, iki ufak çocuğunu, dört yaşındaki Lenya ve iki yaşındaki Eloşka'yı, kurtarmaya adaması gerektiğini düşünenler olabilir. Esasen bundan daha doğal ne olabilir ki? Bu nedenle onu kim suçlayabilir? Bu konudaki hükmü sadece o verebilir. Buna rağmen ilişkiler kurulup fırsat doğduğu anda Raysa Grigoryevna yeraltı hareketine katıldı. Yaşı biraz daha büyük olduğu için oğlunun bakımı kızından daha kolaydı. Bu nedenle onu kayınvalidesine bıraktı. Çocuğu alan kayınvalide,

«Ben torunuma bakarım ama sen eve gelmeyeceksin. Senin yüzünden bizi de öldürürler...» dediği için ana üç yıl boyunca oğlunu görmedi. Alman Güvenlik Polisi (SD) izini bulunca, kızıyla partizanlara katıldı.

«Onu (kızımı) elli kilometre boyunca kucağımda taşıdım...» diyen Raysa'ya sordum:

«Raysa Grigoryevna, partizanlarla kaldığınız sürece kızınız sizinle birlikte miydi?»

«Bir yıldan fazla benimleydi. Bazen nasıl hayatta kaldığımıza şaşıyorum. Ben, bir kadın olarak buna nasıl dayandım? Bilemiyorum... Verecek yanıtım yok. O koşullara dayanmak olanaksızdı... Bugün bile "partizan ablukası" sözcüklerini duyduğumda dişlerim birbirine çarpıyor.

«1943'ün Mayıs ve Haziranında nasıl ayakta kalabildiğimizi bir bilseniz! Bir daktilo makinesini Borisov partizan bölgesine götürmekle görevlendirilmiştim. Oralarda Kiril alfabesine göre düzenlenmiş bir tane vardı ama o bölge için gerekli olanı Alman alfabe-

sine göre düzenlenmiş bir daktiloydu. Bizdeki ise isteğe uygun tek daktilo idi. Yeraltı komitesinin emriyle daktiloyu işgal altındaki Minsk'ten aldım ve yola çıktım. Birkaç gün sonra Lake Palik'e ulaştığımda abluka başlamıştı. Kendimi ablukanın içinde buldum...

«Yalnız değildim, kızım da yanımdaydı. Bir iki gün için onu yabancılarla bırakabiliyordum ama uzun süreli görevlerde bu olanağı bulamıyordum.. Bu nedenle onu yanıma almıştım. Ve her ikimiz de ablukaya girdik... Erkekler genellikle sadece bir tüfek taşırken ben daktiloyu, tüfeğimi ve Eloşka'yı taşıyordum. Yürürken tökezlediğimde kızım omzumdan fırlıyordu ve çamur deryasının içine düşüyordu. Bir iki adım sonra ben sendelediğimde yine aym şey oluyordu... Bu iki ay boyunca böyle sürüp gitti! Eğer sağ kalacak olursam çamurdan binlerce kilometre uzakta yaşamaya yemin ettim; artık çamur görmeye dayanamıyordum.

"Bombardıman başlayınca yere yatmıyorsun çünkü benim kafamın da seninki gibi parçalanmasını istiyorsun..."

«Dört yaşındaki kızım bana bunları söylüyordu. Ama yere yatmamamın nedeni başkaydı. Bir kez yatarsam bir daha kalkamayacağımı biliyordum.

«Partizanlar bazen halime acıyor ve, "Artık yeter ver de kızını biz taşıyalım," diyorlardı. Ama ben kimseye güvenemiyordum. Aniden çıkan bir çatışmada ben daha ne olduğunu anlayamadan o ölebilir ya da göz açıp kapayıncaya dek kaybolabilirdi. Bir keresinde takım komutanı Lopatin'le karşılaştım. Şaşkınlık içinde, "Şu kadına bakın! Bu koşullarda hem çocuğunu taşıyor hem de daktilosunu bırakmıyor! Bunu bir erkek bile zor yapar!" diye bağırdı. Eloşka'yı kucağına aldı ve ona sarıldı. Daha sonra ceplerindeki ekmek kırıntılarını topladı ve ona verdi. Diğer partizanlar da aym şeyi yaptılar. Eloşka onları çamurlu suyla ıslattı. Ceplerinde buldukları ekmek kırıntılarını toplayıp kızıma verdiler. Ablukayı yarıp çıktığımızda çok hastalandım. Her yanım kan çıbanı doluydu, derim soyuluyordu ve kucağımda bir çocuk vardı... Sovyet hatlarından gelecek bir uçağın beklendiğini ve geri geldiği takdirde en ağır yaralıların ve Eloşka'nın da onlarla birlikte geri yollanacağım söylediler. Kızımı yolcu ettiğim anı hatırlıyorum. Sadece iki kolu kalmış olan yaralılar ona kucak açıyor, "Eloşka bana gel, gel bura-

ya... Bak senin için yer açtık," diye sesleniyorlardı. Hepsi onu tanıyordu. Sonradan Eloşka'mn hastanede, "Ah gelin olacağım güne dek yaşayabilsem..." şarkısını söylediğini bana anlattılar.

«Yolda pilot ona: "Kiminle birliktesin kızım?" diye sormuş. Kızım ise bu soruyu:

"Annemle. O, orada, aşağıda. Ona seslen de birlikte gidelim," diye yanıtlamış. Pilot ise:

"Annen bizimle gelemez Eloşka çünkü o faşistlerle savaşmak zorunda," demiş.

«İşte bizim çocuklarımız böyle yaşadılar. Ufacık yüzüne baktım. Onu bir daha görüp göremeyeceğimi düşünürken boğazıma bir şeyler düğümlendi.

«Oğlumla yeniden buluşmamızı da anlatmak istiyorum. Kurtuluştan sonra eşimin ailesinin evine doğru yürüyordum. Dizlerim titriyordu. Müfrezede benden yaşça büyük olan kadınlar,

"Onu gördüğün zaman hemen annesi olduğunu söyleme. Sen yokken kimbilir başına neler geldi!" diyerek beni uyarmışlardı.

«Komşunun küçük kızı koşarak yanıma geldi.

"Bu Lenya'nın annesi. Lenya yaşıyor..." diye bağırdı.

«Artık ayaklarımın beni taşımadığını hissettim. Oğlum sağdı. Küçük kız bana kocamın anne ve babasının tifüsten öldüğünü ve bir komşunun Lenya'yı yanına aldığını anlattı.

«Onların evinin avlusuna gittim. Üzerimde bir Alman askerinin gömleği, siyah bir örme eteklik ve ayaklarımda eski bir çift çizme vardı. Komşum beni hemen tanıdı ama hiç sesini çıkarmadı. Oğlum orada oturuyordu. Ayakları çıplaktı ve eski püskü giysiler içindeydi. Yanına yaklaştım ve ona, "Oğlum, senin adın ne?" diye sordum.

"Lenya..."

"Kiminle kahyorsun?"

"Büyükannem ve büyükbabamla kalıyordum. Ama öldüler. Onları gömdüm ve her gün ziyaret ettim. Her seferinde beni de mezara almalarını istedim çünkü ev çok soğuktu ve yiyecek bir şey kalmamıştı. Yalnız uyumaktan korkuyordum."

"Peki annen ve baban şimdi neredeler?"

"Babam cephede ve yaşıyor ama annemi faşistler öldürdü. Anneannem böyle dedi..."

«İki partizanla birlikte gelmiştim. Kendi yoldaşlarını toprağa vermek gibi büyük bir acının içinden gelen bu insanlar ağlıyorlardı. Artık daha fazla dayanamadım.

"Lenya oğlum, anneni tanımadın mı?" dedim.

«Oğlum, "Annee!" diye bir çığlık attı ve herkes gözyaşlarına boğuldu... Bir ay beni yanından hiç ayırmadı. İşe bile gitmeme izin vermedi. Her yere birlikte gittik. Beni görmek ona yetmiyordu. Artık yamnda olduğuma göre bana dokunmak ve beni tutmak istiyordu. Yemeğe oturduğumuzda bir eliyle bana yapışıyor, öbür eliyle yemek yiyordu.

«Annem ölmüştü. Almanlar onu canlı canlı yakmışlardı. Bir mezarı bile yoktu. Şimdiki evimin çevresi çiçeklerle dolu ama bir köşede yalnızca leylaklar, küçük beyaz güller ve akdiken çiçekleri var... Annemin anısına... Sonuçta bir yerlerde onun da bir parça toprağı olmalı değil nii?

«Kocamla yeniden buluştuk. Ona her şeyi anlatmak için bir hafta bile yetmedi. Gece gündüz demeden anlattım, durdum...»

Ah, ana yüreği! Bazen sizlerin cesaretiniz ve sevginiz, yumuşaklığınız ve sabrınız, acılarınız ve yazgınız, coşkunuz ve gözyaşlarınız konusunda her şeyi bildiğimizi sanırız ama sizin sonsuz derinliğiniz düşünülürse bu konunun çok cahili olduğumuz ortaya çıkar.

İşte partizan *Larissa Leontyevna Korotkaya*'nın öyküsünden bir bölüm:

«Sık sık partizan cenazeleri kaldırılıyordu. Ya bir grup pusuya düşürülüyor ya da çatışmada öldürülüyorlardı... Şimdi size böyle bir cenaze törenini anlatacağım...

«Çok şiddetli bir çatışma olmuştu. Çok fazla kayıp vermiştik ve ben de yaralanmıştım. Çatışma bitti ve sıra cenaze törenine geldi. Mezarlıkta yapılan konuşmalar genellikle kısa olurdu. İlk konuşanlar komutanlardı. Ama ölüler arasında o yöreden bir çocuk da vardı ve cenazede onun annesi de vardı. Anne ağıta başladı:

"Ah oğlum! Sana bir ev yaptık!... Ve sen de bize bir gelin getireceğini söyledin! Şimdi ise toprak senin gelinin oldu..."

«Birlik orada duruyordu, kimseden çıt çıkmıyordu. Kinise anayı susturmaya kalkışmadı. Ama bir süre sonra oğlunun mezarından başını kaldıran anne sadece kendi oğlunun ölmediğini, bir

sürü başka genç adamın da orada yattığını fark etti. Bunun üzerine diğer anaların oğulları için ağıt yakmaya başladı.

«Hepiniz benim sevgili oğullarımsınız! Analarınız sizleri görmüyor, gömülmek üzere olduğunuzu bilmiyorlar! Bu nedenle hepiniz için ağıt yakacağım...» Ana son cümlesini söyler söylemez birliktekilerin hepsi ağlamaya başladı. Hepimiz kontrolümüzü kaybetmiştik... Birlik ağlıyordu... Sonra komutan bağırdı: "Merasim kıtası! Ateş!" Ve her şey kurşunların sesinde boğuldu.

«Beni en çok etkileyen şey ise ana yüreğinin genişliğiydi. Bugün bile bu olayı sık sık düşünürüm... Oğlu gömülürken yani bu kadar büyük bir acı yaşarken başkalarının oğulları için de ağıt yakabilecek kadar büyük bir yürek...»

Şimdi de Zaslavsk yöresi yeraltı komitesi sekreteri *Vera Yosifovna Vituşka*'nın öyküsüne kulak kabartalım:

«... O savaşta çok gözyaşı vardı... Ama anaların gözyaşı herkesinkinden fazlaydı...»

Halkımızın hangi amaçla ve kime karşı savaştığı ve yirmi milyon insanın yaşamını yok edecek kadar uzun o feci savaş düşünülecek olursa bunlar unutulmamalı. Savaşta yaralanan yürekleri hangi istatistik ortaya serebilir? Kadınların analık coşkusunu, analık sevinçlerini ve duygularım savaşın onlardan nasıl çaldığım hangi istatistik açığa çıkarabilir? Analar cepheye gittiler ya da partizan birliklerine katıldılar ve onların çocukları anneannelerle ya da yabancılarla büyüdüler. Savaşla herkes hesaplaşacak ama anaların onunla kendi hesaplaşmaları var. Bu, özel bir hesaplaşma.

Savaş sırasında partizan bir doktor olan *Mariya Vasiliyevna Pavlovets* bugün Minsk Hastanesi'nde nöropatoloji profesörü. Eski günleri şöyle anımsıyor:

«Köye geldim. Çocuklar evimizin yakınında oynuyorlardı. Onlara baktım ve, "Acaba hangisi benimki," diye düşündüm. Hepsi birbirine benziyordu. Aynı koyun kırpığı saçlar... Kızımı tanıyamadım ve Lusya'nın hangisi olduğunu sordum. Ben onlara bakarken uzun gömlekli bir ufaklık yukarıya tırmandı ve eve doğru koşmaya başladı. Erkek ve kızları ayırt etmek zordu çünkü hepsinin giysileri aynıydı. Tekrar sordum:

"Lusya hanginiz?"

«Eve doğru koşan ufaklığı gösterdiklerinde onun kızım olduğunu anladım. Bir iki dakika sonra ninem yani annemin annesi onu alıp yanıma getirdi.

"Hadi gel... Bizi bırakıp gittiği için annene kızalım," dedi.

«Başımda asker kepi ve asker üniformasıyla at üstündeydim. Lusya annesinin ninesine ya da diğer kadınlara benzediğini düşünüyordu. Ama gelen bir askerdi... Uzun bir süre ona sarıldığımda korktu. Bu durum çok acı veriyordu ama yapacak bir şey yoktu. Onu ben büyütmemiştim; başkalarıyla büyümüştü.

«Getirdiğim sabunla onu yıkamak istediğimde sabunu dişledi ve onu yemeye kalktı. Nasıl yaşadıklarını artık siz düşünün! Annemi bıraktığımda genç bir kadındı. Ama beni karşılayan yaşlı bir hanımdı. Benim geldiğimi söyledikleri zaman kendini mutfak bahçesinden yola atmış. Beni görünce kollarını açarak bana doğru koşmaya başladı. Ben de ona doğru koşuyordum. Kavuşmamıza bir iki adım kala tüm gücünü yitirdi ve yere yuvarlandı. Onun yanına uzanıp yattım, annemi ve toprağı öpüyordum. Faşistlerden zaten çok nefret ediyordum ama özellikle de bu olay nefretimi kat kat arttırdı... Yaralı bir Alman askeri acıyla toprağı tırmalarken bizim askerlerden birisinin onun yanma yaklaştığını ve, "Ona dokunma, o benim vatanımın toprağı! Seninki ise geldiğin yerde," dediğini hatırlıyorum.»

Muhafız alayından kıdemli teğmen, *Antonina Grigoriyevna Bondareva* anlatıyor:

«Savaştan önce evliydim ve bir kızım vardı. Savaş patlak verdi. Pilot olan kocam Moskova yakınlarında öldürüldü. Öldüğünü öğrenir öğrenmez cepheye gönderilmek için sürekli olarak başvuruda bulunmaya başladım. O öldüğüne göre kızımı savunmak üzere savaşa gitme sırasımn bana geldiğini düşünüyordum. Anımsadığım kadarıyla, kısa bir süre içinde gönüllü listesine alındım. 125. Borisov Bombardıman Alayı'nın gönüllü listesindeydim.

«Kızımı kayınvalideme bıraktım ama o da kısa bir süre sonra öldü. Küçük kızımı kocamın kız kardeşi yanma aldı. Savaş sona erdiğinde seferberlik bitti ama görümcem kızımı bana geri vermek istemedi. Onu bana veremeyeceğini, çünkü çocuğumu terk edip savaşa gittiğimi söyledi. Bir anne çocuğunu nasıl terk edebilirdi

ki? Hem de benimki kadar ufak bir çocuğu... Savaştan döndüğümde kızım yedi yaşındaydı, onu bıraktığımda ise üç. Beni karşılayan yetişkin bir kızdı. Ufacıktı; yeterince beslenmemiş ve uyumamıştı. Yakınlardaki bir askeri hastaneye gidip dans ediyor ve şarkı söylüyordu; karşılığında da ona ekmek veriyorlardı. Bunları bana daha sonra anlattı... Zor günler geçirmişlerdi...»

«Kendinizi suçladınız mı?»

«Hayır... Cephede kızımı hep anımsadım. Bir an bile aklımdan çıkmadı, onu hep düşlerimde gördüm ve çok özledim. Ama görümcemin davranışına da kırılmadım. Onu anlamaya çalıştım. Kardeşini çok seviyordu; kocam güçlü, yakışıklı bir adamdı ve onun gibi birisinin öldürülebileceğine inanmak olanaksızdı. Ondan kalan bir şeyi yitirmek istemiyordu. Ailenin ve çocukların yaşamdaki en önemli şeyler olduğuna inanan insanlardandı. Üzerimize bombalar ve kurşunlar yağıyordu ama onu tasalandıran tek şey çocukların banyo yapamamasıydı. Onu suçlamıyorum...»

«Hiç sizi anlamaya çalıştı mı? Durumun sizin açınızdan ne kadar zor olduğunu kavrayabildi mi?»

«Hayır. Benim zalim olduğumu hatta kadın bile olmadığımı söyledi. Çok ağladım. Çoğu kez gerçekten görümcemin iddia ettiği gibi kalpsiz bir kadın olup olmadığımı bile düşündüğüm oldu. Ama öyle değildim. Savaşta hepimiz çok acı çektik. Evimizden, ailemizden ve çocuklarımızdan uzak kaldık. Benim gibi birçok kadın çocuğunu evde bırakmıştı. Bir sonraki görevi beklerken hep birlikte bir paraşütün altında toplanırdık. Erkekler sigara içer ve domino oynarlardı; kadınlar ise uçağın havalanma sinyali gelinceye dek mendil örerlerdi. Bizler hâlâ kadındık. Rotacımızı ele alalım. Eve bir fotoğraf göndermek istedi. Bir eşarpla omuzundaki şeritleri örttük, üniformasını da bir battaniyeyle gizledik. Sanki elbiseli gibiydi. Fotoğrafını böyle çektirdi ve bu onun en çok sevdiği fotoğraftı...

«O kadar çok kadın olmak, iyi anneler olmak istiyorduk ki...»

Yeni bir buluşma ve yeni bir öykü...

Bardaktan boşanırcasına yağan yağmur Berezino'nun semt merkezinin dar sokaklarını su içinde bırakmıştı. On beş dakikalık yola ancak bir saatte ancak varabildim. Taşan bir gölün, kara

dumanlar saçan küçük bir fabrikanın ve iki yeni yiyecek silosunun parlak başlıklarımn çevresinden dolaşmam gerekiyordu.

Liyubov Zaharovna Novik'in evi de köydeki herkesinki gibi büyüktü ve iki bölüm halindeydi. Biz salonda bir divanda oturuyorduk. Arkamızdaki duvarda aile fotoğrafları vardı ve madalyalar küçük bir yastığa iğnelerle tutturulmuştu. «9 Mayıs öncesi onları çıkarır ve parlatırım,» diyen ev sahibemin kucağına bir kedi yerleşti ve ona sokuldu. Evin ineği kapalı kapıyı boynuzlarıyla zorlayınca Zaharovna onu içeri almak üzere dışarı çıktı. Köpek zinciriyle oynuyordu...

Biz savaştan bahsedecektik ama Liyubov Zaharova beni beklemiyordu ve hazırlıklı değildi. Ama her şeyi anımsıyordu. Onun deyimiyle "her şey yüreğinde saklı"ydı.

Liyubov Zaharovna Novik bir hastane hademesiydi. İşte anlattıkları:

«Ateş altındaydık. Yaralı bir askerin atardamarından kan fışkırıyordu. Daha önce böyle bir şey görmemiştim. Doktoru bulmak için fırladım ama yaralı bana seslenerek: "Hey sen! Nereye gidiyorsun? Bir kemerle turnike yap!" deyince kendime geldim.»

«Liyubov Zaharovna, tüm savaş boyunca en iyi anımsadığınız şey nedir?»

«En iyi anımsadığım en korkunç şeyi mi soruyorsunuz? Sekiz yaşında bir çocuğun annesini kaybetmesi. Anne ölmüştü. Askerlerin ölmesi berbattır ama annelerin çocuklarının önünde ölmesi... Çocuğun yolun ortasında ölü anasının yanına oturması... Çocuk annesinin öldüğünün farkında değildi; uyuduğunu sanıyor ve uyanmasını bekliyordu. Karmnın aç olduğunu söylüyordu annesine. Bundan daha beterini görmedim.

«Kumandanımız çocuğu bırakmadı ve onu koruması altına aldı. Küçük oğlan bizimle kaldı ve alayın çocuğu oldu.»

Liyubov Zaharovna en gizli sırrını kulağıma fısıldadı:

«Siz gidince, kocam bana kızabilir. Benim bunları anlatmamdan hoşlanmıyor. Savaşa katılmadı çünkü o zaman çok gençti, benden de gençti. Bizim çocuğumuz yok. O oğlanı unutamıyorum. O benim çocuğum da olabilirdi...

«Savaştan sonra herkes için üzüldüm. Bir yavru horozun boynu kırılmıştı, ona üzüldüm. Sıkışıp kaldığı için bağırıp duran vah-

şi bir domuza acıdım. Topal kedi ve köpeklere acırım ve onları toplar buraya getiririm. Her nedense başkasının acı çekmesine katlanamam. Hastanede çalışırken hastalar beni severlerdi çünkü onlara çok iyi davranırdım..»

Liyubov Zaharovna'nın yanından ayrılırken her yanım elma doluydu.

«Onları hiç satmam. Bugüne dek tek bir elma ya da herhangi bir meyve satmadım. Onları insanlara dağıtırım...»

Birçok evde iki öyküyü aynı anda kaydederim. Örneğin bir ana ve kızın öyküsünü. Savaştaki küçük kız artık yetişkindir. Genellikle çocukların bellekleri olayları hiç umulmadık bir biçimde aydınlatır. Minsk yeraltı örgütü üyesi olan ve daha sonra Fransız direniş hareketine katılan Ludmilla Mihailovna Kasişkina ve kızı Nataşa'nm yani bugünkü ismiyle Natalya Konstantinova'nın öyküsü de bu türden bir öykü...

Ludmilla Mihailovna anlatıyor:

«Savaştan önce çocuk doktoruydum. Çocuklar, çocuklar... Sürekli onlarla birlikteydim... Sonra savaş ve yeraltı harekatı başladı. Sadece 23 yaşındaydım.

«Yoldaşlar yakalanıyorlardı ve heyecanlı bekleyiş başlıyordu. Acaba işkenceye dayanabilecekler mi? Bir süre sonra kurşuna dizileceklerini öğreniyorduk. O gün kimin asılacağını öğrenme görevi size veriliyor. Caddede yürüyorsunuz ve darağaçlarımn kurulduğunu görüyorsunuz. Ağlamak ya da gereğinden bir an bile fazla oyalanmak yok çünkü her yer ajan dolu... Ama asılacak olan yoldaşlarla birlikte çalışmışsınız, onlar sizin arkadaşlarınız... Buna dayanabilmek için çok cesur olmak ve manen çok güçlü olmak gerekiyor. Ertesi gün aynı son sizi bekliyor olabilir.

«Beni Güvenlik hizmetlerine (SD) aldıklarında başıma neler gelebileceğini biliyordum. Dayak yemiş ve kırbaçlanmıştım. "Faşist manikür"ünün ne demek olduğunu öğrendim. Elleriniz masaya konur ve özel bir aletle tırnak diplerinize iğneler batırılırken tırnaklarınız çekilir. Bu acıyı anlatmak imkansız. Hemen bayılırsınız. Daha sonra neler olduğunu anımsamıyorum, yalnızca korkunç bir acı duyduğumu anımsıyorum. Kirişlerin üzerinde geriliyordum. Belki bu anlatımım tamı tamına böyle olmayabilir, ama kirişleri anımsı-

yorum, biri şurada diğeri ise burada ve siz ortadasınız... Bu düzenekte kemiklerinizin yerinden oynadığını ve kıvrıldığını hissediyorsunuz. Bu işkence ne kadar sürdü bilemiyorum. Bir elektrikli sandalyenin üzerindeydim. İşkencecilerden birinin yüzüne tükürdüm. Genç miydi, yaşlı mıydı hiç anımsamıyorum. Beni çırılçıplak soydular. Ve yüzüne tükürdüğüm o işkenceci bana yaklaştı ve göğsümü tuttu... Çaresizdim... Yalnız yüzüne tükürebildim. Ve sonra beni tekrar elektrikli iskemleye oturttular...

«O günden beri elektriğe karşı aşırı duyarlılığım var. İşte şöyle silkelendiğimi, anımsıyorum. Artık ütü bile yapamıyorum... Ütü yapmak istediğimde tüm vücudumdan akım geçer gibi oluyor. Elektrikle ilgili hiçbir şey yapamıyorum. Belki de savaştan sonra psikoterapi görmem gerekiyordu. Bilemiyorum. Ama tüm yaşamım böyle geçti. (Ludmilla Mihailovna ağlıyordu...)

«Neden ağladığımı bilmiyorum. O zaman hiç ağlamamıştım. Yalnızca birisi "ağla" dediğinde gözyaşlarımı bırakabiliyordum. Onun dışında asla. Sanki her yanım kurumuştu. Kendi başıma gelmeseydi bu olup bitene inanamazdım. İşkencede tek bir damla gözyaşı dökmedim. Taş kesilmiş gibiydim. Derilerim tamamen soyuluncaya kadar dövüldüm ve yeni deri çıkıncaya dek oturamadım. Ve yine tek bir damla gözyaşı yoktu...

«İdama mahkum edildim ve ölüm hücresine götürüldüm. Orada iki kadın daha vardı. Ne ağlıyor ne de korkuyorduk. Yeraltında çalışmanın sonuçlarını bildiğimizden sakindik. Şiirden, en çok sevdiğimiz operalardan söz ediyorduk... Anna Karenina* üzerine bolca sohbet ettik. Çocuklarımızdan söz etmeye çekiniyorduk. Birbirimizi gülerek teselli ettik... İki buçuk gün böyle geçti. Üçüncü günün sonunda beni çağırdılar. Arkadaşlarımla hiç ağlamadan vedalaştık. Gerçekten hiç korkmuyordum çünkü ölüm düşüncesine o denli alışmıştık ki ne korku kalmıştı ne de gözyaşı. Sadece bir boşluk duygusu. Artık hiç kimseyi düşünmüyordum...

«Araba ile uzun zaman yol aldık. Ne kadar gittiğimizi bilmiyorum. Ben yaşama çoktan veda etmiştim... Arabada yirmi kişi kadardık. Araba bir kampta durdu. O kadar kötü işkence gör-

* Anna Karenina: Tolstoy'un ünlü romanının baş kahramanı. –ç.n.

müştük ki aşağı inemedik. Bizi arabadan ölü köpekler gibi fırlatıp attılar. Kumandan, yerde sürünerek barakalara doğru gitmemizi emretti. Biz sürünürken o bizi kırbaçlıyordu. Yerde kanlı izler bırakıyorduk. Kamp üç yüz metre kadar ilerideydi. Biz her şeyin bittiğini sanıyorduk ama ölümden beteri de varmış...

«Mahkumlarm iki gruba ayrıldıklarım gördük. Soldaki gruba dokunulmuyordu. Sağdakiler ise çırılçıplak soyunmaya zorlanıyordu. Elbiselerini kutulara atıyorlar, altın takma dişleri olanlar ise onları çıkarıp başka bir kutuya koyuyorlardı. Bu işlemlerden sonra bir gaz vagonuna dolduruluyorlardı. Ve bütün bunlar gözlerimizin önünde oluyordu. Barakanın önünde çocuğunu emziren bir kadın vardı. Ve her nasılsa köpekler ve muhafızlar onu görünce donup kaldılar. Kalan tek kişi oydu. Bu kadına kimsenin dokunamadığını gören kumandan içeri daldı, çocuğu yakaladı ve orada... (Mihailovna ağlar) Kusura bakmayın, kendimi tutamadım. Çocuğun beyni ve kanı duvardan akmaktaydı. Komutan çocuktan geriye kalanı gaz vagonuna fırlattı. Sonra kadına yaklaşıp, elbiselerini parçalamaya başladı. O arada dişlerinin bazılarının altın olduğunu fark etti. Eline geçirdiği sert bir şeyle kadımn ağzına vurdu ve kan boşanırken dişlerini çekip aldı.

«Sizler bunları kitaplarda okudunuz ama biz yaşadık ve gördük. Bugün bile bunlara tanık olanların nasıl hâlâ delirmediklerine şaşıyorum. Faşist kumandan bir psikiyatrist gözüyle bakıldığında büyük bir olasılıkla deli sayılamazdı, normal bir insandı.

«...Bir keresinde çalışmaya götürülmüştük ve tam çalışmaya başlayacağımız sırada bir çocuğun, "Anne, anne," diye seslendiğini duydum. Daşa teyzem orada duruyordu ve kızım bana doğru koşuyordu. Bizi caddede yürürken görmüşlerdi. Kızım fırladı ve boynuma sarıldı. İnsanlara saldırmak üzere özel olarak eğitilmiş olan o köpekler kımıldamadılar bile. Normal koşullarda yaklaşacak olsanız sizi paramparça edecek olan bu hayvanların hiçbirisi yerinden kıpırdamadı... Kızım kendini üstüme attı ama ben ağlamadım. Sürekli olarak, "Nataşa kızım, ağlama; yakında evde olacağım," diyordum. Muhafızlar ve köpekler... Oracıkta duruyorlardı. Ama hiçbirisi kızıma dokunmadı...

«Bu olaydan sonra işe götürülmedik, kampta kaldık. Aslında o gün benim için bir kaçış planlanmıştı. Ve doğal olarak plan suya düşmüştü...»

Nataşa anlatıyor:

«Beş yaşındayken şiir nedir bilmezdim. Daşa hala bana dua öğretmişti. Hep annemle babamın sağ kalmaları için dua ederdim. Annemi kaybetmekten hâlâ korkarım. Her sabah onu arayıp mutlaka birkaç kelime konuşmam gerek. "Anne nasılsın? İyi misin? Tamam o halde sana iyi günler..." gibi. Ahizeyi yerine koyar ve günüme başlarım.»

«Bunu her gün yapar mısın?»

«Eğer onu aramazsam ya da annem bir yere gitmişse huzurum kaçar, yaptığım hiçbir işe kendimi veremem. Gece yatmadan önce onu yine ararım. Kırk yaşıma geldim ama hâlâ her gün ondan tek bir sözcük de olsa duymak istiyorum.»

«Anneni sık sık ziyaret eder misin?»

«Hastanede işim olmazsa, her gün... Annem gibi ben de çocuk doktoruyum. Kocam önceleri bendeki bu iç huzursuzluğunu anlayamadı; rahatsız oldu ve kıskandı. Sonunda bunun bir rastlantı olmadığını görüp durumu kabullendi. Çünkü değişmem olanaksız... Daha çocukken çocuk doktoru olmayı hayal ederdim. Ama cerrah olamadım. Kandan korkmuyorum ama canlı bir insanı kesmek... Ben bu işi savaşta gördüğüm şeylerle yani yaralarla, insanların köpekler tarafından parçalanmasıyla birleştiriyorum. Kurumdaki uygulamalı çalışmalarda kendime hakim olabilmek için çok büyük çaba harcamam gerekiyor...»

13 Şubat 1944'te, Ludmilla Mihailovna Kasişkina, bir mahkum konvoyu ile birlikte Manş Kanalı yanındaki Croisette Nazi Konsantrasyon Kampı'na gönderildi. Paris Komünü'nün yıldönümü olan 18 Martta Fransızların örgütlediği bir kaçış planına dahil oldu ve direnişe katılmak üzere «maki»lere katıldı.

Ludmilla Mihailovna, «O günlerin anısına verilmiş bir Croix de Guerre'im* var ve belkemiğim sakat,» diyerek anlatımını sürdürüyor:

* Fransız savaş nişanı –ç.n.

«Ama başımdan o kadar çok şey geçti ki, savaştan sonra her şeyi unutmak istedim. Bu nedenle birçok ayrıntıyı anımsamıyorum. Yıllarca kendime sürekli olarak, "Unut! Unut!" deyip durdum.

«Ama unutmak istemediğim tek bir şey vardı: Fransa'dan ülkeme dönerken toprağıma ilk ayak basışım... Hepimiz arabalardan dışarı fırladık, toprağı öptük ve birbirimize sarıldık. Beyaz bir iç gömleğim vardı, toprağa yapıştım, onu öptüm ve avuçladığım toprağı yüreğime bastırdım. Vatammı o kadar seviyordum ki acaba ondan bir daha ayrılabilir miyim diye düşündüm...»

Birkaç gün sonra Ludmilla Mihailovna, hiç beklemediğim bir anda, beni aradı.

«Yeni döndüm. Buldum... Neresini mi? Cezaevinden gönderildiğimiz kampın yerini... Yıllardır o yöne bakmaya bile korkuyordum. Herhangi bir nedenle o semte gitmem gerekse çevresinden dolaşmayı yeğliyordum. Ama sohbetimiz sırasında siz bana bugün o kampın yerinde ne olduğunu sormuştunuz. Bu sorunun yamtını, yani bugün orasının ne durumda olduğunu ben de merak ettim. Oraya sarhoş gibi gittim ve her şeyi ama her şeyi anımsadım. Barakaların, hamamın, insanların asıldığı darağaçlarının yerini... İsterseniz oraya birlikte gidebiliriz. Şehir merkezinden uzak değil... Troleybüsler ve tramvaylar oradan geçiyor...»

Ve Şirokaya'ya gittik. Yeni yapılmış apartmanlar ve uzun bir kutu gibi tasarlanmış bir enstitü gördüm. Her şey geleneksel ve sıradandı; dikkate değer hiçbir şey yoktu. Ama Ludmilla Mihailovna oturdu ve ağladı.

«Burada her şey insan kemikleri üzerine inşa edilmiş. Toprağın altında binlerce kişi yatmakta. Bazılarımn yüzlerini bile anımsıyorum...» diyordu.

Kamp sakinlerinin, Minsk şehir meclisine başvurarak bir levhayla simgelenen bu bölgenin bir anı merkezi yapılmasını istediklerini daha sonra öğreniyorum. Eğer üzerinde yaşadığımız toprağın bir anısı yoksa orada nasıl insanlar yetiştireceğiz? Bu konuda ciddi olarak kafa yormamız gerekiyor....

«Minsk'e meçhul yeraltı savaşçısı anıtı dikilmeli. Yeraltı savaşçıları genellikle isimlerini gizlerler. Bu nedenle onlarca isimsiz kaybımız var. Anılarımızda onların da bir yeri olmalı...»

Savaşın yaraladığı bu kadın yaşadığına göre onun anıları savaş ile barış arasında bir köprü oluşturmalı. Ama o yalnız yarının neler getireceği ile ilgilenmekte...

Minsk Yeraltı Hareketi'nin diğer bir üyesi de *Nadejda Vikentyevna Katşenko*. Hiç unutamadığı ve savaşla hiç de bağdaşmayan bir öyküsü var:

«Size mübadele sırasında yer alan bir olayı anlatayım. Oğlumla iki yanı cesetlerle dolu bir caddede yürüyordum.. Ona, Kırmızı Şapkalı Kız öyküsünü anlatıyordum ve her yerde cesetler vardı. Annemin evine geldik. Oğlumda bir gariplik olduğunu orada fark ettim; yatağın altına giriyor ve günlerce çıkmıyordu. Düşünebiliyor musunuz? Beş yaşında bir çocuk oyun oynamak için dışarıya çıkmıyor.

«Bu durum bir yıl kadar sürdü. Önceleri ne olduğunu anlayamamıştım. Bir mahzende yaşıyorduk. Ve evimizden baktığımızda caddede yürüyen birisinin ancak çizmelerini görebiliyorduk. Bir gün oğlum yatağın altından çıktı ve camdan baktı ve birisinin çizmelerini gördü. Birdenbire birbiri ardına çığlık atmaya başladı. Ve ben bu olay üzerine bir Nazi'nin onu tekmelemiş olduğunu anladım. Sorunumuzun kaynağı buydu.

«Bir süre sonra kendi kendine bunun üstesinden gelmeyi başardı. Ve diğer çocuklarla dışarıda oynamaya başladı. Akşam üzeri eve döndüğünde:

"Anne, 'baba' ne demek?" diye sorardı. Ben de onu, "Baban sarışın ve yakışıklı birisi oğlum. Cephede savaşıyor," diye yanıtlardım.

«Minsk'in kurtuluşunda şehre önce tanklar girdi. Ve oğlum ağlayarak bana doğru koştu:

"Babam orada yok! Onların hepsi esmer; hiçbirisi sarışın değil!" diye bağırıyordu.

«Aylardan Temmuzdu ve tankçıların hepsi gençti ve güneşten yanmışlardı. Kocam eve döndüğünde sakattı. Artık genç değildi, yaşlı bir adamdı. Bu durum beni oğlum açısından çok üzmüştü çünkü sarışın ve yakışıklı bir baba beklentisinin yerini yaşlı ve hasta bir insan almıştı. Uzun bir süre onun babası olduğunu kabullenmedi. İkisi arasındaki buzları eritmek ise yine bana düştü.

«Aradan altı yıl geçmiş ve Japonlara karşı da savaşmış olan kocam oğluna yabancılaşmıştı.

«Oğlum için bir armağan aldığımda bu armağam ona babasının aldığını ve babasının daima kendisiyle ilgilendiğini söylüyordum. Zamanla arkadaş oldular. Aslında babanın oğluna anlatacak o kadar çok şeyi vardı ki...»

Bir kadının, babayı oğula, oğulu ise babaya yeniden yöneltebilmek için güce, fiziksel ve ruhsal güce gereksinimi var. Kocasına ve oğluna savaşı unutturabilmek ve savaş sonrasında ailenin temellerinin yeniden nasıl atılabileceğini düşünmek öncelikle ona düşmekteydi. Çünkü kadının doğasının temeli yaşamın yaratılmasıdır.

«Savaşta o kadar çok ölü gördüm ki; daha cephedeyken kendi kendime şöyle derdim: Yaşarsam ve karşıma iyi bir erkek çıkarsa bir sürü çocuk yapacağım.» (Telgraf memuru *Sofiya İvanovna Şerevera*)

Efsanevi bir yaşamı olan *Mariya Aleksandrovna Arestova* bana öyküsünü anlattı. Mariya, Sovyetler Birliği'nin tek kadın makinistiydi.

«...1929'dan itibaren ikinci makinist olarak çalıştım. O güne dek Sovyetler Birliği'nde hiç kadın makinist yoktu. Lokomotif deposunun başkanı şaşkındı: "Bu bir kız ve şimdi bir erkeğin işini yapması gerekiyor," deyip duruyordu. Benim tek isteğim ise makinist olmaktı.

«Ve 1931'de ülkenin tek kadın makinisti oldum. O günlerde Nadezda Krupskaya, eşit haklar ve kadınların erkeklerin işlerini yapmaları konusunda birçok yazı yazmaktaydı. Lokomotifi benim kullandığımı gören insanlar istasyonlara toplanıyor ve aralarında, "Şuna bakın, lokomotifi bir kız kullamyor," diye konuşuyorlardı.

«...Lokomotifimiz onarılıyordu. Kocam ve ben aynı vardiyada çalışıyorduk. Bir çocuğumuz olduğu için birimiz çalışırken diğeri çocuğa bakıyordu. O gün kocam eve geldi. Benim ise işe gitmem gerekiyordu. Sabah uyandığımda dışarıda garip gürültüler duydum. Radyoyu açtım: "Savaş!" sözlerini duydum. Kocama koştum: "Lenya, kalk, bu savaş... Kalk, savaş... Kalk, savaş başlamış!" diye bağırdım. Lenya depoya gitti ve gözyaşları içinde geri döndü:

"Savaş! Savaş!.. Savaşın anlamını bir bilsen?" dedi bana.

«Ne yapmamız gerektiğini ve çocuğumuzu ne yapacağımızı düşündük. Ben oğlumla birlikte Ulyanovsk'a, yani cephe gerisine

giderek tehlikeden uzaklaştım. Bize iki odalı, güzel bir daire verilmişti. Şu anda oturmakta olduğum ev bile o günkü evim kadar iyi değil. Oğlum yuvaya gidiyordu. Bana çok iyi davranılıyordu. Eh, ne de olsa bir kadındım ve ilk kadın makinisttim... Ama orada altı aydan fazla kalamadım çünkü herkes vatanı savunmaktayken evde oturamazdım! Kocam Ulyanovsk'tan geldiğinde bana,

"Pekâlâ Maruşa; burada, cephe gerisinde mi kalacaksın?" diye sordu.

"Hayır," dedim. "Seninle geleceğim."

«Cephenin gereksinimlerini sağlamak üzere kurulmuş özel bir ihtiyat koluna başvurduk. O baş sürücü, ben ise sürücü olarak atandım. Dört yıl, oğlumuzla birlikte ısıtılmış bir yük vagonunda ülkenin dört bir yanını dolaştık durduk. Oğlum savaş boyunca bir kedi bile görmedi. Kiev yakınlarında bir kedi yakaladığımızda beş düşman savaş uçağı trenimizi bombalamaktaydı. Oğlum kediye sarıldı ve, "Sevgili küçük kedi, seni gördüğüm için ne kadar sevinçliyim bilemezsin. Yapayalnızım, hiç kimseyi göremiyorum; onun için ne olur benimle kal. Gel seni öpeyim," dedi. O yalnızca bir çocuktu. Ve yanınızda bir çocuk varsa aslında her şey ona göre olmalı ama...

«Cepheye kaç tren seferi mi yaptım? Günde bir tren seferi olduğu düşünülürse bu ortalama olarak yılda 365 sefer demek. Artık varın siz hesap edin. Dört yılda 365 seferden 1500 sefer eder. Albay Svoboda'nın Çekoslovak kolordusunu trenimizle taşıdık. Makineli tüfek ateşi altındaydık ve sürekli bombalamyorduk. Ateşin hedefi lokomotifti çünkü düşman için önemli olan sürücüyü öldürmek ve lokomotifi ortadan kaldırmaktır. Savaş uçakları filosu alçaktan uçarak lokomotife ateş ediyordu; oğlum ise hemen oracıkta, ısıtılmış yük vagonundaydı. Bombalandığımızda en çok onun için endişelenirdim ve onu hemen yanımıza, lokomotif kabinine alırdım. Ona sarılır ve yüreğime bastırır ve kendi kendime, "Hepimiz aynı anda aynı mermiyle ölelim," derdim. Gerçekten böyle, hep birlikte ölmek mümkün mü? Aslına bakarsanız, hayatta kalma nedenim bu.

«Oğlum bugün doktorluk yapıyor ve aynı zamanda bölüm başkanı. Onun için o kadar çok endişelendim ki... Cepheden döndüğümüzde on yaşındaydı ve onu ilkokul birinci sınıfa yolladık. Yıllarca bombardıman altında yaşadığı için özürlü olabileceğini

düşündüm ama çok iyi bir çocuk oldu ve şimdi bir gelinim ve üç torunum var.

«Lokomotifler benim için yaşamla eşanlamlı. Gençliğim, hayatımın en iyi yılları onların içinde geçti. Bugün bile tren kullanmak istiyorum ama çok yaşlı olduğumdan izin vermiyorlar... (gülüştük)

«Savaş sırasında çocuk sahibi olmanın ne kadar kötü olduğunu bilemezsiniz. Bir de bugünkü yaşantıma bakın, evim oğlum ve ailesi ile dolu. Hiçbir zaman evimi bırakıp tatile gitmem. Size garip gelebilir ama oğlumdan ve torunlarımdan ayrılmak istemiyorum. Onlardan bir gün bile ayrı kalmaya katlanamıyorum. Oğlum da benden ayrılmak istemiyor. Yirmi beş yıldır çalışıyor ama tek bir gün bile tatil yapmadı. Bir tatil yerine gitme talebinde bulunmaması herkesi çok şaşırtı. "Anne, seninle birlikte olmayı yeğliyorum," diyor. Gelinim de böyle düşünüyor. Köyde bir kulübemiz bile yok çünkü birkaç gün için bile birbirimizden ayrılmak istemiyoruz. Onlarsız bir dakika bile yaşayamam.»

«Birkaç gün bile ayrı kalamaz mısınız?»

«Hayır, bir günü bile onlar olmadan geçiremem. Savaşı yaşasaydınız bir günlük ayrılığın anlamını bilirdiniz. Bir koca gün!...»

Savaş isteyen bir anne olabilir mi hiç? Çocukları ya da torunları için savaş isteyen bir anne?

"ÇOCUKLARIN 'SAVAŞ OYUNU' OYNAMALARINA DAYANAMIYORUM"

«...Çatışmada birçok esir alınmıştı. Aralarında yaralılar da vardı. Yaralarını sardık. Hava çok sıcaktı, bir çaydanlık bulduk ve onlara içecek sıcak bir şeyler verdik. Açık arazide ateş altındaydık. Tam o sırada bir emir geldi: Acilen siperler kazılacak ve kamuflaj başlayacaktı. Siper kazmaya başladık. Alman esirler bizi izliyorlardı. Bu kazı işine onların da yardım etmelerini, birlikte çalışmamız gerektiğini anlatmaya çalıştık... Ama ne yapmalarını istediğimizi kavradıkları an dehşet içinde bize ve çevrelerine baktılar. Siperleri kazdırdıktan sonra onları sıraya dizip kuşuna dizeceğimizi düşünüyorlardı. Yani kendilerinin esir aldıkları askerlere yaptıkları şeyleri bizim de onlara yapacağımızı sanıyorlardı. Siperleri kazarken duydukları dehşeti bir görmeliydiniz.

«Ama onların yaralarını sardığımızı, sıcak içecek verdiğimizi ve kazdıkları siperlerde onları da saklayacağımızı söylediğimiz zaman kontrollerini kaybettiler. Çıldırmış gibiydiler.» (Hemşire *N. V. İlyinskaya*'nın öyküsünden)

İlya Ehrenburg, savaş sırasında yazdığı makalelerden birisinde, nefretsiz savaşın, aşksız bir arada yaşamak gibi ahlak dışı ve utanç verici olduğunu yazıyordu. Ben bu görüşe katılmıyorum. Bizim askerlerimiz, o kutsanmış nefret duygusunu, çektikleri sıkıntılar sonucu edindiler; onu içlerinde duyumsadılar. Yine de hemşire Nina Vasiliyevna İlyinskaya'nın anlattığına benzer birçok olay oldu. Öldürülmüş, işkence görmüş, ve yaralı insanlar yere uzanmış yatarken, derin köy kuyularından çocuk cesetleri çıkarılırken salt soyut bir insancıllık ya da tüm insanlık için bir bağışlayıcılık duygusu içinde olamıyorsunuz.

«Azarişi yakınındaki kampı bizim bölüğümüz kurtardı. Yaralı çocukları tedavi etmeye başladığımızda kan vermek için girecek damar bulamıyorduk, bir deri bir kemik kalmışlardı. Çocukların kolları ya da bacakları kesilirken yardımcı olmaya gelince onu hiç

sormayın, anlatılacak gibi değil... Yürek ağrısını bilirdim ama bu kez gözlerimiz ağrıdı, o çocukların acılarını görmeye gücümüz yetmedi. Gözlerimiz yürek olmuştu...» (Hemşire, *Z. F. Giriş*)

Konunun bir başka yönü daha var: bizim askerlerimiz, savaşta insanlıklarını yitirmek istemediler. O berbat savaşta en büyük utkumuz işte bu ahlâki zaferdi. Nazi üniforması giyenlerde ise savaş, nefretten başka bir duygu bırakmamıştı.

Kadınların anıları beni birçok kez yardımseverlik dünyasına döndürdü.

Emilya Alekseyevna Nikolayeva orduya hastane hademesi olarak katıldı, yakalandı ve Voroşilov takımı partizan müfrezesine katılmak üzere tutuklu olduğu kamptan kaçtı.

«Çok esir almıştık. Ve ben, o kampta çektiğim onca işkence ve aşağılanmalardan sonra artık hiçbir bağışlama duygumun kalmadığını düşünüyordum. Arkadaşım da Nazi kamplarında kalmış ve bir kolunu kaybetmişti. "Canları cehenneme! Onlar bizi nasıl aşağıladıysa biz de onlara aynı şeyi yapalım," dedik. Ama bizim insanımız böyle eğitilmemiş ki. Bir esire vuramıyorsun, özellikle de yaşça senden büyükse. Hatta hakaret bile edemiyorsun...»

Minsk Devlet Hastanesi'nde doktor olan *Vera Yosifnova Koreva* savaş sırasında cerrahlık yapmış. İşte anımsadıkları:

«Bir siyasi komiser (görevli) beni çağırdı ve,

"Vera Yosifnova, yaralı Alman askerlerinin tedavi edildiği bölümde görevlendirildiniz," dedi.

«Savaşta iki erkek kardeşimi kaybetmiştim ve öneriyi reddettim. Komiser ısrar edince,

"Psikolojik olarak bunu yapmam mümkün değil. İki erkek kardeşimi kaybettim. Onları görmeye bile dayanamam. Onları iyileştirmeye çalışmaktansa öldürmeyi yeğlerim. Lütfen beni anlayın..." dedim.

"Bu bir emirdir," dedi.

"Emir ise ... kabul ediyorum," dedim.

«Yaralı düşman askerleri için gereken her şeyi yaptım ama çok acı çektim. İlk kez o günlerde saçlarıma ak düştü. Onları anestezi vererek ameliyat ettim, besledim yani ne gerekiyorsa yaptım. Yapamadığım tek şey gece hasta ziyaretleriydi. Sabah hastaların

yaralarını sarıyor, nabızlarım sayıyorsunuz; kısacası gereken her şeyi yapıyorsunuz. Geceleri ise hastalarla konuşmak, nasıl olduklarını sormak zorundasımz. İşte bunu yapamadım. Yaralarmı sardım. Onları ameliyat ettim ama onlarla konuşmadım. Siyasi komisere de lafı hiç dolandırmadan bunu açıkça söyledim: Onların gece ziyaretlerini yapmayacağım...»

Çerkassi bölgesi Zolotonoş şehrinde yaşayan *Yekaterina Petrovna Şaligina*'dan aldığım mektupta şunlar yazıyordu:

«Savaş sırasında hemşireydim. Karşılaştığım ilk yaralı Almanı anımsıyorum. Ayağı kangren olmuştu ve kesilmesi gerekiyordu. Benim koğuşumda yatıyordu.

«Gece bana, gidip Almana bakmamı söylediler. Gittim. Kanaması ya da başka bir sorunu vardı. Uyanmıştı ve yatıyordu. Ateşi yoktu ve durumunda ters giden bir şey de yoktu.

«Bana baktı, baktı ve küçük bir tabanca çıkardı.

"Al..." dedi.

«Almanca konuşuyordu, okulda Almanca okuduğum için o gün onun ne demek istediğini anlamıştım.

"Bu tabancayı al. Biz sizi yenmek istedik ama artık sizin bizi yenmeniz gerektiğini anladım..." dedi. Onu kurtardığımızı anlatmak istiyor gibiydi. Savaşın sonunda bir Alman hastanemiz ve bir sürü yaralı Alman askerimiz vardı. Yarası ağır olmayanların dördüncü kattan arkadaşlarının cesetlerini nasıl çekerek indirdiklerini unutmam mümkün değil. Yatakları bitişik ve her ikisi de Alman. Buna karşın bir adam ölen arkadaşını merdivenlerden sürükleyerek indiriyor ve hiç teklifsizce ayağıyla itiyor. Düşünebiliyor musunuz? Düşmanımız da olsalar bu manzara hepimizi çok rahatsız etmişti.»

Ne zaman düşmanın «yüzüne bakmak» durumunda kalsalar akıllarına şu sorular gelirdi: Bu adam kim? Bunları nasıl yapabiliyor? Sonuçta o da insan değil mi? Bu zor ve insana acı veren bir soruydu ama her kadın bunu kendine defalarca sorup durdu.

Onların başlarından geçenleri, çektiklerini, duygularını, içlerinde sakladıklarını öğrendikçe iyilik, kahramanlık, nefret, acımasızlık ve sevgi konusundaki anlayışımız değişti, farklı düşünmeye başladık.

Moskova'da çalışan siyasi komiser (görevli) kıdemli teğmen, *Marina Anatolyevna Flerovskaya* ise mektubunda şöyle yazmakta:

«Okulda izci iken bazı Alman çocukları bizi ziyarete gelmişlerdi. Birlikte şarkı söyleyip tiyatroya gitmiştik. Birisini ammsıyorum. Çok güzel şarkı söylüyordu. Ve savaş boyunca, karşılaşacak olursak, ona nasıl davranacağımı düşündüm, durdum. O, onlar gibi olamazdı. Çok duygusalım ve çocukluğumdan beri çok duyarlı bir yapım var. Bir çarpışmanın sonunda savaş alanmda yürüyordum. Bir an için onun ölüler arasında olduğunu sandım. Ona çok benzeyen genç bir çocuk, yeşermekte olan buğdayların üzerinde yatmaktaydı... Gökyüzüne bakıyordu... Orada uzun bir süre onunla birlikte kaldım... Yine de inanması çok zordu...»

Kayıt cihazı dönüyor da dönüyor... Öykü ardına öykü... ve tümü tek bir insan yaşamını oluşturmak üzere bir araya gelmiş gibi.

Ameliyathane hemşiresi, Başçavuş *Lilya Mihaylovna Budko* anlatıyor:

«Yaralı bir Alman getirdiler. Galiba bir pilottu. Uyluk kemiği kırılmış ve kangren olmuştu. Ona acıdım. Hiçbir şey istemiyor ve kımıldamıyordu.

«Biraz Almanca biliyordum:

"Su ister misin?" diye sordum.

"Hayır," dedi.

«Yaralılar koğuşta bir Alman olduğunu biliyorlardı. O diğerlerinden ayrı bir yerde yatıyordu. Bizimkilerin yanından geçerken kızgınlık içinde bana:

"Demek düşmana su veriyorsun!" diyorlardı.

"Böyle konuşmamalısınız. Savaşta birbirinizi öldürüyorsunuz ama burada... Bir insan son dakikalarını rahat geçirmeli."

«Ayağı tamamen morarmıştı ve yapılabilecek hiçbir şey yoktu. Bu hastalık adamı aniden tüketir ve yirmi dört saat içinde bitirir.

«Ona biraz su verdiğimde bana baktı ve,

"Hitler bir hiç!" dedi.

«Yıl 1942 idi ve biz Harkov yakınlarmda kuşatılmıştık.

"Neden?" diye sordum.

"Hitler! O bir hiç," diye yineledi.

«Bunun üzerine ona şöyle dedim:

"Burada yattığın için bunları söylüyor ve böyle düşünüyorsun. Ama cephedeyken öldürüyordun..."

"Kimseyi öldürmedim ve kimseye ateş etmedim. Beni çok zorladılar ama ateş etmedim..."

"Esir olduğunuzda hepiniz bunları söylüyorsunuz."

«Birdenbire benden bir şey istedi:

"Size yalvarıyorum... Lütfen... Lütfen bayan..." dedi.

«Bana bir deste fotoğraf verdi ve bana annesinin, kendisini, erkek ve kız kardeşlerinin fotoğraflarım gösterdi. Çok güzel bir fotoğraftı. Fotoğrafın arkasına da bir adres yazdı.

"Siz oraya gideceksiniz! Orada olacaksınız!" dedi.

«Bunları 1942'de Harkov'da bir Alman'dan duyuyordum. "...Lütfen bunu postalayın," dedi. Adresi bir fotoğrafın arkasına yazmıştı ama daha bir zarf dolusu resim vardı. Onları uzunca bir süre sakladım ve bir hava saldırısında kaybolduklarında çok üzüldüm...»

Bir tıp asistam olan Teğmen *Nina Petrovna Sakova*'yı dinleyelim:

«Bir tank alayında kıdemli doktor yardımcısıydım. T-84'lerimiz feci bir biçimde yanıyorlardı. Daha önce bir tüfek patlamasını bile duymamış olan benim için her şey çok korkunçtu. Cepheye doğru yöneldiğimizde çok uzaklarda bir yerlere bombaların düştüğünü duyduğumda ise tüm yeryüzünün sallandığını sandım. On yedi yaşındaydım ve bir teknik okuldan daha yeni mezun olmuştum. Cepheye varır varmaz çatışmamn içine düştük.

«Tanktan dışarı çıktım... Ateş... Gökyüzü yanıyordu... Toprak yanıyordu... Demir yanıyordu... Yanımda cesetler vardı ama ileride insanlar, "Yardım edin! Bizi kurtarın," diye bağırıyorlardı... Dehşete kapılmıştım. Tabanlarımı yağlayarak oradan, savaş alanından kaçmamı neyin engellediğini bilmiyorum. O korkunç durum ancak duygularla anlatılabilir, sözcükler yetmez. Savaş filmlerini seyredemez oldum. Bugünlerde seyredebiliyorum ama hâlâ gözyaşlarımı tutamıyorum.

«... Sonunda Almanya'ya ulaştık. Her şeyi anımsıyorum... Alman toprağında gördüğüm tek şey yolun kenarında elle yazılmış bir posterdi: "İşte lanet olası Almanya burası!"

«Bir köye girdik. Köyde yalnız yaşlı bir kadın kalmıştı. İnsanlar her şeylerini bırakıp kaçmışlardı... Rusların gelip onları parça parça edeceklerine inanmışlardı...

«Yaşlı kadına, "biz kazandık," dedim. Kadın gözyaşlarına boğuldu. "Rusya'da iki oğlum öldürüldü," dedi. "Ama suç kimde? Bizim ne kadar çok insanımızın öldürüldüğünü biliyor musun? Savaşı kim istedi: Siz mi yoksa biz mi?" dedim. "Hitler..." dedi. "Hitler kendi başına karar vermedi. Sizin oğullarınız, eşleriniz..." dedim. O zaman sustu. Belki de bana inanmamıştı. Kendisi hiçbir şey görmemişti ki... Benim annem ise savaşta açlıktan ölmüştü; halkın tuzu yoktu, hiçbir şeyi yoktu. Erkek kardeşim ağır yaralı olarak hastanede yatıyordu. Evde sadece kız kardeşim vardı. Birliklerimiz Orel'e girdikleri zaman, onların arasında olduğumu sandığı için, tüm kadın askerlerin paltolarına yapıştığını yazıyordu.. Ailemizde neredeyse hiç erkek kalmamıştı...»

Çarpışmalar devam ederken bizim sağlık görevlilerimiz tarafından savaş alanından kurtarılan ve doktorlarımız tarafından tedavi edilen Alman asker ve subayları hakkında bilgi toplayan ya da bu konuda hiç yazı yazan birisini duydunuz mu? Ya da 1945 yılında gezici saha mutfaklarımızda beslenen Alman çocukları konusunda hiç bilgi toplayan var mı? Onlar neler anımsıyorlar acaba? Ağabeyleri ve babaları tarafından evi yakılan, karısı aşağılanan, çocuğu öldürülen bir Sovyet askerinin onlara verdiği şekeri anımsıyorlar mı acaba? Eğer şekeri alanlar anımsamıyor ya da anımsamak istemiyorlarsa; verenler anımsıyorlar, bunu herkes bilmeli. Anımsamayanlar için ve kendileri için... Hiç unutmadılar.

Sağlık görevlisi *Sofiya Adamovna Kuntseviç*'in anılarından bir bölümü birlikte okuyalım:

«Sınırı geçtik; anavatan kurtulmuştu. Askerlerimizi tanıyamadım çünkü çok değişmişlerdi. Herkes gülümsüyordu. Tertemiz gömlekler giymişlerdi ve ellerinde bir yerlerden toplanmış çiçekler vardı. Hiç bu kadar mutlu insanı bir arada görmemiştim. İçim o kadar nefretle doluydu ki! Almanya'ya girdiğimizde hiç kimseye acımayacağımı samyordum! Benim çocuğumu öldüren birinin çocuğuna neden acıyacaktım? Benim anamı asan birisinin anası için neden üzülecektim? Benim evimi yakan birisinin evini neden koruyacaktım? Neden? Böyle insanları doğuran anaları ve onların eşlerini görmek istiyordum. Bizim yüzlerimize nasıl bakabileceklerini doğrusu çok merak ediyordum.

«İşte Almanya'da bu düşüncelerin hepsi beynime hücum etti: Şimdi ne yapacaktım? Askerlerimiz nasıl davranacaklardı? Bize yaptıkları her şeyi anımsıyorduk. Hiçbir şeyi unutmamıştık... Bir köye girdik. Çocuklar koşarak yanımıza geldiler; aç ve mutsuzdular. Ve halktan nefret etmeye yeminli olan ben, arkadaşlarımın tüm istihkaklarını, ellerinde kalan tüm şekerleri, her şeyi topladım ve Alman çocuklarına verdim. Hiçbir şeyi unutmamıştım, yaptıkları her kötülüğü anımsıyordum. Ama aç çocukların gözlerine umursamadan bakamazdım.

«Ertesi gün sabahın erken saatlerinde Alman çocuklar mutfaklarımızın önünde kuyruğa girmişlerdi. Onlara kahvaltı ve çorba verdik. Her çocuğun sırtında ekmek koymak için bir torba vardı; bellerinde ise çorba, yulaf lapası veya bezelye koymak için bir teneke kutu asılıydı. Halka karşı nefret duymuyorduk. Çocukları besliyor hatta onları okşayıp seviyorduk...»

Bu «okşama» sözcüğünü duyduğumda sanki vücudumdan elektrik akımı geçiyormuş hissine kapıldım. Bu duygunun kaynağı, sözcüğün taşıdığı kadınlara özgü anlamdı. Çünkü okşamak beslemekten oldukça farklıdır; acımanın göstergesidir. Bunca yaşanana rağmen, onlar bu duyguyu koruyacak kadar güçlüydüler.

Savaşta kıdemsiz çavuş olan *Vera Pavlovna Borodina* bugün telgraf operatörü. Anımsadıklarını dinleyelim:

«Alman halkını korkutmak için onlara bizim canavar olduğumuzu söylemişler. Ordularımızın Almanya'ya girdiğini duyan aileler kendilerini boğuyorlar ya da damarlarını kesiyorlardı. Biz de onları yaşama döndürüyorduk. Bir gün boş bir evin önünde durduk. Ev sahipleri olan ana-kız kendilerini asmışlardı çünkü ırza geçme, soygun ve cinayetlerin başlayacağından ve kendilerinin Sibirya'daki kamplara gönderileceklerinden emindiler. Çünkü Stalingrad'ın ne hale geldiğini, tüm Rusya'nın ne hale geldiğini biliyorlardı. Bunları sinemada izlemişlerdi. Ve doğal olarak aynı şeylerin kendi başlarına geleceğini düşünüyorlardı. Ama böyle bir şey olmadı! İntikam almayı reddetmemiz onları şaşkına çevirdi.

«Bir keresinde bir bardak çay içmek için bir eve girdik. Zaten evlerin çoğu boştu; halk her şeyini bırakarak kaçmıştı. Bardak ararken bir çay servisine rastladık. Bir de ne görelim! Bardaklar-

da "Odessa, USSR" markası ve buğday başağı resmi vardı. Tabii çay içemeden evden çıktık...»

Projektör operatörü, Onbaşı *Anastasya Vasiliyevna Voropayeva* anlatıyor:

«Alman askerlerinin bizim halkımıza yaptıklarına herkes tanık olmuştu. Ve biz de, bu askerlerin analarını, eşlerini ve çocuklarını görmek istiyorduk. Bu insanların anaları, eşleri ve çocukları ne biçim insanlardı? Neye benziyorlardı? Onların da bir halk olduklarını bildiğimiz halde yaptıkları onca vahşetten sonra bu aileleri merak ediyorduk.

«Sonunda Almanya'ya ulaştık. Bir arkadaşla birlikte bisikletle dolaşıyorduk. Bir kadının perişan bir halde yürüdüğünü gördük. Sanırım üç çocuğu vardı; birisi eteğine yapışmıştı, diğerleri ise çocuk arabasındaydılar. Yanımıza yaklaştığında dizüstü çöktü ve önümüzde yere kapandı. Ne dediğini anlamıyorduk. Yüreğini ve çocuklarını gösteriyordu. Sanki çocukları sağ kaldığı için bize minnet duyduğunu göstermek istiyor; bu nedenle önümüzde eğiliyor ve ağlıyordu... Sonuçta o da birisinin karısıydı. Birilerinin anasıydı...

«Zafer yollarını hayal bile edemezsiniz! Muhteşem bir zafer geçidiydi! Polonyalılar, Fransızlar, Çekler, Bulgarlar birlikte yürüyorlardı... Kurtulan tüm esirler... Arabalar, ulusal bayraklar... Herkes bir aradaydı ve kendilerine ayrılan yollarda yürüyorlardı. Halk bizi tek tek kucaklıyordu...»

Minsk'li *Kseniya Klimentyevna Belko*'nun Pinsk şehrinden yazdıklarını dinleyelim:

«Askere çağrıldığımda on dokuz yaşındaydım. Yanımıza üç günlük erzak, bir kat yedek çamaşır ve bir su tası alarak bölge yürütme komitesine başvurmamız isteniyordu. Bunun adı emek cephesi seferberliğiydi.

«Orenburg bölgesindeki Novotroyitsk şehrine götürüldük ve bir fabrikada çalışmaya başladık. Hava o kadar soğuktu ki duvara asılan paltolar donuyordu. Paltoyu duvardan aldığımızda bir kütük gibi ağırlaşmış oluyordu. Tek bir gün bile tatil yapmadan dört yıl o fabrikada çalıştık.

«...Savaşın bitmesini dört gözle bekliyorduk! Bir gün sabahın üçünde yatakhanede bir gürültü duyuldu; yatakhane müdürü ve

diğer yöneticiler gelmişlerdi: Zafer müjdesi gelmişti ama ben yerimden kalkamıyordum, beni kaldırmaya çalışıyorlar, ben yeniden yatağa yığılıp kalıyordum. Tüm gün hiç kimse beni yataktan çıkarmayı başaramadı. Sevinçten böyle olmuştum. Ertesi gün dışarı çıktım; herkese sarılmak ve öpmek istiyordum. Yüreğim herkes için iyi şeylerle dolup taşıyordu.»

Ve böylelikle savaş yaşamından savaş sonrası yaşama geçtiler. Asistan doktor *Lidya Vasiliyevna Ananenko*'nun anlattıkları yalnız kendisinin değil tüm kadınların duygularının açığa vurumuydu:

«Savaş bitince, birdenbire, çalışmamız, evlenip çocuk sahibi olmamız gerektiğini fark ettik. Bir kadın olarak yaşantımız daha yeni başlıyordu. Ama o kadar çok yorgunduk ki! Yürek yorgunuyduk...»

Yaşamınızın akışını nasıl tanımlarsınız? Yaşamımızı, genellikle, ilk aşkımızdan önce, ilk çocuğumuzun doğumundan önce, öğrencilik dönemimizden önce ve sonra gibi dönemlere ayırırız. Ama bu kadınlar için yaşamlarının bir köşe taşına kaçınılmaz bir "önce" ve "sonra" ile "savaş" sözcüğü eklenmişti. Her kadın savaştan önce, savaş sırasında ve savaştan sonra acaba neler yaşadı?

Moskova'da yaşamakta olan *Nina Pavlovna Şalova* savaş sırasında Genç Komünistler Birliği piyade taburu örgütleyicisi idi.

«Savaş bitince arkadaşlarım bana ne yapacağımı sordular. Savaş sırasında yeterince açlık çekmiştik. Savaş bittiğinde en az bir kez doyuncaya kadar yemek istediğimizi söyler dururduk. Savaştan sonra ilk maaşımla büyük bir kutu bisküvi almayı düşler dururdum. Savaştan sonra ne mi yapacaktım? Aşçı olacaktım elbette. Ve hâlâ yiyecek hizmeti veren bir kurumun elemanı olarak çalışmaktayım...»

Radyo operatörü ve izci olan *Natalya Arsentyevna Melniçenko*'nun mektubunda ise şunlar yazmakta:

«Bugün bile trenle seyahat ederken tamponların sesini duyduğumda paraşütümün açıldığı ve atlamakta olduğum duygusuna kapılırım...

«Savaşı izleyen ilk yıllarda her gece paraşütle atladım ve her gece haykırdım durdum. Size bunu anlatan oldu mu bilemiyorum ama savaşta birlikte olduğum insanları görmek isteği çok uzun bir süre bana çok acı verdi. Sanki ailemden ayrılmış, en yakınla-

rımı terk etmiştim. Daha da ileri giderek şunu söyleyebilirim size: Savaşa katılanlar diğer insanlardan farklıdırlar. Onlar yaşamı ve diğer insanları anlarlar. Bir arkadaşı kaybetmekten korkarlar; bu duygu özellikle izcilerde çok güçlüdür çünkü onlar arkadaş kaybetmenin ne anlama geldiğini bilirler.

«Nerede olursanız olun cephede bulunmuş birinin varlığını hemen hissedersiniz. Onu hemen tamrsınız...»

Yeraltı örgütünden *Tamara Ustinovna Vorobeyikova* ise savaş sonrasının ilk yıllarını şöyle anımsamakta:

«...Enstitüde iyilikseverliğin anlamım bir kez daha kavradım. Kabuslar geceleri peşimi hiç bırakmıyordu. SS'ler, havlayan köpekler, ölenlerin son çığlıkları. Doktorlar çalışmama izin vermediler. Ama odamı paylaştığım kız arkadaşlarım doktorlara kulak asmamamı söyleyerek, aralarında anlaşmışçasına, bana yardıma koyuldular. Her gece sırayla beni sinemaya götürüyor ve komedi filmleri izletiyorlardı. İstesem de istemesem de çekip götürüyorlardı. O dönemde çok komedi filmi olmadığı için aynı filmi yüzlerce kez izliyordum. Ve böylece kabuslarım sona erdi ve çalışmaya başladım...»

Tamara Ustinova avukat oldu ve doktora yaptı. Şimdi Kiev'de yaşıyor.

Partizan *Vera Yosifovna Odinets* çok uzun süre sürülmüş toprak görmeye dayanamadı. Saban izleri, ona, kısa bir süre önce bombalanmış ya da makineliyle taranmış bir yeri anımsatıyordu.

«Beynim savaşın bittiğini kabulleniyor ama tüm benliğim ve vücudumla onu anımsamaya devam ediyordum. Vücut daha yavaş unutuyor... Bunu tanımlamanız bile olanaksız... Açıklamak mümkün değil. Örneğin yıllarca içimdeki açlık ve korku hissi silinmedi.

«Bizim kuşağımız savaşı ancak öldüğü zaman unutabilecek.»

Hemen her kadından aym nakaratı duydum:

«Zafer günü herkes ağlıyor ve, "Hayır! Bir daha hiç savaş olmayacak!" diye haykırıyordu.»

(Meteorolog *Antonina Antonovna Lişanaya*, savaş sırasında teknik çavuş olarak görev yaptı.)

O halde bellek nedir? Dal'ın sözlüğünde, bellek, geçmişi unutmadan hatırlamak yeteneği diye tanımlanır ama hemen ardından

yalnızca hatırlamak anlamına gelmediği ama geçmişi saklı tutma gibi manevi bir özelliği taşıdığı da bu tanıma eklenir. İnsandan insana giden o ince sicimi korumak...

Frunzenskaya'nın Kırım kazasında yaşayan *Tamara İvanova Kurayeva'nın* mektubundan:

«Savaştan söz etmeye başladığımda hemen vazgeçmek ve hemen unutmak istiyorum. Hiç öğrenmemeyi yeğleyeceğimiz şeyleri öğrenmek zorunda kaldık. Bu bilgiler olmadan çocuk sahibi olmak ve onların mutluluğuna inanmak çok daha kolay olurdu. Televizyonda haberleri dinlerken ya da gazete okurken çektiğim acıyı bir bilseniz...

«Filmde bile bombaların çıkardığı sesi ve ateş edilmesini rahatça seyredemiyorum çünkü insanların nasıl öldüğünü gördüm. Bir yerde savaş olduğunu okuduğum zaman avazım çıktığı kadar "Hayır! Hayır! Olamaz!.." diye haykırmak istiyorum. Madem böyle olacaktı, biz niçin bu kadar acı çektik? Niçin o kadar genç insan öldü? Hem de ilkbaharda. İlkbaharda, özellikle bahçeler tomurcuklandığı zaman birisini kaybetmek en zor olanıdır. Bunu hiç unutamam...

«İki buçuk yıl cephede bir ikinci kademe hastanesinde hemşirelik yaptım. Binlerce insanın yarasını sardım, onlara kan verdim, öldüklerinde ağladım. Yorgunluğumuzun derecesini size anlatmak için tek bir örnek vereceğim. Bir gün eşarbımı yeniden bağlamak için bir pencerenin çerçevesine yaslanmıştım. Orada ayakta uyuyuvermişim. Gözümü açtığımda kendimi çok dinç hissettim ama beni gören bir doktor azarlamaya başladı ve üç ekstra nöbet koydu. Nedenini anlayamamıştım. Hemşire arkadaşa sorduğumda bir saatten fazla yok olduğumu söyledi. Yani ayakta bir saatten fazla uyumuşum.

«Sağlığım çok bozuk ve sinirlerim berbat halde. Bu rastlantısal bir durum değil. Ama insanlar bana, "Hangi madalyalarınız var?" diye sordukları zaman bir tane bile olmadığını çünkü onların bu iş için zamanları olmadığını, savaşan insan sayısının çok fazla olduğunu, herkesin, kadın ya da erkek, dürüst bir şekilde savaşın gerektirdiği görevleri yaptığını söylerken utanıyorum. Gerçekten herkese madalya verilmez, değil mi? Biz 9 Mayısla ödülümüzü aldık...

«Savaş her şeyi alıp götürdü. Valentina Tulkova'nın "Eğer savaş olmasaydı sevgilim..." diye başlayan şarkısını heyecanlanmadan dinlemem olanaksız: Benim sevgilim 26 yaşında bir topçu binbaşısıydı ve savaşta öldü. Yakında öleli kırk yıl olacak ama onu düşünmeden geçen bir günüm bile yok. Binlerce kez gözyaşlarıyla sırılsıklam olmuş yastıklarda uyuyakaldım. Binlerce kez...

«Savaşta tek bir bayram günü anımsamıyorum. Yılbaşını bile ammsamıyorum, ne 1941, ne 1942, ne 1943 ne de 1944'ü. Yalnız 1945'i anımsıyorum...»

Vera Maksimovna Berestova savaşta bir hastanede teğmen olarak bulunuyordu. Onu dinleyelim:

«Savaşın başından sonuna dek cephedeydim. 1941'de kuşatma yarıldı, 1942'de İzyum-Barvenkovo operasyonuna katıldım, daha sonra tüm savaş boyunca, ateş ve bombardıman altında Volga üzerinde mavnalarla ve motor botlarla ya da incecik buz üzerinde kızaklarla Stalingrad'dan yaralı taşıdım. Benim savaşım Königsberg'de sona erdi. Yaralanmıştım ve yarı donmuş bir halde Volga'ya düştüm. Kıyıya kadar yüzdüm ve bir yaralıyı da kendimle birlikte kıyıya çektim. Ama o olayda buz altında kaldığım için hiç çocuğum olmadı.

«Savaş bitmişti, yaşamın yeniden yapılanması gerekiyordu. Sibirya'ya gittim ve o çorak toprak üzerinde İrkutsk yakınlarındaki o olağanüstü şehrin, Angarsk'ın kuruluşunda çalıştım. Bugün şehrin nüfusu 300,000'e yakın ama ben oraya gittiğimde yalmzca iki çadır vardı. Kocam ve ben üvey oğlumuzu büyüttük, daha sonra bir çocuk evinden aldığımız savaş yetimi iki kız çocuğunu da yetiştirdik. Artık kocaman oldular ve eğitimlerini de tamamladılar. Beş torunumuz var. Ben hepsinin anneleri ve anneanneleriyim...»

Bir insanın gerçekten nefret için bir yüreği, sevgi için bir başka yüreği olabilir mi? Kadımn tek bir yüreği vardı.

Minskli Tamara Stepanovna Umyagina da bunun yanı sıra daha neleri anımsamıyor ki! Ufak tefek, sade bir insandı ve tepkili bir kişiliği vardı. Aşırı hassas ve ozansı yapısı nedeniyle yaşam ona diğer insanlardan daha zor geliyordu. Belki de bu nedenle, geçmişten ve anılarından uzak kalma duygusunu taşımıyor ve sürekli olarak: "Bugün bile o manzara sizi deli etmeye yeter!" deyip

duruyordu. İki ya da üç yıl savaşı yaşayan birçok kadın, yaşanan o korkunç olayları olağan kabul etmeye başladı. Ama Tamara alışamadı ve alışamıyor da. Birçok kadından aynı olayları korkunç ve şiirsel bir anlatımla dinlediğim ve olaylara artık aşina olduğum halde, onun anlatımı unutulacak gibi değildi. Onun gibi öykü anlatan birisine ancak binde bir rastlayabilirsiniz.

Ve sağlık görevlisi, kıdemsiz çavuş *Tamara Stepanovna Umyaniga* anlatıyor:

«Askeri kayıt ve gönüllü yazılma bürosuna koştuğumu anımsıyorum. Üzerimde eski, pamuklu bir gömlek ve beyaz lastik tabanlı ve tokalı bez ayakkabılar vardı. Ben orada, üstümdeki bu gömlek ve ayakkabılarla, bu konuda son kararı verecek o insanlara cepheye gönderilmek istediğimi söyledim. Gönderildiğim yer Minsk yakınındaki bir piyade tümeniydi. Oraya vardığımda bana on yedi yaşında kızların savaşmasına gerek olmadığım ve erkeklerin bu durumdan utanç duyacaklarını söylediler. Düşman saldırmak üzereydi ve ben annemin yanına eve dönmeliydim. Savaşmama izin verilmemesi doğal olarak beni çok üzmüştü. Ne yaptım biliyor musunuz? Genelkurmay başkanını görmeyi başardım. Beni reddeden albay da yanında oturuyordu. Ona, "Komutan yoldaş, hanginiz daha üst rütbelisiniz? İzin verin de albay yoldaştan emir almayayım. Ne olursa olsun eve dönmeyeceğim, sizinle birlikte geri çekileceğim. Sonra nereye gidebilirim ki? Almanlar çok yakındalar," dedim. O günden sonra ismim "komutan yoldaş, hanginiz daha rütbeli" kaldı. Savaşın yedinci günü geri çekilmeye başladık... Çok geçmeden kendimizi bir kan banyosunun içinde bulduk. Çok fazla yaralı vardı. Ne kadar da sessiz ve sabırlı olduklarını bir bilseniz! Ve ne kadar çok yaşamak istediklerini! Hiç kimse savaşın bu kadar uzun süreceğini düşünmemişti; bizlere göre bitmesi an meselesiydi. Üstüm başım kan içindeydi; Kandan sırılsıklam olmuştum. Kanı derimde hissediyordum. Ayakkabılarım parçalandığı için yalınayak yürüyordum. Daha neler gördüm, neler!.. Mogilev yakınında bir istasyon bombalanmıştı. İstasyonda bir tren dolusu çocuk vardı. Büyükler çocukları trenin pencerelerinden atmaya başladılar. Üç dört yaşlarındaki bu çocuklar istasyonun hemen yanında bir koruluğa doğru koşmaya başladılar.

Alman tankları hemen hemen ilerlemeye başladı ve çocukları ezdi. Onlardan geriye hiçbir şey kalmadı. Böyle bir görüntü sizi delirtmeye yeter de artar bile...

«Bir süre sonra birliğimiz kuşatıldı. Birçok yaralının sorumluluğunu taşıyordum ama bir tek araç bile durup onları taşımaya yanaşmıyordu. Bunu gören bir yaralı teğmen bana silahını verdi: "Nasıl ateş edildiğini biliyor musun?" diye sordu. Nasıl bilebilirdim ki? Sadece ateş edildiğini görmüştüm. Ama silahı aldım ve bir aracı durdurmak üzere yolun ortasında durdum. İlk kez küfrettim. Yaralıları kucağımızda taşıyamazdık ki! Yaralılar, "Kardeşler, bizi öldürün ama bu halde terk etmeyin!" diye yalvarıyorlardı.

«Meğer en korkuncunu henüz yaşamamışız... En korkuncu Stalingrad'dı... Stalingrad'da savaş alanı diye bir şey yoktu. Şehrin tümü: Caddeler, evler, bodrumlar, her yer savaş alanıydı. Böyle bir ortamdan bir yaralıyı çıkarıp kurtarmaya çalışıyorsunuz! Tüm vücudum sanki kocaman bir yaraydı, pantolonum kan içindeydi. Başçavuş, "Kızlar pantolon istemeyin çünkü kalmadı," diyordu. Ama pantolonlarımız kan içindeydi. Kurudukları zaman nişastadan daha sert oluyorlardı, rahatça kesebilirdiniz. Tek bir santimetresi bile temiz değildi ve ilkbaharda yaz üniformaları ile değiştirilebilecek hiçbir şey yoktu. Her şey alev alevdi, Volga'da bile her şey hatta su bile yanıyordu. Kıştı ve su donacağına yanıyordu. Her şey yamyordu... Stalingrad'da insan kanıyla ıslanmamış bir gram toprak bile yoktu.

«Takviye birlikleri geldi. Çok genç ve yakışıklıydılar. Ve bir iki gün içinde tek bir kişi kalmamacasına öleceklerdi. Yeni insanları tanımak artık beni korkutmaya başlamıştı. Yüzlerini, konuşmalarını anımsamaktan korkuyordum. Çünkü gelmeleriyle yok olmaları bir oluyordu. Yıl 1942'ydi. Bildiğiniz gibi savaşın en zor ve sıkıntılı dönemi. Bir keresinde, bir savaş gününün sonunda üç yüz kişiden on kişi kalmıştık. Evet, on kişi kalmıştık ki savaş durdu, sağ kaldığımız için birbirimizi öperek ağlamaya başladık.

«Bir insan gözünüzün önünde ölüyor... Ve onun için yapabileceğiniz hiçbir şey yok, sadece birkaç dakikası kaldığını da biliyorsunuz... Onu öpüyorsunuz, okşuyorsunuz, birkaç teselli sözcüğü

ve hoşça kal. Ve ona yardım etmek için yapabileceğiniz başka hiçbir şey yok... O yüzleri bugün bile anımsıyorum. O genç çocukların hepsini görüyorum. Yılların şöyle ya da böyle geçtiğini ve bazılarını ya da en azından bir yüzü unuttuğumu düşünebilirsiniz. Ama hiç kimseyi unutmadım, hepsini ammsıyorum, hepsini görüyorum... (Ağlar) Mezarlarını ellerimizle kazmak istedik ama bunu bile yapamadık. Onları orada bıraktık ve ayrıldık. Bir insanın başının tümünü sarıyorsunuz ve o insan sargıların içinde ölüyor ve o şekilde gömülüyor. Savaş alanında ölen biri en azından gökyüzüne bakabilirdi. Ya da ölürken, "Hemşire gözlerimi sıkıca kapat," diyebilirdi. Ama bu insanı bir mumya gibi sargılar içinde mezara koyuyorsunuz... Şehir yok olmuştu, evler, her şey korkunç bir haldeydi. Ama gencecik insanların yerde upuzun yatmaları... Artık gücünüzün kalmadığını, beş dakikadan fazla dayanamayacağınızı sanıyorsunuz... Aylardan marttı ve karlar erimeye başlamıştı. O iklim koşullarında keçe bot giyemezsiniz. Ama ben botlarımı ayağıma geçirdim ve tüm gün onlarla süründüm durdum. Gece olduğunda o kadar ıslanmışlardı ki ayağımdan çıkaramadım. Çıkarabilmek için kesmek gerekiyordu. Ve hasta olmadım...

«Stalingrad'da her şey sona erdikten sonra en ağır yaralıları gemiler ve mavnalarla Gorki ve Kazan'a götürme emri aldık. Ama toprakta, hendeklerde, yeraltı sığınaklarında, mahzenlerde o kadar çok yaralı bulduk ki... Ne kadar çok olduklarını size anlatamam. Durum korkunçtu! Savaş alanlarından yaralıları çıkardıkça artık başka yaralı kalmadığını düşünürdük. Onların hastanelere gönderildiklerini ve Stalingrad'da hiç yaralı kalmadığını sanırdık. Ama savaş bittiğinde Stalingrad'da hâlâ inanılmayacak kadar çok yaralı vardı... Gemide kolsuz, ayaksız insanlarla birlikteydim; yüzlercesi ise tüberküloz olmuştu. Kayıpları yalnızca fiziksel değildi, zihinsel olarak da acı çekiyorlardı; duygusal olarak çok heyecanlı ve sıkıntılıydılar. Onlara bakmamız, yumuşak sözcüklerle onları ikna etmemiz gerekiyordu. Onlarla birlikte gönderilmemizin, savaş sırasında bir dinlenme olacağı, hatta bir şükran belirtisi, bir bakıma ödüllendirme olduğu söylenmişti. Ama bu yolculuk, Stalingrad çarpışmalarından çok daha korkunç bir hale dönüştü. Bir insanı savaş alanından çekip ahyorsun, şöyle ya da

böyle yardım ediyorsun ve onu yolluyorsun. Artık her şeyin yolunda gideceğine ve ona iyi bakılacağına inanıyorsun. Geri dönüyor ve başka bir yaralının ardından sürünmeye başlıyorsun. Ama bu yolculuktaki gibi, onlarla sürekli birlikte olduğunuzda durum değişiyor... Savaş alanındayken yaşamak istiyorlardı, yaşamaya çabalıyorlardı. "Hemşire çabuk ol, hayatım çabuk ol!.." derlerdi. Ama burada yemeği reddediyorlar, ölmek istiyorlardı. Kendilerini gemiden atmak istediklerinde engel olmaya çalışıyorduk... Bir gece, her iki kolunu da kaybetmiş bir kaptanın yanında oturuyordum. Kendini öldürmek istiyordu. Birkaç dakika için yanından ayrıldım ve yerime gelen hemşireyi uyarmadım. Kendini denize atması için bu birkaç dakika yetmişti...

Yaralıları Perm yakınlarındaki Usolye'ye getirdik. Onlar için temiz, düzenli evler yapılmıştı. Bir genç öncü kampı gibi... Biz onları bu evlere taşıyorduk oysa onlar dişlerini gıcırdatıyorlardı. Sanırım herhangi birisiyle rahatça evlenebilir ve onu bir ömür boyu kucağımda taşıyabilirdim. Gemimiz boş dönüyordu, artık gevşemeliydik ama uyuyamıyorduk. Kızlar yatar yatmaz feryat figan ağlamaya başlıyorlardı. Onlara her gün mektup yazıyorduk. Kimin kime yazacağına aramızda karar veriyorduk. Böylelikle en azından acılarını biraz hafifletebilmek istiyorduk...

«O seyahatten sonra savaş alanında yüzümü ve bacaklarımı örterek korumaya başladım. Bacaklarım güzeldi ve onların güzelliğinin bozulmasını istemiyordum. Ve yüzüm... Neyse, bunları boşverin...Hiç önemli değil...

«Savaş sonrası kan kokusu uzun bir süre peşimi bırakmadı. Çamaşır yıkamaya başlıyordum, kan kokusu gelmeye başlıyordu; yemek pişirmeye başlıyordum, yine her yer kan kokmaya başlıyordu. Birisi bana o günlerde zor bulunan bir kırmızı bluz verdi; sorun bluzun yapıldığı kumaş değildi ama onu giyemiyordum. Çünkü rengi kırmızıydı... Rengine katlanamıyordum. Kasaba gidemiyordum. Eti kocam satın alıyordu. Yazın şehirde kalmaya dayanamıyordum, mutlaka başka bir yere gitmeye çalışıyordum. Yaz gelince savaş çıkacakmış gibi bir duyguya kapılıyordum. Güneş, ağaçları, evleri, asfaltı ısıttığı zaman etrafa özel bir koku yayılır. Benim için her şey kan kokuyordu. Ne yersem yiyeyim, ne

içersem içeyim, o kokudan kurtulamıyordum! Yatağa tertemiz çarşaf seriyordum, o bile kan kokuyordu...»

Ve bugün belleğim, savaşın savaş yıllarıyla sona ermediğini ve insan ruhunda yaşadığını gösteren bir sürü öyküyle dolu.

Bir sağlık müfrezesi komutanı, Yarbay *Mariya Yakovlevna Yejova*'nın öyküsü:

«Gelir gelmez cepheye yollanma talebinde bulundum. Ve cepheye giden bir birliğe katıldım. O günlerde cephe gerisinde daha uzun süre kalınacağını oysa ön hatlara gidecek olursam çok daha çabuk, hatta belki de bir günde eve geri dönebileceğimi düşünüyordum. Annemi evde bırakmıştım. Bugün bile diğer kızlar benim sağlık birliğinde kalmak istemediğimi anımsıyorlar. Gerçekten sağlık birliğinde kalsaydım, yıkanabilecek, temiz giysiler alabilecek ve tekrar sipere dönebilecektim. Ama kendimi düşünmüyordum. Koştum, yerde süründüm... Her şey bir yana, o kan kokusu... Kan kokusuna hiç alışamadım...

«Savaştan sonra bir doğumevinde ebelik yapmaya başladım ama bu işi fazla sürdüremedim. Kana alerjim var, vücudum kanı reddediyor. Savaşta o kadar çok kan gördüm ki daha fazlasına dayanacak gücüm yok. Daha fazlasını bünyem kaldıracak durumda değil... Doğum servisinden ambulans servisine geçtim. Çünkü her yanım kırmızı kabarcıklarla dolmuştu, nefes alamıyordum...»

Savaşta kıdemsiz çavuş olan, keskin nişancı *Bella İsaakovna Ebştayn* anlatıyor:

«Savaştan sonra Minsk'e giren ilk tramvaya binmiştim. Tramvay birdenbire durdu, herkes bağırmaya ve kadınlar ağlamaya başladı: "Birisi öldü, birisi öldü!" diye haykırıyorlardı. Tramvayda ağlamayan tek kişi bendim ve neden ağladıklarını da anlayamamıştım. Bu benim için o kadar da korkunç bir şey değildi. Daha çok kısa bir süre önce o kadar çok ceset görmüştüm ki... Hiç tepki vermedim.

«Ama bir süre sonra o duyguyu yeniden kazandım ve ölü bir insan benim için yine korkunç bir olay halini aldı. Ama bunun için bir yıl geçmesi gerekti. Yeniden eski halime döndüm...»

Biz yine Mayıs 1945'ten söz edebilen ama eski haline dönmekten hâlâ çok uzak olan *Tamara Stepanovna Umyagina*'nın öyküsüne dönelim:

«...Mayıs 1945. Resimlerimizin çekildiğini anımsıyorum. Çok mutluyduk... Mayısın 9'uydu ve herkes, "Zafer! Zafer!" diye haykırıyordu. İnanması gerçekten çok güçtü. Ama asıl şimdi ne yapacaktık? Gerçekten her şey sona ermiş miydi?

«Silahlar patlıyordu. Silahı olan herkes silahını ateşliyordu. Komutan ateşin hemen kesilmesini emretti. Nasılsa artık kullanılmayacak bir sürü mermi vardı. Artık onlara hiç gerek yoktu. Biz hâlâ neler olup bittiğini kavrayamamıştık. Kim ne derse desin ben tek bir sözcük duyuyordum "zafer". Birdenbire hepimiz çılgınca bir yaşama isteğine kapılmıştık! Artık ne güzel bir yaşamımız olacaktı! Tüm nişanlarımı taktım ve bir fotoğraf çektirmek istedim. Nedendir bilinmez her yanımda çiçekler olsun istedim ve resmim bir çiçek tarlasında çekildi...

«7 Haziran çok mutlu bir günümdü çünkü evlenmiştim. Birliğim bizim için bir parti verdi. Eşimi çok uzun süredir tanıyordum. Binbaşıydı ve birliğin komutanıydı. Ölmez de sağ kalacak olursak savaştan sonra evleneceğimize söz vermiştik. Bize bir aylık izin verildi...

«Kineşma'da İvanovo bölgesine, eşimin ailesinin yanına gittik. Ben oraya bir kadın kahraman olarak gidiyordum. O kadar kötü karşılandım ki! Cepheden gelen bir kızın böyle karşılanabileceğini doğrusu hiç ummuyordum. Onca badireden geçmiştik, birçok annenin çocuğunu, birçok kadının kocasını kurtarmıştık. Ama bir anda, aile fertlerinden hakaretler, aşağılayıcı sözler duymaya başladım. Sıradan bir kız değildim, güzeldim, iyi giyimliydim buna karşın daha önce cephede, "sevgili hemşirem", "hemşire aşkım"dan başka söz duymamıştım.

«Gece çay içmek için hep birlikte oturuyorduk. Eşimin annesi kocamı mutfağa çağırdı. Kadın gözyaşlarını tutamıyor ve, "Şu evlendiğin kıza bir bak! Ordu mensubu bir kız... Niçin yaptın bunu? İki genç kız kardeşin var. Şimdi onlarla kim evlenir?" diye ağlıyordu. Olayı anımsadığımda bugün bile içimden ağlamak geliyor. Çok sevdiğim bir gramofon plağını yanımda getirmiştim.

Plakta şu sözler de vardı: "...Sizler son moda ayakkabılarla yürümeyi hakettiniz..." Bu sözcükler cephedeki bir kızla ilgiliydi... Plağı gramofona koydum. Büyük görümcem onu aldı ve gözlerimin önünde paramparça etti. Ona göre benim hiçbir hakkım olamazmış... Savaşta çekilen tüm fotoğraflarımı yok ettiler...

«O günlerde yiyeceğimizi karneyle alıyorduk. Eşimle ben karnelerimizi birleştirdik ve yiyecek almaya gittik. Özel bir satış mağazasında kuyruğa girdik ve beklemeye başladık. Benim sıram geldiğinde birdenbire kasadaki adam yerinden fırladı, bana sarıldı ve öptü. Sonra bağırmaya başladı: "Çocuklar! Çocuklar! Onu buldum. Onu görmüştüm. Onunla karşılaşmayı, onu bulmayı o kadar çok istiyordum ki! İşte beni kurtaran kız!" Kocam yanımda duruyordu. Adam savaş alanından kurtardığım yaralılardan biriydi. O beni anımsıyordu ama ben onu anımsamıyordum. O kadar çoktular ki... Hepsini anımsamam olanaksızdı. Bir başka gün, tren istasyonunda bir sakatla karşılaştım. "Hemşire," diye seslendi. Beni tammıştı ve ağlıyordu. "Seninle karşılaşırsam önünde diz çökecektim," dedi. Ama sadece bir ayağı vardı...

«Cephede savaşan kızlar olarak yeterince acı çekmiştik. Savaş sonrasında da çok çektik. Her nedense adeta terk edilmiş gibiydik. Hiç kimse bizi savunmuyordu. Cephedeyken her şey farklıydı. Yerde sürünürsünüz ve bir mermi ya da şarapnel parçası canınıza okumak üzeredir... Çocuklar size siper olurlar: "Hemşire, yere yat!" diye bağırırlar. Ve bir asker sizi korumak için kendini üzerinize atar... Ve kurşunu o yer... Yaralanır ya da ölür. Beni üç kez böyle kurtardılar.

«...Kineşma'dan birliğimize döndük. Oraya vardığımızda birliğin dağıtılmadığını, ve mayın toplamakla görevlendirildiğimizi öğrendik. Kolektif çiftlikler için tarla gerekiyordu. Savaş herkes için sona ermemişti, lağımcılar için hâlâ sürmekteydi. Ama onların anaları zaferin kazanıldığını biliyorlardı... Her yer bomba ve mayınlarla doluydu, savaş sırasında çok fazla uzamış olan tarladaki otlar ise boyumuzu aşıyordu... Ama ekim için toprak gerekiyordu ve son hızımızla çalışıyorduk. Ve her gün yoldaşlarımız ölüyordu. Savaştan sonraki günlerde de insanları gömüyorduk. Çok insanımızı oralarda, tarlalarda bıraktık...

«Yine kolektif çiftliğe dönüştürülmüş ve traktörle sürülmekte olan topraklar da vardı. Bir yerlerde bir mayın, bir tank mayını kalmış olabiliyordu. Ve traktörle sürücüsü bir anda havaya uçuyordu. Bildiğiniz gibi, fazla traktörümüz yoktu. Savaş bittiğinde köydeki o gözyaşlarına tanıklık etmek ne kadar zordur... Askerlerimizden birisi Staraya Russa yakınlarındaki bir köyden geliyordu. Kendi kolektif çiftliğini mayınlardan temizlemeye gitti ve orada öldü. Ve köy halkı onu gömdü. İlk günden beri tüm savaş boyunca savaşmıştı ve savaş sona erdiğinde evinin olduğu yerde, kendi köyünün tarlalarında öldü...

«Bunları anlattığımda hastalanıyorum. Size bunları anlatırken midem buzla doluyor da her şey çalkalanıyor gibi oluyor. Her şey yeniden gözlerimin önüne geliyor. Ölülerin kocaman ve açık ağızları, paramparça bağırsakları ile orada nasıl yattıklarını görüyorum. Odun kütüğünden çok ceset gördüm...

«Gençler beni konuşma yapmam için davet ediyorlar. "Kusura bakmayın canım ama yapamam, gelemem," diyorum. Bir kez bir tıp okuluna gittim. Kapıdan girdim, beyaz önlükleri gördüm ve fenalaştım. Bir başka sefer beni arabayla almaya geldiler. Ama yolun yarısında kendimi iyi hissetmediğimi ve geri dönmelerini söyledim. Ne söyleyeceğimi düşünmeye başlamıştım ki yine her şeyi anımsadım. Savaşta çocuklar şöyle derlerdi: "Ölürsen Tamara'yla birlikte öl, öbür dünyada da gülümsersin," O kadar güçlüydüm ki gözümü budaktan sakınmazdım. Ama savaş bittiğinde bu niteliklerimin hepsi beni adeta terk edip gitti. Artık yapamıyorum... Filmler, kitaplar, hepsi birbirinin aynısı. Bizim yaşadıklarımızı hiçbirisinde bulamıyorum. Savaşta yaşamanın korkunçluğunu hiçbir kitapta okumadım. Özellikle de göğüs göğüse çatışma çok feciydi. Kekelemeye başlarsımz, günlerce dudaklarınızdan doğru dürüst bir sözcük çıkmaz. Cephede bulunmayan birinin bütün bunları anlaması mümkün değil.

«Bazıları iyi kötü olup biteni anlatabiliyor. Bunların konuşulması gerekiyor. Ve bu kahramanca bir görevdir. Ama ben yapamıyorum, hemen fenalaşıyorum. Zafer günü... Her yıl o günün gelmesini özlemle bekliyor ama aym zamanda korkuyorum. Özellikle birkaç ay çarşafları biriktiriyorum ki, o gün çok çama-

şır olsun ve ben tüm gün çamaşır yıkayayım. Bir şeylerle oyalanmalıyım; o gün boyunca mutlaka yapacak bir şeylerim olmalı. Cephedeki arkadaşlarla bir araya geldiğimizde gözyaşlarımıza mendil yetmiyor. Cephe yoldaşlarının buluşması işte böyle oluyor. Bana sorarsanız, çocuklar "savaş oyunu" oynamamalı. Buna dayanamıyorum. Beni altüst ediyor... Ben çocuklara asla askeri oyuncak vermedim, ne kendi çocuklarıma ne de torunlarıma. Tüm varlığımla buna karşıydım.»

«Kızınıza ve torunlarınıza hiç savaşı anlattınız mı?»

«Çocuklarımızı esirgedik. Bizim yaşadığımız dehşet hakkında çok az şey öğrenerek büyüdüler. Ama şunu söylemek istiyorum. Bizler yani bizim kuşağımız şımartılan, aşırı beslenmiş ya da rahat bir yaşam sürmüş insanlar değildi. Zaferi kazanmamızı sağlayan da işte buydu.»

«Ailenize neden hiç savaştan söz etmediniz?»

«Biz aslında kötü bir şey yaptık ve çocukları her şeyden korumak istedik. Önce çocuklarımızı koruyorduk, şimdi torunlarımızı koruyoruz. Ondan sonra da onların hallerine şaşırıp kalıyoruz... Bir kez, burada Minsk'te bir olaya tanık oldum. Bir gelin ve güvey, evlilik giysileri içinde, arkadaşlarıyla birlikte Zafer Anıtı'na doğru yürüyor ve gülüşüyorlardı. O kadar yüksek sesle gülüyorlardı ki... Bilemiyorum, belki de haksızdım ama onlara, "Burada gülmemelisiniz. Burada gülerseniz mutlu olamazsınız," dedim. Çok sert çıkmış olabilirim. Eğer öyleyse beni affetsinler...

«Savaş boyunca içimizde yaşattığımız düşüncenin ne olduğunu biliyor musunuz? Birbirimize, "Arkadaşlar, inşallah hepimiz sağ kalırız... Savaştan sonra insanlar kim bilir ne kadar mutlu olacaklar! Yaşam kim bilir ne denli mutlu ve harikulade olacak! Feleğin çemberinden geçmiş insanlar birbirlerine karşı iyi davranacaklar; her yer iyilikle dolacak çünkü bu korkunç belayı hep birlikte yaşadılar..." derdik.

«Bunlardan söz etmek insana acı veriyor... Ama günümüzde o kadar çok bencil, maddeci insan var ki, özellikle de gençler arasında. Bunun suçlusu kim? Büyük bir olasılıkla suçlu olan biziz. Çocuklarımızda iyi ya da kötü olan her şey bizden kaynaklamyor. Çocuklarımızı mutlu etmek istedik ama bu, incelikten yoksun, kaba

bir mutlu etme yöntemiydi. Onları en iyi şekilde yedirmek ve giydirmek istedik. Herkes kendi çocuğunun diğer çocuklar gibi iyi bir yaşam sürmesini istedi. Onlara hiç iş yaptırmadık. Kendileri incelikten yoksun olmayan bu insanların, nasıl olup da hiç beklenmedik bir biçimde kaba çocuklar yetiştirmeyi becerdiklerini hiç anlayamadım. Geçmişimizi unutuluşa teslim edemeyeceğimizi, yaşamın ancak geçmişten kopmadan yaşanabileceğini her nedense unuttuk. Gençlerin mutlu, canlı yani farklı bir yaşamları var elbette. Onlara kan ve dehşetten söz ettiğimizde, bunları hiç öğrenmemeyi yeğlediklerini gözlerindeki can sıkıntısından anlıyorsunuz. Ama bunlar yaşandı. Onların ana babaları da, bizler de bunları yaşadık. Ve onlar bizim çocuklarımız. Bunları bilmeleri gerek.»

Tamara Stepanovna çocukların «savaş oyunu» oynamalarını görmeye dayanamadığını söylüyor. İnsanlar savaşı unutmak istiyorlar, çünkü bu denli zulüm dolu bir anıyla ve bu kadar acı çekmiş bir yürekle yaşamak çok zordur. Ama unutur ve anılarını bizlere aktarmazlarsa ne yaparız? Bu anılar olmaksızın, kocaman ve tasa dolu bu dünyada ne hale geleceğimizi hiç düşünen oldu mu acaba?

Hayır, onların anıları bizim içimizde; yüreğimizde saklı duruyor. Zaten geçmişi geleceğe bağlayan da bu değil mi?

Tamara Stepanovna'ya,

«Savaşı unutmak istiyorsunuz ama anımsamak istediğiniz bir şey yok mu?» diye sordum.

«Stalingrad'da yaşadıklarımı hiçbir zaman unutmadım ve unutmak da istemiyorum. O günleri size anlatmadım. Çatışma doruktaydı. İki adamı sürükleyerek taşımaya çalışıyordum. Önce birisini sürüklüyordum. Sonra bırakıp diğerinin yanına gidiyor ve onu taşımaya çalışıyordum... Her seferinde sadece birkaç metre ilerleyebiliyorduk. Her ikisini de sıra ile taşımak zorundaydım çünkü çok kötü yaralanmışlardı. Onları bırakamazdım. Basitçe anlatmaya çalışıyorum ama doktor olmadığınız için durumu kavramakta biraz zorlanabilirsiniz. Her ikisinin de yaraları bacak üstündeki bölgedeydi ve çok kan kaybediyorlardı.

«Savaş alanından biraz uzaklaşmıştık ki duman dağılmaya başladı. Birdenbire sürükleyerek kurtarmaya çalıştığım insanlardan birisinin tankçılarımızdan biri, diğerinin ise bir Alman oldu-

ğunu fark ettim... Dehşet içindeydim: Erkeklerimiz burada ölmekteyken ben bir Alman'ı savaşın gölgesinden çekip kurtarıyordum. Duman o kadar yoğundu ki o ana dek fark edememiştim. Her ikisi de hiç konuşmuyor, inleyip duruyorlardı, elbiseleri de kısmen yanmıştı. Ayırt etmeniz olanaksızdı. Ama artık giysilerin farklılığını görüyordum. Ve bu durumda her şey farklıydı. Ne yapmalıydım? Bizim yaralı askerimizi birkaç metre taşıdıktan sonra başladım düşünmeye. Almanı almak için geriye dönmeli mi yoksa dönmemeli mi? Kurtuluşa az kalmıştı. Bıraktığım takdirde birkaç saat içinde kanamadan öleceğini biliyordum. Ve geri döndüm. Yine her ikisini de sürükleyerek taşımaya devam ettim...

«Bu olayı anımsadığımda, yaptığım işe hâlâ şaşırır dururum. En korkunç çatışmalardan birisini yaşıyorduk. Ölü nazileri gördüğüm zaman çok mutlu oluyordum; onların bir çoğunu öldürdüğümüz için seviniyordum. Ama sonra? Ben bir doktorum ve anneyim... Görevim hayat kurtarmaktır. İnsan yaşamı bizim için çok değerlidir. Ben dünyayı kurtarıyordum.

«Savaştan sonra, gökyüzünden korkmamaya alışmak çok zamammı aldı. Kocam ve ben terhis olduk ve evimize dönmek üzere yola çıktık. Ben camdan dışarı bakamıyordum. Her yer yıkılmış ve harabeye dönmüştü... Geriye sadece siyah, bomboş bacalar kalmıştı. Nedense bana çok uzun görünüyorlardı. Bir yerde, bir beyaz sobanın, bacasıyla birlikte bir tarlanın ortasında durduğunu anımsıyorum. Kocaman bir tarlamn ortasında tek bir soba...

«Kendim için hiçbir şey istemiyorum. Hiçbir şeye, hiçbir lükse ihtiyacım yok. Barış olsun da isterse hiçbir şey olmasın. İsterse ekmek bile olmasın. Barış. Yalnızca barış. Barış, anlıyor musunuz! Biz barış için savaştık. Genç insanlar bugünün yaşamı için öldüler. Onları sadece tek bir şey üzüyordu. O da, öldüklerinde bu topraklarda bir çocuklarının yaşıyor olmayacağı düşüncesi idi. Savaş dört yıl sürdü. Bu süre içinde dört çocuk doğabilir. Ben de bir çocuk doğurmadan ölmekten korkuyordum. Küçük bir kızım olsa ne kadar iyi olur diye düşündüm. Onun farklı bir yaşamı olacaktı. Ve savaştan sonra bir küçük kız geldi. Ve sonra bir kız torun istedim. Savaştan sonra bir de kız torunum oldu.»

Böyle bir halkı yenmek mümkün mü? Savaşın en sıcak anında, tarihin o korkunç sarkacı salınıp dururken, kendi askeriyle birlikte yaralı düşman askerini de çekip kurtaran kadınlara sahip bir halkı yenmek mümkün mü? Bir kız çocuğu olsun ve onun yaşamı kendisinin yaşamından farklı olsun diye düşünen kadınların yaşadığı bir ulusun insanlarının savaştan yana olması olanaklı mı sizce? Hayat kurtaran, barış mücadelesi veren, anne, kız, eş, kız kardeş ve asker olan Kadın adına savaştan yana olmak olası mı?

Gelin onun önünde eğilelim. Onun yüce bağışlayıcılığı ve sonsuz anlayışı önünde diz çökelim.

SON

Bu kitap, Nazi işgaline karşı direnişte yer alan Sovyet kadınlarının gözüyle savaşı anlatıyor. Sayıları bir milyona yaklaşan Sovyet kadını, 20. yüzyılın en dehşet verici savaşı olan 2. Dünya Savaşı'na erkeklerle eşit koşullarda katıldı. Bu savaşta yer alan kadınlar yalnızca hayat kurtarıp yaralıları tedavi etmediler. Keskin nişancı oldular, köprüler uçurdular, iz sürdüler, öldürdüler. Topraklarına, vatanlarına ve çocuklarına vahşice saldıran düşmanı yok ettiler.

Beyaz Rusyalı Sovyet yazarı S. Aleksiyeviç'in dört yıl boyunca yüzden fazla şehir, kasaba ve köyde veri toplayarak oluşturduğu kitapta anlatımlarına yer verilen 200'den fazla kadın, daha gelin olmayı düşlerken 1941 yılında savaşa katılışlarını, verdikleri mücadeleleri anlatıyorlar. Kitabı okurken yalnızca kadınların kahramanlıklarıyla karşılaşmıyoruz. Aynı zamanda, doğurarak insan neslinin devamını sağlayan kadınların, girmek zorunda kaldıkları bu acımasız savaşta ne gibi duygusal güçlükler yaşadıklarını, ruhlarında nasıl derin yaralar açıldığını da yakından görüyoruz. Onların tanıklıkları aracılığıyla, geçmiş, günümüze ateşli bir seslenişte bulunarak dünün olduğu kadar bugünün faşizmini ve savaş kışkırtıcılığını da teşhir ediyor.

Y 50 L

ISBN 975-6385-07-4

EVRENSEL BASIM YAYIN